

KENTSEL YOKSULLUK VE GEÇİNME STRATEJİLERİ

Ankara Örneği

Derleyenler:

Doç.Dr. Tarık Şengöl

Prof.Dr. Melih Ersoy

ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
KENTSEL POLİTİKA PLANLAMASI VE YEREL YÖNETİMLER ANA
BİLİM DALI
1999 YILI STÜDYO ÇALIŞMASI

Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı Yarım No: 4
Kapak Fotoğrafl: Prof. Dr. Jale ERZEN.

1.Baskı Haziran 2000; 2. Baskı Ekim 2002; 3. Baskı Mayıs 2003, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Çalışma grubu olarak, kitabın yayına hazırlanmasında emeği geçen Ar. Gör. Sezin Demşek, Nevbahar Ateş ve Suat Özçağdaş'a; kitabın yazılmasında katkıda bulunan Ar. Gör. Mustafa Bayırbağ'a ve ODTÜ Mimarlık Fakültesi basım işliğı çalışanlarına,

TEŞEKKÜR EDERİZ.

ÖNSÖZ.....	5
------------	---

1. KENTSEL YOKSULLUK VE GEÇİNME STRATEJİLERİ TARTIŞMALARINA GİRİŞ.....	6
---	---

2.1 ÇALIŞMADA İZLENEN YÖNTEM.....	24
2.2 ANKARA KENT BÜTÜNÜ İLE ÖRNEKLEM GRUBUNUN KARŞILAŞTIRILMASI.....	26

3. TOPLUMSAL SINIF VE YAŞAM STRATEJİLERİ.....	50
---	----

3.1 İLGİLİ YAZININ DEĞERLENDİRİLMESİ	51
3.1.1 Sınıf Kuramları.....	51
3.1.1.1. Weberci Sınıf Paradigması.....	52
3.1.1.2 Marksist Sınıf Paradigmaları.....	53
3.1.2. Alt Sınıf Tartışmaları	55
3.1.3 Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü	56
3.1.3.1 Yoksulluğa Bakış Açıları	59
3.1.3.2 Yoksulluk Kültürü	60
3.1.3.3 Yoksulluk Kültürünün Özellikleri	61
3.1.4 Yaşam Stratejisi ve Enformal Ekonomi	63
3.2. TÜRKİYE ÖRNEĞİ.....	65
3.3 ALAN ÇALIŞMASI.....	66
3.3.1 Hanelerin Demografik Yapıları	66
3.3.1.1 Hane Tipi ve Büyüklüğü	67
3.3.1.2 Hanreislerinin Demografik Özellikleri.....	69
3.3.1.3 Ankara'ya Göç.....	70
3.3.1.4 Hane halkının Demografik Özellikleri.....	71
3.3.2 Emek Pazarında Kent Yoksulları.....	71
3.3.2.1 Hanreislerinin Emek Pazarındaki Konumu	83
3.3.2.2 Kadınların Emek Pazarındaki Konumu	86
3.3.2.3 Çocukların Emek Pazarındaki Konumu.....	88
3.3.3 Kent Yoksullarının Yaşam Koşulları	88
3.3.3.1 Kent Yoksullarının Sağlık Koşulları	89
3.3.3.2 Kent Yoksullarının Barınma Koşulları.....	90
3.3.3.3 Kent Yoksullarının Çalışma Koşulları.....	90
3.3.4 Tüketici Olarak Kent Yoksulları.....	91
3.3.4.1 Harcamanın Dağılımı.....	92
3.3.4.2 Tüketimde Değişim	93
3.3.4.3 Yiyecek Üretimi	94
3.3.4.4 Ev Eşyaları Sahipliği	98
3.3.4.5 Otomobil Sahipliği	98
3.3.4.6 Veresiye Alışveriş	99
3.3.4.7 Taksitle Alışveriş.....	99
3.3.5 Kent Yoksulları ve Eylemlilik Düzeyi	99
3.3.5.1 Sınıf Dayanışması ve Örgütlülük	99
3.3.5.2 Kentsel Bilinçlilik.....	103

3.3.5.3 Siyasi Bilinçlilik	104
3.3.6 Yeniden Üretilen Yoksulluk	105
3.3.6.1 Eğitim Durumlarında Değişim	105
3.3.6.2 İş Durumlarında Değişim	107
3.3.6.3 Borçlanma	107
3.3.6.4 Tasarruf	109
3.3.7 Kent Yoksullarının Gelecekte Beklentileri	110

4. KENTSEL GEÇİNME STRATEJİLERİNDE KADININ ROLÜ 112

4.1. KAVRAMSAL ALTYAPI ve İLGİLİ YAZININ DEĞERLENDİRİLMESİ	113
4.1.1. Geçinme Stratejileri	113
4.1.2. Hane halkı	116
4.1.3. Aile Döngüsü	117
4.1.4. Emek pazarı ve Kent Yoksulları	118
4.1.5. Tüketim İlişkileri ve Kadın	121
4.1.6. Toplumsal İlişki Ağları ve Kadın	122
4.2. TÜRKİYE ÖRNEĞİ	123
4.2.1. Gelir Getiren Olarak Kadın	124
4.2.2. Yeniden Üretim ve Kadın	128
4.2.3. Toplumsal İlişki Ağlarında Kadının Rolü	129
4.2.4. Türkiye’de Kadın Politikaları	130
4.3. ALAN ARAŞTIRMASI	131
4.3.1. Örneklemedeki Aileler ve Ailedeki Kadınlar Hakkında Genel Bilgiler	132
4.3.1.1. Aile Yapısı ve Büyüklükleri	132
4.3.1.2. Hane reisi Kadınlar	135
4.3.1.3. Kadınsız Haneler	136
4.3.2. Gelir Getiren Kadın	137
4.3.2.1. Mevcut Durum	137
4.3.2.2. Enformel sektörde çalışan kadınlar	140
4.3.2.3. Çalışmaya İlişkin Tutum ve Davranışlar	141
4.3.3. Yeniden Üretimi Sağlayan Kadın	144
4.3.3.1. Ev işleri, ev içi üretim ve geçimlik emek	144
4.3.3.2. Çocuk Bakımı ve Yetiştirilmesi	146
4.3.4. Toplumsal İlişki Ağlarında Kadının Rolü	148
4.3.5. Politik Tutum ve Davranışlar	152

5. KENT YOKSULLARININ GEÇİNME STRATEJİLERİNDE ETNİKLİĞE BAĞLI DAYANIŞMA ÖRÜNTÜLERİ..... 161

5.1. İLGİLİ YAZININ DEĞERLENDİRİLMESİ	161
5.1.1. Kırdan Kente Göç	161
5.1.2. Etnisite Kavramı	162
5.1.3. Kentlerde Etnik Ayrışma	165
5.1.4. Etnisite ve Sınıf İlişkisi	167

5.1.5. Dayanışma Örüntüsü Olarak Etniklik	168
5.2. TÜRKİYE ÖRNEĞİ	171
5.3. ALAN ÇALIŞMASI	176
5.3.1. Örneklem Grubunun Etnik Yapısı ve Geldiği Yerleşim Birimi	177
5.3.1.1. Etnik Köken ve Göç Edilen Yerleşim Birimi	177
5.3.1.2. Göç Yılları / Etnik Köken / Geline Yerleşim Birimi	177
5.3.1.3. Geline Yerleşim Birimi / Gelir Düzeyi	179
5.3.1.4. Etnik Köken / Gelir Düzeyi	183
5.3.2. Memleketteki Yakınlarla İlişkiler	186
5.3.2.1. Memleketle İlişkiler	186
5.3.2.2. Memleketten Yardım Alma ve Yardım Verme İlişkisi ...	190
5.3.2.3. Memleketi Ziyaret	193
5.3.3. Kent Düzeyindeki İlişkiler	193
5.3.3.1 Mahalle Düzeyinde Etnik İlişkilere Bağlı Örüntüler	193
5.3.3.2. İşyeri Ölçeğinde Etnikliğe Bağlı İlişkiler	203
5.3.3.3. Mahalleden Kentsel Düzleme Etnik İlişkiler:	208
5.3.3.4. Siyasal Tercihler	214
5.3.3.5. Toplumsal Tutumlar	228
6. KENTSEL GEÇİNME STRATEJİLERİNİN MEKANSAL BOYUTU	235
6.1. İLGİLİ YAZININ DEĞERLENDİRİLMESİ	235
6.1.1. Kentsel Yoksulluk Ve Mekansal Boyutu	235
6.1.2. Mekana Yönelen ve Mekanda Beliren Yaşam Stratejileri ...	239
6.1.3. Mahalle Ölçeği	240
6.1.4. Konut Ölçeği	242
6.2. TÜRKİYE ÖRNEĞİ	245
6.2.1. Konut Mülkiyeti	245
6.2.2. Konutun Fiziksel Özellikleri	246
6.2.3. Mekansal Hareketlilik	246
6.3. ALAN ÇALIŞMASI	247
6.3.1. Konut Mülkiyet İlişkileri	247
6.3.2. Konutun Fiziksel Özellikleri	254
6.3.3. Mekansal Hareketlilik	257
6.3.4. Mahalle Ölçekli Yoğunlaşmalar	261
7. SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ	265
7.1. DÜNYA BANKASI UYGULAMALARINDA YOKSULLUK VE POLİTİKA ÖNERİLERİ	265
7.2. SONUÇLAR	283
7.3. ÇALIŞMA GRUBU POLİTİKA ÖNERİLERİ	297
KAYNAKÇA	305

ÖNSÖZ

Bu kitap, ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı (UPL) stüdyosunda, 1999–2000 Bahar ve Güz dönemlerinde ‘Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri’ başlığı altında yapılan çalışmaların bir ürünüdür. Ankara kentinde yoksulluk sorunuyla karşı karşıya bulunan seçilmiş gecekondulu alanlarında yürütülen alan araştırması, ODTÜ Araştırma Fonu tarafından (99-06-03-01 no’lu proje) desteklenmiştir.

Proje Prof.Dr.Melih ERSOY ve Doç.Dr. Tarık ŞENGÜL yönetiminde, UPL yüksek lisans öğrencileri, M. Nergis ARDIÇ, Eşref ARISOY, Şadiye AYDIN, Şebnem EROĞLU, Nevbahar ERTAŞ, Aslı GÜREL, Fulya KÜÇÜKDAĞ, Yasemin MERİÇ, Ersan OCAK, Suat ÖZÇAĞDAŞ, Ö. Dirim ÖZKAN, Fatma SAÇLI, Seher ŞEN, Aysin TEKTAŞ ve M.Zafer YILDIZ tarafından gerçekleştirilmiştir.

‘Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri’ konusunda yapılan çalışma giriş ve sonuç bölümleri dahil olmak üzere yedi bölümden oluşmaktadır. Prof.Dr. Melih ERSOY ve Doç.Dr. H. Tarık ŞENGÜL tarafından kaleme alınan **Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri Tartışmasına Giriş** başlıklı bölüm kentsel yoksulluk sorununun tanımı ve değişen anlamı ile ortaya çıkardığı yeni çelişkileri gelişmiş ülkeler ve Türkiye örneğini dikkate alarak tartışmaktadır. **Çalışmanın Yöntem ve Kapsamı** başlıklı bölümden sonra, Aslı GÜREL ve M. Zafer YILDIZ tarafından hazırlanan **Toplumsal Sınıf ve Yaşam Stratejileri** başlıklı bölüm yer almaktadır. **Kentsel Geçinme Stratejilerinde Kadının Rolü**, Ö.Dirim ÖZKAN’ın da katkısıyla, Nevbahar ERTAŞ tarafından yazılmıştır. **Kent Yoksullarının Geçinme Stratejilerinde Etnikliğe Bağlı Dayanışma Örüntüleri** başlıklı bölüm Suat ÖZÇAĞDAŞ tarafından kaleme alınmış, Eşref ARISOY bu bölüme katkıda bulunmuştur. **Kentsel Geçinme Stratejilerinin Mekansal Boyutu**, Seher ŞEN tarafından hazırlanmıştır, bunu Aysin TEKTAŞ tarafından hazırlanan Dünya Bankası Uygulamaları bölümü izlemektedir. Çalışma, **Sonuç ve Politika Önerileri** ile son bulmaktadır.

Kitabın derlemesi Prof.Dr. Melih ERSOY ve Doç.Dr. H. Tarık ŞENGÜL tarafından yapılmış, kitabın yayına hazırlanması ise Araştırma Görevlileri Nevbahar ERTAŞ ve Suat ÖZÇAĞDAŞ tarafından üstlenilmiştir. Bu kitabın yazılmasına katkıda bulunanlar, Arş. Gör. Mustafa BAYIRBAĞ ve ODTÜ Mimarlık Fakültesi basım işliği çalışanlarına teşekkür ederler.

1. KENTSEL YOKSULLUK VE GEÇİNME STRATEJİLERİ TARTIŞMALARINA GİRİŞ

Yoksulluk ve daha özel olarak kentsel yoksulluk sorunu son yıllarda hem akademik çevrelerin hem de siyasa yapıcılarının yeniden gündemine girmiş bulunuyor. Bu konuda yapılan çalışmaların sayısı hızla artarken, gerek ulusal gerekse de uluslararası düzeylerde çeşitli kuruluşlar yoksulluk sorununun topluluklar üzerindeki olumsuz sonuçlarını hafifletmeye yönelik siyasa önerileri ile ortaya çıkıyorlar. Yoksulluk sorununa uzun süreler duyarsız kalmış Dünya Bankası gibi kuruluşlar bile yoksulluk sorununa ilişkin bir gündemin oluşturulmasına katkıda bulunuyor. Kısaca, yeni bir bin yılın başlangıcında yoksulluk toplumsal bir sorun olarak gündemimizde önemli bir yer tutuyor.

Kentsel yoksulluk sorununun gerek akademik çevrelerin gerekse de çeşitli düzeylerdeki siyasa yapıcılarının gündemine gelişinin inişli çıkışlı bir serüveni vardır. 1960'lı ve 70'li yıllarda Batı'da, özellikle de A.B.D de çok canlı bir akademik tartışma ve sosyal politika konusu olan kentsel yoksulluk sorunu, 1980'li yıllarda piyasaların etkin ve verimli işleyişi, sanayinin yeniden yapılanması, devletin iktisadi alandan çok büyük ölçüde çıkması, kuralsızlaştırma, özelleştirme, birey hakları gibi tartışmaların yapıldığı bir ortamda geri plana itildi. Reagan ve Thatcher yönetimlerinin iktidara gelişiyle hegemonik hale gelen Yeni Sağ söylem ve bu doğrultuda geliştirilen politikalar, bir yandan kentsel yoksulluk sorununu toplumsal tartışma gündeminden tümüyle çıkartan bir ideolojik çerçeveyi hızla topluma yayarken, diğer yandan da daha önceki dönemin refah devleti uygulamalarının bu kesimlere sağladığı hakları da kısımaya ve daraltmaya yönelik yeni düzenlemelere gitti. Ancak bu uygulamaların dramatik sonuçları kendisini göstermekte gecikmedi ve 1990 lı yıllar, yukarıda da değindiğimiz gibi, yoksulluk sorununun kendisini bir kez daha dayattığı bir dönem oldu.

Gelir dağılımının görece düzeldiği ve kentsel yoksullukla ilgili merkezi ve yerel yönetim harcamalarının daha önceki yıllara göre arttığı 1960 ve 70'li yıllarda, bu olumlu gelişmelere karşın, konunun güncel bir toplumsal sorun olarak ele alındığı görülmektedir. Anılan dönemde bu alanda zengin bir yazının oluşması ve çok sayıda sosyal politika önerisinin geliştirilip yaşama geçirilmesinin ardında yatan temel belirleyicinin ise bu yıllarda yükselen toplumsal muhalefet olduğu görüşünü desteklemektedir. Nitekim, yeni-liberal politikalar, gelişmiş ülkelerde, piyasaların derinliği, teknolojiye atılım ve küresel ölçekteki üretim olanakları sayesinde, toplumun özellikle vasıfsız işçi kesiminin büyük bir bölümünün tümüyle emek pazarı dışına atılmasına ve genelde gelir dağılımında kutuplaşmayı artırmasına karşın, hizmetler kesiminde iş olanaklarının artması, toplumun önemli bir kesiminin yaşam düzeylerinin görece iyileşmesi ve toplam ulusal gelirin yükselmesi gibi nedenlerle beklenen ölçülerde bir toplumsal muhalefetle karşılaşmadı (Murphey, 1998).

Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşlarca mali desteğin ön koşulu olarak benimsetilmeye çalışılan benzer politikalar, gelişmekte olan ülkelerde ciddi yıkımlara yol açtı. Zaten bozuk olan gelir dağılımının daha da kötüleşmesi, bu ülkelerde toplumsal huzursuzluğun boyutlarını genişletirken, bu gelişmelerden en olumsuz etkilenen kesim olan kent yoksullarının niceliksel anlamda büyümesine ve kötüleşen göreceli konumlarının gözden saklanamaz boyutlara gelmesine neden oldu. Örneğin Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan İnsani Gelişim Raporu (Human Development Report) verilerine göre, dünyada en zengin 225 kişinin mal varlığı Afrika kıtasındaki tüm ulusların ulusal gelirleri toplamına eşittir. Dünya üzerinde 1.100.000.000 kişi “mutlak yoksulluk sınırı”nın altında yaşamaktadır. Dünya’da en üst %20’lik gelir dilimindekiler dünya gelirinin %83’ünü alırken, en alt %20’lik dilimdekiler toplam gelirin % 1.5’ine sahiptir. Toplumsal barışa olası bir tehdit ve huzursuzluk kaynağı olarak algılanan bu veriler, özellikle kent yoksullarını oluşturan kesimlerin yaşam stratejilerinin incelenerek merkezi ve yerel hükümetler düzeyinde yeni politikalar geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla kentsel yoksulluk ve yaşam stratejilerine ilişkin yazında son yıllarda gözlemlenen canlanma bu nesnel gelişmenin bir ürünü olarak değerlendirilmelidir.

Yoksulluk Nasıl Tanımlanıyor

Genel biçimiyle yoksulluk, insanların en temel fiziksel gereksinimlerinin karşılanamamasına ilişkin bir sorun olarak görülmektedir. Bu toplumsal kesimde yer alan bireyler ve ailelerin yaşamlarını sürdürerek yeniden üretebilecek mal ve hizmetlere sahip olmayan ve bu gereksinimleri gidermek için yeterli gelir kaynaklarına ulaşamayanları kapsadığı düşünülmektedir (O’Boyle, 1999:282). Mingione ise kent yoksulluğu kavramını daha kapsamlı bir biçimde şöyle tanımlamaktadır: “kent yoksulluğu, nüfusun bir kesiminin, çeşitli nedenlerle, değişik dönemlerde tarihsel ve coğrafi olarak belirlenmiş asgari bir yaşam standardı sağlamaya yeterli kaynaklara ulaşamaması ve bu durumun gerek davranışsal gerekse toplumsal ilişkiler açısından ciddi sorunlara yol açmasıdır”(Mingione 1993: 324)

İlgili yazında öncelikle iki tür yoksulluk tanımının öne çıktığı görülmektedir: asgari geçim standartını temel alan “mutlak” yoksulluk tanımı ile, toplumdaki gelir dağılımı esasına göre tanımlanan “göreceli” yoksulluk tanımı. Mutlak yoksulluk tanımı birey esaslı ve bireylerin fiziksel yaşamlarını sürdürebilme hedefi ile sınırlı tutulurken, göreceli yoksulluk kavramı insanların birey olmak yanı sıra toplumsal varlıklar olduklarını dolayısıyla da yoksulluğun, içinde yaşadıkları toplumun gelişmişlik düzeyi ile, diğer bir deyişle o toplumda yaşayan diğer insanların yaşam standartları ile karşılaştırılmasında ısrar ederler. Birinci görüş, muhafazakar ve liberaller arasında yaygın iken, radikaller ikinci görüşe yakındırlar.

Resmi çevreler özellikle siyasalar geliştirirken mutlak yoksulluk tanımını yeğlemektedir. A.B.D örneğinde, halen uygulanmakta olan yöntem, 1960'lı yıllarda Sosyal Güvenlik İdaresi'nde (Social Security Administration) geliştirilen modelin bazı düzeltmelerle sürdürülmekte olan biçimidir. Buna göre, her yıl ¹farklı büyüklerdeki ailelerin yaşamlarını sürdürebilmelerini sağlayacak düzeyde beslenmeleri için gerekli olan yiyecekleri satın almak için gereken parasal değer hesaplanmakta, daha sonra bu değer yiyecek dışındaki diğer harcamaları da kapsamak üzere (3) ile çarpılarak asgari geçim sınırı belirlenmektedir. Bu şekilde hesaplanan değer değişik bölgelere, aile büyüklüklerine ve diğer benzer değişkenlere göre düzeltilmesi ile kentsel alanlarda yaşayan 4 kişilik bir aile için "yoksulluk sınırı"nı belirleyen rakam saptanmaktadır. Gelirlere ilişkin olarak ulusal düzeyde derlenen veriler bu değere göre gözden geçirilerek nüfusun ne kadarının yoksulluk sınırı altında kaldığı belirlenmektedir (Sackrey, 1973, Triest, 1998).

1970'li yıllarda Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) "temel gereksinim" (*basic needs*) kavramı ile mutlak yoksulluk kavramını esnek bir biçimde kullanmaktadır. Buna göre temel gereksinimler şöyle tanımlanmaktadır:

1. Bir ailenin (beslenme, barınma, giyim v.b) özel tüketimi için gerekli minimumlar,
2. içinde yaşanan topluluk için topluluk tarafından sağlanan toplu tüketim konusu olan gerekli hizmetler (güvenli içme suyu, kanalizasyon, elektrik, kamu ulaşımı, sağlık ve eğitim v.b),
3. kendilerini etkileyen kararların alınmasına katılma,
4. mutlak düzeydeki temel gereksinimlerin, temel haklarının daha geniş bir çerçevesi içinde, karşılanması,
5. istihdama temel gereksinim stratejisinin hem araç hem de araç olarak yaklaşılması (Tekeli, 2000).

Bazı başka çalışmalarda ise, kendi başına bu türden mutlak değerlerin yoksulluğun boyutunu anlamak için yeterli olamayacağı, kent yoksulları ile toplumun görece refah içinde yaşayan kesimlerinin yer aldıkları kent mekanlarının birbirinden kopuk ve farklı coğrafyalarında oldukları belirtildikten sonra, bu alanlarda sunulan kentsel hizmetlerin (altyapı, sağlık birimleri, eğitim kuruluşları v.b) niceliksel ve niteliksel farklarının kent yoksullarının durumunu daha da kötüleştirdiği ileri sürülmektedir (Sackrey, 1973). 1990'lı yıllarda yapılan çok sayıda araştırma, yaşanan mahalle ya da konut çevresinin bu mekan sakinlerinin yaşam şanslarını -çocukların yetişmesine ilişkin davranış biçimlerini, iyi bir evlilik yapma ve iş bulabilme şanslarını, iyi bir eğitim ve sağlık hizmeti alabilme ve psikolojik sorunlarla başedebilme olasılıklarını, v.b- önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir (Fong ve Gulia, 1999). Son olarak, kentsel yoksulluk ve ekonomik yoksunluk

¹ Daha sonraları bir önceki yılın verileri Tüketici Fiyat Endeksi ile çarpılarak hesaplanmaya başlanmıştır.

ile suç işleme oranı arasında güçlü bir doğrudan ilişkinin bulunması (Warner, 1999) bir yana, yürürlükteki hukuk sisteminde kent yoksullarının işleme olasılığı yüksek adi suçlara verilen cezalarla, yüksek gelir gruplarının -parasal ve toplumsal sonuçları birincilerle karşılaştırılmayacak denli yüksek olan- finansal ve yönetsel suçlarına verilen cezalar arasında kent yoksulları aleyhine büyük uçurumlar vardır (Sackrey, 1973). Jargowski'nin (1997:1) sözleriyle, kentin en yoksul mahallelerinde yaşayanlar "bir yandan kendi yoksulluklarıyla başetmeye çabalarlarken, diğer yandan da yanbaşılarında yaşayan, binlerce değilse bile yüzlerce ailenin toplumsal soyutlanmışlığı ve ekonomik yoksunluğunun da üstesinden gelmek durumundadırlar. Yoksul insanların bu mekansal yoğunlaşması yoksulluk koşullarını daha da büyüttüğü gibi sonuçlarını da daha dayanılmaz yapmaktadır". Dolayısıyla, kentsel yoksulluk olgusuna salt bireysel düzeyde, bir beslenme sorunu olarak, asgari geçim standartı bağlamında, teknik açı ile sınırlı olarak bakmak, olgunun toplumsal ve politik boyutlarının dışlanmasına yol açmaktadır.

Yoksulluk tanımını toplumun tüm üyelerinin elde ettiği gelir düzeyine bakarak yapan "görelî" kent yoksulluğu kavramının özünü, insanların toplumsal varlık oldukları, asgari gereksinimlerin nicelik ve niteliklerinin o toplumun tarihsel ve toplumsal gelişme düzeyine bağlı olarak değiştiği, bu nedenle de özellikle uluslararası kimi kuruluşlarca da yapılan sabit, durağan, tarih ve toplum dışı "mutlak" yoksulluk tanımların anlamlı olmadığı anlayışı oluşturur. Bu bağlamda görelî yoksulluk tanımı, incelenen ulus-devlet sınırları içinde yaşayan toplumdaki gelir dağılımı verilerini esas alır ve gelir dağılımında en alt % 20 lik dilimde yer alanları, ya da ulusal düzeyde medyan gelirin yarısından az gelire sahip olanları kapsar (Fuchs, 1967). Bir toplumda yaşam düzeyi ve standartlarının yükselmesi tüketim normlarını, beklentilerini ve genel olarak "gereksinim" tanımını önemli ölçüde değiştirir. Yoksul kesim de aynı toplumun bir parçası olarak bu gelişmeden etkilenmeden onun dışında kalmaz. Bu anlamda dayatılan yeni standartlar ve yaşam düzeyi kent yoksullarının görelî durumunu da doğrudan etkileyecektir. Ancak, başta A.B.D olmak üzere, piyasa ekonomilerinin egemen olduğu ülkelerde merkezi yönetimler "görelî yoksulluk" kavramına ilişkin olarak resmi tanım yapmaktan ve buna bağlı politikalar oluşturmaktan bilinçli biçimde kaçınmaktadırlar.

Son yıllarda O'Boyle (1999) gibi araştırmacılar, mutlak ve görelî yoksulluk tanımlarının birlikte kullanılmasının yoksulluk ölçütü olarak daha gerçekçi bir veri tabanı oluşturacağını ileri sürmektedirler. Buna göre, "yoksul" tanımına girebilmek için hem belirli bir "mutlak" gelir düzeyinin altında kalmak hem de gelir dağılımında belirli bir dilimin içinde yer almak koşullarının birlikte sağlanması önerilmektedir. Buna göre, örneğin bir ölçüt olarak "yoksul" kategorisi iki koşulu birlikte sağlayan durumlarda geçerli olmalıdır: resmi olarak saptanan asgari geçim esasına dayanarak belirlenmiş gelir düzeyinin altında olmak ve ulusal gelir dağılımında son %20'lik dilim içinde yer almak. Ancak, O'Boyle'nin önerisine şiddetle karşı çıkanlar olmuştur. Rector, Johnson ve Youssef (1999) O'Boyle'nin iki birbirinden farklı kavramı, yoksulluk ve eşitsizlik kavramlarını birleştirerek tek bir yoksulluk tanımının

ana malzemesi yapmasının A.B.D toplumunda benimsenmiyeceğini ileri sürmektedirler. Yazarlara göre, A.B.D 'de yoksulluk, toplumsal, etik ve politik değerler açısından mücadele edilmesi gereken ve yönüyle de toplumun büyük kesimi tarafından destek gören bir politika iken, asgari geçim ve yaşam olanaklarına sahip olanlar arasında gelir eşitsizliğin giderilmesi bir toplumsal hedef olarak görülmemekte, hatta gelir düzeyleri farklı kesimler arasındaki yarışmanın gelişmenin anahtarı olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla, asgari geçim düzeyi altında gelire sahip oldukları için açlık, kötü beslenme, bakımsızlık, tedavi olamamak gibi yaşamsal/ fiziksel sorunları olan kesimi hedef alan yoksulluk kavramı ile bireyler arasındaki gelir farklılıklarının bir ifadesi olan "eşitsizlik" kavramının birbirindean ayrı tutulması gerektiği ileri sürülmektedir (Rector, Johnson ve Youssef, 1999: 304-305)

İlgili yazında son yıllarda yapılan tartışmalarda ise daha farklı değerlendirme ölçütlerine yer verilmektedir. Bu yaklaşımlarda varolan durum kadar geleceğe yönelik eğilim ve potansiyeller de önemsenmektedir. Dolayısıyla salt belirli bir kesimin belirli bir zaman aralığındaki görelî durumundan çok, bu durumun ne denli sürekli olduğu ve değişme şansının da çözümlenmeye katılması önerilmektedir (Kempen, 1994). Bu bağlamda geliştirilen yeni bir kavram "alt-sınıf" (under class) kavramı olmuştur. Uzun süre işsiz kalmış ve yeni bir iş bulma olasılığı zayıf, bu anlamda da artık tekrar tam zamanlı olarak çalışamayacak durumda olan, formal sektörün iş yaşamından ve giderek toplumdan büyük ölçüde dışlanmış marjinal kesimi tanımlayan "alt sınıf" yapısal ve davranışsal özellikleri ile bir "alt-kast" a dönüşebileceğinden söz edilmektedir (Gans, 1993).

Özetlersek, gerek toplumbilimcilerin ve gerekse sosyal politika uzmanlarının üzerinde anlaştıkları ortak bir yoksulluk tanımı olmadığı gibi, benimsenen politik yaklaşımlara koşut olarak geliştirilen yoksulluk tanımları da birbirinden uzlaşılması olanaksız biçimde farklılık göstermektedir. Son yıllarda geliştirilen yeni kavramlarla yoksulluk kavramının yeni boyutlar eklenerek daha da zenginleştirildiği görülmektedir.*

Yoksulluk Olgusuna Farklı Yaklaşımlar

İnsanlar neden yoksul olurlar? Neden toplumda bir kesim büyük bir bolluk, gönence ve varıllık içinde yaşarken bir başka kesim kötü beslenmekte, işsiz kalmakta, açlık, sefalet ve hastalık içinde kıvrınmaktadır? Kuşkusuz bu basit soruya verilen yanıtlar bu denli basit olmamakta, farklı ideolojik bakışlar yanıtları da farklılaştırmaktadır. Bu bağlamda, özetle de olsa, üç farklı yaklaşımdan söz etmek yerinde olacaktır: Muhafazakar, Liberal ve Radikal Görüşler.

Muhafazakar ve Liberal görüşler, çıkış noktası olarak, iyi çalışan bir piyasa ekonomisinin iktisadi ve toplumsal kaynakların verimli ve etkin dağılımını sağlayacağı ve buna bağlı olarak ortaya çıkacak gelir dağılımının da hakça ve

adil olacağı temel varsayımını benimserler. Diğer bir deyişle, genelde piyasa ekonomisi ve kapitalist üretim tarzı ile bunun gerektirdiği politik ve kurumsal yapı tartışma konusu yapılmaz. Her iki görüş de “mutlak” yoksulluk tanımından yola çıkar ve bazı liberallerin sınırlı tereddütleri bir yana bırakılırsa, gelir dağılımında eşitlik kavramına yoksulluk söylemi içinde fazla yer verilmez. Kuşkusuz bu giriş muhafazakar ve liberal görüşlerin kentsel yoksulluk gerçeğini tümüyle gözardı ettikleri ya da görmezden geldikleri anlamına gelmez. Her iki görüş de kentlerde asgari geçim düzeyi altına yaşayan bir kesimin varolduğu ve bu sorunun çözümü için hükümetlerin girişimlerde bulunması gerektiği konusunda benzer görüştedirler. Özetlersek, muhafazakar görüşlerin sorunu öncelikli olarak bireylerin kişilik özelliklerine bağlayan yaklaşımından farklı olarak liberallerin piyasa sisteminin işleyişindeki aksaklıklara da değinen ve kamusal politikaları daha önemseyen yaklaşımları dışında iki tutum arasında çok büyük bir ayrım olmadığı ileri sürülebilir. Her iki yaklaşımın da özellikle radikal görüşle hiç bir şekilde paylaşmadıkları konular ise sorunun kaynağı, boyutları ve çözümüne ilişkin olarak öngörülen politika önerilerini kapsar.

Muhafazakar/Liberal görüş öncelikle tarihsel perspektiften yola çıkarak, kentsel yoksulluğun kaynağının kentler olmadığı, tersine kentlerin her zaman yeni fırsatlar, olanaklar ve zenginlikler yaratan mekansal birimler olarak, ağırlıklı olarak kırsal alanlardan gelen yoksul göçmenlerin hücumuna uğradığını ve yoksulluk kavramıyla tanıştıklarını ileri sürerler. Özellikle A.B.D örneğinden yola çıkarak iç savaş sonrasında kitleler halinde kentlere göç eden ve sanayi toplumunun gereksindiği kişilik ve uzmanlığa sahip olmayan bu kesimlerin kent yoksullarının oluşmasındaki rolü üzerinde durulmaktadır. Diğer bir deyişle, kentsel yoksulluk kentin neden olduğu değil kente taşınan bir olgu olarak yorumlanmakta kentler sorunu yaratan değil, çözümüne katkı yapan yerler olarak görülmektedir (Banfield,1970). Ancak, kuşkusuz bu yorumlar aradan geçen bir yüzyıllık süreden sonra hala bu olgunun neden bir türlü gündemden çıkmadığını açıklayamadığı gibi, günümüzde artık kırsal kökeni ile hiç bir bağı kalmamış, bir kaç nesildir kentlerde yaşayan kesimlerin neden hala kent yoksulları olarak yaşamlarını sürdürmek zorunda kaldıklarını bu türden tarihsel geçmiş tezi ile açıklayamamaktadır.

Bu bağlamda özellikle üzerinde durulan kuramsal tezlerin başında, yoksulların kişilik davranışları, aile ve çevre yaşamlarının oluşturduğu alt kültürel özelliklerin yeni nesillere taşınarak sürdürüldüğüne ilişkin toplumsal antropolojik açıklamalar gelmektedir. Bu alanda yapılan ilk kapsamlı çalışma O.Lewis’in (1961, 1966) Meksika’da yaptığı araştırmadır. Lewis çalışmasında kentin en yoksul kesimlerinin kişisel ve davranışsal özelliklerini incelemiş ve bu özelliklerin birbirini izleyen nesilleri nasıl etkilediğini araştırmıştır. Lewis’e göre, bu kesimler oldukça şaşırtıcı biçimde durağan, istikrarlı ve değişmez bir yaşam tarzı sürdürmekte ve bu özelliklerini yeni nesillere aktarmaktadırlar. Kötü eğitim, düzenli gelir getiren bir işte çalışamamak, yetersiz beslenme, sağlık hizmetlerinden yararlanamama, huzursuz aile yaşamı, kendine ve çevresine güvensizlik, korku v.b özelliklerin yarattığı kişilik

özellikleri bir yoksulluk alt kültürü oluşturmakta ve bu nitelikler yeni nesillere de aktararak içinden çıkılmaz bir kısır döngü yaratmaktadır.

Banfield'de A.B.D kentleri için benzer bir çözümleme yaparak kentlerde yaşayanları farklı kişilik ve davranış özelliklerine göre dört sınıfa ayırmaktadır. Bunlardan ilk üçü (üst, orta ve işçi sınıfları) perspektifleri ve vizyonları farklı da olsa belirli bir "gelecek" duygusu ve buna bağlı yönelimlere sahip iken alt sınıf bunlardan tümüyle farklı kişilik özelliklerine ve davranış örüntülerine sahip olan bu nitelikleri ile de "normal olmayan" bir kesimi oluşturmaktadır. Anlık ve günlük yaşayan, salt dışsal etkilere tepki vermekle yetinen, kendi inisiyatifi ile harekete geçemeyen, davranışlarını denetleyemeyen, güçsüz, kendine saygısı ve güveni olmayan, kendisini yetersiz gördüğü gibi başkalarına da güvenmeyen, kuşkucu ve düşman gören, saldırgan -ancak bağımlı- kişilik yapıları ile bu kesim mekansal olarak kent merkezinde sefalet mahallerinde yaşar ve bundan dolayı özel bir yakınma da duymaz. Kötü, bakımsız, kirli ve pis bir evde yaşamak ve yetersiz eğitim, sağlık, park v.b sosyal donatıların olduğu çevrede bulunmaktan dolayı da özel bir rahatsızlık duymazlar. Aslında her türlü eylemin -polisle gerginlik, çatışma, vandalizm, hırsızlık, yasa dışı eylemler- canlı mekanları olarak bu mahallerde yaşamaktan mutlu oldukları bile söylenebilir (Banfield, 1970: 44-66).

Ancak tüm bu kişilik ve davranış özellikleri içinde sınıf alt yapılarının en belirleyici niteliğini, geleceğe yönelik bir zaman perspektifinin gelişmişlik düzeyi oluşturmaktadır. Ve bu bağlamda ele alındığında, alt sınıf bu kişisel özelliğin hiç gelişmediği/oluşmadığı bir alt kültürü temsil etmektedir. Alt sınıfın bu temel kişilik özelliği aileleri aracılığıyla yeni nesillere de aynen aktarıldığı için bu kısır döngüden çıkış olanağı yaratılamamaktadır. Banfield'e göre, bu alt sınıf var oldukça kentlerde bu kesimlerin yaşadıkları bölgelerinin sorunlarına çözüm getirmek olanaklı değildir. Yazar, O.Lewis'in "yoksulluk kültürü"nün kentsel alanlarda sefalet mahallelerinde yaşayanların kendilerini bu acımasız ortamda yaşamlarının sürdürürebilmek için geliştirdikleri bei tür uyarılma ve savunma mekanizması olarak gören yaklaşımına da karşı çıkarak, bu durumun gelir ya da kaynak yetersizliğinden değil, bu kişilerin aşırı günlük yaşama/ zaman perspektifi olmama özellikleri nedeniyle yoksul olduklarını ileri sürmektedir.

Özetle, yoksulluk alt sınıf kültürünün nedeni değil, sonucudur; kentlerde bu sınıf varoldukça kentsel yoksulluk da olacaktır; sorunun kaynağı toplum değil, bu sınıf üyelerinin kişilik yapılarıdır; özellikle bu kesime aktarılabilecek kaynaklar sorunun çözümünde önemli bir katkı sağlayacağını beklememek gerekir (Banfield, 1970).

Kuşkusuz bu yaklaşım, egemen üretim tarzı ve serbest piyasa üzerine yapılacak eleştirilerin tümünü bir çırpıda alt sınıf üyelerinin kişilik oluşumuna ve özelliklerine yükleyerek, mevcut sistemin kaynak dağıtım mekanizmalarının ve yapısal engellerinin gelir dağılımında yaşanan eşitsizlikleri ve kentsel

yoksulluk sorununu çözemeyeceğine yönelik sisteme ilişkin kuşkuları ve güvensizliği gidermeye çalışmaktadır (Valentine,1971:216).

Muhafazakar ve Liberallerin kentsel yoksulluğun tümüyle ortadan kaldırılması değilse bile azaltılması için önerdikleri politika önerileri paketlerinin geniş bir özetini yine Banfield (1970: 243-246) sunmaktadır. Buna göre yapılması gerekenler şöyle özetlenmektedir: İşsizlerin, eğitimsizlerin, uzmanlığı olmayanların çalışmalarını engelleyen tüm yasal sınırlamalar kaldırılmalıdır; asgari ücret sınırlaması kaldırılmalı ve çalışanların sağlıklarını tehlikeye atmamak koşulu ile çalışma koşullarına ilişkin katı sınırlamalar konulmamalıdır, diğer bir deyişle, özel sektörün düşük ücretlerle çekici olmayan iş olanakları yaratmasına yasal düzenlemelerle engel olunmamalıdır; sendikaların ücret düzeyleri ve işten atılmalara ilişkin tekelci güçleri engellenmelidir; kamuda yüksek ücretlerle çalışan vasıfsız işçilerin ücretleri düşürülmelidir; yoksulluk tanımı “mutlak” yoksulluk tanımına uygun olarak yaşamı sürdürebilecek asgari geçim düzeyinin sağlanması ile sınırlı tutulmalı, çalışabilecek nitelik ve sağlık koşullarına sahip olanlara yapılacak nakdi yardımlarda “negatif gelir vergisi” modeli uygulanmalıdır; zorunlu okul süresi kısaltılarak çalışmak isteyen gençlerin bir an önce iş yaşamına geçmelerini sağlayacak düzenlemeler yapılmalı, meslek içi eğitime öncelik tanınmalıdır; kent yoksullarından sağlık koşulları çalışmalarına engel olacak denli bozuk olanların çocuk yapmalarını engellemeye yönelik teşvikler sağlanmalıdır; alt sınıf çocuklarının anaokullarına gönderilmeleri sağlanarak yoksulluk kültüründen kopmaları sağlanmalıdır; sefalet mahallelerinde polis denetimi ve yetkileri güçlendirilmeli, suçluların en kısa sürede cezalandırılmaları sağlanmalı, televizyonlarda şiddet, soygun, yağma v.b. toplumsal olayların gösterilmesi yasaklanmalıdır.

İlginç olan, 1970’li yıllarda Batı’da toplumun önemli kesiminin ve akademik çevrelerin çok da rağbet etmedikleri ya da kuşkuyla baktıkları bu öneriler, 1980’li yıllarda yeni liberal politikalar ve yapısal dönüşüm sloganları adı altında bir karşı ideolojik atılımın temel taşlarını oluşturmaları ve kapitalist toplumların büyük bölümünde tek ve tartışmasız geçerli ideoloji olarak egemen olması ve önerilen politikaların yaşama geçirilmiş olmasıdır. Ancak, tüm bu uygulamaların kentsel yoksulluğu ortadan kaldırmak bir yana kısmen de olsa düzelttiğini dahi ileri sürmek mümkün görülmemektedir.

Radikal Görüş muhafazakar ve liberal yaklaşımların tersine kentsel yoksulluk olgusunu kent yoksullarının bireysel/davranışsal özelliklerine bağlamak yerine yapısal değişkenlere vurgu yaparlar. Buna göre, kent yoksulları ya da Banfield’in tanımı ile alt sınıflar, kapitalist üretim tarzının gerekli ve zorunlu yan ürünleridir. Üretimin insanlık tarihinde görülmedik ölçülerde toplumsallaştığı ancak sermaye birikiminde özel mülkiyetin egemen olduğu kapitalist üretim tarzında gelir dağılımının dengeli olması, tam istihdamın sağlanabilmesi yapısal olarak olanaklı değildir. Konjonktürel koşullara ve toplumsal mücadelelere bağlı olarak toplumsal sınıflar arasındaki gelir uçurumunun azaltıldığı dönemler olsa bile tümüyle ya da büyük ölçüde

düzeltilmesi kuramsal olarak söz konusu olamaz. Nitekim, 18. yüzyıldan günümüze yaşanan kapitalizmin tarihi bu kuramsal öngörüğü açıkça desteklemektedir. Dolayısıyla, özellikle liberallerin piyasa ekonomisinin eksiklikleri ya da işleyişinde karşılaşılan sorunların sistem içinde yapılacak düzeltmelerle giderilebileceği yönündeki umutları radikaller tarafından ham hayaller olarak yorumlanır.

Radikaller gelir dağılımı ve yoksulluk olgularının bireysel değil toplumsal olgular olduğunu, içeriklerinin de tarihsel ve toplumsal olarak tanımlandığını vurgulayarak mutlak yoksulluk kavramından çok göreceli yoksulluk kavramı üzerinde durarak, bölüşüm mekanizmalarına vurgu yaparak, tarihsel olarak bir toplumun birlikte ürettiği zenginliklerin toplumsal sınıflar arasında ne denli eşitsiz dağıtıldığının incelenmesine öncelik verirler.

Kapitalist sistemin eşitlikçi bir yapı oluşmasına olanak veremeyeceğini ileri süren radikaller iki nokta üzerinde dururlar. Birincisi, özel mülkiyet temelli piyasa sisteminin gelir dağılımını artıran biçimde eşitlikten uzaklaştıracaktır; çünkü ücretlendirmede verimlilik elde edilen çıktının artan oranlarda sermaye kesiminde toplanması demektir. Artık değer olmadığı ya da düşük olduğu koşullarda kapitalistlerin üretim yapmalarını sürdürecektir/teşvik edecek bir mekanizma olmadığı için piyasa sisteminin kesintisiz ve verimli işleyişi ancak sömürü oranının yüksekliği ile doğru orantılı olabilir ki bu da sermaye ve emek arasındaki gelir makasının açılması sonucunu doğuracaktır. İkinci nokta ise kapitalist toplumlarda devletin rolüne ilişkindir. Liberaller piyasa sisteminin aksaklıklara devlet politikaları aracılığı ile müdahale edilerek gerekli düzeltmelerin yapılabileceğini ileri sürmektedirler. Keynesgil iktisat politikalarının bu bağlamda toplumun başta kent yoksulları olmak üzere tüm kesimlerine çok büyük katkısı olduğu vurgulanmaktadır. Ancak, radikaller devletin kapitalist toplumların yarattığı eşitsizlikleri giderebilmesinin olanaksız olduğunu ileri sürerler. Radikal kesim içinde çok sayıda devlet kuramı geliştirilmiştir. Kapitalist devleti sermaye sınıfının emrinde bir araç olarak gören kuramlardan, toplumda varolan güç dengelerini yansıtan bu anlamda da monolitik bir bütün olarak algılanılmaması gerektiği vurgulanan bir mücadele alanı olarak devlet anlayışına kadar uzanan farklı yaklaşımlar ileri sürülmektedir. Ancak, tüm radikallerin paylaştıkları nokta, toplumsal gücün kaynağının devlet değil sosyal sınıflar olduğu ve kapitalist devletin bu bağlamda en temel işlevinin varolan yapının global dengesini korumak olduğu yönündedir. Dolayısıyla, toplumsal mücadelelerle özelde kent yoksulları, genelde ise çalışan sınıflar lehine devlet politikalarında değişiklikler yapılabilirse de bu yolla kapitalist sistemin eşitsizlik yaratan temel mekanizmalarının dönüştürülme şansı düşüktür. Kuşkusuz bu tablo, toplumsal güçlerin kent yoksullarının durumunun düzeltilmesi için kapitalist sistem içinde gösterilecek çabalarının hiç bir yararı olmayacağı anlamına gelmemelidir. Tam tersine, toplumsal mücadeleler bu pratikler içinde oluşmakta ve gelişmektedir. Önemli olan sistemin sınırlarının bilinerek hayal kırıklığına yol açacak gerilemelere engel olmaktır.

Yoksulluğun Dönüşümü: Yeni ve Eski Yoksulluk

Yoksulluk sorununa ilişkin yeni bir tartışma alanı ise, yoksulluğun geçmişte aldığı biçimlerle karşılaştırıldığında, son dönemde önemli bir dönüşüme uğrayıp uğramadığı üzerinedir. Bir çok toplumbilimci, kapitalizmin 1980’li yıllardaki yeniden yapılanma sürecinin yoksulluk sorununun içeriğini ve sınırlarını da yeniden tanımladığını öne sürmektedir. Diğer bir anlatımla, 1990’lı yılların kentleri ile 1960’lı ve 1970’li yılların kentlerinde gözlemlenen yoksulluk arasında önemli farklılıklar vardır. Burada ilk olarak vurgulanması gereken nokta, dönüşümün geri planında refah devletinin çözülüşünün yer alıyor olmasıdır. Gelişmiş ülkelerde İkinci Dünya savaşı sonrası yaygınlık kazanan refah devleti uygulamaları, yukarıda da değindiğimiz gibi, dışlayıcılığı reddeden bir temele oturmaktaydı. Toplumsal yapının marjinde yer alanlar, kapsamlı sosyal politikalarla desteklenerek, belli ölçülerde toplumla bütünleşmeleri sağlanıyordu. İşsizlik yardımları, sosyal konut uygulamaları, ücretsiz eğitim ve sağlık hizmetlerinin sağlanması gibi dolaylı gelirler, bu alanlarda alt gelir grupları açısından yaratılan eşitsizlikleri önemli ölçüde hafifleten bir işlev gördüler.

Gelişmiş ülke ekonomilerinin içine girdiği bunalıma koşut olarak bu uygulamalar, devletin mali bunalımının da asli nedeni olarak gösterilip, sistemli bir biçimde ortadan kaldırılırken, bu uygulamalardan en çok etkilenen kesimler, alt gelir grupları oldu. Devletin bu alanlardan çekilmesi, söz konusu hizmetleri piyasadan satın almayı zorunlu hale getirirken, bu düzeyde bir ekonomik güce sahip olmayanlar için ortaya çaresizlik olarak özetleyebileceğimiz bir durum çıkmaya başladı. Son yıllarda Batı yazınında popüler hale gelen sosyal dışlama (social exclusion) kavramı bu tür bir durumu betimlemek için kullanılmaktadır.

Ancak yeni yoksulluk sorununu gündeme getiren etken yalnızca refah devleti uygulamalarının çözülmesi değildir. Kapitalizmin yeniden yapılanma süreci, doğrudan ücretler alanı olarak tanımlanan çalışma yaşamını da radikal bir biçimde yeniden yapılandırmıştır. Fordist üretim biçiminin içine girdiği kriz, esnek ya da post-Fordist olarak adlandırılan yeni bir üretim rejimini gündeme getirmiştir. Kısaca özetlemek gerekirse, Fordist dönemin kitlesel üretiminin gerektirdiği geniş görece niteliksiz işgücü, yerini giderek daha sınırlı sayıda ancak daha nitelikli olan bir işgücüne bırakmaya başlamıştır. Bu dönüşüm ise son yıllarda gelişmiş ülkelerde artan işsizlik oranlarının arkasındaki temel itki olarak gösterilmektedir. Özellikle nitelikli olmayan işgücünün emek pazarının dışına itilmesi, refah devleti uygulamalarının da bu kesimler aleyhine ortadan kalkması ile birlikte düşünüldüğünde, yeni yoksulluk olarak betimlenen olgunun genel dinamiklerini anlamak zor olmayacaktır.

Keynesçi politikalar tarafından belirlenen İkinci Dünya savaşı sonrası dönem, bu nedenle, bazı araştırmacılar tarafından tek uluslu projeler dönemi olarak tanımlanırken, 1980 sonrası dönem iki uluslu projeler dönemi olarak

betimlenmektedir (Jessop 1990). Tek uluslu projeden kastedilen, marjinde kalan gurupların toplumsal projeden olabildiğince dışlanmamasını sağlamak iken, iki uluslu projeler, bilinçli biçimde bazı kesimleri dışarıda bırakmaktadır. Thatcher ve Reagan, bu türden ikili projelerin temsilcileri olarak ön plana çıkmışlar ve ekonomik anlamda işlevsel olmayan kesimleri toplumun ‘asalak ve işe yaramaz’ unsurları olarak dışlamayı projelerinin tanımlayıcı bir ögesi haline getirmişlerdir. Kuşkusuz, bu tür bir dışlamayı yaparken, başarılı bir biçimde kurdukları söylemin ve projenin hedeflediği kitle, nitelikli emeği de içerecek biçimde, orta sınıflar olmuştur. Bir anlamda iki uluslu projeler, orta sınıfları, daha yüksek vergi ödemelerinin asıl nedeninin ‘asalak sınıflar’ ve onlara yönelik refah devleti harcamaları olduğuna ikna ederek bu kesimin desteğini almayı başarmıştır.

Son yıllarda giderek popülerlik kazanan alt sınıf (underclass) kavramı, böyle bir söylemin ve bu söylemle içiçe geçmiş pratiklerin bir ürünüdür. Alt sınıf kavramı, geniş anlamı ile kendi kaynakları ile geçinemiyen, devletin ya da başka kurumların desteğini almak zorunda kalan kesimleri betimlemek için kullanılmaktadır. Dışlanan bu kesimler, giderek, istenmeyen ve hatta tehlikeli sınıflar olarakta betimlenmektedir. Bu tür bir söylem ve pratiğin bir yandan orta sınıf değerleri güçlendirirken diğer yandan çalışan sınıfların sınıfsal bütünlüğünü de tehdit eder bir nitelik taşıdığı açıktır. Bu tür bir bölünme özellikle nitelikli ve niteliksiz işçiler arasında çok belirgin bir duruma gelmiş, nitelikli işgücü kendisini, İngiltere ve A.B.D. de olduğu gibi, çalışan sınıflardan çok orta sınıfın bir parçası olarak görmeye başlamıştır. Dahası, niteliksiz işçilerle, işsiz ve devlet desteğine bağımlı kesimler arasında da benzer biçimde ciddi bir ayrım ve kimlik farklılaşması çıkmaya başlamıştır. Kuşkusuz istenmeyen kesim bu son gruptakilerdir. Alt sınıf ile betimlenen ve yeni yoksulluğun odağında yer alan grup da bu kesim tarafından oluşturulmaktadır.

Gelişmiş ülke kentleri, bu tür bir sınıfsal ayrışmanın ve bu temelde ortaya çıkan yeni yoksulluğun izlerini taşımaktadır. Özellikle büyük metropollerin sosyo-mekansal yapısı yukarıda betimlediğimiz ayrışmaların kolayca gözlemlenebildiği bir oluşum sürecini son yirmi yıldır yaşamaktadır. İkili kent betimlemesinin bir kez daha gündeme gelmesi, bu kentlerde ortaya çıkmaya başlayan yeni sınıf temelli sosyo-mekansal yapılanmayı betimlemek içindir. Sassen, Dünya Kentleri olarak tanımladığı, ancak büyük metropollerin hemen tümü için geçerli olabilecek bu tanımlamasında, bu kentlerin bir yanda holding sermayesinin göz kamaştırıcı, gelişmiş altyapıları ve konut alanları ile, diğer yanda ise daha marjinde, niteliksiz ve sağlıksız altyapı ve konut alanları ile tanımlandığını söylemektedir. Bu gerilimli sosyo-mekansal yapılanmanın en uç ve karanlık noktasında ise altsınıflar ve onların mekanı vardır. Bu tür bir mekansal yapılanma, günümüzün hegemonik mekanı haline gelmiştir.

Bu değerlendirmelerden yola çıkarak, son dönemde yeni yoksulluk olarak tanımlanan olgunun belli bir gerçekliği ve yeni gelişmeyi tanımladığı söylenebilir. Kuşkusuz refah devleti döneminin sosyal politikaları ile

karşılaştırıldığında bu tanı doğrudur. Son yirmi yıl, gelişmiş ülkelerde, bir önceki döneme göre çok daha vahşi ve alt gelir gruplarının önemli bir kesimini dışlayıcı bir toplumsal düzeni ve ona bağlı olarak yeni yoksulluk biçimlerini ortaya çıkarmıştır. Ancak kapitalizmin tarihsel gelişimi biraz daha geniş bir zaman dilimine yerleştirildiğinde, bu tür bir betimlemenin hiç de yeni bir duruma işaret etmediği kolayca görülecektir. Sassen'in bugünün metropollerinde betimlediği karamsar ve keskin çizgilerle ayrılmış ikili kent tablosu ile Engels'in liberal kapitalizmin vahşi dönemlerinin Manchester'ini betimleyen tablosu arasında çok belirgin bir fark yoktur. Diğer bir anlatımla kapitalizmin farklı aşamalarında farklı birikim rejimleri ve sınıf mücadelesinin ulaştığı boyut, yoksulluk gibi sınıf temelli bölüşüm ilişkilerince belirlenen formları da yeniden ve yeniden tanımlamaktadır. Refah devleti dönemi örneğinde olduğu gibi, genişlemenin ve sınıf mücadelesinin yükseldiği dönemlerde yoksulluk gibi sorunların üzerine gidilirken, daralma ve sınıf mücadelesinin gerilediği dönemlerde yoksulluk ve benzeri süreçler daha da yoğun yaşanmakta, ancak bu soruna gösterilen toplumsal duyarlılık azalmaktadır.

Türkiye'de Yoksulluk Sorunu ve Dönüşümü

Buraya kadar yapılan tartışma, büyük ölçüde gelişmiş ülkelerin deneyimlerine ilişkindir. Türkiye gibi ülkelerin deneyimleri belli ölçülerde bu deneyime benzerlikler göstermekle birlikte, yoksulluğun gelişme çizgisi ve aldığı biçimler açısından önemli farkların olduğu da bilinen bir gerçektir. Bu bölümde, kentsel yoksulluk sorununun Türkiye'deki gelişme çizgisi ve aldığı biçimler üzerinde kısaca durulacaktır. İkinci Dünya savaşı sonrası dönem ele alındığında, Türkiye deneyiminin bir çok Latin Amerika ülkesi ile önemli benzerliklerinin olduğunu da hemen belirtmek gerekir.

Kuşkusuz İkinci Dünya Savaşı öncesinde de kentler yoksulluk sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşının yarattığı olumsuz koşullar ve sonrasındaki uzun Kurtuluş Savaşı dönemi, kırı olduğu kadar kenti de etkilemiş, dramatik boyutlara varan yoksulluk tabloları yaratmıştır. Ancak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yapılanma, önceki dönemlerle karşılaştırıldığında, önemli farklılaşmalar göstermektedir. Kırdaki teknolojik yenilenme, bilindiği gibi, önemli büyüklükte bir artık nüfusu ortaya çıkarmış ve bu kesimler büyük kentlere yönelmişlerdir. Savaş sonrası kentler ise kente büyük sayılarda ulaşan kır yoksullarını kucaklayabilecek dinamizmi taşımıyorlardı. Sonuç, bilindiği gibi, yaşama alanında gecekondulaşma, çalışma alanında ise enformel sektörün baskın bir biçimde ortaya çıkışı oldu. Formel ekonominin bu kesimleri kucaklayamaması, yeni kent yoksullarını kendi çözümlerini bulmaya itti. Bu ise en azından görünüm olarak büyük kentlerde ikili yapıların ortaya çıkması ile sonuçlandı. Bir yanda kentin orta ve üst gelir gruplarını barındıran formel ve 'yasal' kent diğer yanda ise kentin eski yoksulları ile belli bir eklemlenme içine giren yeni yoksulları barındıran enformel ve 'illegal' kent bu ikiliğin iki ucunu oluşturdular.

Bu ikili yapılanmanın ilk ortaya çıktığı dönemin özellikleri, gelişmiş ülke deneyimleri ile belli ölçülerde benzeşmektedir. Kente ilk varanlar, kentin kronik yoksulluğu barındıran kesimlerine, yani çöküntü alanlarına yönelmişlerdir. Bu nedenle, Savaş sonrası kent yoksulluğu sorununa eğilen ilk çalışmalar, bu benzeşmeden hareketle kent yoksulluğunu Şikago Okulu'nun çözümlemelerindeki kaygılara benzer kaygılarla değerlendirmişlerdir (Boran 1946). Ancak, izleyen gelişmeler, azgelişmiş ülkelerde ortaya çıkan bu yapı ve ilişkilerin çok farklı bir devingenliği taşıdığını kısa sürede göstermiştir.

Gecekondu sorunu ile içiçe geçen kent yoksulluğu sorunu üzerine 1960'lı ve 1970'li yıllarda yapılan çalışmalar, ortaya çıkan yeni yapılanmanın, durağanlık bir yana, oldukça devingen niteliklerinin olduğunu, ikililiğin belli yönlerinin geçerliliğine rağmen, formel ve enformel yapılar arasında önemli eklemlenme noktalarının olduğunu göstermiştir (Kartal 1978, 1983, Şenyapılı 1981, Ersoy 1985). Bu değerlendirmelerin kentsel yoksulluk sorununa ilişkin en önemli bulgularından birisi, yoksulluğun, gelişmiş ülkeler için betimlenen kalıcılık özelliğini taşımadığı, bir yoksulluk kültürü üretmediği olmuştur. Tam tersine, bu kesimlerin ekonomik anlamda devingen olduğu, siyasal anlamda mevcut katılım kanallarının çok etkin biçimde kullandıkları ve kültürel olarak özgün ilişkiler ve yapılar ürettikleri görülmüştür. Kısacası, bu kesimlere atfedilen marjinalite ve yoksulluk kültürünün bir mit olduğu, Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi, Türkiye'de de gösterilmiştir.

Ancak bu tür bir değerlendirme, bizleri, bu dönemin kentlerinde yoksulluk ve toplumsal adalet sorununun olmadığı sonucuna götürmemelidir. Kuşkusuz gecekondu nüfus, başından beri, homojen bir kitleyi temsil etmemiştir. Diğer bir deyişle, farklı bölgelerde konumlanmış gecekondulular arasında da gelir ve diğer toplumsal ve ekonomik göstergeler açısından önemli farklar vardır. Gecekonduarda yoğunlaşan ve büyük kentlerin hemen tümünde kent nüfusunun yarısından fazlasını oluşturan nüfusun önemli bir kesimi için günlük yaşamın idame ettirilmesi, her an mücadelesi verilmesi gereken bir sorun olmuştur. Bu kesimde oluşturanların sağlık ve beslenme koşulları, kentin formel kesiminde oturanlara göre her zaman daha kötü durumdadır. Çalışma ve yaşam koşulları çoğu durumda kabul edilebilir sınırların altında kalmaktadır. Ancak, bu kesimlerin büyük bölümü için bu, değiştirilmesi gereken ve geçici kabul edilen bir durum olmuştur. Yoksulluğun bir kader ve kalıcı bir durum olarak algılanmaması, gelişmiş ülkelerin deneyimleri ile asıl farkı yaratan öğe olarak öne çıkmaktadır.

Yukarıda da kısaca değindiğimiz gibi, Batı deneyimi ile farkı yaratan temel öğelerden birisi, Türkiye örneğinde de olduğu gibi, bu ülkelerde gelişmiş bir refah devletinin ortaya çıkmamasıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmiş ülkelerde kapsamlı sosyal harcamalar yapan refah devleti uygulamaları ortaya çıkarken, Türkiye'de sermaye birikim süreci ve siyasal dengelerin oluşum biçimi, bu yapıların görece azgelişmesine yol açmıştır. Sermaye birikim sürecinde, ithal ikameci bir sanayileşme modeli etrafında kaynaklar büyük ölçüde birinci çevrimde, sanayiye desteklemeye yönelik olarak, kalmıştır. Bu

tür bir uygulama, kentleşmeye sınırlı kaynak aktaran bir gelişme stratejisi anlamına gelmektedir. Bu nedenledir ki, kırdan göç edenleri karşılayan ‘sosyal’ bir devlet oluşumu yoktur. Sonuç, kentin yeni yoksullarının belli etnik ve akrabalık ilişkileri çerçevesinde kendi sorunlarını çözmek zorunda kalmaları olmuştur. Bu anlamda, Batı’da yoksullara ilişkin olarak ortaya çıkan refah devleti örüntüsünün yerini yerel cemaatlerin ve aile biriminin aldığı bir alternatif örüntü almıştır. Bu alanda yapılan araştırmalar, gerek kırla devam ettirilen, gerekse de kentin içinde yeniden üretilen hemşehrilik ve benzeri temelli etnik dayanışma örüntülerinin kentin yeni yoksulları için, ayakta kalma stratejisinin en temel kaynaklarından birisi olduğunu göstermiştir. Bu örüntüler, yalnızca ayakta kalmanın değil, daha sonraki dönemlerdeki, devingenliğin de önemli araçlarından birisi olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı ile 1970’li yıllar arasında geçen süre, bu örüntüler çevresinde oluşan hareketliliğin evrimine şahit olmuştur. Bir yanda bu örüntülerin formel siyasal yapı ile içine girdiği patronaj ilişkileri, diğer yanda siyasal alandaki belli ölçüler içindeki radikalleşme, bu kesimlerin refahlarını ve kentsel kaynaklardan aldıkları payları artırmıştır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki bu tür iyileşmeler farklı kesimler arasında oldukça eşitsiz bir biçimde dağılmıştır. Patronaj ilişkilerinin keyfiliği ve siyasal ilişkilerin kuralsızlığı, söz konusu toplumsal gurupların iyi örgütlenmiş kesimleri için lehte bir durum yaratırken, bu örgütlülüğü sağlayamayanlar, bu iyileştirmelerden sınırlı ölçüde yararlanabilmişlerdir. Tüm bu eşitsizliklere karşın, 1970’lerin sonlarına gelindiğinde, Türk kentlerinde çok sınırlı sayılabilecek bir kesimin alt sınıf katagorisine sokulabileceği söylenebilir. Bir yanda ücretlerin belli bir düzeyin üzerinde kalması, diğer yanda refah devletine alternatif dayanışma biçimlerinin varlığı ve etkili çalışması, kentsel yoksulluğun mutlak yoksulluk sınırı sayılabilecek bir düzeyin altına inmemesini sağlamıştır.

Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’de de 1980’li yılların başı, önemli ekonomik ve siyasal dönüşümlere sahne olmuştur. İthal ikameciliğe, dolayısıyla da, iç pazara yönelmiş bir gelişme stratejisi terk edilirken, dışa açık büyüme stratejileri uygulamaya konulmuştur. Siyasal sistemin içine girdiği tıkanıklık, askeri müdahale çerçevesinde ‘aşılırken’, birikim ve bölüşüm ilişkilerinde görece dengeli bir dağıtım modeli de çalışanların aleyhine bir biçimde yeniden tanımlanmıştır. Siyasal anlamda hassas olan dönemlerin dışında, 1980 sonrası dönem, çalışan kesimlerin ücretlerinin mutlak anlamda düşmesine de tanık olmuştur. Bu politikalarla tutarlı bir biçimde, zaten gelişmiş ülkelere göre sınırlı bir düzeyde kalan sosyal devlet harcamaları, bu dönemde daha da sınırlandırılmıştır. Diğer bir anlatımla, hem doğrudan hem de dolaylı ücretler anlamında 1980 sonrası, çalışan kesimlerin önemli kayıplara uğradığı bir dönem olmuştur. Bu noktada ilginç bir soru, Batı’da ortaya çıkan türden bir yeni yoksulluk türünün Türkiye kentlerinde de ortaya çıkıp çıkmadığıdır.

Bu tür bir soruya doyurucu bir yanıt verebilmeye yönelik olarak yapılan çalışma sayısı oldukça sınırlıdır (Erder 1996, 1997). Kuşkusuz yoksulluk sınırındaki kesimlerin aleyhine oluşan dengeler ve bu kesimlerin bu durum karşısındaki tepkileri, bir çok yönü ile yoksulluk sorununa yeni boyutlar katmıştır. Herşeyden önce, bu kesimlerin geçinme koşulları geçmişe göre çok daha zor duruma gelmiştir. Ancak, bir çok yönüyle eski ilişki ve yapılar da varlığını sürdürmekte, dahası bazı durumlarda daha da zorlaşan koşullarda yeni biçimler almakta ve güçlenmektedir (Erder 1997: 187). Dayanışma örüntüleri, bu tür sürekliliklerin en çarpıcı örneğini oluşturmaktadır. Bu ve benzeri eğilimler, ithal ikameci gelişme stratejileri ile dışa açık büyüme stratejilerinin hakim olduğu dönemler arasında, yoksulluk açısından, henüz radikal bir kopmanın olmadığı izlenimini vermektedir. Ancak, bu kitapta yer alan araştırmanın verileri tarafından da desteklenmekle birlikte, bir dizi nedenle, bu çıkarımı geçici kabul etmekte yarar vardır.

İlk neden, yapılan araştırmaların sınırlılığıdır. Daha çok sayıda araştırmanın yapılması, bu soruya doyurucu bir yanıtın verilebilmesi için gereklidir. İkinci neden, uygulanan politikaların yoksulluk sınırına yakın topluluklar için yarattığı olumsuz sonuçların, henüz alt sınıf oluşturacak düzeye ulaşmamış olması, gelecekte bu tür bir sonucun ortaya çıkmayacağı anlamına gelmemektedir. Gelir dağılımında bu kesimler aleyhine bozulmanın sürmesi, kaçınılmaz olarak bu toplulukların ve kurdukları dayanışma ağlarının en azından yetersiz kalmasına yol açabilir.

Kuşkucu yaklaşma gerekliliğinin arkasındaki bir başka neden ise yoksulluğun görece niteliği ile ilgilidir. Diğer bir anlatımla, yoksulluğun yeni bir içerik kazanıp kazanmadığı sorusu yalnızca bu sorunun odağındaki kesimlere bakılarak verilemez. Aynı toplumsal yapının diğer kesimlerinin değişen yaşam koşullarına bakmak da yoksulluğu tanımlarken önemli bir belirleyicidir. Üzerinde fazla çalışma yapılmamış olmamakla birlikte, 1980 sonrası Türkiye kentlerinde yeni bir orta sınıfın ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bu kesimin en önemli özelliklerinden birisi, lüks tüketim etrafında tanımlanan bir yaşam tarzıdır. Kuşkusuz bu, dışa açık büyüme stratejisinin doğurduğu bir ortama damgasını vuran rant ekonomisi ile yakından ilişkili bir durumdur. Büyük kentlerde ortaya çıkan alışveriş ve iş merkezleri, eğlence mekanları, etrafı çevrilmiş lüks konut alanları, kentleşme deneyimimizde yeni bir aşamaya ulaştığımızı göstermektedir. Kuşkusuz bu tür bir yaşam biçimi ile karşılaştırıldığında kent yoksullarının bugünkü konumları, toplumsal adalet(sizlik) açısından yeni ve radikal bir duruma işaret etmektedir.

Kentlerde ciddi çelişki ve patlamaların işaretlerini veren bu ikililik, geçmişte var olan ve yukarıda özetlediğimiz ikililikten çok daha farklı nitelikler taşımaktadır. Orta sınıflar, kent yoksullarını tamamen dışlayan bir yaşam biçimini içselleştirip, bu dışlama sürecini kent mekanına kaygısız biçimde yansıtarken, büyük kentlerde yoksulların da kendi içine kapanma, kent içinde cepler oluşturma eğilimlerine girdikleri gözlenmektedir (Erder 1997). Bu gerilimin en iyi ifadesini ise son dönemde orta sınıflar tarafından yaygın

biçimde kullanılmaya başlanan ‘varoşlar’ kavramında bulunmaktadır. Geçmiş dönemin alışılmış, gecekondü kavramının konulması yeni bir durumun ortaya çıktığına da işaret etmektedir. Yeni orta sınıfların söyleminde varoş, kentin rant peşindeki işgalci köylülerinden, yasadışı işlerin yapıldığı mekana kadar bir dizi olumsuzluğu betimlemek için kullanılır hale gelmiştir. Bu yönüyle 1980 sonrası gelişmiş ülke kentlerinde ortaya çıkan altsınıf kavramının betimlediği ‘tehlikeli sınıflar’ anlayışının izdüşümlerini varoş kavramında görmek de mümkündür. Bu nedenle, ilişkisel anlamda bakıldığında, büyük kentlerde belli yönlerden yeni bir yoksulluk durumunun var olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

Sonuç olarak 1990’lı yıllarda, 1960’lı yılların kentleri ile karşılaştırıldığında, hem gelişmiş ülkelerde hem de Türkiye gibi azgelişmiş ülkelerde kentsel yoksulluk sorunu çok daha kapsamlı ve çok boyutlu bir sorun olarak belirginleşmektedir. Bu çerçevede toplumsal adaletsizlik sorunu ve bu sorun çevresinde oluşan gerilim ve çelişkiler, geçmişe göre çok daha derinleşmiştir. Ancak, çalışan kesimlerin kendi içindeki parçalanmışlıkları, bu sorunları çözmeye yönelik stratejilerin geliştirilmesine de engeller bir niteliktedir. Bu çerçevede yoksulluk ve toplumsal adalet sorununa ilişkin çalışmaların yapılması, sorunun gerçek boyutlarını gözler önüne serebilmek açısından her zamankinden daha acil bir görevdir.

Çalışmanın Organizasyonu

Bu çalışmada yer alan konuların belirlenmesi, salt bir kentte yaşayan yoksulların durumlarının tespiti ile sınırlı kalan bir görgül verilerin sergilenmesi ile sınırlı tutulmamıştır. Bu anlamda, durağan bir tespitten çok, üzerinde durulan konu, kent yoksullarının yaşadıkları koşullara hangi yeni yaşam stratejileri geliştirerek kendilerini uyarlamaya çalıştıklarının, ne tür yeni ilişkiler geliştirdiklerinin, eski kurum ve ilişkilerin ne yönde dönüştürülmeye çalışıldığının, ne tür yeni mücadele yöntemleri araştırıldığının incelenmesi olmuştur. Çalışmada ayrıca, elde edilen bulgular ışığında, kent yoksullarına yönelik olarak yerel yönetimlerinin ne tür politikalar geliştirmelerin yararlı olacağına ilişkin bazı önerilere de yer verilmektedir.

Bu bağlamda çalışma beş ana bölümde örgütlenmiştir. Anket çalışması Ankara Büyük Şehir sınırları içinde yer alan mahallerde yapılmıştır. Araştırma yöntemi ile anketlerden elde edilen temel verilerin Kent bütününe ilişkin D.İ.E verileri ile karşılaştırılmasını izleyen bölüm Toplumsal Sınıf ve Yaşam Stratejileri başlığını taşımaktadır. Burada sınıf kavramı salt üretim mekanının bir kategorisi olarak ele almaktan çok, kentsel yaşamda sosyal ve mekansal boyutları ile tüketim alanında nasıl biçimlendiğinin, etkilendiği ya da etkilediği biçimleriyle de incelenmeye çalışıldı. Üçüncü bölüm toplumsal cinsiyet olgusuna vurgu yapmasına karşılık, ağırlıklı olarak kentin yoksul hanelerinde kadınların konumu ve yaşam stratejilerine katkılarını araştırmaktadır. Dördüncü bölümde hemşehrilik, etnisite, cemaat v.b ilişkilerin yoksulluk bağlamında ne tür katkı ya da engeller olduğu araştırıldı. Son bölümde ise kent

yoksulları açısından barınma, konut ve genelde mekanın rolü üzerinde durulmaktadır. Çalışma araştırma bağlamında ele alınan konularla sınırlı olmak üzere yerel yönetimler düzeyinde ne tür politikalar geliştirilebileceğinin tartışılması ile sona ermektedir.

* Türkiye’de Yoksulluk ve Asgari Ücret

Ülkemizde hiç bir kamu kuruluşu yoksulluk tanımı ve içeriğinin belirlenmesi ve buna göre mutlak anlamda da olsa yoksulluk sınırını saptayan bir çalışma yapmakla görevlendirilmemiştir. Bu bağlamda tek kapsamlı çalışma Türk-İş tarafından yapılmaktadır.

Ülkemizde yoksulluk tanımı ve düzeyine ilişkin kamusal düzeyde sorumlu bir kuruluş olmamasına karşılık, bu konuda ipucu verebilecek bir çalışma olarak asgari ücret düzeyinin belirlenmesine ilişkin yasal düzenlemeden söz edilebilir.

Ülkemizde 1936 yılından başlayarak çeşitli yasalarda asgari ücretle ilgili düzenlemelere yer verilmiş olmasına karşın, geniş kapsamlı asgari ücret uygulamasının 1968’de başladığı bilinmektedir. 1972 tarihli Asgari Ücret Yönetmeliği’ne göre, asgari ücret, “işçilere normal bir çalışma günü karşılığı olarak ödenen ve işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi zorunlu ihtiyaçlarını günün fiyatları üzerinden asgari düzeyde karşılamaya yetecek ücret” olarak tanımlanmaktadır. En geç iki yılda bir, hükümet, işçi ve işveren temsilcisi olarak beşer kişinin katılımı ile oluşan Asgari Ücret Tespit Komisyonu tarafından belirlenen asgari ücret tespitinde, bir işçinin bakmakla yükümlü olduğu ailenin gereksinimi olan toplam harcama değil, salt çalışan işçinin temel gereksinimleri esas alınmakta ve “kararlar çoğu zaman hükümet-işveren çoğunluk oylarıyla ve fakat işçi kesiminin karşı oyu ile belirlendiği görülmektedir” (Bağdadioğlu,1999a:15-16). Asgari Ücret düzeyinin belirlenmesinde izlenen yöntem ise şöyledir:

1. Asgari ücretin zorunlu ihtiyaçlar için yeterli bir satın alma gücü sağlayan bir ücret olduğu kabul edilmekte ve tüketim harcamaları besin içi/besin dışı olarak iki bölümde düşünülmektedir. Besin içi harcamaların tespiti için, çalışanların fizyolojik ihtiyaçları ile tutarlı ve dengeli beslenme için gerekli harcama kalıbı Hacettepe Üniversitesi’nden alınmaktadır. Buna göre bir işçinin ihtiyaç duyduğu kalori miktarı ve bu kaloriyi sağlayan beslenme kalıbı çalışmalarda esas alınmaktadır.
2. Dengeli beslenme için gerekli 3540 kaloriyi sağlayan besin içi harcamaların tutarı, Devlet İstatistik Enstitüsü’nün tüm illerde aylık olarak derlediği parakende fiyatlar kullanılarak ve bu fiyatlar illerde kayıtlı işçi sayılarıyla ağırlandırılarak hesaplanmaktadır.
3. Bulunan besin içi fiyatlar esas alınarak, besin içi/besin dışı olarak yapılması gereken toplam harcamaların hesaplanabilmesi için, D.İ.E ‘nin Türkiye geneli Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi sonuçlarına göre bulunan besin içi/besin dışı harcama oranları esas alınmaktadır (Bağdadioğlu,1999a:19-21).

En son 1994 yılında yapılan D.İ.E ‘nin Türkiye geneli Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi sonuçlarına göre bulunan besin içi/besin dışı harcama oranı 32.9 olarak hesaplanmıştır. Gıda yanısıra yapılması gereken harcamalar tutarı bu oranın 100’e tamamlanması ile bulunmakta ve asgari ücretin belirlenmesinde esas alınmaktadır.

Türk-İş tarafından, Ankara kenti esas alınarak, aylık olarak yapılan hesaplamalara göre Mart 2000 yılı itibariyle 4 kişilik bir ailenin asgari gıda harcaması 135.742.000 TL, toplam harcaması ise 412.590.000 TL olarak hesaplanmıştır. Türk-İş bu değeri yoksulluk sınırı olarak nitelendirmektedir. “Kişi başı gelir düzeyinin düşük olduğu ülkemizde, gelir dağılımının da adaletsiz olması, yoksulluk olgusunu ön plana çıkartmaktadır. Nitekim D.İ.E tarafından yayımlanan bir çalışmanın sonuçlarına göre, Türkiye’de 12 milyon kişi yetersiz beslenmeden dolayı açlık, 22 milyon kişi de yoksulluk sorunu ile karşı karşıyadır” (Bağdadioglu,1999b:57). 1999 yılı itibariyle kişi başına düşen GSMH değerinin (2878 Dolar) açıklanmasından sonra, Türk-İş verileri esas alınarak -aylık bazda kişi başına yoksulluk sınırı 172 Dolar- yapılan bir hesaplama ile, Türkiye’de toplam 26 milyonluk nüfusun dışında kalan 39 milyon yoksulluk sınırı altında yaşadığı ortaya çıkmaktadır (Cumhuriyet Gazetesi, 2.4.2000)

Araştırmamızın yapıldığı dönemde ise, yine Türk-İş verilerine göre yoksulluk sınırı aile başına 300.000.000 TL, kişi başına ise 75.000.000 TL olarak hesaplanmıştır. Anket verilerimiz, araştırma yaptığımız hanelerde kişi başına ortalama aylık gelirin 26.500.000 TL olduğunu, deneklerin %85’inin 40.000.000 TL altında aylık kazancı olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle, araştırma kapsamına giren hanelerin çok büyük bir bölümünün, Türk-İş tarafından hesaplanan mutlak yoksulluk sınırının yaklaşık yarısı düzeyinde bir gelire sahip olduğu görülmektedir.

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEM VE KAPSAMI

2.1 ÇALIŞMADA İZLENEN YÖNTEM

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı 1999 yılı Stüdyo Çalışması kapsamında 'Kent Yoksulları ve Geçinme Stratejileri' araştırma konusu olarak belirlenmiştir. Bu konuda yurtdışı ve yurtiçinde yapılan çalışmaların genel bir değerlendirilmesi yapıldıktan sonra, konu ile ilgili olarak kapsamlı bir anket çalışması yapılmıştır.

Alan araştırması dört ayrı anket grubundan oluşmaktadır ve bu gruplarda sırasıyla sosyal sınıf, etnisite, mekan ve kadın boyutlarına ilişkin veri toplanmak amaçlanmıştır. Örneklem grubu, genel olarak Ankara'nın Hüseyingazi (Mamak), Fatih (Sincan), Şentepe (Yenimahalle) ve Hıdırlıktepe (Altındağ) semtlerinde yoğunlaşmıştır. 'Hane'nin temel alındığı çalışma kapsamında, Şubat-Eylül 1999 tarihleri arasında toplam 300 hane ile görüşülmüştür. Bu hanelerin dört tanesinde kadın hane üyesi olmadığından anketin kadınlarla ilgili bir bölümü uygulanamamış, hane reisi kadın olan 13 örnekte hem kadın, hem erkek anketi aynı kişi ile yapılmıştır, iki ankette oğullarıyla birlikte yaşayan kadınlarla, diğer 280 ankette, hanereisleri ve onların eşleri ile görüşülmüştür. Hane halkının demografik özellikleri, çalışma durumları, gelir- tüketim kalıpları, kökenleri, siyasi tercihleri, mahalle ve konut durumları gibi konularda çeşitli sorular yöneltmiştir.

Kent yoksulu olarak tanımladığımız grubun sınıfsal açıdan, homojen bir grup oluşturmadığı; gerek anket çalışmaları sırasındaki gözlemlerden, gerekse de verilerin ilk değerlendirme sonuçlarından anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, kent yoksullarının kendi içlerinde alt gruplara ayrılmalrı ve bu grupların kendi içlerinde ve diğer gruplarla karşılaştırmalı olarak değerlendirmelerinin yapılması anlamlı olacaktır. Alan çalışmasının değerlendirilmesinde; kent yoksullarının toplumsal sınıflar içindeki konumlarının belirlenmesinde temel analiz birimi olarak 'hane', temel ölçüt olarak 'gelir' kullanılmıştır. Kent yoksullarının alt gruplara ayrılmasında temel ölçüt olarak; kişi başına düşen real gelir² (rgelir/kişi) değerinden yararlanılmıştır. Tüm anketler değerlendirildiğinde; standart sapmanın 19,6 olduğu ve birden fazla mode bulunduğu; dolayısıyla değerlerde çok fazla sapma ve çeşitlilik olduğu anlaşılmaktadır. En az 3.5 milyon/kişi olan rgelir/kişi, en çok 200 milyon/kişi değerine ulaşmaktadır. Ortalama Rgelir/kişi değeri 26.5 milyondur. Rgelir / kişi frekanslarından yararlanarak; yoğunluğun olduğu gelir aralıkları grupların oluşumunda temel alınmış; daha sonra yoksulluğun diğer belirleyicilerinden olan tasarruf yapabilme ve yiyecek harcamalarının toplam

² Kişi başına düşen real gelir; hanenin toplam gelirinden, kiracı olan haneler için, kira harcamasının çıkarılması ve kalan gelirin hanedeki kişi sayısına bölünmesi ile hesaplanmıştır.

harcamaya oranı gibi değişkenler kullanılarak bu gruplamanın geçerliliği test edilmiştir. Bu çalışmaların sonucunda kent yoksulları gelirlerine göre üç alt grupta toplanmıştır.

Bu çalışmalar doğrultusunda belirlenen alt gruplar ve gelir aralıkları şöyledir:

1. grup : rgelir / kişi $\leq$ 15 milyon TL
2. grup : 15 milyon TL < rgelir / kişi $\leq$ 40 milyon TL
3. grup : rgelir / kişi > 40 milyon TL

Tablo 1: Gelir Grupları

Gelir Grupları	Hane	%
1. grup	90	30
2. grup	163	54,3
3. grup	47	15,7
Toplam	300	100

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi anketimize katılan hanelerin yarısından fazlasında (%54,3) kişi başına reel gelir 15 ile 40 milyon arasındadır. Toplamın %30unu oluşturan ve kişi başına reel gelirin 15 milyonun altında olduğu 1. grup, çalışmamıza katılan kent yoksulları içinde en yoksul konumda olanları içermektedir, çünkü kişi başına düşen reel gelir, kişinin hayatını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesi için yeterli değildir. Bu grup, gerekli en az gıda ihtiyacı dışındaki gerçek ihtiyaçlarını karşılayamayacakları için mutlak yoksulluk içinde yaşayanlar olarak da tanımlanabilir. Buna karşılık diğer gruplar görece yoksulluk içindedirler.

2.2 ANKARA KENT BÜTÜNÜ İLE ÖRNEKLEM GRUBUNUN KARŞILAŞTIRILMASI

Çalışmanın bu bölümünde Ankara kent bütünü verileri ile alan araştırmasındaki örneklem grubun verilerinin karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Ankara kent bütünü verileri ile çalışma alanlarında elde edilen verilerin karşılaştırmalı istatistiki değerlendirmesi için gereken veri tabanı DİE'nin yayınlarından "1990 yılı Ankara-Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri", "1994 yılı Gelir Dağılımı Anketi", "1996 yılı Ankara-Ekonomik ve Sosyal Göstergeler" ile "Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler, Stüdyo Çalışması" verileri kullanılmıştır. Seçilen çalışma alanının demografik yapısına, ekonomik yapısına, gelir ve tüketim alışkanlıklarına, kullanılan ve oturulan mekanın özelliklerine, yaşayanların eğitim durumuna ve oy verdikleri siyasi partilerin dağılımına ilişkin verilerle Ankara geneli içinde ki konumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda kullanılan değişkenler şunlardır.

- "hane halkı büyüklüğü"
- "son hafta içinde işteki durumu"
- "çalışan hane halkı fertlerinin esas işteki iş ve meslek grupları"
- "iktisaden faal olmayanların dağılımı"
- "iktisaden faal olanların dağılımı"
- "hane reisinin kayıtlı olduğu sosyal güvenlik kurumu"
- "hanelerin tüketim harcaması türleri"
- "hane halkının sahip olduğu ev eşyalarının cinslerine göre dağılımı"
- "hane halkının sahip olduğu ulaşım araçları"
- "hane halkının oturduğu konut tipine ve mülkiyet şekline göre dağılımı"
- "oturulan konutun tipine göre dağılımı"
- "hane halkının oturduğu konutun oda sayısı"
- "oturulan konutun ısıtma sistemine göre dağılımı"
- "hane halkı fertlerinin öğrenim durumuna göre dağılımı"
- "genel/ yerel seçime katılan partiler ve aldıkları oy sayısı"dır.

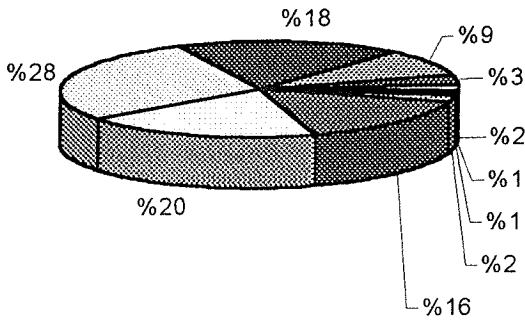
Değişkenler tek tek ele alınarak, elde edilen bulgular açıklanmaya çalışılacaktır.

Hane halkı büyüklüğü dağılımı: Hane halkı büyüklüğü dağılımına bakıldığında, çalışma alanında hane halkı büyüklüğünü "4-üstü" olanlar %45'lik değerle Ankara ortalamasının(%36) üstüne çıkmıştır. Bu değerler çalışma alanında geniş aile yapısının yaygın olduğunu göstermektedir. Öte yandan çalışma alanında "1" ve "2" kişilik hanelerin oranı Ankara ortalamasının altında kalmaktadır. Ankara genelinde bu değer %18 iken çalışma alanında %7'ye düşmektedir. "3" ve "4" kişilik hanelerin oranına bakıldığında karşılaştırılan gruplar arasında benzerlik gözlenmektedir. Hane halkı büyüklüğü göstergesi çalışma alanındaki yoksul ailelerde "geniş aile" yapısının Ankara kentine göre daha yaygın olduğunu göstermektedir.

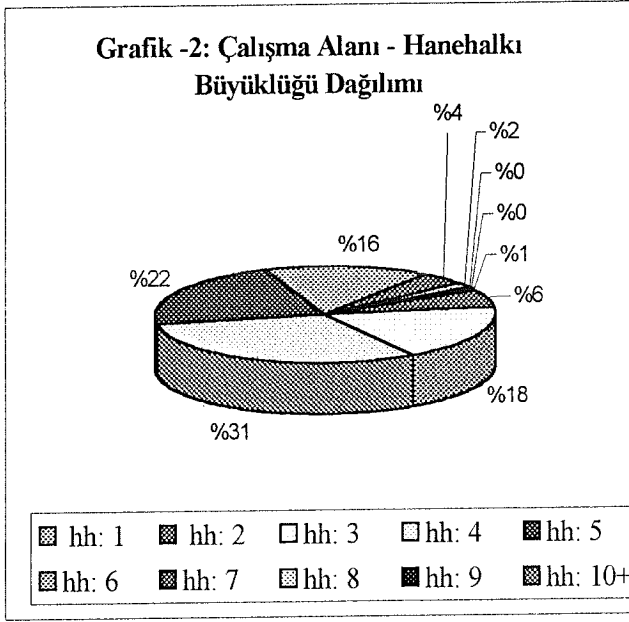
Tablo - 1: Ankara ve Çalışma Alanı Hane halkı Büyüklüğüne Göre Dağılım

Ankara			Çalışma Alanı	
Hane halkı Büyüklüğü	Hane halkı Sayısı	%	Hane halkı Sayısı	%
hh: 1	15010	2,29	2	0,67
hh: 2	101829	15,56	17	5,69
hh: 3	127688	19,51	55	18,39
hh: 4	184891	28,25	94	31,1
hh: 5	118781	18,15	65	21,74
hh: 6	60291	9,21	47	15,72
hh: 7	22212	3,39	13	4,35
hh: 8	12809	1,96	5	1,67
hh: 9	4894	0,75	1	0,33
hh: 10+	6101	0,93	1	0,33
Toplam	654507	100	300	100

Kaynak: DİE, Ankara Hane Halkı Tüketim Harcamaları Anketi, 1994

Grafik-1: Ankara - Hanehalkı
Büyüklüğü Dağılımı

hh: 1	hh: 2	hh: 3	hh: 4
hh: 5	hh: 6	hh: 7	hh: 8
hh: 9	hh: 10+		

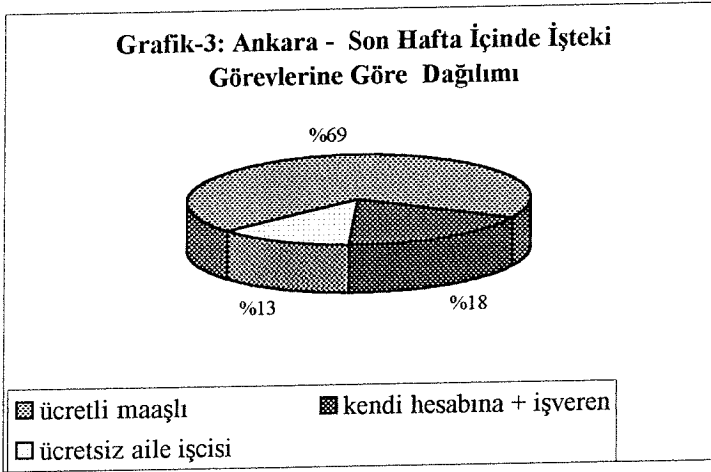

Son hafta içinde işteki durumu: Son hafta içinde işteki durumuna bakılınca “kendi-hesabına” çalışanların ve “işverenlerin” çalışma alanındaki oranı %24.62 iken Ankara genelinde %18.65 değerini almaktadır. Bu değer in çalışma alanında yüksek çıkmasının nedeni, çalışma alanında işportacılık ve pazarlamacılık gibi enformel işlerle uğraşanların yoğunlaşmasına dayandırılabilir. “Ücretli-maaşlı” çalışan değişkeni için her iki alan birbirine yakın değerler almaktadır. Ankara geneli için bu değer %68.74 iken çalışma alanı için %73.38’dir.

Tablo-2: Ankara - Son Hafta İçinde İşteki Durumu

işteki durumu	ücretli maaşlı	Kendi hesabına + işveren	ücretsiz aile işçisi	toplam
Sayı	758361	200210	144713	1103284
%	68,74	18,15	13,12	100

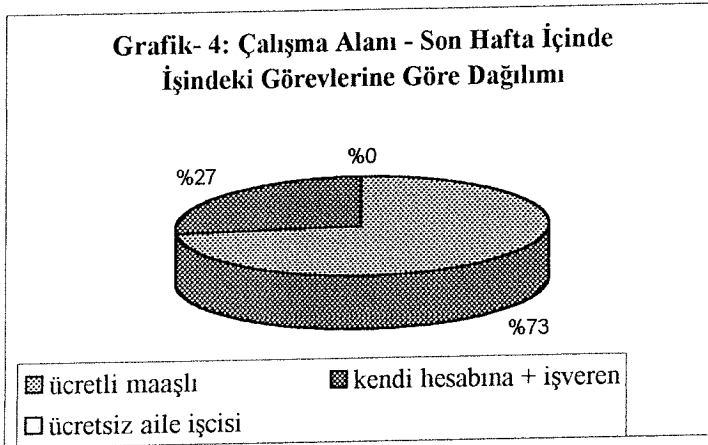
Kaynak: DİE, Ankara - Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 1990

Tablo-3: Çalışma Alanı - Son Hafta İçinde İşteki Durumu

İşteki durumu	ücretli maaşlı	Kendi hesabına + işveren	ücretsiz aile işçisi	toplam
Sayı	306	111	0	417
%	73,38	26,62	0,00	100

Kaynak: ODTÜ, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler, Stüdyo Çalışması, 1998-1999

Not-1: Tablo-2'de "ücretli maaşlı" başlığı "memur", "vasıfsız işçi", "vasıflı işçi"yi içermekte; "kendi hesabına+ işveren" başlığı "küçük esnaf", "büyük esnaf", "enformel işler(ev içi-ev dışı)" ve "çiftçi"yi içermektedir.

Not-2: Tablo-1'de DİE'nin kullandığı "yevmiyeli" değişkeni değerlendirmeye katılanmıştır.

Not-3: Tablo-1'de DİE'nin ayrı ayrı veridği "kendi hesabına", "işveren" değişkenleri aynı başlık altında verilmiştir.

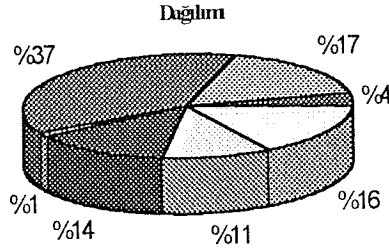
Çalışan hane halkı fertlerinin esas işteki iş ve meslek grupları: Çalışma alanında hane halkı fertlerinin esas iş ve işteki meslek gruplarına göre dağılımına baktığımızda, “idari personelin” (%16.7), “ticaret ve satış personelinin(%10.79)”, “hizmet işlerinde çalışanların(%14.39)” ve “tarımdışı üretim faaliyetlerinde çalışanların(%57.31)” Ankara ortalamalarından yüksek olduğu görülmüştür. Ankara genelinde bu değişkenler sırasıyla %15.89, %10.55, %13.82 ve %37.22 değerlerini almıştır. Bunun yanısıra, çalışma alanında “ilmi ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri ve üst kademe yöneticileri” ve “müteşebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileri” gibi meslek gruplarına hiç rastlanılmamıştır. Buna karşın Ankara genelinde sırasıyla bu değişkenler %17.22 ve %3.99 değerlerini almaktadır. Çalışma alanında yaşayanların %57.31 lik payla “tarımdışı faaliyetlerde çalışanlar ve ulaştırma makineleri kullananlar” diğer bir deyişle sanayi sektörü değişkeninde yoğunlaştığı görülmektedir.

Tablo -4: Ankara - Çalışan Hane Halkı Fertlerinin Esas İşteki İş ve Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

meslek grupları	ilmi ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri ve bunlarla ilgili diğer meslek sahipleri	müteşebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileri	idari personel ve benzeri çalışanlar	ticaret ve satış personeli	hizmet işlerinde çalışanlar	tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcılar	tarımdışı üretim faaliyetlerinde çalışanlar ve ulaştırma makineleri kullananlar	toplam
sayı	136325	31609	125825	83519	109384	10270	294676	667609
%	17,22	3,99	15,89	10,55	13,82	1,30	37,22	100,00

Kaynak: DIE, Ankara - Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 1990

Grafik-5: Ankara - Hanehalkının Fertlerinin Esas İşteki İş ve Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

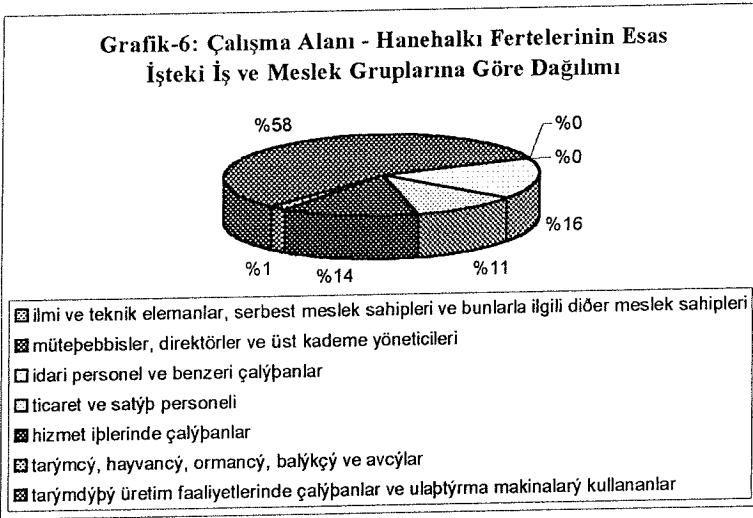

- ☒ ilmi ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri ve bunlarla ilgili diğer meslek sahipleri
- ☒ müteşebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileri
- ☐ idari personel ve benzeri çalışanlar
- ☐ ticaret ve satış personeli
- ☒ hizmet işlerinde çalışanlar

Tablo-5: Çalışma Alanı- Çalışan Hane Halkı Fertlerinin Esas İşteki İş ve Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

meslek grupları	serbest meslek sahipleri ve bunlarla ilgili	mütebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileri	idari personel ve benzeri çalışanlar	ticaret ve satış personeli	hizmet işlerinde çalışanlar	tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcılar	tarımdışı üretim faaliyetlerinde çalışanlar ve ulaştırma makinaları k.	toplam
sayı	0	0	67	45	60	6	239	417
%	0,00	0,00	16,07	10,79	14,39	1,44	57,31	100,00

Kaynak: ODTÜ, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler, Stüdyo Çalışması, 1998-1999

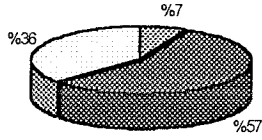
İktisaden faal olmayanların dağılımı: İktisaden faal olmayanlar “emekli”, “ev kadını” ve “öğrenci” olmak üzere üç gruptan oluşmaktadır. Çalışma alanında emekli olanların yüzdesi(%6.85) Ankara ortalamasının(%9.82) altında kalmaktadır. Bu verilere dayanarak çalışma alanında yaşayanların emekli olduktan sonra ekonomik nedenlerden dolayı yeni bir işe başladıkları ya da daha erken vefat ettikleri söylenebilir. Ev kadını değişkeni çalışma alanı için Ankara ortalamasının altında değer almaktadır. Bu değişken, çalışma alanında %56.71’lik bir paya Ankara genelinde ise %58,35’lik bir paya sahiptir.

Tablo - 6: Ankara - İktisaden Faal Olmayanların Dağılımı

faal olma durumu	emekli	ev kadını	öğrenci	toplam
sayı	105512	626898	342004	1074414
%	9,82	58,35	31,83	100

Kaynak: DİE, Ankara - Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 1990

Grafik-7: Ankara - İktisaden Faal Olmayanların Dağılımı

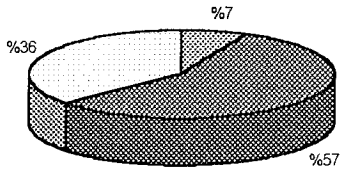
■ emekli ■ ev kadını □ öğrenci

Tablo-7: Çalışma Alanı- İktisaden Faal Olmayanların Dağılımı

faal olma durumu	Emekli	ev kadını	öğrenci	toplam
sayı	47	389	250	686
%	6,85	56,71	36,44	100

Kaynak: ODTÜ, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler, Stüdyo Çalışması, 1998-1999

Grafik- 8: Çalışma Alanı- İktisaden Faal Olmayanların Durumu

■ emekli ■ ev kadını □ öğrenci

İktisaden faal olanların dağılımı: İktisaden faal olanlar “son hafta içinde çalışan veya işle ilgisi devam eden” ve “işsiz olup iş arayan” olmak üzere iki grupta incelenmiştir. Her iki değişkenin aldığı değerlere bakıldığında benzerlik gözlenmiştir. Ancak, çalışma alanında işsiz olup iş arayanlar az farkla da olsa Ankara ortalamasının üstünde değer almaktadır. Çalışma alanında bu değişken

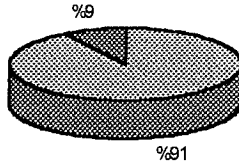
%9.74 iken Ankara genelinde bu oran %8.79'a düşmektedir.

Tablo-8: Ankara-İktisaden Faal Olanların Dağılımı

faal olma durumu	son hafta içinde çalışan veya işle ilgisi devam eden	işsiz olup iş arayan	toplam
Sayı	791818	76293	868111
%	91,21	8,79	100

Kaynak: DİE, Ankara - Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 1990

Grafik-9: Ankara - İktisaden Faal Olanların Dağılımı

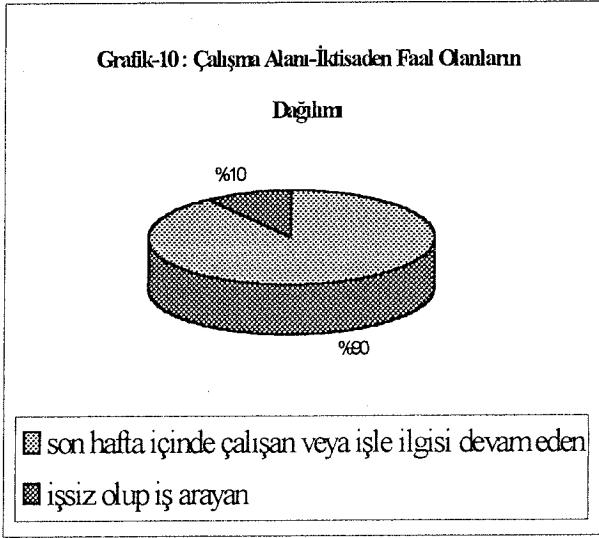

- son hafta içinde çalışan veya işle ilgisi devam eden
- işsiz olup iş arayan

Tablo-9: Çalışma Alanı-İktisaden Faal Olanların Dağılımı

faal olma durumu	son hafta içinde çalışan veya işle ilgisi devam eden	işsiz olup iş arayan	toplam
Sayı	417	45	462
%	90,26	9,74	100

Kaynak: ODTÜ, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler, Stüdyo Çalışması, 1998-1999

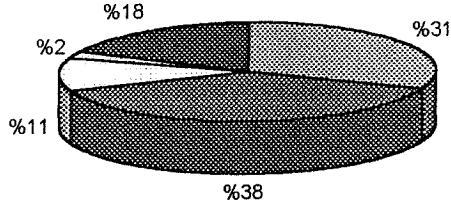
Hane reisinin kayıtlı olduğu sosyal güvenlik kurumu: Hane halkı reisinin kayıtlı olduğu “sosyal güvenlik kurumu” na göre yapılan dağılıma baktığımızda, çalışma alanında yaşayan hane reislerinin yaklaşık üçte biri herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı değildir. Kayıtlı olmayanların yüksek olması çalışma alanında yaşayan yoksul insanın sosyo-ekonomik açıdan güvencede olmadıklarını göstermektedir. Ankara kent bütününde ise bu oran %17.88’e düşmektedir. Ankara genelinde “Emekli Sandığı” değişkeni çalışma alanına oranla yüksek değer almaktadır. Ankara genelinde bu değişken %31.21 iken çalışma alanında %16’ya düşmektedir. SSK değişkeni, çalışma alanında daha yüksek değer almaktadır. SSK değişkeni çalışma alanında %40.67 iken Ankara genelinde %38.18’dir. Her iki alanda da “Bağ-Kur” değişkeni birbirine çok yakın değerler almaktadır. Ankara geneli için bu değer %10.61’lik orana, çalışma alanı için bu değer %10.33’lük orana sahiptir.

Tablo - 10: Ankara- Hane halkı Reisinin Kayıtlı Olduğu Sosyal Güvenlik Kurumu

Güvenlik Kurumu	Emekli Sandığı	SSK	Bağ-Kur	Diğer	Kayıtlı Değil	toplam
sayı	200850	245700	68250	13650	115050	643500
%	31,21	38,18	10,61	2,12	17,88	100

Kaynak: DİE, Ankara - Hane halkı Gelir Dağılımı Anketi, 1994

Grafik- 11: Ankara- Hanehalkı Reisinin Kayıtlı Olduğu Sosyal Güvenlik Kurumuna Göre Dağılımı

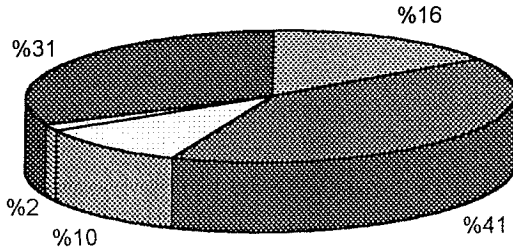
Emekli Sandığı SSK Bağ-Kur Diğer Kayıtlı Değil

Tablo- 11: Çalışma Alanı-Hane Halkı Reisinin Kayıtlı olduğu Sosyal Güvenlik Kurumu

Güvenlik Kurumu	Emekli Sandığı	SSK	Bağ-Kur	Diğer	Kayıtlı Değil	toplam
sayı	48	122	31	5	94	300
%	16,00	40,67	10,33	1,67	31,33	100

Kaynak: ODTÜ, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Stüdyo Çalışması, 1998-1999.

Grafik-12: Hanehalkı Reisinin Kayıtlı Olduğu Sosyal Güvenlik Kurumuna Göre Dağılımı

Emekli Sandığı SSK Bağ-Kur Diğer Kayıtlı Değil

Hanelerin tüketim harcaması türleri: DİE ‘nin yaptığı çalışma ile stüdyo çalışmasında kullanılan değişkenler birbirinden farklı olduğu için sağlıklı bir karşılaştırma yapılamamaktadır. Ancak yine de “eğlence ve kültür” harcamasına bakıldığında, çalışma alanı Ankara ortalamasının az bir farkla gerisinde kalmaktadır. Bu değişken çalışma alanında %0.68 iken Ankara geneli için %5.42’lik bir değere sahiptir. Bu veriler ışığında, çalışma alanında

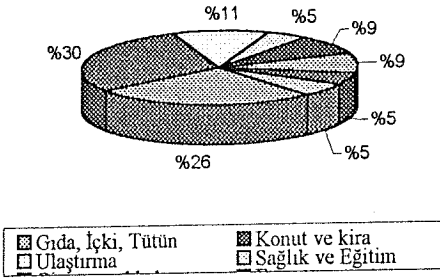
yaşayan yoksul insanın “eğlence ve kültür” harcamalarında kısıtlama yoluna gittiği söylenebilmektedir. Veriler, kent yoksullarının kira ve konut için Ankara ortalamasının altında harcama yaptıklarını, ancak gıda harcamasında tersi bir durumun geçerli olduğunu göstermektedir.

Tablo - 12 : Ankara - Hanelerin Tüketim Harcaması Türleri

Tüketim Harcaması Türleri	Gıda, İçki, Tütün	Konut ve kira (yakıt dahil)	Ulaştırma	Sağlık ve Eğitim	Giyim, ayakkabı	Ev eşyası	Eğlence ve Kültür	Çeşitli mal ve hizmet	Top. Tüketim Harcaması
harcama bedeli	2305507	2564609	967652	399946	777284	760603	462860	472247	31311248
%	26.47	29.44	11.11	4.59	8.93	8.73	5.31	5.42	100

Kaynak: DİE, Ankara - Hane halkı Gelir Dağılımı Anketi, 1994

Grafik-13:Ankara- Tüketim Harcaması Türleri

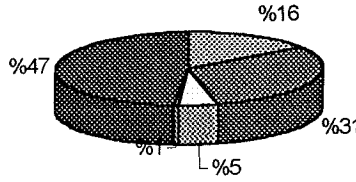

Tablo-13: Çalışma Alanı- Hanelerin Tüketim Harcaması Türleri

Tüketim Harcaması Türleri	sabit har. (kira+tel.+elek. +yakıt)	yiyecek + temizlik	ulaştırma	Eğlence ve kültür	toplam
harcama bedeli	94	45	7	1	147
%	63.9	30.61	4.76	0.68	100

Kaynak: ODTÜ, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler, *Stüdyo Çalışması*, 1998-1999

Grafik-14: Çalışma Alanı - Hanelerin Tüketim Harcaması Türleri

■ sabit har. (kira+tel.+elek.) ■ yiyecek + temizlik
 ■ ulaştırma ■ eğlence ve kültür
 ■ yakıt

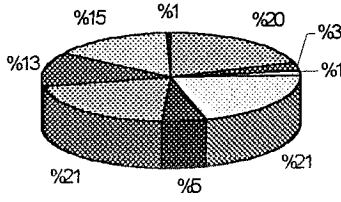
Hane halkının sahip olduğu ev eşyalarının cinslerine göre dağılımı: Hane halkının sahip olduğu eşyalarının dağılımına bakıldığında, “telefon”, “buzdolabı” ve “renkli televizyon” değişkenlerinde her iki alan için benzerlik görülmektedir. Ankara genelinde sırasıyla “telefon” değişkeni %92.42, “buzdolabı” değişkeni %98.03 ve “renkli televizyon” değişkeni %96.21 değerlerini almaktadır. Çalışma alanında sırasıyla “telefon” değişkeni %90.33, “buzdolabı” değişkeni %96.33 ve “renkli televizyon” değişkeni %96.33 değerlerini almaktadır. Öte yandan, “bilgisayar” ve “bulaşık makinesi” değişkenlerinde çalışma alanı Ankara ortamlasının altında kalmaktadır. Ankara genelinde “bilgisayar” %5.76’lık bir değere sahip iken çalışma alanında hiçbir hanede bilgisayara rastlanılmamıştır. Ankara genelinde “bulaşık makinesi” %25’lik değere sahip iken çalışma alanında bu değer %10’na düşmektedir.

Tablo-13: Ankara- Hane Halkının Sahip Olduğu eşyaların Cinslerine Göre Sayısı

Eşya Cinsi	tel.	video	Bilgis.	buzdo.	bulaşık makine.	Televizyon (renkli)	Otomatik Çamaşır makinesi	dikiş makine.	Mikro dalg fırın	Toplam
sayı	594750	89700	37050	630825	160875	619125	384150	434850	16575	643500
%	92.42	13.94	5.76	98.03	25.00	96.21	59.70	67.58	2.58	100

Kaynak: DİE, Ankara - Hane halkı Gelir Dağılımı Anketi, 1994

Grafik-15: Hanehalkının Sahip Olduğu Eşyaların Cinslerine Göre Dağılımı

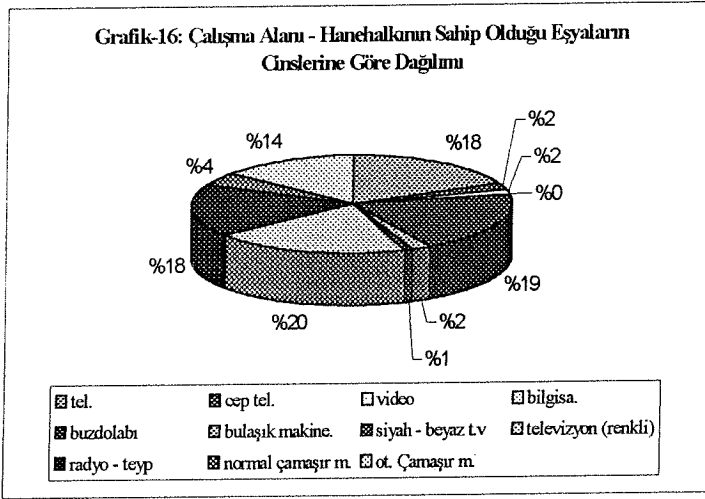

tel.	video	bilgisayar
buzdol.	bulaşık makine.	televizyon(renkli)
ot. Çamaşır makine.	dikiş makine.	mikrodalga fırın

Talo-15: Çalışma Alanı-Hane Halkının Sahip Olduğu Eşyalarının Cinslerine Göre Dağılımı

Eşya Cinsi	tel.	cep tel.	video	bilgisa.	buzdolabı	bulaşık makine.
sayı	271	32	24	0	289	30
%	90.33	10.67	8.00	0.00	96.33	10.00
Eşya Cinsi	siyah - beyaz t.v	televizyon (renkli)	radyo-teyp	normal çamaşır makinesi	Otomatik Çamaşır makinesi	toplam
sayı	14	289	259	63	202	300
%	4.67	96.33	86.33	21.00	67.33	100

Kaynak: ODTÜ, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler, Stüdyo Çalışması, 1998-1999

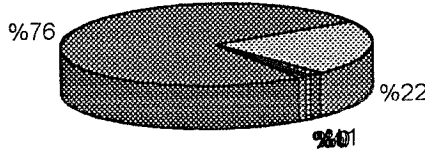
Hane halkının sahip olduğu ulaşım araçlarının dağılımı: Hane halkının sahip olduğu ulaşım araçlarının dağılımı değişkenininde otomobil sahipliği yüzdeleri karşılaştırılabilir olanağı bulunmuştur. Ankara genelinde otomobil sahipliği oranı %25.76 iken çalışma alanında bu değer %19.52'ye düşmektedir. Çalışma alanında hanelerin bir kısmı sahip olduğu araçları işlerinde de kullanmaktadır.

Tablo - 16: Ankara - Hane halkının Sahip Olduğu Ulaşım Araçlarının Dağılımı

Ulaşım Aracı	bisiklet	motorsiklet	motorlu deniz araçları	minibüs	Otomobil	Toplam
sayı	47775	2925	975	1950	165750	643500
%	7,42	0,45	0,15	0,30	25,76	100,00

Kaynak: DİE, Ankara - Hane halkı Gelir Dağılımı Anketi, 1994

Grafik-17: Ankara- Hanehalkının Sahip Olduğu Ulaşım Araçlarının Dağılımı

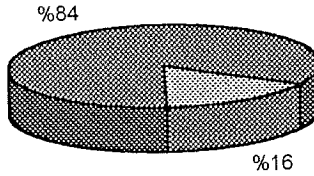
■ bisiklet ■ motosiklet □ motorlu deniz araçları
 ■ motorsuz deniz araçları ■ yat ■ minibüs
 ■ otomobil

Tablo-17: Çalışma Alanı- Hane Halkının Sahip Olduğu Ulaşım Araçlarının Dağılımı

Ulaşım Aracı	otomobil	otomobil olmayan
sayı	49	251
%	19,52	100

Kaynak: ODTÜ, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler, Stüdyo Çalışması, 1998-1999

Grafik-18: Çalışma Alanı - Hanehalkının Sahip Olduğu Ulaşım Araçlarının Dağılımı

■ otomobil ■ otomobil olmayan

Hane halkının oturduğu konut tipine ve mülkiyet şekline göre dağılımı:

Yapılan değerlendirme de, Ankara da kiracı yüzdesi % 29.55 iken çalışma alanında % 23.33'lük bir paya sahiptir. Kiracı yüzdesinin çalışma alanında düşük olmasının nedeni gecekondü sahipliği oranının yüksek olmasına bağlanabilmektedir. Yapılan değerlendirmede çalışma alanında, gecekondü oturanlar % 87.33'lik bir dilime sahip iken, Ankara genelinde bu oran

%28.03' e düşmektedir. Çalışma alanında gecekondü oranının yüksek olması ev sahipliği oranının yüksek çıkmasını sağlamaktadır. Nedeni ise gecekonduda oturan ev sahiplerinin çoğunluğu kendi evini kendi yapmıştır.

Tablo - 18: Ankara - Hane halkının Oturduğu Konutun Tipine ve Mülkiyet Şekline Göre Dağılımı

oturulan konutun tipi	Ev		apartman		gecekondü		diğer		toplam	
mülkiyet durumu	kiracı olan	Kiracı olmayan	kiracı olan	kiracı olmayan	kiracı olan	kiracı olmayan	kiracı olan	kiracı olmayan	kiracı olan	kiracı olmayan
sayı	13650	44850	127725	273000	47775	132600	975	2925	190125	453375
%	7,18	9,89	67,18	60,22	25,13	29,25	0,51	0,65	100	100

Kaynak: DİE, Ankara - Hane halkı Gelir Dağılımı Anketi, 1994

Tablo-19: Ankara- Oturulan Konutun Mülkiyet Durumu

mülkiyet durumu	Kiracı	ev sahibi	diğer	toplam
sayı	190125	371475	81960	643560
%	29,54	57,72	12,74	100

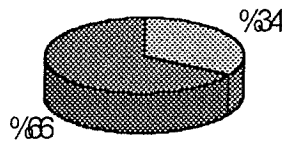
Kaynak: DİE, Ankara - Hane halkı Gelir Dağılımı Anketi, 1994

Tablo-20: Ankara Oturulan Konutun Tipi

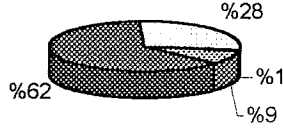
konutun tipi	Ev	apart.	geceko.	diğer	toplam
sayı	58500	400725	180375	3900	643500
%	9,09	62,27	28,03	0,61	100

Kaynak: DİE, Ankara - Hane halkı Gelir Dağılımı Anketi, 1994

Grafik-19: Ankara-Oturulan Konutun Mülkiyet Durumu

■ kiracı ■ ev sahibi

Grafik-20: Ankara - Oturulan Konutun Tipi

■ ev ■ apart. □ gecekö. ■ diğer

Tablo-21: Çalışma Alanı- Oturulan Konutun Mülkiyet Durumu

Mülkiyet Durumu	kiracı	ev sahibi	akrabalarına ait + diğer	toplam
Sayı	70	180	50	300
%	23,33	60,00	16,67	100

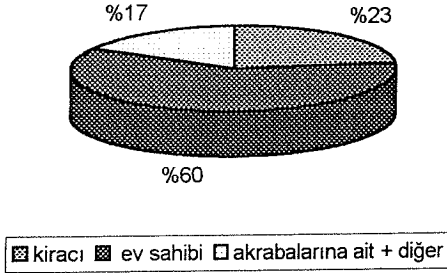
Kaynak: ODTÜ, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler, Stüdyo Çalışması, 1998-1999

Tablo-22: Çalışma Alanı- Oturulan konutun Tipine Göre Dağılım

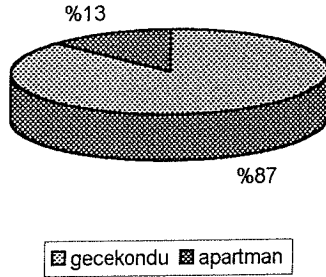
Konutun Tipi	geceköndü	apartman	toplam
Sayı	262	38	300
%	87,33	12,67	100

Kaynak: ODTÜ, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler, Stüdyo Çalışması, 1998-1999

Grafik-21: Çalışma Alanı - Oturulan Konutun Mülkiyet Durumu

Grafik-22: Çalışma Alanı - Oturulan Konutun Tipine Göre Dağılımı

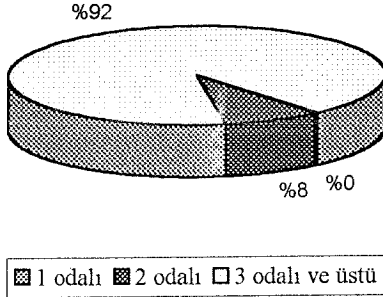
Hane halkının oturduğu konutun oda sayısı: Ankara genelinde yaşayan hanelerin %91.52'si "3 odalı veya üstü" evlerde oturmaktadır. Çalışma alanında bu değer % 28'dir. Çalışma alanında %55.19'lık payla "2 odalı" konutlar ve %16.67'lik payla "1 odalı" konutlar yaygındır. Ankara genelinde ise bu değerler "2 odalı" için %8.18, "1 odalı" için %0.30'dur.

Tablo - 23: Ankara - Hane halkının Oturduğu Konutun Oda Sayısı

oda sayısı	1 odalı	2 odalı	3 odalı ve üstü	top. hane sayısı
sayı	1950	52650	588900	643500
yüzde %	0,30	8,18	91,52	100

Kaynak: DİE, Ankara - Hane halkı Gelir Dağılımı Anketi, 1994

Grafik-23: Ankara - Hanehalkının Oturduğu Konutun Oda Sayısı Dağılımı

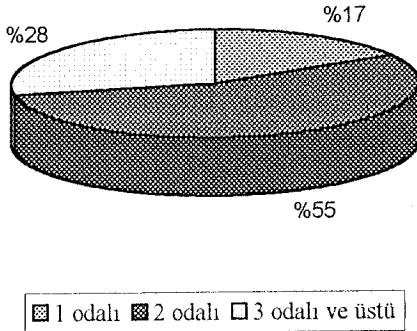

Tablo-24: Çalışma Alanı- Hane Halkının Oturduğu Konutun Oda Sayısı

oda sayısı	1 odalı	2 odalı	3 odalı ve üstü	toplam
sayı	45	149	76	270
yüzde	16,67	55,19	28,15	100

Kaynak: ODTÜ, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler, Stüdyo Çalışması, 1998-1999

Grafik-24: Çalışma Alanı - Hanehalkının Oturduğu Konutun Oda Sayısı Dağılımı

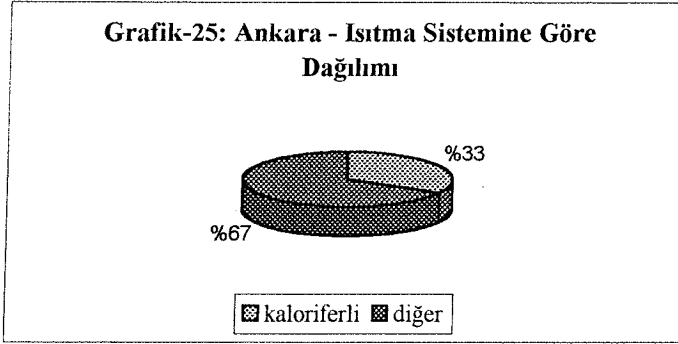

Hane halkının ısıtma sistemine göre dağılımı: Ankara geneli için “kaloriferli” ve “diğer” değişkenleri, çalışma alanı için “kaloriferli” ve “sobalı” değişkenleri kullanılmıştır. Her iki alan için ortak olan “kaloriferli” değişkeni için yapılan karşılaştırmada Ankara geneli %33.18’lik paya sahip iken çalışma alanında bu değişken “0” değerini almaktadır. Diğer bir deyişle, çalışma alanında bulunan bütün haneler “sobalı” ısıtma sistemine göre ısınmakta, kalorifer kullanılmamaktadır.

Tablo-25: Ankara- Hane Halkının Isıtma Sistemine Göre Dağılım

Isıtma Sistemi	kaloriferli	diğer	toplam
sayı	213525	429975	643500
yüzde %	33,18	66,82	100

Kaynak: DİE, Ankara - Hane halkı Gelir Dağılımı Anketi, 1994

Tablo-26: Çalışma Alanı - Isıtma Sistemine Göre Dağılımı

Isıtma Sistemi	sobalı	kaloriferli	toplam
sayı	300	0	300
yüzde %	100	0	100

Kaynak: ODTÜ, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler, Stüdyo Çalışması, 1998-1999

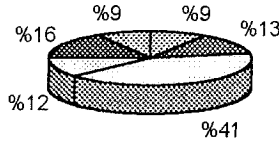
Hane halkı fertlerinin öğrenim durumuna göre dağılımı: Hane halkı fertlerinin öğrenim durumuna göre dağılımına bakıldığında, “hiç okula gitmemiş”, “okur yazar olup bir okul bitirmedir” ve “ortaokul” değişkenleri için çalışma alanı Ankara ortalamalarının üstünde değerler almaktadır. Çalışma alanında bu değişkenler sırasıyla %10.08, %16.48, %16.65 değerlerini, Ankara geneli için ise sırasıyla %8.98, %13, %11.83 değerlerini almaktadır. Öte yandan, çalışma alanında ilkokul ve lise mezunlarının oranı Ankara ortalamalarının altında değer almaktadır. Çalışma alanında ilkokul mezunlarının oranı %39.62, lise mezunlarının oranı %15.12’dir. Ankara genelinde ilkokul mezunlarının oranı %41.25, lise mezunlarının oranı %16.41’dir. Yüksek okul ve fakülte mezunları Ankara geneli için %8.53’lük değere sahip iken çalışma alanında %2.05’lük değere sahiptir.

Tablo -27 : Ankara - Hane halkı Fertlerinin Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı

öğrenim durumu	okur yazar değil	okur yazar olup bir okul bitirmedi	ilkokul	ortaokul +orta dengi meslek	lise + lise dengi meslek	yüksek okul fakülte	toplam
sayı	204954	296898	941908	270093	374708	194722	2283283
%	8,98	13,00	41,25	11,83	16,41	8,53	100

Kaynak: DİE, Ankara – Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 1990.

Grafik-25: Ankara - Hanehalkı Fertlerinin Öğrenim Durumu

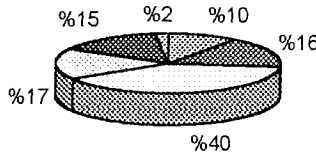

okur yazar değil	okur yazar olup bir okul bitirmedi
ilkokul	ortaokul + orta dengi meslek
lise + lise dengi meslek	yüksek okul fakülte

Tablo- 28: Çalışma Alanı- Hane Halkı Fertlerinin Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı

Öğrenim Durumu	hiç okula gitmemiş	okur-yazar	ilkokul	ortaokul	lise	üniversite	toplam
Sayı	118	193	464	195	177	24	1171
%	10,08	16,48	39,62	16,65	15,12	2,05	100

Grafik-26: Çalışma Alanı - Hanehalkı Fertlerinin Öğrenim Durumu

hiç okula gitmemiş	okur-yazar	ilkokul	ortaokul	lise	üniversite
--------------------	------------	---------	----------	------	------------

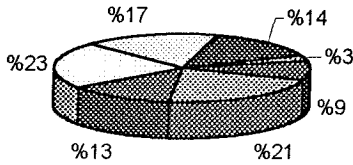
Genel/ yerel seçime katılan partiler ve aldıkları oy sayısı: Ankara'da genel seçimlerde %23' lük payla ANAP ilk sırada, çalışma alanında %45 lik payla CHP ilk sırada yer almaktadır. Yerel seçimler de her iki alandada oy dağılımı paralellik göstermektedir ve SHP ilk sırada yer almaktadır.

Tablo- 29: Ankara- Genel ve Yerel Seçime Katılan Partiler ve Aldıkları Oy Sayısı

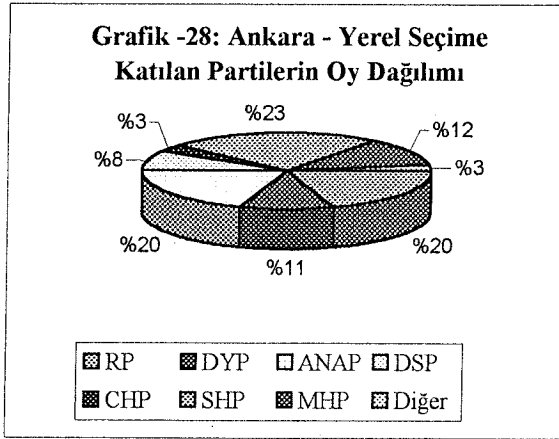
Ankara Genel Seçimler			Ankara Yerel Seçimler		
Seçime Katılan Partiler	Aldıkları oy sayısı	yüzde	Seçime Katılan Partiler	Aldıkları oy sayısı	Yüzde
RP	385966	21.23	RP	317956	19.67
DYP	242135	13.31	DYP	171741	10.62
ANAP	399513	21.97	ANAP	322583	19.96
DSP	311701	17.14	DSP	129416	8.00
CHP	261707	14.39	CHP	51577	3.19
HADEP	46682	2.56	SHP	383717	23.74
MHP	170210	9.36	MHP	193720	11.98
Diğer	30408	1.67	Diğer	45287	2.80
Toplam	1817914	100	Toplam	1615997	100

Kaynak: Ankara - Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 1990

Grafik-27 : Ankara - Genel Seçime Katılan Partilerin Oy Dağılımı

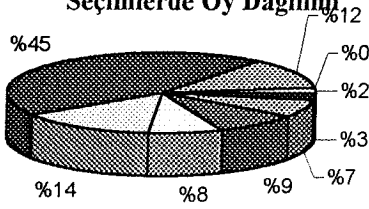
■ RP ■ DYP □ ANAP □ DSP
 ■ CHP ■ HADEP ■ MHP

Tablo-30: Çalışma Alanı-Genel ve Yerel Seçimlerde Oy Dağılımı

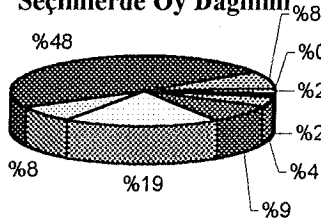
Çalışma Alanı Genel Seçimler			Çalışma Alanı Yerel Seçimler		
Seçime Katılan Partiler	Aldıkları oy sayısı	yüzde	Seçime Katılan Partiler	Aldıkları oy sayısı	yüzde
DYP	15	6.98	DYP	9	4.29
ANAP	19	8.84	ANAP	18	8.57
RP	17	7.91	RP	40	19.05
MHP	30	13.95	MHP	16	7.62
CHP	97	45.12	CHP	102	48.57
DSP	26	12.09	DSP	16	7.62
HADEP	0	0.00	HADEP	0	0.00
Diğer	5	2.33	Diğer	5	2.38
Boş Oy-Kararsız-Geçersiz	6	2.79	Boş Oy-Kararsız-Geçersiz	4	1.90
toplam	215	100	toplam	210	100

Grafik-29: Çalışma Alanı - Genel
Seçimlerde Oy Dağılımı

DYP
 ANAP
 RP
 MHP
 CHP
 DSP
 HADEP
 Diğer
 Boş Oy- Kararsız- Geçersiz

Grafik-30: Çalışma Alanı - Yerel
Seçimlerde Oy Dağılımı

DYP
 ANAP
 RP
 MHP
 CHP
 DSP
 HADEP
 Diğer
 Boş Oy- Kararsız- Geçersiz

Sonuç olarak, çalışma alanı özellikle “hane halkı büyüklüğü”, “çalışan hane halkı fertlerinin esas isteki iş ve meslek grupları”, “hane reisinin kayıtlı olduğu soysal güvenlik kurumu”, “hane halkının sahip olduğu ev eşyalarının cinslerine göre dağılımı”, “oturulan konutun tipine göre dağılımı”, gibi değişkenlerde Ankara ortalamalarının altında kalmaktadır. Çalışma alanında: “hane halkı büyüklüğü” dağılımında geniş aile tipi yaygındır, “çalışan hane halkı fertlerinin esas isteki iş ve meslek grupları” dağılımında hizmet sektöründe ve tarımdışı üretim faaliyetleri yapan sektörde yoğunlaşma görülmektedir, “hane reisinin kayıtlı olduğu soysal güvenlik kurumu” değişkeninde kayıtsız olanlar yoğunlaşmaktadır, “hane halkının sahip olduğu ev eşyalarının cinslerine göre dağılımı”nda bilgisayar hiç rastlanılmamıştır, “oturulan konutun tipine göre dağılımı”nda gecekondü sahipliği yüzdesi yüksektir.

3. TOPLUMSAL SINIF VE YAŞAM STRATEJİLERİ

Bu bölümdeki amacımız kent yoksullarının geçinme stratejileri ile ilgili Ankara'da yürüttüğümüz alan çalışması çerçevesinde, geçinme stratejileri sürecini sınıfsal dinamikleri merkeze koyarak, 1980 sonrasındaki ekonomik, sosyal ve politik yapıdaki değişimleri göz önüne alarak incelemektir.

Çalışmamızın başında bugüne kadar yapılmış olan sınıf, 'altsınıf' (underclass) ve 'kent yoksulu' (urban poor) ile ilgili yazının ve araştırmaların genel bir taraması ve değerlendirilmesinin yapılması, bize çalışmanın ilerleyen aşamalarında yol gösterecektir. Bu sayede; diğer ülkelerde yapılmış olan çalışmalar ile Türkiye'deki çalışmaların benzerlik ve farklılıklarının karşılaştırması olanaklı olabilecektir. Böylelikle 1980 sonrası makro ölçekte yaşanan ekonomik ve sosyal yapıdaki yeni örgütlenme biçimlerinin, mikro ölçekte Ankara yerelindeki etkileri değerlendirilecektir. Ancak gözden kaçırılmaması gereken bir nokta ise; kapitalizmin Türkiye'deki eklemlenme biçiminin, gelişmiş ülkelerdeki kapitalizme eklemlenmesinden farklı olduğunu ve bundan dolayı altsınıf ve kent yoksulu kavramlarının değişkenlerinin de bu farklılığın izlerini taşıdığıdır.

Sınıf ilişkileri ve bu ilişkiler çerçevesinde biçimlenen ekonomik politikaların geçinme stratejilerinin en önemli girdisini oluşturmaktadır. Kent yoksulluğun en önemli boyutu sınıf boyutudur. Yoksulluğun temel belirleyicisi gelir dağılımı sorunudur. Bu dağılımsa sınıf sorununun kendisidir. Günümüz toplumlarında insanların konumunu belirleyen en önemli değişken gelir, dolayısıyla sınıftır.

Çalışmanın temel kaygılarından birisi de; kent yoksullarının geçinme stratejilerinin neler olduğu ve bu stratejilerin makro politikalarla nasıl biçimlendiğidir. Kuşkusuz kent yoksulları 1980 sonrası uygulanan politikalardan birinci dereceden etkilenen toplumsal grupların başında gelmektedir. Tekeli'ye göre 1980 sonrası uygulan ekonomi politikaları geniş ölçekte pek çok kurumu ve toplum katmanını etkilemiştir. Küçük ve orta ölçekli çiftçiler, ücretçiler, küçük meta üreticileri ve kentsel alandaki yoksullar toplumun en çok etkilenen kesimleri olmuşlardır.(1984:249)

Geçinme stratejileri ile anlaşılan; ekonomik anlamda hane halkının ertesi gün de yaşamını sürdürebilmek ve hayatta kalabilmek için izlediği yollar ve yaşam örüntüleridir. Roberts'ın (1994:5) Moch'a dayanarak açıkladığı aile stratejileri; hayatta kalabilmek ya da sosyal devinim sağlayabilmek üzere aile üyelerine yol gösteren örtük ilkelerdir. Ancak Chant(1991), kavramın bu biçimde kullanılmasını ne ailelerin uyumlu birimler olduğunu ne de stratejilerin üzerinde uzlaşmış kararlar olduğunu gösterir demektedir. Bu stratejilerin yürütülebilmesi için enformal ekonomi, kent yoksulları temelinde incelenmesi gereken önemli bir değişkendir.

Çalışmamızda yoksulluğun yeniden üretilmesi, yani yoksulluğun “kader” haline gelip gelmediği, ya da yoksulların bir toplumsal hareketlilik şansı ya da beklentisi olup olmadığı, bir yoksulluk kültürünün varlığından söz edilip edilemeyeceği kapsamlı olarak incelenecektir.

Çalışmada alt sınıf ve kent yoksulu kavramlarının genel sınıf tartışmaları içindeki yerini belirlemek toplumsal sınıf tartışmalarındaki konumlanmalarını görmemizi sağlayacaktır. Buna ek olarak, 'yaşam stratejisi' kavramının, Dünyada ve Türkiye'deki yapılan ilgili çalışmalarla ilişkilendirmek, Ankara'da yaptığımız alan araştırmasının sonuçlarıyla birlikte değerlendirilmesi; bize yoksulluğun giderilmesine yönelik politika geliştirmeyi sağlayacak girdileri verebilecektir.

3.1 İLGİLİ YAZININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Toplumsal sınıflar kastlardan ve diğer geleneksel yapılardan farklı olarak daha çok ekonomik grupları ifade eder. Bu gruplar hiçbir biçimde özel yasalarla ya da dinsel kurallarla inşa edilmezler ve desteklenmezler. Aynı zamanda herhangi bir toplumsal sınıfa ait olmak o kişiye özel bir takım siyasal güç, yurttaşlık hakları ve ünvan sağlamaz. Buradan hareketle toplumsal sınıfların sınırları kolaylıkla tanımlanamaz. Bu sınıflar genellikle burjuvazi ve işçi sınıfı olarak tüm toplumlarda kolaylıkla tanımlanabilen bir yapı oluşturmaktadır. Ancak bir çok ara katman da- ki biz bunları günlük dilde orta sınıf olarak adlandırmaktayız- gözükmemektedir.

Kastlardan ve feodal yapılardan farklı olarak modern toplumsal sınıfların üyeliği, hiyerarşik toplumsal yapılanmalardan daha hareketli bir yapıya sahiptir. Biraz daha açmak gerekirse, bir kişinin içine doğduğu sınıfsal konumu zaman içinde değişebilir. Girdiği belirli bir sınıf zaman içinde yukarı ve aşağı toplumsal hareketlilikle değişebilme özelliği vardır. Bu durum feodal dönemde ve kast sisteminde doğumla birlikte verilen bir statü iken, günümüzdeki toplumsal sınıflarda doğumla birlikte kazanılan (ascribed) bir statü yerine elde etme yöntemiyle (achieve) statü kazanılmaktadırlar (Bottomore, 1991).

3.1.1 Sınıf Kuramları

Toplumsal sınıflarla ilgili olan her araştırma klasik sınıf kuramlarına göndermeler yaparak kendilerini tanımlamaktadırlar. Buradaki iki temel yaklaşım Weberci ve Marksist yaklaşımlardır. Endüstri devrimini izleyen dönemde toplumun yeniden örgütlenmesi sınıf kavramının modern anlamda tanımlanması çalışmalarını da doğurmuştur. “Bu büyük toplumsal değişimin yarattığı önemli sonuçlardan ikisi, dönüşmüş bir sınıf yapısında yeni sınıfların oluşması ve sınıfsal konumların doğuştan değil beceri temeline dayalı olarak tayin edilmesi eğilimi göstermesidir. Sınıfı hızla değişen toplum çerçevesinde

tanımlamak ve toplumla ilişkilerini çözümlemek, ilk sosyologlar için temel konulardan biri olmuştur” (S. Edgell, 1998:10-11).

3.1.1.1. Weberci Sınıf Paradigması

Max Weber’e göre, toplumsal ilişkilerin açıklanmasında önemli olan, üretim araçlarının denetiminden uzak kalmak değil; yönetim araçlarının denetiminden soyutlanmanın öne çıkmasıdır. Böylelikle toplum düzeyinde egemen olan hiyerarşik düzen ve bürokrasi genel bir belirleyicidir. Weber de asıl önemli olan ise statü konumudur. Weber toplumsal statüyü cinsiyet, ırk ve hiyerarşideki statü gibi değişkenler ekseninde tanımlamakta ve ekonomik anlamdaki sınıf konumunun toplumsal nitelikteki bu değişkenlere bağlı olarak ortaya çıkan bir sonuç olduğunu belirtmektedir.

“Weber’e göre sınıf yine ekonomik bir kategori olsa da, daha çok üretim süreci dışında ve piyasa ortamında sahip olunan olanaklar ekseninde tanımlanan bir ölçüttür. Ve piyasa olanaklarını belirleyen de, kapitalizmin rasyonalizasyonu zemininde gelişen ‘statü konumu’ dur. Sınıflar arasındaki farklılık onların üretim araçlarıyla ilişkilerini değil tüketim araçlarıyla olan ilişkilerinde ve nesnelerinde gizlidir. Weber statü gruplarının insanların bilinçlerini belirlemede sınıf olgusuna göre daha etkili olduğunu ileri sürmüştür” (İ. Belek, 1997:203-204). Sınıf, tüketim ilişkilerindeki ekonomik bir parametre iken; statü yaşam tarzı ile belirlenen toplumsal bir parametre olmaktadır.

3.1.1.2 Marksist Sınıf Paradigmaları

Marx, toplumsal üretim ilişkileri ve bu üretim ilişkilerini de üretim araçlarının sahipliği temelinde sınıflara ayırmıştır. Marx’a göre, bir sınıfın zenginliği ile diğerinin yoksulluğu arasında nedensel bir ilişki vardır. “Bugüne kadar varolan tüm toplumların tarihi sınıf mücadelelerinin tarihidir”. Bu yüzden modern sınıf mücadeleleri Marksist kuramda merkezi bir öneme sahiptir. 20.yy.’ın sonundaki sınıf çatışmasını salt proleteryanın burjuvazi ile karşı karşıya gelmesi olarak değil; fakat bundan daha fazla, bir yanda ekonomik ve toplumsal yaşama egemen olan ve onu yönlendiren, diğer yanda ise bağımlı ve yönlendirilen konumunda bulunan değişik toplumsal gruplar arasındaki ittifaklar açısından incelemeyi de içermektedir (Ed. T. Bottomore, 1993:497-502).

Marksistlere göre, sınıf yapısı, üretim araçları sahipliği ve üretim üzerindeki egemenliğin derecesinin belirlediği bir kavramdır. Wright ise, diğer özerk ya da toplumsal güçlerin (örneğin din, etnik köken ve toplumsal cinsiyet ayrımı gibi), sınıf yapısı tarafından tanımlanan sınıflar içinde eylemlilik sürecine girebileceğini, bu toplumsal güçlerin temel sınıf ayrımlarını belirsizleştirmekle kalmayıp, aynı zamanda kendi toplumsal ayrıştırmalarını da oluşturduğunu vurgulamaktadır.

Bu iki ana yaklaşımın dışında varolan toplumsal sınıf kategorisi olarak alt sınıf kavramını görmekteyiz. Alt sınıf kavramı ne Marksist sınıf analizinde ne de Weberyen sınıf analizinde yer almamaktadır. Bu durum, alt sınıfın herhangi bir üretim ilişkisinde belirleyici olmamasının yanı sıra, tüketim ilişkilerinde de etkisinin olmamasından kaynaklanmaktadır.

3.1.2. Alt Sınıf Tartışmaları

Alt sınıf tartışmalarında önemli bir tartışma konusu bu durumun yapısal bir takım nedenlere dayanarak mı varolduğu yoksa, kişilerin özelliklerinden mi kaynaklandığı sorusudur. Bu tartışma yapının mı yoksa öznenin mi öncelikli ve belirleyici olduğu tartışmasının bir ifadesi olarak da algılanabilir. Alt sınıfın üyeleri toplumda yaratılan ekonomik ve kültürel tüketim nesnelerini ulaşma olanakları sınırlıdır.

Myrdal'a göre (1960) altsınıf; işsiz, iş bulamayan ya düşük ücretli işlerde çalışan, ulustan büyük oranda dışlanmış -hayatını isteklerini ve başarısını paylaşmayan - imtiyazsız bir sınıftır. H.Gans'a göre, bu durum insanları ekonomik kurbanlar haline getirmekte ve yapısal bir durumu ifade etmektedir der. Gans, makalesinde, Amerika'daki yazarların bir dönem yoksulluğu yapısal bir durum olmaktan çok, davranışsal bir boyut içerdiğini belirterek; yoksul insanları çoğunlukla siyah, suçlu , sapkın veya sadece orta sınıf dışı şeklinde davrananlar olarak tanımladıklarına yer vermiştir. Günümüze gelindiğinde ise, yoksulluğun hem yapısal hem de davranışsal boyutunun kabul edilip kullanıldığını belirtmektedir.(1993:327-329)

Her ülkede, işsizliğin uzunluğunda, genç ve hiç çalışmamış insanların sayısında, işini kaybetmiş ve hiçbir zaman tekrar tam-zamanlı çalışamayacak işçilerin sayısındaki artış gözlenmiştir. Bu eğilimler sürdüğü sürece (emek gücünün dışlanması) yapısal bir 'altsınıf' (underclass) tabakasının ortaya çıktığı ve bu tabakanın sınıf yapısının en altında yer almakla beraber yapının geri kalanından -kan bağı dışında diğer ilişkiler açısından-dışlandığı kabul edilmektedir. Gans'a göre, gelişmiş kapitalizm yüksek verimlilik için birkaç işçinin bile yeterli olduğu aşamaya gelmiştir. Bu nedenle Myrdal'ın otuz yıl önce tanımladığı işçileri kenara itme, giderek işçileri dışlamaya doğru gitmektedir. Bugünkü eğilim devam ederse; çok sayıda insan tekrar formel işgücüne dahil olamayacak ve iş hayatlarının tamamını veya bir kısmını enformal işgücü piyasasında geçirecektir. enformal işgücü piyasası, formele bağımlıdır, dolayısıyla formalin küçülmesinden dolayı o da değer kaybedecektir. Eğer bu eğilimler gerçekleşirse; gerçek ve görünen bir yapısal alt sınıf ortaya çıkacaktır.

Davranışsal alt sınıf ise gerçekte olanaklı değildir. Tanım olarak sınıf yapısı toplumdaki herkesi içerir, bu yapının altındakiler de bazı ekonomik, sosyal ve kültürel fonksiyonlara sahiptirler ve tamamen dışlanamazlar. Ekonomik

dışlanma modern ekonomilerde yenidir, alt-sınıfların toplumdan ve kurumlarından dışlanması ise daha eskidir. Son olarak, Gans, post-endüstri ekonomisinden dışlanan yapısal alt-sınıfın bir ‘alt-kast’ a dönüşebileceğini ileri sürmektedir. Bu düşük statüdeki insanların, daha yüksek statüdeki insanlarla ilişkileri azaldıkça ve yukarı doğru hareketlilikleri daha çok sınırlandıkça, toplumun geri kalan bölümü tarafından kast içine sıkıştırılmasının bir ifadesi olarak algılanabilir.(1993:330-334)

Wright’a (1994) göre; çağdaş siyaset tartışmalarında alt-sınıf terimi değişik şekillerde kullanılmaktadır. Bazen eski Marksist kavramlaştırmadaki ‘lumpen proleterya’ gibi küçük düşürücü, kötileyici bir anlam kazanmaktadır; bazen de yoksulların yaşam koşulları umutsuz ve gelişme olasılığı düşük olan bir bölümünü ifade etmek için kullanılıyor. Bu kavrama daha doğru bir kuramsal statü vermenin yolu bu kavramı sömürü ve baskı kavramlarına bağlamaktır. Alt-sınıf, ekonomik olarak baskı altında olan ancak, sınıf sistemi içinde sürekli olarak sömürülemeyen toplumsal sınıf şeklinde tanımlanabilir.

Farklı sınıf yapıları farklı alt sınıf biçimleri içermektedirler. Günümüzde dünyanın pek çok yerinde ve insanlık tarihinin her döneminde alt sınıfı belirleyen eksen ‘toprak’ tır. Mal sahibi, tarımsal kapitalistler, köylüler ve sömürülen tarım üreticileri toprağı kullanma hakkına sahiptirler, bu kullanma hakkından dışlananlar da tarım topraklarının alt sınıflarını oluşturmaktadırlar. Çağdaş gelişmiş kapitalizmde, alt sınıf çıkmazını belirleyen ana kaynak ise, işgücünün kendisidir. Alt sınıf, kapitalizmin rasyonalitesi açısından bakıldığında, feda edilebilir insanları kapsamaktadır. (Wright,1994:38)

Yine bu açıdan alt sınıflar işçi sınıfına tehdit olarak gösterilmektedir. Bu tehdit sonucunda işçi sınıfının muhalefet olma gücü olumsuz yönde etkilenmektedir. “İşçi sınıfının toplumsal önemini yitirmesinin temel nedenlerinden birisi de, işçi sınıfından da yoksul olan ve ‘sınıf altı’ (underclass) diye tanımlanan toplumsal kategorilerin (işsizler, düzensiz çalışmak zorunda olanlar, yoksullar, marjinal sektörde çalışmak zorunda olanlar) ortaya çıkması ve işçi sınıfının bunların yanında zengin konumda kalması belirlenmektedir. Bu gelişme işçi sınıfının devrimci militanlığını elinden almıştır. Sendikalaşma oranının düşüşünün temel nedeni de budur”.(Belek, 1997:132)

Refah devleti politikaları, geçen yüzyıl kapitalizminin vahşi yüzünü gizlemiş ve dar gelirli toplumsal sınıfların koşullarını güvence altına alan kimi mekanizmalar geliştirilmişti. Bu gelişmeler işçi sınıfının militanlığının tümüyle ortadan kalkmasına yol açmamış olsa da, varolan kapitalist işlerlik içinde durağanlaşmasına neden olmuş ve ortaya bir tür danışıklı dövüş ortamı çıkmıştır. Refah devleti ortamında, politik olmayan çeşitli toplumsal konular herkesin zamanını daha fazla zamanlı işgal etmeye başlamıştır. (Belek,1997:127)

Son yirmi yılda toplumsal yaşam koşullarının giderek kötüleştiği, büyük bir ölçüde sanayileşmiş dünyaya, özellikle de büyük şehirlere bakıldığında açıkça

görülmektedir. Bu durum karşımıza, yoksulluğun ve evsizliğin yaygınlaşması, işsizlik oranının artması ya da düşük ücretli ve güvenceden yoksun, engellenmiş gruplar biçiminde çıkmaktadır. Bu süreçten kentsel ekonomiye bağlı olarak kentlerde yaşayan alt sınıf üyeleri, diğer bir deyişle kent yoksulları da etkilenmekte ve sürecin bir parçası olmaktadır.

3.1.3 Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü

Ekonomik kurban olarak gösterilen kent yoksullarının kurban olarak seçilmelerinde ırk, din ve etnik kökenin yanı sıra yaş, cinsiyet ve göçmen olmak dünya genelinde görülen ana unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Belirtilen özelliklerin doğal ve davranışsal olarak mı oluştuğu ya da bu durumun yapısal ve toplumsal sistemlerinin bir sonucu mu olduğu yoksulluk tartışmalarının temel yaklaşımlarıdır.

Kent yoksulluğunun ne olduğu konusunda üzerinde herkesin anlaştığı bir tanım henüz olgunlaşmamıştır. Yoksulluk iki grup altında tanımlanabilir. Birincisi, hane halkı ve/veya kişileri belirlenmiş bir yoksulluk sınırı altında kalmaları durumunda 'yoksul' olarak tanımlayan yaklaşımdır. İkinci yaklaşım ise, refah programlarından yararlanan kesimlerin yoksul olarak algılanmasıdır. Mingione bu durumu şöyle değerlendirmektedir;

belli bir zamandaki gelir ve tüketimin ölçülmesiyle tanımlanmaya çalışılan yoksulluk kavramı; yoksulluğun tanımlanması ve anlaşılması için gerekli olan; zaman içindeki süreklilik, kaynakların temel gereksinimleri karşılamada başarısı, kaynakların çeşitliliği ve etkili kullanımı gibi diğer durumlar hakkında bilgi vermemektedir(1996:5).

Wedderburn'a (1974) göre, yoksulluk kavramı üzerine geliştirilen tartışmalar yoksulluğun eşitsizlikten yalıtılması ve yoksullukla eşitsizliğinin nedenlerinin bir çerçeveye oturtulması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu konu üzerinde de bir uzlaşma sağlanamamıştır.

Mingione'ye göre yoksulluk kavramının kendisi bizatihi hem metodolojik hem de kuramsal açıdan zor bir sorudur. Bu zorluk, soyut kavramlar ile araştırmalarda elde edilen bulgular arasında kapatılamayacak olan bir uçurumdan kaynaklanmaktadır. Mingione, yoksulluk kavramını, bir çok neden ve değişebilen zaman aralıkları içinde, belli bir grubun yaşamını tarihsel ve coğrafi olarak belirlenmiş asgari yaşam standartları içinde sürdürmek zorunda kalmasının yaratacağı ciddi toplumsal ilişkiler ve bunun davranışsal sonuçları olarak tanımlıyor. Yoksulluğun diğer bir özelliği de, kendi yapısından kaynaklanan, kendini evriltememesidir. Diğer bir deyişle, yoksulluk da kendi kendini yeniden üretmektedir, çünkü başka bir seçeneği de yoktur.(1993:324-326)

McGee'e göre de, insanların yoksulluğu, geçmişten gelen yoksullaştırma sürecinin bir sonucudur; çünkü insanların kaynakları ve fırsatları ellerinden alınmıştır. Kent yoksullarının emek pazarındaki eşitsiz ve engellenmiş durumları onları konut , gıda, sağlık, eğitim ve diğer güvenceler açısından da eşitsiz ve dezavantajlı duruma getirmiştir(1979:12).

Yoksullaştırma, Marksist kapitalist üretim tarzı çözümlemesi çerçevesinde, 'yedek emek ordusu' nun yaratılması ile açıklanmaktadır. İşçi sınıfının koşullarını çözümlerken Marx kapitalizmin, kaçınılmaz bir şekilde, sermayelerin karlılığı, rekabeti ve hareketliliği göz önüne alınarak, belirlenen sınırlar ile bağlantılı olarak, işçilerin reel ücretlerini üretkenlikten daha hızlı arttırmasını zorunlu olarak önleyen işsizler ve kısmen çalışanlardan (yedek emek ordusu) oluşan bir işgücü havuzu yarattığı ve koruduğu düşüncesini geliştirir. Aslında, reel ücretler emeğin üretkenliğine bağlı olarak düşer veya Marksist terimlerle, sömürü oranı artar. Sonuç olarak üretkenlik ile reel ücretler arasında ki makasın açılması, sermayenin gücünü artırırken, “işçi ile kapitalistin konumları arasındaki uçurumu” büyütür. İşçilerin görece yoksullaştırılması bir bütün olarak kapitalist sistemin doğasında olan bir özelliktir. (Bottomore, 1993:613)

3.1.3.1 Yoksulluğa Bakış Açıları

Yoksulluğu açıklamada Wright'ın (1994) yapmış olduğu çözümleme bu tartışmaları toparlayan bir niteliktedir. Ona göre, yoksulluğa ilişkin genel açıklamalar dört başlık altında toplanabilir.

I. Doğal - kişisel niteliklerin sonucu olarak yoksulluk:

Bu açıklama 'kurbanı suçlama' şeklindedir; yoksul yoksuldur, çünkü kişisel olarak doğal bir kusurun (çoğunlukla zekalarını etkileyen kalıtsal aşağılık) acısını çekmektedir. Yoksulluğu açıklamada kalıtsal faktörlere verilen önem gün geçtikçe azalmaktadır. Yoksulluğu irksal ve zeka (IQ) farklarına bağlamak ise akademik anlamda destek görmemektedir.

1980 yılında Amerikalıların % 50'si “yoksulluğun ana nedenlerinden biri; bazı insanların modern dünya da ile yarışacak kadar zeki olmamalarıdır” ifadesine tümüyle ya da kısmen katılıyorken, bu oran 1991'de % 40'a düşmüştür.

II. Kişiyeye bağlı özelliklerin yan ürün olarak yoksulluk:

Yoksulluğu açıklamada toplumbilimciler arasında daha ortak bir yaklaşım, yoksulluğun nedenini, kişilerin çağdaş toplumda yeterince etkili çalışmalarını olanaksız kılan çeşitli rastlantısal özellikleri olduğu şeklindedir. Bu özellikleri kişilerin doğasında olan özellikler değildir, çeşitli kültürel ve toplumsal süreçlerin yan ürünleridir. Bununla birlikte, yoksulların neden yoksul olduklarının en çarpıcı açıklaması; onların doğru değerlerden yoksun, tembel

ya da eksik motivasyonlu, gününü gün eden, kişisel saygıları az vb. oldukları biçimindedir.

Yoksulluğa bakışında, değerler ve kurallar üzerindeki vurgusundan dolayı, bu yaklaşım 'yoksulluk kültürü' tezi ile ilgilidir. En güçlü ifade edilen biçimiyle yoksulluk, kültürel toplumsallaşmanın merkezindedir ve yoksulluğun sonsuz döngüsünü, çeşitli değerlerin nesiller arasında iletilmesi ile sağlamaktadır.

1980 yılında, Amerikalıların % 70'i, "yoksulluğun ana nedenlerinden biri yoksul insanların, çalışmayı istememeleridir/çok çalışamayacak kadar tembel olmalarıdır" ifadesine tamamen ya da kısmen katılırken, bu oran 1991 yılında % 55'e düşmüştür.

III. Toplumsal nedenlerin yan ürünü olarak yoksulluk:

Yoksulluğa getirilen bu açıklama liberaller arasındaki en yaygın olanıdır. Kişisel özellikler yoksulluğun açıklanmasında bazı roller oynayabilir, ancak ana açıklama engellenmiş insanların karşı karşıya geldiği fırsat yapısında aranmalıdır. 1960'lardan bu yana Amerika'da yaşanan, iş dünyasındaki değişimlerin sonucunda Wilson(1987), yoksulluğu, "değişen ekonominin beklenmedik etkisinin toplumsal yan ürünü; kent mekanlarının alışılmadık yüksek düzeydeki işsizliği olmuştur" biçiminde açıklamıştır.

Yoksulluğun nedenleri bu şekilde belirlendiğinde, genellikle iki türlü çözüm önerilmektedir. Birincisi, dezavantajlı çocukların donanımlı olarak işgücü piyasasında etkin olarak yer almalarının sağlanması için, beceri oluşumuna ve eğitime büyük önem verilmesi; ikinci olarak da yeni iş olanakları yaratmak, kamu işlerinde genişleme sağlamaları ve marjinal becerideki insanları iş sahibi yapmaktır.

Liberaller, yoksulluğu toplumsal nedenlerin yan ürünü olarak görmektedirler. Ancak muhafazakarlar bu görüşün başka bir yorumunu benimserler. Onlara göre, Amerika'daki alt-sınıf sorunu, 1960'larda oluşturulan ve 1970'lerde genişletilen refah devleti politikalarının yan ürünü olarak görmektedirler.

1980 yılında, Amerikalıların % 77'si, "yoksulluğun ana nedenlerinden biri yeterli eğitim ve iş fırsatı olmamasıdır" ifadesine tümüyle ya da kısmen katılıyorken, 1991 yılında bu oran %81'e yükselmiştir. Yine aynı yıl katılımcıların % 67'si, "yoksulluğun ana nedenlerinden biri kötü hükümet politikalarıdır" ifadesine katılmışlardır.

Dördüncü yaklaşıma geçmeden önce bu yaklaşımın somut ifadesini, İngiltere'de yaşanan 'tek ulus – iki ulus' tartışmalarında görebiliriz. Buna göre, Thatcher'in hükümet politikaları, üretken – asalak; zengin – yoksul; kuzey – güney; iş sahibi – işsiz vb. gibi toplumsal bölünmelere eşit olmayan, yanlı bir yaklaşım sergilemekteydi. Thatcherizmin kendine seçtiği mücadele alanı "eski oy toplamaya yönelik muhalefetten, yeni bir düzenin kurulmasına yönelik

atılımları hedefleyen” biçiminde değişecekti. Tory popülizmi, gittikçe artan bir oranda, bir yanda ayrıcalıklı “iyi vatandaşlar ve çalışkan işçiler ulusu” ile, diğer yanda güney-doğu dışındaki vasıfsız işçilerin çoğunluğunu oluşturduğu etnik azınlıkların, iç kesimlerden şehirlere yayılan baskısı altında (ve bağımlı bir ulusa karşı) birleşmesi biçimine büründü. Bu anlamda Thatcherizmin doğurgan bir biçimde ‘iki ulus tasarımı’ olarak görülebileceğine inanıyoruz”. (Jessop, 1987:56)

IV. Toplumsal sistemlerin doğal özelliklerinin sonucu olarak yoksulluk:

Amerikalılar arasında en az bilinmen yaklaşım yoksulluğun, toplumsal sistemlerin işlerliğinin doğal özelliği olarak görülmesi yaklaşımıdır. Bu görüşün en önemli yorumu; Marksist gelenek tarafından geliştirilmiştir ve çağdaş kapitalizm de yoksulluğun sınıf sömürsünün öz dinamiklerinden oluştuğu şeklindedir. Yoksulluk rastlantısal ya da yan bir ürün değildir. Yoksulluk; ekonomik yapısı sınıf ve sömürü üzerine kurulu doğal ve kesin bir özelliğidir.

Yoksulluğun sürmesinden yana güçlü ve ayrıcalıklı aktörler vardır. Kapitalistler ve diğer sömüren sınıflar yoksulluktan çıkar sağlamaktadırlar. Bu bağlamda, en üst düzeyde yaşanan yoksulluğun devam etmesinin nedeni, güçlü seçkinlerin ne, hangi politikalarının yoksulluk problemini çözeceği belirlemelerindeki hataları, ne de ileriye göremeyecek kadar cahil olmalarındandır. Bunun nedeni, yoksulluğun varlığını sürdürerek kendi konumlarını yeniden üretebilmektir.

Yoksulluğa bu genel bakış açısının iki değişik yaklaşım vardır. Bunların ilki, devrimci Marksizm tarafından ileri sürülen, yoksulluğu azaltmanın tek yolunun kapitalizmin ortadan kaldırılması yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre, yoksulluk kapitalizmin sürekliliği için zorunludur. Dolayısıyla, yoksulluğu kapitalist sistem içinde azaltmanın gerçekçi olasılığı yoktur. İkinci yaklaşım ise genellikle toplumsal demokrasi ile birleşen bir biçimde, yoksulluğun devamını kapitalistlerin maddi çıkar sağlamak için sürdürdüklerini söylerler. Bu durum gelirin yeniden dağıtımı sırasında kapitalist kuruluşların devamı sağlamaktadır. Sonuç olarak, kapitalistlere ve müttefiklerine karşı kapitalist sistem içinde etkili olarak meydan okunursa yoksulluğa karşı ciddi ilerlemeler başarılabilir.

1980 yılında, Amerikalıların, % 49’u “yoksulluğun ana nedenlerinden biri; ekonominin özel mülkiyete ve kara dayalı olmasıdır” ifadesine tümüyle ya da kısmen katılmışlardır.

Yoksulluk, Wright’a göre, iki alt soruna bölünebilir. a) Sömürü ilişkileri içinde oluşan yoksulluk ki bu çağdaş siyaset söyleminde çalışan sınıfa karşılık gelmektedir ve b) Baskı içinde oluşan yoksulluk ki bu da alt sınıfa karşılık gelmektedir.(1994:34-39)

3.1.3.2 Yoksulluk Kültürü

Lewis'e göre, yoksulluk kültürü hem bir uyarlanma, hem de yoksulların kapitalist toplumun sınıf yapısındaki marjinal konumlarına bir tepkidir. Yoksulluk kültürü umutsuzlukla baŗa çıkma çabasını temsil eder; ancak yoksulluk kültürü sadece toplumun çoğunluğunun nesnel koŗullarına uyum değildir. Çocuklar  zerindeki koŗulları deėiŗtirmek ve imkanları artıramama yönlerindeki olumsuz etki nedeniyle yoksulluk kültürü nesilden nesile aktarılmaktadır.(1966:xliv)

Kapitalizm maddi zenginlik yaratmakla birlikte yaŗamları yoksulluk kıskacına girmiŗ iŗsiz ve yarı-iŗsizlerden oluŗan yedek iŗi ordusu da yaratmaktadır. Bir baŗka ifade ile, kapitalist geleiŗme yoksulluk ve zenginliği eŗ zamanlı olarak yaratmaktadır.

Oscar Lewis, 1960'larda Mexico City, San Juan ve Puerto Rico'da yaptığı alıŗmalar sonucunda, kentteki yoksulların 'Yoksulluk Kültürü' denilen ve nesilden nesile aktarılan bir yaŗam tarzına sahip olduklarını belirlemiŗtir. Yoksulluk kültürü, sadece; örgütsüzlüğün, ekonomik bunalımın veya bir Őeylerin eksikliğinin sonucu değil; aynı zamanda yoksulların yaŗamlarını sürdürebilmeleri için olumlu bir unsurdur.

Yoksulluğun Kültürü Lewis'e göre (1966), toplumlarda aŗaėıdaki koŗulların oluŗması ile ortaya çıkmaktadır:

- para ekonomisi, ücretli emek ve kar için üretim,
- sürekli yüksek iŗsizlik oranı ve vasıfsız iŗiler için d ŗ k iŗler,
- d ŗ k ücret,
- d ŗ k gelirli nüfus için sosyal, politik ve ekonomik organizasyonların baŗarısızlıėı,
- tek taraflı yerine iki taraflı akraba iliŗkilerinin varlığı,
- yukarı doğru toplumsal devinim olasılığına olan inancın varlığı ve d ŗ k ekonomik statünün sebebini kiŗisel yetersizlikler ve aŗaėılık duygusu bağlamında olarak görmek.

Bu koŗullar altında yoksullar arasında geliŗen yaŗam tarzı yoksulluk kültürüdür. Bu durum birbiri ile ilgili yetmiŗ sosyal, ekonomik ve psikolojik özellikle açıklanabilir.  zelliklerin niceliği ve aralarındaki iliŗki toplumdan topluma ve aileden aileye farklılık gösterebilir.

Yoksulluk kültürü, sınıf yapılı, yüksek derecede bireyselleŗtirilmiŗ kapitalist toplum modeli içinde; yoksulların, kendi marjinal konumlarına hem uyumları hem de tepkileridir. Yoksulluk Kültürü; yoksulların, toplumun değer ve amaçları doğrultusunda baŗarıya ulaŗmalarının olanaksızlığını fark etmelerinin verdiği ümitsizlik duygusu ile baŗa ıkılmalarındaki gücü temsil eder. Gerçekten; yoksulluk kültürünün pek çok özelliği sorunlara yerel çözümler bulmayı içerir;bu çözümler, eŗitli nedenlerle varolan kurum ve kuruluŗlarla karŗılanamamaktadır. Çözümlerin varolan kurum ve kuruluŗlarla

karşılanamamasının nedenleri; kişilerin kurum ve kuruluşlara uygun olmamaları, bunların isteklerini karşılayamamaları ile, ya bu istekleri bilmemeleri, ya da bu kurumların isteklerinden dolayı şüpheye düşmeleridir.

Yoksulluk kültürü bir kez oluştuktan sonra, çocuklar üzerindeki etkisinden dolayı, kendini nesilden nesile aktararak sürdürmektedir. Çocuklar, içinde yaşadıkları kültürün temel değerlerini almış olmaları ve psikolojik olarak, hayatlarında karşılarına çıkacak koşulları değiştirme ve olanakları artırma yönlerinde donanımlı olmadıkları için yoksulluk kültürü süreklilik taşıyacaktır.

Yoksulluk kültürü; yoksulluk kültürü ile toplum arasındaki ilişkiler, ailenin, topluluğun doğası ve kişinin karakter yapısı, değerler ve davranışları gibi değişik bakış açılarından incelenebilir.

3.1.3.3 Yoksulluk Kültürünün Özellikleri

Ekonomik kaynak yetersizliği, ayırım yapma, korku, kuşku veya kayıtsızlık, ve sorunlara yerel çözümlerin geliştirilmesi; yoksulun toplumun temel kurumlarına etkili katılım noksanlığını yaratmaktadır. Yoksulluk kültürü içindeki insanlar çok az refah üretir ve çok azını geri alırlar. Eğitim düzeyleri düşüktür, işçi birliklerinin ve siyasi partilerin üyesi değillerdir, bankaları, hastaneleri, alışveriş merkezlerini, müzeleri ve sanat galerilerini çok az kullanırlar. Tasarruf yokluğu, evde gıda rezervi yokluğu ve kronik nakit açığı; düşük ücret, kronik işsizlik ve alt işlerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Yoksulluk kültürü içindeki insanlar orta sınıf değerlerinin farkındadırlar; onlar hakkında konuşur, bazılarını kendilerininmiş gibi sahip çıkarlar ancak bu değerlerle yaşamazlar.

Kötü konut koşulları, toplu halde yaşama, geniş ailelerin yaygınlığı ötesinde, her hangi bir örgütlülüğün olmaması, yoksulluk kültürünün genel özelliği olarak tanımlanabilir. Gerçekte, uzmanlaşmış, örgütlenmiş, karmaşık toplumumuzda yoksulluk kültürüne marjinal niteliği veren, örgütlülüğün çok düşük düzeyde olmasıdır.

Hane ölçeğinde yoksulluk kültürünün temel özellikleri; korunmuş ve uzatılmış bir aşama olarak çocukluk döneminin olmaması, çocuk ve eşlerin terk edilmesinin sıklığı, kadın veya anne merkezli ailelere eğilimli olmaları ve mahremiyet noksanlığı vb. dir.

Kişisel ölçekte temel özellikler; marjinallik, bağımlılık, çaresizlik ve aşağılık duygusu, yüksek oranda zayıf kişilik yapısı, cinsel kimlik karışıklığı, gününü yaşama eğilimi, teslimiyet ve kadercilik hissi, erkek egemenliğine inanış vb. dir.

Yoksulluk kültürü içindeki kişiler sadece kendi sorunlarını, yerel koşullarını, komşularını ve yaşam tarzlarını bilirler. Statü farklarına duyarlı oldukları halde

sınıf bilincinde değillerdir. Yoksullar, sınıf bilincine vardıklarında, örgütlü birliklerin etkin üyesi olduklarında veya dünyaya uluslararası bakışı benimsediklerinde -hala yoksul dahi olsalar- artık yoksulluk kültürünün parçası olmaktan çıkarlar.

İkel toplumlarda ve kast toplumlarında yoksulluk kültürünün gelişmediği belirlenmiştir. Sosyalist toplumlarda ve refah devleti olan gelişmiş kapitalist toplumlarda yoksulluk kültürü gerileme eğilimine girmektedir. Yoksulluk kültürü kapitalizmin erken -özgür girişimci- aşamasında gelişmektedir ve sömürge toplumlarda yaygındır. Kapitalist kültürün bir parçası olan yoksulluk kültürü, keskin sınıf ayırımlarının gelişmesi ile bağlantılı olarak ortaya çıkarlar.

Yoksulluk araştırmalarının son otuz yıl içinde geçirdiği değişimler incelendiğinde, Lewis'in çalışması; konusu hakkındaki bir çok yanlış yorumlanma ve kötüye kullanılmaya göğüs germiştir. Bu esnekliğin; yoksulluğun kültürü kavramının, diğer yoksulluk teorilerinde olmayan bir toplumsal gerçeği kullanmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Diğer yaklaşımlarla karşılaştırıldığında; Lewis'in tezinin üstünlüğü, yoksulluk kültürünün salt karmaşık bir patoloji olmayıp, olumlu uyarlanma mekanizmalarını da içermesidir. Bu uyarlanma mekanizmaları toplumsal olarak kurulmuştur; yoksullar tarafından günlük yaşamlarının özünden ortaklaşa inşa edilmiş ve başka şekilde olanaksız olan maddi ve toplumsal koşullarda yaşamlarını sürdürmelerini sağlamışlardır.

Yoksulluk kültürü tezinin olumlu içeriğinin altı çizilirken, Lewis'in modeli aynı zamanda yoksulları savunması ve yaratıcı yeteneklerini vurgulaması açısından siyasi olarak da önemlidir. Bu yaklaşım, uygun politik koşullar altında, yoksulların kendi özgürlüklerini güçlendirmek için gerekli beceriye sahip oldukları tezini benimsemektedir. Eğer kaynakların denetimi ve kullanma hakkı ile kamu uzmanlarını etkileme şansı verilirse; yoksullar kendi topluluklarını kurabilir, sürdürebilir ve yönetebilirler. Yoksulluk kültürü tezi, diğer açıklamalarından farklı olarak, yoksulların sistemden zarar gördüğünü kabul etmekte; ancak bu zararın kendi kaderlerini belirlemelerine engel olamayacağına ısrar etmektedir.

3.1.4 Yaşam Stratejisi ve Enformal Ekonomi

Kent yoksullarının geçinme stratejileri içinde enformal ekonomi önemli bir yer tutar. Enformal ekonominin varlığını sürdürmesinde bu stratejilerin önemli bir payı vardır. Karşılıklı olarak birbirini yeniden üreten bu süreçlerin işleyişini incelemek, kent yoksullarının yaşam mücadelelerinin örüntüsünü de anlamamıza katkıda bulunacaktır.

Enformal ekonomi ile ilgili olarak çok sayıda çalışma yapılmıştır. Connolly'ye göre, kentsel yoksunluk hızlı kentleşme ve sanayileşme ile yan yana gelişir. Böylelikle emek gücünün sanayi tarafından istihdam edileceğine ilişkin neo-klasik kuramın, kentlerde yaşanan bu hızlı ve yoğun göç nedeniyle geçersiz kıldığı ileri sürülmektedir. İşte tam da bu noktada, kentsel yoksulların stratejisi olarak enformal etkinlikler ortaya çıkmaktadır. Enformal sektör düşük gelir ve yoksullukla ifadelendirilir. Ayrıca enformal işler düşük eğitilmiş, uzmanlık istemeyen ve işe giriş çıkışın kolay olduğu işlere karşılık gelir. Sonuç olarak, kentte yaşayan kadınları, çocukları ve kırsal göçle gelenleri kapsar. Yine bilindiği gibi enformal işler sendika, birlik vb. işçi örgütlenmelerine izin vermeyen, yasalarla tanımlanmayan miktarda sermaye yatırıma gerek duyulmayan küçük çaplı, basit teknoloji kullanan üretim birimlerini kapsar. (1992:419-426; Ayrıca Bkz. Ersoy, 1982)

Chu'a göre (1992), enformal işleri yalnızca kentsel yoksulların hayatta kalması olarak algılamak yetersizdir. Enformal işler, formal ekonominin marjinal yanı olmasının yanı sıra, gelişmekte olan ülkeler için aynı zamanda kapitalizmin gelişiminin bir parçası olarak da kabul edilebilir.

Roberts, geçinme stratejileri içerisinde kent yoksullarının karşılaştıkları ekonomik ve sosyal engellere karşı seçim yapabileceklerine ve seçimlerinin de varolan ekonomik yapı içinde değişikliklere yol açabileceğine işaret eder. Kaynakları birleştirerek hem formal hem de enformal ekonomide çalışarak, barınacağını kendisi yaparak, kendi kendine hizmet sağlayarak, aileyi ve toplumsal ilişki ağlarını en iyi biçimde kullanarak yoksulluğun süreklilik tuzağına düşmekten kaçınabileceklerini ileri sürmektedirler. Roberts'a göre hem enformal ekonomi hem de aile stratejileri somut biçimde birbiriyle ilişkilidir. Enformal ekonomi sözleşmenin olmadığı ancak bağlayıcılığın olduğu ilişkileri kullanır. Ve akrabalık tüm bu ilişkilerin temelini oluşturur. Aileler çoğunlukla formal ekonominin sahip olmadığı esneklik ve ulaşılabilirliği enformal ekonomide bulurlar. Her iki etkinlik türü de yerel deneyimleri ve ilişkileri içerir. Roberts'ın yerele yaptığı vurgu enformal ekonominin bir neden değil sonuç olduğunu perdelmektedir. (1994:6-18)

Arjan de Haan'a göre artan fiyatlar ve azalan gelir karşısında insanların izlediği geçinme stratejileri şu şekilde gelişmektedir: Yetişkinler (özellikle kadınlar) üzerinde artan iş yükü, çocuklar üzerinde okulu bırakıp aile gelirine katkıda bulunmaları için yapılan baskı, daha iyi gelir elde etmek için hane halkından birinin başka bir yere gitmesi (dağılan aileler), artan stres ve aile içi şiddetin artması, ekonomik bunalıma bağlı olarak borç almama ya da geri verememekten korkma, yetişkinler tarafından çocuklara daha az zaman ayrılması, daha az besleyici, fakat daha ucuz gıdalara yönelmesi gibi. (1997:1-9)

Çulhaoğlu'na göre, enformal sektörün omurgasını, üretim süreçlerinin parçalanması sonucunda değişik işlerin değişik üretim birimlerine dağıtılması ve bu kapsamda gerçekleştirilen fason üretimler oluşturmaktadır. Türkiye'de

enformal etkinliklerin geçirdiği değişimde, kırsal ve kentsel kökenli proleterleşme süreçlerinin yanı sıra, dünya kapitalizmiyle eklemleme biçimleri ve ekonominin ihracata yönlendirilmesi de önemlidir. (1996:6-7) Burada Çulhaoğlu'nun fason üretim için söyledikleri ideal bir tipe dayandırılarak söylenmektedir. Hizmet sektörünün varlığı göz ardı edilmektedir; bu noktada asıl önemli olan ücret ve emek ilişkisidir.

De la Rocha ise hane halkı ile aile ölçeklerin ne olduğunu şöyle tanımlamıştır: Hane halkı, ortak bir mekanı paylaşan, geliri, tüketimi ve ev içi işleri yeniden üreten bir toplumsal birim olarak kabul eder. Aile ise daha çok ailevi ilişkilerini kapsamaktadır. Hane halkında temel ölçüt aynı evi paylaşmalarıdır. Ailenin tersine, hane halkında herhangi bir kan bağı aranmamaktadır. Hane halkı bir toplumsal grup olarak da ifade edilebilir. Bu anlamda toplumsal birim olarak da incelenebilir. Rocha ya göre, kentte yaşayan hane halkları, kentteki ikili emek pazarından nasıl etkilendiklerini de ayrı bir sorun olarak incelememiz gerekir der. O'na göre kentteki emek pazarı ikili bir yapıdır. Bunlar modern ve geleneksel iş kolları ile formal ve enformal işlerdir. Kentsel ekonomi bu ikili yapıyı içermektedir. Bundan dolayı, kentte yaşayan işçi sınıfı hanelerin içinde kimi zaman her iki gruba ait çalışanlar da bulunabilmektedir. Sonuç olarak, tek bir işçi sınıfı hane profilinden bahsetmek de olanaklı değildir.

3.2. TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Özellikle teknolojik gelişmelerin ve bağlı olarak sanayileşmenin sonucu olarak yaşanan kırdan çözülme ve kentte yoğunlaşma kendine özgü bir takım sorunları da beraberinde getirmektedir. Özellikle ülkemiz gibi sanayileşme sürecinin başında olan ülkelerde, kente yeni gelenlere iş imkanlarının sağlanamaması başta sosyal ve ekonomik olmak üzere çeşitli uyum sorunlarını yaratmaktadır.

Türkiye'de kentlerde yoksulluk çevreleri oluşturan grupların başında kırdan kente göç eden ve gecekondualarda yaşayanlar gelmektedir. kentlerin mekansal olarak içinde, saçaklarında yaşayan, ancak kentle kültürel, toplumsal, ekonomik ve politik olarak bütünleşememiş, dışında kalmış bu gruplar marjinal kesim olarak da tanımlanmıştır. Bu gruplar, kır ile kent arasında geçiş konumundadır ve bu niteliğinden dolayı dinamik bir yapı sergilemektedir.

Marjinal kesim ile gecekonduunun birbirini karşıladığı tam olarak söylenemeyeceği gibi; kent yoksulları ile gecekonduuların da birebir çakıştığını söylemek doğru olmaz. Günümüze kadar yapılan araştırmalar da bize gecekonduuların homojen bir grup olmadığını göstermektedir.

Bu bağlamda; Türkiye' de gecekonduular üzerine yapılan araştırmalara bakıldığında; araştırmacıların daha çok; gecekonduunun mekansal ve ekonomik niteliği ile gecekonduuların kentle bütünleşememe sorunu ile ilgilendiklerini görüyoruz.

Gecekonduyu, marjinal kesimin kolay gözlemlenebilen ve ölçülebilen fiziki mekana yansımaları olarak gören ve bu unsuru değerlendiren araştırmalar, gecekonduyu sadece barınma yeri olarak değil; güvence, gelir ve tasarruf kaynağı olarak da ortaya koymaktadır.

Kente uyum ve bütünleşme ile ilgili olarak yapılan araştırmalar ise ailenin kente yabancılaşmayı engellemekteki rolünü ortaya çıkarmıştır. Yaş, eğitim, gelir seviyesi, şehirde kalma süresi, kırla ilişkilerin niteliği gibi değişkenlerin bütünleşmede önemli unsurlar olduğu araştırmacıların çoklukla üzerinde durdukları konulardır.

Sınıfsal konumları ve yaşam stratejilerinin değerlendirilmesi kapsamında Türkiye' de yapılan araştırmalara bakıldığında; bizim alan çalışmamız doğrultusunda sınanabilecek varsayımlar şunlardır:

Gecekondularda yaşayanlar,

- Kent ile kır arasında bir geçiş niteliğindedir.
- Dinamik bir yapıya sahiptir.
- Pazar ekonomisi içinde üretici ve tüketici olarak önemli bir yere sahiptirler.
- Beklendiği kadar kaderci değildirler.
- Kente yeni gelenler görece refah, ileri aşamada görece yoksulluk içindedirler.

Gecekondularda yaşayanların,

- Enformal işlerden formal işlere geçişi tek bir aşamada değil, zaman içinde ileri ve geri kayan bir hareketlilik içinde gerçekleşmektedir.
- Örgütlülük düzeyi artmaktadır.
- Yatay hareketlilik oranı yüksektir (iş değişimi gibi), iş değiştirmede temel neden iş koşullarının uygun olmamasıdır.
- Formal işlere geçişi için enformal işler bir basamak olmaktadır.
- Kentte daha uzun süredir yaşayanları, kenti daha iyi tanımakta ve talep geliştirebilmektedir.
- Hastane, banka, adliye gibi kentsel kurumları kullanma oranları düşüktür.
- Dayanıklı tüketim malları sahipliği yüksektir, prestij sağlayıcı tüketim malları sahipliği de görülmektedir.

3.3 ALAN ÇALIŞMASI

Ankara kentinin çeşitli gecekondu bölgelerinde 'Kent Yoksulları ve Geçinme Stratejileri' ile ilgili olarak yaptığımız anket çalışmasında 'hane' temel alınmış ve bu kapsamda 300 hane reisi ve eşi ile görüşülmüştür. Hane halkının demografik özellikleri, çalışma durumları, gelir- tüketim kalıpları, kökenleri, siyasi tercihleri, mahalle ve konut durumları gibi konularda deneklere çeşitli sorular yöneltilmiştir.

Kent yoksullarının toplumsal sınıflar içindeki konumları ve yoksulluğun yeniden üretilip üretilmediği bu bölümünde incelenecektir. Ancak yöntem bölümünde de belirtildiği gibi kent yoksulu olarak tanımladığımız grubun sınıfsal açıdan, homojen bir grup oluşturmadığı; gerek anket çalışmaları sırasındaki gözlemlerden, gerekse de verilerin ilk değerlendirme sonuçlarından anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kent yoksullarının; kendi içlerinde alt gruplara ayrılması, bu grupların kendi içlerinde ve diğer gruplarla karşılaştırmalı olarak değerlendirmelerinin yapılması anlamlı olacaktır. Ayrıca bu grupların kendilerini yoksulluktan kurtarmak için yaptıkları, yoksulluktan kurtulmak için yeterli şans ve donatılarının olup olmadığı ve bu yolda mesafe katedip etmedikleri objektif (yapısal) ve subjektif (psikolojik-kültürel) ölçütler kullanılarak değerlendirilecektir.³

Yöntem bölümünde de belirttiğimiz gibi alt grupların oluşmasında “hane” ve “gelir” değişkenleri esas alınmış ve buna göre 3 ana grup oluşturulmuştur.

1. grup : rgelir / kişi $\leq$ 15 milyon TL
2. grup : 15 milyon TL < rgelir / kişi $\leq$ 40 milyon TL
3. grup : rgelir / kişi > 40 milyon TL

Tablo3.1 Gelir Grupları

Gelir Grupları	Hane	%
1. grup	90	30
2. grup	163	54,3
3. grup	47	15,7
Toplam	300	100

³ Çalışmada kaynak belirtilmeden yer alan tüm tablo ve grafikler 1998-1999 Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Stüdyo Çalışması verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

3.3.1 Hanelerin Demografik Yapıları

Burada çalışmamıza katılan hanelerin tipi ve büyüklüğü, hanereislerinin medeni durumu, yaşı ve cinsiyeti, Ankara'ya nereden ve ne zaman geldikleri ile hane halkının yaş ve cinsiyet gibi temel özellikleri incelenecektir.

3.3.1.1 Hane Tipi ve Büyüklüğü

Gecekondu bölgelerinde yapılan anket çalışması değerlendirilirken; gecekonduya yaşayan ailelerin kır ile kent arasında bir geçiş niteliği taşıdığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Hane halkı tipi ve büyüklüğü; hanede yaşayan kişilerin gelirden aldıkları payı doğrudan etkilemektedir; genellikle hane büyüklüğü ile ters orantılı olan olumsuz yönde olan bu etki; hanede çalışan kişi sayısı ile orantılı olarak değişmektedir. Kırsal hane tipi olan geniş aileden; kentsel hane tipi olan çekirdek aileye geçişin çalışmamıza katılan hanelerde büyük ölçüde tamamlanmış olduğu söylenebilir.

Tablo3.2 Hane halkı Tipi

Hane halkı	Hane	%
Çekirdek Aile	265	88,3
Geniş Aile	35	11,7
Toplam	300	100

Çekirdek aile⁴ özelliği gösteren hanelerin %88.3 gibi büyük bir orana sahip olması, buna karşılık geniş aile⁵ özelliği gösteren hanelerin %11.7 lik bir oranda kalması çalışmamıza katılan hanelerin bu açıdan kentlileştiğini göstermektedir.

En küçük hanenin 1 kişiden, en büyük hanenin ise 10 kişiden oluştuğu örneklemimizde; ortalama hane büyüklüğü 4,45 kişidir. 1998 TNSA(Hacettepe Üniversitesi Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması) verilerine göre; kentlerde hane halkı büyüklüğü 4,0; kırdaki ise 4,9 kişidir. Bu verilerden yola çıkarak çalışmamızdaki hanelerin; bu açıdan bir geçiş sürecini yaşadığını söyleyebiliriz.

⁴Çekirdek aile; karı - koca / karı - koca ve evlenmemiş çocuklar / karı - kocadan biri ve evlenmemiş çocuklardan oluşmaktadır.

⁵ Geniş aile; çekirdek aile ile birlikte yaşayan akrabaların olduğu ve evlenmiş iki kuşağın birarada yaşadığı ailelerdir.

Tablo3.3 Hane halkı Büyüklüğü

Kişi	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Toplam
Hane	2	17	55	93	66	47	13	5	1	1	300
%	0,7	5,7	18,3	31	22	15,7	4,3	1,7	0,3	0,3	100

DİE 1990 yılı Ekonomik ve Sosyal Göstergelerine göre Ankara il bütünü için hane büyüklüğü 4,47 kişidir. DPT Gecekondü Araştırmasına (1991) göre ise Ankara gecekondularında hane büyüklüğü 5,05 kişidir.

Hane halkının büyüklüğü ile hane tipi birlikte değerlendirildiğinde; geniş ve büyük ailelerin hanede yaşayan kişilerin gelirden aldıkları pay üzerindeki olumsuz etkisini ortaya çıkarmaktadır. 1.grupta çekirdek ailelerin %28.7'si yer alırken, geniş ailelerin %40'i bu grupta yer almaktadır. Ayrıca 6 ve daha fazla kişiden oluşan hanelerin büyük bölümü 1.grupta yer almakta, buna karşılık 3.grubun tamamı 6 ve daha az kişiden oluşmaktadır.

Tablo3.4 Haneye Gelir Getiren Kişi

Gelir getiren kişi	Hane	%
0	13	4,3
1	160	53,3
2	86	28,7
3	30	10
4+	11	3,7
Toplam	300	100

Hanelerde gelir getiren kişi sayısı değerlendirildiğinde; hanelerin %53,3'ünde yalnız bir kişinin, %28,7'sinde ise iki kişinin gelir getirmekte olduğu görülmektedir. Üç ve daha fazla kişinin gelir getirdiği haneler ise örneklemin % 13,7'sini oluşturmaktadır. Üç ve dört kişilik hanelerin %65'inde yalnız bir kişi, %25'inde ise iki kişi haneye gelir getirmektedir. Özetle hane halkı büyüklüğünün bir yaşam stratejisi olarak benimsenebilmesi için hanede çalışan sayısının da artması gerekmektedir. Ankara örneğinde, geniş aile tipinin aile de çalışan sayısı aynı oranda artmadığı için yaşam koşullarını kolaylaştıran değil, tersine zorlaştıran bir durum olduğu görülmektedir.

3.3.1.2 Hanereislerinin Demografik Özellikleri

Hanereislerinin medeni durumlarına ve cinsiyetlerine bakıldığında; çalışmamızda yoksulluk kültürünün özelliklerinden olan, parçalanmış ve kadın reisli hanelere fazla rastlanmamaktadır.

Tablo3.5 Hane reisinin Medeni Durumu

Hane reisi	Kişi	%
Evli	281	93,7
Bekar	3	1
Dul - Boşanmış	16	5,3
Toplam	300	100

Tablo3.6 Hane reisinin Cinsiyeti

Hane reisi	Kişi	%
Kadın	13	4,3
Erkek	287	95,7
Toplam	300	100

Çalışmamıza katılan hanereislerinin %93,7sinin evli ve %95,7sinin erkek olması, ölçülebilir özellikler açısından genel olarak örneklemimizin yoksulluk kültürünün bu özelliklerini taşımadığını göstermektedir.

Hanereislerinin medeni durumları ile ilgili veriler, DPT' nin 1991 yılında Ankara'da yaptığı çalışma ile tutarlılık içindedir. Bu çalışmada hanereislerinin %94,5inin evli, %0,8inin bekar, %4,7sinin dul-boşanmış olduğu belirlenmiştir.

Çalışmamıza katılan hanereislerinin %29u 30-39, %26.7si 40-49 yaş grubundadır.

Tablo3.7 Hane reisinin Yaşı

Hane reisi	Kişi	%
10-19 yaş	1	0,3
20-29	52	17,3
30-39	87	29
40-49	80	26,7
50-59	49	16,3
60-69	27	9
70-79	4	1,3
80 +	0	0
Toplam	300	100

3.3.1.3 Ankara'ya Göç⁶

Çalışmamıza katılan hanereislerinin Ankaraya ne zaman geldikleri değerlendirildiğinde; en yoğun göçün 1970 - 1979 yılları arasında (%31) yaşanmış olduğu, göçmenlerin %71,6sının 1960-1989 yılları arasında Ankara'ya geldikleri ortaya çıkmaktadır. 1960-79 dönemi ile 1980-99 dönemi karşılaştırıldığında denekler bağlamında Ankara'ya yapılan göç oranında - %51.3'e karşılık %32.3- önemli bir düşüş olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ilerideki yıllarda kentte yoksulluğun sürmesi durumunda göçmen olmak ile kent yoksulluğu arasındaki ilişkinin zayıflayabileceği ileri sürülecektir.

Tablo3.8 Hane reisinin Ankara'ya Ne Zaman Geldiği

Geliş tarihi	Kişi	%
Ankara doğumlu	39	13
1999-1990	36	12
1989-1980	61	20,3
1979-1970	93	31
1969-1960	61	20,3
1959-1950	10	3,4
Toplam	300	100

Ankara' ya göçün %75 gibi yüksek bir oranla Ankara içinden ⁷ve çevresindeki illerden⁸ yaşanması, Ankara' ya göç edenlerin ağırlıklı olarak bölge içinden geldiğini göstermektedir.

Tablo3.9 Hane reisinin Ankara' ya Nereden Geldiği

Geliş yeri	Kişi	%
Ankara merkez	39	13
Ankara İli	30	10
Çevre iller	195	65
Diğer iller	36	12
Toplam	300	100

⁶ Göç olgusu ile ilgili ayrıntılı değerlendirmeler, 6. Bölümdeki Kentsel Geçinme Stratejilerinde Etnikliğe Bağlı Dayanışma Örüntüleri bölümünde bulunabilir.

⁷ Ankara kent merkezi doğumlu olan 39 hane reisi (%13) bu orana dahil edilmemiştir.

⁸Çankırı, Çorum, Eskişehir, Bolu, Kırıkkale, Yozgat, Aksaray, Nevşehir, Niğde ve Kırşehir Ankara çevresindeki iller olarak değerlendirilmiştir

Çevre iller içinde Ankara' nın en çok göç aldığı illerden Yozgat⁹ (%35) ve Çorum (%11) öne çıkmaktadır. Anketimize katılan hanreislerinin %23ü Ankaralıdır. DPT'nin 1991 yılında Ankara'da yaptığı çalışmada da gecekonduda oturanların büyük bir kısmının Ankara' nın köylerinden ve Çankırı, Çorum, Yozgat, Sivas, Tokat ve Kırşehir gibi çevre illerden geldiği ve Ankara gecekondularında oturanların %33ünün aslen Ankaralı olduğu belirlenmiştir.

3.3.1.4 Hane halkının Demografik Özellikleri

DİE' nin 1990 yılı verilerine göre, Türkiye geneli ve Ankara bütününe benzer olarak çalışmamıza katılan hane halkının %47,3ünün kadın, %52,7sinin erkek olduğu görülmektedir.

Tablo3.10 Hane halkının Cinsiyeti

Hane halkı (%)	Türkiye	Ankara	Örneklem
Kadın	49,34	48,77	47,3
Erkek	50,66	51,23	52,7
Toplam	100	100	100

DİE' nin 1990 yılı verilerine göre, Türkiye geneli ve Ankara bütünü ile uyumlu olarak çalışmamıza katılan hane halkında en çok nüfus (%23.7) 10-19 yaş grubunda görülmektedir. Nüfusun %60,6sının 0-30 yaş grubunda olması çalışma alanımızda çocuk ve genç nüfusunun yoğun olduğunu ifade etmektedir.

Tablo3.11 Hane halkının Yaş Yapısı

Hane halkı (%)	Türkiye	Ankara	Örneklem
0-09 yaş	22,76	19,35	15,3
10-19 yaş	23,21	22,01	23,7
20-29 yaş	17,55	21,09	21,6
30-39 yaş	13,42	15,2	16,9
40-49 yaş	8,84	9,5	11,2
50-59 yaş	7,01	6,66	6,7
60-69 yaş	4,62	4,1	3,4
70-79 yaş	1,75	1,47	0,9
80 + yaş	0,77	0,56	0,3
Bilinmeyen	0,08	0,05	0
Toplam	100	100	100

⁹ Bu durum anketlerin %55.7 sinin Yozgatlıların yoğun olarak yaşadıkları Hüseyingazi mahallesinde yapılmış olmasından kaynaklanmaktadır

3.3.2 Emek Pazarında Kent Yoksulları

Kent yoksulu olarak tanımlanan grup sadece işçi sınıfından oluşmamakta, heterojen bir yapı sergilemektedir. Farklılaşmış emek pazarı içerisinde; emek pazarının dışında kalmış işsizler, sigortasız çalıştırılan işçiler, kendi hesabına veya başkasının yanında çalışan enformal işçiler, küçük meta üreticileri ve emekliler de vardır. Şenyapılı (1978), işlere kolay giriş-çıkış, geçicilik, güvenlik ve süreklilik esnekliği ile örgütlenememek gibi ölçütlerle kent yoksullarının emek pazarı içindeki konumlarını genel olarak tanımlamaktadır.

3.3.2.1 Hanereislerinin Emek Pazarındaki Konumu

Çalışmamıza katılan hanereislerinin %45i ücretli maaşlı çalışan, %27si kendi hesabına çalışan (%12,7si küçük esnaf, %14,3ü enformal iş), %12si işsiz, %16sı emekli olarak emek pazarı içinde yer almaktadır. Çalışanların (%72)¹⁰ %34,5i vasıflı işçi, %20,7si vasıfsız işçi, %17,2si memur¹¹, %12,9u küçük esnaf, %12,5i kendi hesabına enformal çalışan, %2,2si ise çiftçidir. Tablo 3.12 ve 3.13 de gelir grupları ile işteki statü arasındaki ilişki verilmektedir.

Tablo3.12 Hanereislerinin Çalışma Durumlarına Göre Gelir Grupları

	Ücretli-maaşlı		Kendi hesabına				Emekli		İşsiz	
			Küçük esnaf		Enformal İşler					
Gelir grupları	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
1. Grup	34	25,2	8	21,1	20	46,5	12	25	16	44,4
2. Grup	81	60	20	52,6	18	41,9	27	56,2	17	47,3
3. Grup	20	14,8	10	26,3	5	11,6	9	18,8	3	8,3
Toplam	135	100	38	100	43	100	48	100	36	100

¹⁰ Emekli olduktan sonra çalışanlar ve işsiz olup geçici işlerde çalışanlar bu oranlara dahil edilmemiştir.

¹¹ Masa başı işlerde çalışanları ifade etmektedir.

Tablo3.13 Hanereislerinin Gelir Gruplarına Göre Çalışma Durumları

Çalışma durumu	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Ücretli-maaşlı	34	37,8	81	49,7	20	42,6
Küçük esnaf	8	8,9	20	12,3	10	21,3
Enformal işler	20	22,2	18	11	5	10,6
Emekli	12	13,3	27	16,6	9	19,1
İşsiz	16	17,8	17	10,4	3	6,4
Toplam	90	100	163	100	47	100

Tablolarda da görüleceği gibi alt gelir grubundan üst gelir grubuna geçilirken enformal işlerde çalışma oranı düşerken, kendi işinde çalışan küçük esnaf oranında belirgin bir artış gözlemlenmektedir.

Ücretli - Maaşlı Çalışan Hanereisleri

Ücretli-maaşlı çalışan hanereislerinin %36,3ü memur, %24,4ü vasıfsız, %39,3 vasıflı işçidir. Kamu sekörünün daraltılması yönünde tartışmaların yapılmasına rağmen, çalışmamıza katılan ve ücretli-maaşlı çalışan hanereislerinin kamu sektöründe (%48,9) çalışma oranı, özel sektörde (%51,1) çalışma oranına çok yakındır. Bu duruma; Ankara'nın idari başkent olarak sahip olduğu kamu kurumlarının fazlalığının yanısıra, kamu sektörünün özel sektöre göre daha güvenli bir iş ortamı yaratması neden olmaktadır. Ücretli-maaşlı çalışan hanereislerinin %75.6 gibi büyük bir oranının hizmet sektöründe yer alması, Ankara'nın idari başkent olması ve sanayi sektörünün yeterince gelişmemiş olması ile açıklanabilir.

Tablo3.14 Ücretli-Maaşlı Çalışan Hanereislerinin Çalıştıkları Sektöre Göre İş Kolları

Sektör	Sanayi		Hizmetler		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kamu	8	12,1	58	87,9	66	100
Özel	35	50,7	34	49,3	69	100
Toplam	43		92		135	

Kamu sektörü düşük ücretlendirmeye rağmen, işten çıkarılma riskinin az olduğu daha garantili bir iş ortamıdır. Kamu sektöründeki yüksek çalışma sürelerine karşın özel sektördeki düşük çalışma süreleri; bu durumu ortaya net bir şekilde çıkarmaktadır. Kamu sektöründe çalışanların %60,6sı 10 yıldan daha uzun süredir bu işlerinde çalışmakta, buna karşılık özel sektörde çalışanların %76,8i 10 yıl ve daha az süredir bu işlerinde çalışmaktadır.

Tablo3.15 Ücretli-Maaşlı Çalışan Hanereislerinin Çalıştıkları Sektöre Göre Çalışma Süreleri

	1-5 yıl		6-10 yıl		11-15 yıl		16-20 yıl		21 + yıl	
Sektör	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kamu	9	13,6	17	25,8	14	21,2	12	18,2	14	21,2
Özel	34	49,3	19	27,5	6	8,7	3	4,4	7	10,1

Özel sektörde çalışanların %27,8inin işlerinden ayrılmayı; işin ekonomik yetersizlikleri, fiziksel zorlukları ve işverenle yaşanan sorunlar gibi nedenlerle düşünmeleri, buna karşılık kamu sektöründe çalışanların %27sinin yalnız emeklilik durumunda işlerinden ayrılacaklarını söylemeleri kamu sektörünün sağladığı avantajlı durumu ifade etmektedir.

Kamu sektörü ayrıca sosyal güvenlik imkanı sağlamak gibi özellikle kent yoksulları için çok önemli olan bir konuda da üstünlük sağlamaktadır. Özel sektörde çalışanların %11.6sının sigortasız olmasına karşılık, kamu sektöründe çalışanların sadece %3ü sigortasızdır.

Tablo3.16 Ücretli-Maaşlı Çalışan Hanereislerinin Çalıştıkları Sektöre Göre Sosyal Güvenlik Kurumları

	SSK		Emekli Sandığı		Bağ-kur		Özel sigorta		Sigortasız	
Sektör	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kamu	29	44	35	53	***	***	***	***	2	3
Özel	58	84,1	***	***	2	2,9	1	1,4	8	11,6

1980 sonrası politikalarının etkisi ile özel sektördeki işletmeler küçülmekte ve daha az kişi çalıştırmaktadır. Bu durum, ücretli-maaşlı çalışan hanereislerinin çalıştıkları iş yerlerinde çalışan kişi sayıları değerlendirildiğinde de ortaya çıkmaktadır. Özel sektörün yarıdan fazlası (%63,8) 25 kişiden daha az kişi çalıştıran işletmelerden oluşurken, kamu sektörünün büyük bir oranı (%86,4) 25 kişiden daha fazla kişi çalıştıran kurumlardan oluşmaktadır.

Tablo3.17 Ücretli-Maaşlı Çalışan Hanereislerinin Çalıştıkları Sektöre Göre İş Yerinde Çalışan Kişi Sayıları

	1-9 kişi		10-24 kişi		25-99 kişi		100 + kişi	
Sektör	İşyeri	%	İşyeri	%	İşyeri	%	İşyeri	%
Kamu	4	6,1	5	7,6	20	30,3	37	56,1
Özel	30	43,5	14	20,3	20	29	5	7,2

Kendi Hesabına Çalışan Hanereisleri

Kendi hesabına çalışan hanereislerinin %34,5i esnaf, %32,2si enformal çalışan, %17,3ü vasıflı işçi, %12,3ü vasıfsız işçi, %3,7si ise çiftçidir. Küçük meta

üreticileri ile enformal işlerle uğraşanlardan oluşan kendi hesabına çalışanlar, küçük sermayeli işleri yürütmektedirler. Kendi hesabına çalışan hanreislerinin neredeyse tamamı (%96,2) gerek ortakları ile birlikte gerek tek başlarına hem işleri yönetmekte hem de işçi gibi çalışmakta; yani emeklerini de sermayelerine katmaktadırlar.

Kendi hesabına serbest çalışan hanreislerinin %21'i yanında sürekli işçi çalıştırmaktadır. Bu işçiler çoğunlukla (%82,4) kendi aile çevrelerinden, akrabalarından ve hemşehrilerinden oluşmakta ve yalnızca %11,8'i ücret almadan çalışmaktadır. Kendi hesabına çalışan hanreislerinin sosyal güvenlik kurumlarından tam anlamıyla yararlandıklarını söylemek mümkün değildir, çünkü kendi hesabına çalışan hanreislerinin yarısından fazlası (%58) herhangi bir sigorta kapsamında değildir.

Tablo3.18 Kendi Hesabına Çalışan Hanreislerinin Sosyal Güvenlik Kurumları

Sosyal Güvenlik	Kişi	%
Sigortasız	47	58
SSK	12	14,8
Bağ-kur	21	25,9
Emekli Sandığı	1	1,2
Toplam	81	100

Emekli Hane reisleri

Emekli olan hanreislerinin %64 gibi büyük bir oranı kamu sektöründen emekli olmuştur. Çalışma süresinin bitiminde emeklilik (%80,8) en çok rastlanan emeklilik şeklidir, onu dışarıdan emeklilik (%14,9) ve malulen emeklilik (%4,3) izlemektedir. Emekli olunan sosyal güvenlik kurumları içinde ilk sırada Sosyal Sigortalar Kurumu (%66) yer almaktadır, daha sonra Emekli Sandığı (%19,1), Bağkur (%12,8) ve yurtdışında emeklilik (%2,1) gelmektedir.

Emekli olan hanreislerinin emeklilik ikramiyelerini nasıl kullandıkları incelendiğinde; %29,1'inin emeklilik ikramiyesi almadığı ortaya çıkmıştır. İleriye dönük kısa veya uzun vadede kazanç getirecek olan menkul ve gayrimenkula yatırım yapmak (%16,7), maddi anlamda geri dönüşü olmayan; düğün, hacca gitmek gibi geleneksel harcamalar yapmak (%16,7) ve borç ödemek (%16,7) emeklilik ikramiyesinin kullanılmasında en çok karşılaşılan yöntemlerdir.

Emeklilikten sonra maddi koşulların yetersizliğinden dolayı hanreislerinin tekrar çalışmaya başlamaları bir strateji olarak ortaya çıkmaktadır. Emekli olan hanreislerinin %14,6'sının emeklilikten sonra yeniden emek pazarına geri dönmesi ve bunların %85,7'sinin geçim zorluğu nedeniyle tekrar çalışmaya başladığını söylemesi, emeklilikten sonra çalışmanın onlar için zorunlu hale geldiğini ifade etmektedir. Emekli olduktan sonra çalışmaya başlayanların

yarıdan fazlası (%57,1) hemen bir yıl içinde çalışmaya başlamış, bir kısmı ise (%14,3) emekliliği geldiği halde çalışmaya devam etmiştir. Emekli olduktan sonra yapılan işlere bakıldığında; hanereislerinin büyük bölümü (%57) kendi hesabına (%28,5 enformal işler ve %28,5 küçük esnaf) çalışmaktadır.

Emekli olduktan sonra çalışmayan hanereislerinden %32,5i çalışmamız sırasında, içinde bulundukları geçim sıkıntısı nedeniyle yeniden iş bulmayı düşündüklerini söylemişlerdir. Bu durum da emeklilikten sonra yeniden çalışmanın önemli bir strateji olarak karşımıza çıkışını desteklemektedir.

İşsiz Hane reisleri

Çalışma yaşında olup iş bulamayan bireyler işsizleri oluşturmaktadır. Kişiler istedikleri gibi bir iş bulamadıklarından, kişisel yetersizliklerinden veya sağlık sorunlarından dolayı işsiz kalmışlardır. Bir başka temel neden ise Türkiye ölçeğinde iş imkanlarının kısıtlı olması ve dolayısıyla işsizliğin yaygın olmasıdır. Çalışmamıza katılan hanereislerinin %12si (36 hane reisi) işsizdir. Geçici işlerde çalışan hanereislerinin bir kısmı, sosyal güvencesi olan bir işte çalışmadıkları için kendilerini işsiz olarak tanımlamış ve bu gruba dahil edilmiştir. Süreksiz işlerde çalışan ve gizli işsiz denilen kişiler de bu gruba dahil edilebilir.

İşsizlik nedenleri değerlendirildiğinde, işsiz hanereislerinin %36,2sinin sağlık sorunu ve yaşlılık gibi kişisel sorunlardan, %11inin mesleği olmamasından, %22sinin ise istediği gibi iyi imkanları olan bir iş bulamadığından dolayı işsiz olduklarını söyledikleri görülmektedir.

Tablo3.19 İşsiz Olan Hanereislerinin İşsizlik Nedeni

	Kişi	%
İflas etmiş	2	5,5
İşten atılmış	4	11,1
Mesleği yok	4	11,1
Ücreti iyi iş bulamamış	6	16,7
Sosyal güvencesi olan iş bulamamış	2	5,5
Sağlık problemi	7	19,5
Yaşlılık	6	16,7
Hiç çalışmamış	5	13,9
Toplam	36	100

İşsiz olan hanereislerinin %61,1inin aktif olarak çalışabilecek olan 55 yaşından daha genç olması (%33,3ü 40 ve daha küçük yaştadır) işsiz hanereislerinin iş bulduklarında çalışabilecek durumda olan kişilerden oluştuğunu göstermektedir.

Buna karşılık işsiz olan hanereislerinin yalnız %16,7sinin vasıflı işçi niteliğinde olması, kendilerine çalışacak iş bulamamalarının önemli bir nedeni olarak gösterilebilir. Bu kişilerin emek pazarından dışlanmalarının bir diğer önemli nedeni ise yetersiz eğitim durumlarıdır. İşsiz hanereislerinin sadece %11,1inin ilkokul üstü eğitim almış, buna karşılık %22,2sinin hiç okula gitmemiş ve %11,1inin sadece okur-yazar olması bu durumu ifade etmektedir.

Tablo3.20 İşsiz Olan Hanereislerinin Ne Zamanır İşsiz Olduğu

	Kişi	%
1980 öncesi	2	5,5
1980 - 1989	6	16,7
1990 sonrası	23	63,9
Hiç çalışmamış	5	13,9
Toplam	36	100

Son iki yıl içinde işsiz kalan hanereislerinin oranının sadece %33,3 olması, buna karşılık iki yıldır daha uzun süredir işsiz olan hanereislerinin oranının %52.8 olması, işsiz olan hanereislerinin büyük bölümü için işsizlik durumunun kalıcı bir hale geldiğini göstermektedir.

İşsiz olduğunu söyleyen hanereislerinin %33,4ü, geçimlerini sağlamak için, kendi hesaplarına düzensiz işler yada başkasının yanında geçici işler yapmakta veya enformal işlerle uğraşmaktadır. Bu hanereisleri çalışmalarına rağmen, sosyal güvenliği olan iyi bir işte çalışmadıkları için kendilerini işsiz olarak ifade etmektedirler. Ayrıca emekli oldukları halde kendilerini işsiz olarak ifade eden hanereisleri de vardır, bu da emeklilikten sonra çalışmanın zorunluluk haline gelmesi ve emeklilikten sonra iş bulamayan hanereislerinin kendilerini işsiz saymaları ile açıklanabilir. İşsiz hanereislerinin geçimlerini sağlamalarında; eşlerinin ve / veya çocuklarının maaşları, emekli maaşları ve yardımlar önemli yer tutmaktadır.

Tablo3.21 İşsiz Olan Hanreislerinin Geçimlerini Sağlama Şekilleri

	Kişi	%
Kendi hesabına düzensiz iş	5	13,9
Başkasının yanında geçici iş	5	13,9
Enformal iş ve çocuğun maaşı	2	5,6
Çocuğun maaşı ve yardım	11	30,5
Eşi ve çocuğun maaşı	4	11,1
Emekli maaşı	3	8,3
Emekli maaşı ve kira	2	5,6
Eski birikimler	4	11,1
Toplam	36	100

Ücretli-maaşlı çalışmak için iş arayıp aramadıkları sorulduğunda, işsiz olan hanreislerinin %58,3ü (21 kişi) aradığını, %41,7si (15 kişi) ise aramadığını belirtmiştir. Buna karşılık geçici işlerde çalışabileceğini söyleyen hane reisinin oranı %66,7 (24 kişi), çalışmayacağını söyleyenlerin ise %33,3tür (12 kişi). Bu durumda işsiz olan hanreislerinin yaklaşık %40ının iş bulamadığından değil, çalışmayı düşünmediğinden işsiz olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo3.22 İşsiz Olan Hanreislerinin Aradıkları İşin Niteliği

	Kişi	%
Memuriyet	3	14,3
Her türlü iş	4	19
Kendi işi	1	4,8
Geliri iyi bir iş	1	4,8
Sosyal güvencesi olan bir iş	5	23,8
Mesleğine uygun bir iş	4	19
Fiziki koşullarına uygun bir iş	3	14,3
Toplam	21	100

Ücretli-maaşlı çalışmak için iş arayan hanreislerinin %23,8i -kent yoksulları için oldukça önem taşıyan- sosyal güvenliği olan bir iş aradığını belirtmiştir. Buna karşılık içinde bulundukları maddi sıkıntıyı, her türlü işi yapacaklarını söyleyerek ifade eden hanreislerinin oranı %19dur.

Çalışmamıza katılan tüm hanreislerine geçmişte işsiz kaldıkları dönemlerle ilgili sorular sorulduğunda, hanreislerinin %42,3ü (127 kişi) daha önce iş bulamadığı dönemlerin olduğunu belirtmiştir. Tüm hanreislerinin geçmişte işsiz kaldıkları dönemler değerlendirildiğinde; işsiz kalan dönemlerin özellikle 1980 sonrasında yoğunlaştığı (%77,2) görülmektedir. Bu durum değişen dünya düzeninin dayattığı koşullar içerisinde; refah devletinin

çözülerek ekonominin ve istihdam yapısının post-fordist dönüşümüyle beraber 1980 sonrası uygulanan ekonomi politikalarının kent yoksullarını nasıl etkilediği göstermektedir.

Tablo3.23 Hanreislerinin İşsiz Kalma Dönemleri

	Kişi	%
96 +	49	38,6
91 - 95	18	14,2
86 - 90	17	13,4
81 - 85	14	11
76 - 80	15	11,8
71 - 75	13	10,2
-70	1	0,8
Toplam	127	100

Tablo3.24 Hanreislerinin İşsiz Kalma Süreleri

	Kişi	%
1 yıl ve daha az	79	62,2
2 yıl	17	13,4
3-5 yıl	13	10,2
6-10 yıl	13	10,2
10 yıldan fazla	3	2,4
Bilinmeyen	2	1,6
Toplam	127	100

İşsizlik büyük çoğunlukla (%62,2) 1 sene ve daha az sürmektedir.

Tablo3.25 Hanreislerinin İşsiz Kaldıklarında Geçimlerini Sağlama Şekilleri

Evet	%
Geçici işlerde çalıştım	27,2
Akraba-tanıdık yardım etti	27
Birikmiş param vardı	20,8
Borç aldım	15,2
Altın sattım	5,6
Eşim çalıştı	4
Çocuklar çalıştı	4
Belediyeden yardım aldım	2,4
Arsa, ev, tarla sattım	0,8

Hanereislerinin işsiz kaldıkları dönemlerde geçimlerini en çok (%27,2) geçici işlerde çalışarak sağlamaları, enformal ekonominin kent yoksulları için önemini göstermektedir.

Hane reisleri ve Ek İşler

DPT' nin 1991 yılında Ankara' da yaptığı gecekondu araştırmasında ek iş yapanların oranı %2 iken, çalışmamızda hanereislerinin %11.7si (35 kişi) ek iş yaptığı ortaya çıkmıştır.

Hanereislerinin %51,4ü (18 kişi) vasıflı işçi olarak ikinci işlerini yapmaktadır. Emek pazarına sunumunun kolaylığı ve sağladığı esneklikler açısından çoğunlukla enformal işler ek iş olarak tercih edilmektedir. Ek iş yapanların büyük bölümünü (%80) ücretli-maaşlı çalışanlar oluşturmaktadır.

Ek iş yapan hanereislerinin çoğunluğu (%65,7) ek işleri düzensiz olarak, fırsat buldukça yapmaktadır. Enformal işlerin sağladığı esnekliklerden birisi de zaman boyutudur ve çalışmamızın sonuçları enformal işlerin bu özelliğini desteklemektedir. İzin günleri, tatil günleri, hafta sonları ya da mesai saatlerinin öncesi, sonrası gibi her boş zamanlarında ek işi yapan hanereislerine de rastlanmaktadır.

Tablo3.26 Hanereislerinin Ek İş Yapma Zamanları

	Kişi	%
Düzensiz	23	65,7
İzin ve tatillerde	2	5,7
Hafta sonlarında	5	14,3
Mesai saatlerinden önce veya sonra	5	14,3
Toplam	35	100

Ek iş yapan hanereisleri ile ek iş yapmayanlar karşılaştırıldığında; ek iş geliri artırma ve geçimi sağlamada kayda değer bir strateji olarak ortaya çıkmaktadır. Gelir gruplarına göre ek iş yapanlar ve yapmayanların oranları karşılaştırıldığında; ek iş yapan hanereislerinde 1.gelir grubundan 2.gruba ve 2.gelir grubundan 3.gruba doğru olumlu bir yönelme gözlenmiştir.

Tablo3.27 Ek İş Yapma Durumuna Göre Gelir Grupları

Gelir grupları	Ek iş yapan		Ek iş yapmayan	
	Kişi	%	Kişi	%
1. Grup	7	20	83	31,3
2. Grup	20	57,1	143	54
3. Grup	8	22,9	39	14,7
Toplam	35	100	265	100

Hane reisleri ve Enformal Ekonomi

Gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı ve yoğun kentleşmenin sonucunda hızla büyüyen kentli emek gücünün bir bölümü kendisine, sanayi ve hizmet sektörü içinde yer bulamamaktadır. Düzenli bir işte çalışıp gelir sağlayamayan kentli emek gücünün yöneldiği bir sektör olarak da enformal sektör önem kazanmıştır.

Çalışmamıza katılan hanereislerinin %14,3 (43 kişi) kendi hesaplarına enformal işlerde çalıştıklarını bildirmişlerdir, dolayısıyla enformal ekonominin istihdamın büyük bölümünü oluşturduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak bu oran geçimini enformal işlerden kazanan işsizler, enformal işlerde çalışan emekliler ve ek iş olarak enformal işler yapanlarla birlikte değerlendirildiğinde; enformal sektörün kent yoksulunun geçimini sağlamadaki önemi ortaya çıkmaktadır.

Kendi hesabına çalışan hanereislerden 43 kişinin enformal işlerde çalışanlardan oluştuğu, emekli hanereislerinden 17 kişinin emeklilikten sonra enformal işlerde çalıştığı ve işsiz hanereislerinden 11 kişinin geçimlerini sağlamak için enformal işlerle uğraştığı gözönüne alındığında çalışmamıza katılan toplam hanereislerinin %23,7sinin (71 kişi) geçimlerini sağlamak için enformal sektör içinde yer aldıkları anlaşılmaktadır. Bu orana ek iş olarak enformal işleri tercih eden hanereisleride dahil edilebilir.

Özellikle işsiz kaldıkları dönemlerde hanereislerinin %27,2sinin enformal sektör içinde geçimlerini sağlamış olmaları, enformal sektörün işsiz kalan dönemler için önemli bir strateji olduğunu göstermektedir.

Emek pazarına sunumunun kolaylığı ve sağladığı esneklikler açısından kent yoksullarına çeşitli olanaklar sunan enformal sektörün en önemli dezavantajı - kent yoksulları için özellikle önem taşıyan- sosyal güvenlik olanağından yoksun olmasıdır. Ancak tüm bu yetersizliklere karşın enformal sektör içinde yer almak kent yoksullarının geçimlerini sağlamalarında önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hane reislerinin İş Hareketliliği

Hanereislerinin daha önce çalıştıkları işler değerlendirildiğinde %65,7sinin daha önce başka iş veya işlerde çalıştığı belirlenmiştir.

Hanereislerinin iş hareketliliklerine bakıldığında genel olarak kendi hesabına düzenli işlerde ve başkasının yanında geçici işlerde çalışanlardan, ücretli-maaşlı ve kendi hesabına enformal çalışanlara doğru bir kayma gözlenmektedir. Özellikle enformal işlerin tercihinde meydana gelen artış dikkat çekicidir.

Tablo3.28 Hanereislerinin Daha Önceki İşlerde Çalışma Durumları

	dört önceki iş		üç önceki iş		iki önceki iş		Bir önceki iş	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Ücretli-maaşlı	5	55.6	30	75	58	64.4	125	63.4
Kendi hesabına düzenli	2	22.2	6	15	8	8.9	20	10.2
Kendi hesabına enformal	0	0	1	2.5	10	11.1	25	12.7
Başkasının yanında geçici	2	22.2	3	7.5	14	15.6	27	13.7
Toplam	9	100.0	40	100.0	90	100.0	197	100.0

Hanereislerinin daha önce çalıştıkları işlerdeki nitelikleri değerlendirildiğinde de çiftçilikten ve vasıfsız işçilikten, vasıflı işçiliğe, memurluğa ve küçük esnaflığa doğru olumlu bir yönelme görülmektedir.

Tablo: 3.29 Hanereislerinin Daha Önce Yaptıkları İşler

	Dört önceki iş		Üç önceki iş		iki önceki iş		bir önceki iş	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Memur	0	0	2	5	3	3,3	12	6.1
Vasıfsız işçi	5	55,6	20	50	35	38,9	73	37
Vasıflı işçi	2	22,2	12	30	34	37,8	71	36
Küçük esnaf	0	0	2	5	3	3,3	8	4.1
Büyük esnaf	0	0	0	0	0	0	2	1
Enformal işler	0	0	1	2.5	10	11,2	21	10.7
Çiftçi	2	22,2	3	7.5	3	3,3	10	5.1
Yurt dışında işçi	0	0	0	0	2	2,2	0	0
Toplam	9	100	40	100.0	90	100	197	100.0

Tablo: 3.30 Hanreislerinin bugünkü - sondan bir önceki işleri

	Sondan bir önceki işi									
	Ücretli maaşlı		Kendi işi Düzenli		Kendi işi Enformal		Başkasının yanında geçici		Toplam	
Çalışma durumu	kişi	%	kişi	%	kişi	%	kişi	%	kişi	%
Ücretli maaşlı	69	69,7	10	10,1	9	9,1	11	11,1	99	100
Kendi işi Düzenli	14	58,3	1	4,2	3	12,5	6	25,0	24	100
Kendi işi Enformal	16	61,5	1	3,8	6	23,1	3	11,5	26	100
Emekli	15	57,7	2	7,7	5	19,2	4	15,4	26	100
İşsiz	11	50	6	27,3	2	9,1	3	13,6	22	100
Toplam	125		20		25		27		197	

Tablo: 3.31 Hanreislerinin sondan bir önceki - sondan iki önceki işleri

	Sondan iki önceki işi									
	Ücretli maaşlı		Kendi işi Düzenli		Kendi işi Enformal		Başkasının yanında geçici		Toplam	
Sondan bir önceki işi	kişi	%	kişi	%	kişi	%	kişi	%	kişi	%
Ücretli maaşlı	48	84,2	4	7	2	3,5	3	5,3	57	100
Kendi işi Düzenli	2	22,2	2	22,2	4	44,4	1	11,1	9	100
Kendi işi Enformal	6	46,2	2	15,4	3	23,1	2	15,4	13	100
Başkasının yanında geçici	2	18,2	0	0	1	9,1	8	72,7	11	100
Toplam	58		8		10		14		90	

Tablo: 3.32 Hanereislerinin sondan iki önceki - sondan üç önceki işleri

	Sondan üç önceki işi									
	Ücretli maaşlı		Kendi işi Düzenli		Kendi işi Enformal		Başkasının yanında geçici		Toplam	
Sondan iki önceki işi	kişi	%	kişi	%	kişi	%	kişi	%	kişi	%
Ücretli maaşlı	22	81,5	3	11,1	0	0	2	7,4	27	100
Kendi işi Düzenli	2	50	2	50	0	0	0	0	4	100
Kendi işi Enformal	2	50	1	25	0	0	1	25	4	100
Başkasının yanında geçici	4	50	0	0	1	20	0	0	5	100
Toplam	30		6		1		3		40	

Tablo: 3.33 Hanereislerinin sondan üç önceki - sondan dört önceki işleri

	Sondan dört önceki işi									
	Ücretli maaşlı		Kendi işi Düzenli		Kendi işi Enformal		Başkasının yanında geçici		Toplam	
Sondan üç önceki işi	kişi	%	kişi	%	kişi	%	kişi	%	kişi	%
Ücretli maaşlı	5	62,5	1	12,5	0	0	2	25	8	100
Kendi işi Düzenli	0	0	1	100	0	0	0	0	1	100
Kendi işi Enformal	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Başkasının yanında geçici	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	5		2		0		2		9	

3.3.2.2 Kadınların Emek Pazarındaki Konumu

Çalışmamıza katılan hanelerin %1,3ünde (4 hane) kadın yoktur ve %4.3ünde (13 hane) hane reisi kadındır.

DPTnin 1991 yılında Ankara'da gecekondularda yaptığı araştırmada hane reisi eşlerinin çalışma oranı %3 olarak bulunmuş olmasına karşın, çalışmamıza

Tablo: 3.30 Hanreislerinin bugünkü - sondan bir önceki işleri

	Sondan bir önceki işi									
	Ücretli maaşlı		Kendi işi Düzenli		Kendi işi Enformal		Başkasının yanında geçici		Toplam	
Çalışma durumu	kişi	%	kişi	%	kişi	%	kişi	%	kişi	%
Ücretli maaşlı	69	69,7	10	10,1	9	9,1	11	11,1	99	100
Kendi işi Düzenli	14	58,3	1	4,2	3	12,5	6	25,0	24	100
Kendi işi Enformal	16	61,5	1	3,8	6	23,1	3	11,5	26	100
Emekli	15	57,7	2	7,7	5	19,2	4	15,4	26	100
İşsiz	11	50	6	27,3	2	9,1	3	13,6	22	100
Toplam	125		20		25		27		197	

Tablo: 3.31 Hanreislerinin sondan bir önceki - sondan iki önceki işleri

	Sondan iki önceki işi									
	Ücretli maaşlı		Kendi işi Düzenli		Kendi işi Enformal		Başkasının yanında geçici		Toplam	
Sondan bir önceki işi	kişi	%	kişi	%	kişi	%	kişi	%	kişi	%
Ücretli maaşlı	48	84,2	4	7	2	3,5	3	5,3	57	100
Kendi işi Düzenli	2	22,2	2	22,2	4	44,4	1	11,1	9	100
Kendi işi Enformal	6	46,2	2	15,4	3	23,1	2	15,4	13	100
Başkasının yanında geçici	2	18,2	0	0	1	9,1	8	72,7	11	100
Toplam	58		8		10		14		90	

Tablo3.36 Kadınların Daha Önce Çalıştıkları İşlerden Ayrılma Nedenleri

	Kişi	%
Sigortası yoktu	1	1,7
Evlilik ve çocuk	27	46,6
Eşi, ailesi istemedi	4	6,9
İşten çıkarıldı	4	6,9
Göç etti	3	5,2
Ücret düşüktü	4	6,9
Sağlık sorunları	3	5,2
Emeklilik	10	17,2
Bilinmeyen	2	3,4
Toplam	58	100

Ev içinde enformal işler yaparak emek pazarında yer alan kadınlar tüm kadınların %11,8i (35 kadın) kadardır ve sadece %31,4ü bu işi düzenli olarak yapmaktadır. Ev içinde enformal işler yapan kadınların tamamı el işleri ve pazarlaması ile uğraşmaktadır. Siparişi çoğunlukla akraba ve tanıdıklarından alan (%86,7) ve pazarlamasını da kendisi yapan (%88,6) kadınlar genellikle enformal ilişki ağlarını kullanmaktadırlar.

Ev içinde üretim yapan ve bunları pazara sunmayan kadınlarda çeşitli tüketim harcamalarını azaltarak, dolaylı yoldan hane ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Kadınların %82,3ü ev içinde yiyecek üretimi yaparken, %56,2si de el işleri yapmaktadır. Çalışmayan kadınlara çalışmayı isteyip istemedikleri sorulduğunda % 54,4ü (147 kadın) çalışmayı istemediği söylemiştir. İçinde bulundukları ekonomik yetersizliklere karşı çalışmayı istese de çalışmayan kadınların (%45,6) karşısındaki en önemli engel, kırdaki üretimin içinde olan kadının kentte çalışmasına karşı tutucu bir yaklaşımın sergilenmesidir. Kadınların %53,4ünün sadece ilköğretim mezunu olması, %22,8inin ise hiç eğitim almamış olması kadınların emek pazarında düzenli ve sosyal güvencesi olan işlere girmelerinin önündeki bir diğer engeldir.

Tablo3.37 Kadınların Çalışmayı İstemelerine Rağmen Çalışmama Nedenleri

	Kişi	%
Eşi istemiyor	25	20,2
Ev içi sorumluluklar	40	32,3
Eğitim yetersizliği	14	11,3
Yaşlılık	20	16,1
Sağlık sorunları	6	4,8
İş bulamadı	19	15,3

Tablo3.38 Kadınların Çalışmayı İstememe Nedenleri

	Kişi	%
Eşi istemiyor	38	25,9
Ev içi sorumluluklar	39	26,5
Eğitim yetersizliği	6	4,1
Yaşlılık	31	21,1
Sağlık sorunları	18	12,2
Gerek duymuyor	15	10,2
Toplam	147	100

3.3.2.3 Çocukların Emek Pazarındaki Konumu

Çalışmamıza katılan 300 hanede toplam 595 evlenmemiş çocuk yaşamaktadır.¹²

Tablo3.39 Çocukların Yaşı

Çocuklar	Kişi	%
0-09 yaş	189	31,8
10-19 yaş	296	49,8
20-29 yaş	102	17,1
30-39 yaş	8	1,3
Toplam	595	100

Evlenmemiş çocukların %42,5i kız, %57,5i erkektir. Hanede aileleri ile birlikte yaşayan evlenmemiş çocukların yarısı (%49,8) 10-19 yaş grubundadır.

Hanede aileleri ile birlikte yaşayan evlenmemiş çocukların %21,9u (130 çocuk) çeşitli işlerde çalışmaktadır, ayrıca % 5,2si işsiz, %38,8i de öğrencidir. Çalışan çocukların %13,8i memur, %18,5i vasıfsız işçi, %40ı vasıflı işçi, %9,2si küçük esnaftır, %18,5i de enformal işlerde çalışmaktadır.

¹² Hanereislerinin; dul, boşanmış veya evli olup eşleri ile birlikte hanede yaşayan çocukları da vardır.

Tablo3.40 Çocukların Şu Andaki İşleri

Çocuklar	Kişi	%
Çalışma yaşında değil	129	21,7
Memur	18	3
Vasıfsız işçi	24	4,1
Vasıflı işçi	52	8,7
Küçük esnaf	12	2
Enformal	24	4,1
İşsiz	31	5,2
Çalışmıyor	74	12,4
Öğrenci	231	38,8
Toplam	595	100

Çocukların yaşlarına göre çalışma durumları değerlendirildiğinde; çocukların %10,8inin (64 çocuk) okuma çağı olan 10 - 19 yaşında olmasına rağmen çeşitli işlerde çalıştığı görülmektedir.

10-19 yaş grubundaki çocuklar enformal işlerde çalışan çocukların %68ini, işsiz olduğu söylenen çocukların da %74,2sini oluşturmaktadır. İyi beslenemeyen, iyi eğitim göremeyen ve iyi bir gelecek sağlanması gibi sosyal güvencelerden yoksun kalan bu çocuklar küçük yaşta, çoğunlukla sosyal güvencesi olmayan çeşitli işlerde çalışmak zorunda kalmış ve çalışmadıklarında da işsiz olarak tanımlanmışlardır. Çocukların okullarını bırakıp aile bütçelerine katkıda bulunmak için çalışmaya başlamaları böylelikle dikkat çekici bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocukların cinsiyetlerine göre çalışma durumları değerlendirildiğinde; erkek çocuklarının %26sının kız çocuklarının ise %16sının çalıştığı, buna karşılık erkek çocuklarının %34ünün kız çocuklarının ise %45,5inin öğrenci olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo3.41 Çalışan Çocukların Eğitim Durumları

	Kişi	%
Hiç okula gitmedi	4	3
Okuryazar	2	1,5
İlkokul mezunu	35	26,9
Ortaokul mezunu	23	17,7
Lise mezunu	30	23,1
Üniversite mezunu	7	5,4
İlköğretim öğrencisi	7	5,4
Lise öğrencisi	11	8,5
Üniversite öğrencisi	11	8,5
Toplam	130	100

Çalışan çocukların eğitim durumlarına bakıldığında; %22,4ünün (29 çocuk) hem çalışıp hem okuduğu görülmektedir.

Çalışan çocukların %60,8inin (79 çocuk) sosyal güvenlik kurumlarından yoksun olduğu, %29,2sinin de (38 çocuk) Sosyal Sigortalar Kurumuna bağlı olduğu görülmektedir.

Tablo3.42 Çalışan Çocukların Sosyal Güvenlik Kurumları

	Sigortasız		SSK		Emekli Sandığı		Bağkur	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Memur	7	8,9	5	13,2	4	44,5	2	50
Vasıfsız işçi	11	13,9	9	23,7	3	33,3	0	0
Vasıflı işçi	33	41,8	17	44,7	2	22,2	1	25
Küçük esnaf	7	8,9	4	10,5	0	0	1	25
Enformal işler	21	26,5	3	7,9	0	0	0	0
Toplam	79	100	38	100	9	100	4	100

Çalışan çocukların %43ü kazandıkları parayı kendi ihtiyaçları için harcamakta, %36sı aile büyüklerine vermekte ve evin ihtiyaçlarını karşılamakta, %21i de her ikisini de yapmaktadır.

3.3.3 Kent Yoksullarının Yaşam Koşulları

Kent yoksullarının emek pazarındaki dezavantajlı konumları sonucu elde ettikleri düşük gelir onları sağlık ve barınma gibi diğer güvenceler açısından da dezavantajlı konuma getirmiştir.

3.3.3.1 Kent Yoksullarının Sağlık Koşulları

Yetersiz ve dengesiz beslenme, sağlık hizmetlerinden yararlanamama, eğitimsizlik ve bilinçsizlik insan sağlığını tehdit eden en önemli etkenlerdir. Bu etkenlerin temel nedenlerinde biride gelir yetersizliğidir. Çalışmamıza katılan hanelerin %31inde (93 hane) çoğunlukla sayılan nedenlerden kaynaklanan hastalığı yada sakatlığı bulunan kişilere rastlanmaktadır.

Hastalığın en sık rastlandığı kişi hane reisinin eşi (%52,7), en sık rastlanan hastalık ve sakatlık ise fiziksel sakatlık (%17,2) ve astım (%17,2) dir.

Hanelerinde hasta yada sakat bulunan hanereislerinin %84,6sı düzenli ilaç kullanımı ve tedavi gerektiğini, buna karşılık sadece %21,5i yeşil kartları olduğunu belirtmiştir. Herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olan

hanereislerinin oranı ise %59,1dir (%35,5 SSK, %14 Emekli Sandığı, %7,5 Bağkur, %2,2 Diğer). Bu durum hanelerin yarıya yakın bir bölümü için ilaç ve tedavi masraflarının da zaten yetersiz olan hane gelirinden karşılanmak zorunda olduğunu göstermektedir. Sosyal güvenlik kurumları sağladıkları karşılıksız sağladıkları sağlık hizmetlerinden dolayı da kent yoksulları için oldukça önem kazanmaktadır.

Düşük gelirin neden olduğu; yetersiz ve dengesiz beslenme, sağlık hizmetlerinden yararlanamama, eğitimsizlik ve bilinçsizlik çocuk ölümlerinde de en temel nedenlerdir. Kent yoksulluğu ile doğrudan bağlantılı olan, bir yaşından önce ölen çocuklara çalışmamıza katılan hanelerin %17sinde rastlanmaktadır. Tüm hanelerin %5,7sinde (17 hane) 2 ve daha fazla sayıda çocuk bir yaşından önce ölmüştür.

3.3.3.2 Kent Yoksullarının Barınma Koşulları

Konut Mülkiyeti

Çalışmamıza katılan hanelerin %87,3ü gecekonduda, %12,7si apartmanda yaşamaktadır. %60ı evsahibi olan hanelerin, yalnız %23,3ü kiracı ve %16sı akraba mülkiyetindedir.

Konutlarının mülkiyet durumuna göre gelir grupları değerlendirildiğinde; kiracıların yarıya yakınının (%41,4) 1. gelir grubu olan kişi başına reel geliri 15 milyon ve daha az olan gruba dahil oldukları görülmektedir. 1. grupta yer alan evsahibi ve akraba mülkiyetinde oturanların oranı ise görece olarak daha düşüktür. Kiracı olanların çok az bir bölümünün (%7,1) 3. gelir grubunda yer alması, kiranın hane halkının harcaması içinde önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Tablo3.43 Konut Mülkiyet Durumuna Göre Gelir Grupları

	Kiracı		Ev Sahibi		Akraba Mülkü		Diğer	
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	Hane	%
1. gelir grubu	29	41,5	46	25,6	15	31,2	0	0
2. gelir grubu	36	51,4	101	56,1	24	50	2	100
3. gelir grubu	5	7,1	33	18,3	9	18,8	0	0
Toplam	70	100	180	100	48	100	2	100

Akraba mülkiyetinde oturan haneler de, evsahibi gibi değerlendirilmektedir; çünkü bu haneler kira vermemektedir. Akraba mülkiyetinde oturan hanereislerinin gelir grupları içindeki durumları evsahibi olanlarla benzerlik

göstermektedir, dolayısıyla akraba mülkiyetinde oturma kayda değer bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır.

Konut ve Mahalle Sorunları

Çalışmamıza katılan hanelerin %61,3ü (184 hane) oturdukları konutun çeşitli sorunları olduğunu belirtmişlerdir. Konut sorunları olduğunu belirten hanelerin %84,3ü (156 hane) konutun ve yakın çevrenin fiziki sorunlarından şikayet etmektedir.

Yaşadığı mahalledeki kentsel servislerden (çevre sağlığı, kentsel network, sosyal servis) memnun olmayan haneler çalışmamıza katılan hanelerin %67,7sini (203 hane) oluşturmaktadır.

Kötü konut ve / veya çevre koşullarında yaşayan ve memnuniyetsizliğini dile getiren haneler çalışmamıza katılan hanelerin %70ini oluşturmaktadır. Kent yoksullarının önemli bir bölümü yetersiz gelir durumlarından dolayı memnun olmadıkları konutlarda ve çevrelerde yaşamak zorunda kalmaktadırlar.

3.3.3.3 Kent Yoksullarının Çalışma Koşulları¹³

Ücretli maaşlı çalışan hanereislerinin %20si (27 kişi) fazla mesaiye sayılmadan iş saatleri dışında ve tatil günlerinde çalışmaktadır. İş saatleri dışında ve tatil günlerinde karşılığını almadan çalışmaları kent yoksullarının emek pazarı içinde yaşadıkları sömürünün bir başka boyutudur.

İş kazası geçiren hanereisleri ücretli maaşlı çalışan hanereislerinin %17sidir (23 kişi) ve %39,1i (9 kişi) 2 ve daha çok defa iş kazası geçirmiştir.

İşinden ayrılmayı düşünen ücretli maaşlı çalışan hanereislerinin %11,1i (5 kişi) işin fiziksel zorluğundan, %33,3ü (15 kişi) de işin ekonomik yetersizliğinden dolayı işlerinden ayrılmak istemektedir.

3.3.4 Tüketici Olarak Kent Yoksulları

Kent yoksullarının kentsel yaşama en yoğun katılım alanlarından birisi tüketimdir. Kent yoksullarının tüketim kalıpları, tüketim malları sahiplikleri ve tüketici olarak geliştirdikleri stratejiler bu bölümde değerlendirilecektir.

¹³ Kent yoksullarının emek pazarı içindeki çalışma koşullarının incelenmesinde sadece ücretli-maaşlı çalışan grup değerlendirmeye alınmıştır, çünkü yalnız bu gruba çalışma koşulları ile ilgili sorular yöneltilmiştir

3.3.4.1 Harcamanın Dağılımı

Kent yoksulları, gelirlerinin büyük kısmını gıda ve diğer sabit harcamalara - kira, elektrik, su, gaz gibi çok temel ihtiyaçlara- ayırmak durumunda kalmaktadırlar.

Tablo3.44 Gelir Gruplarına Göre Zorunlu Harcamaların Toplam Gelire Oranı

	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Toplam
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	
X*<%50	6	7,1	33	21,2	24	53,3	63
%50*X<%100	51	60,7	113	72,4	20	44,5	184
%100<X	27	32,2	10	6,4	1	2,2	38
Toplam	84	100	156	100	45	100	285

* zorunlu harcamaların toplam gelire oranı

Zorunlu harcamaların¹⁴ toplam gelire oranı değerlendirildiğinde tüm hanelerin¹⁵ %12,6sının (38 hane) zorunlu harcamalarının gelirlerinden daha fazla olduğu dikkati çekmektedir. Zorunlu harcamaları gelirlerinden daha fazla olan hanelerin büyük bölümünü 1.gelir grubundaki haneler oluşturmaktadır ki, bu durum bu hanelerin 1. gelir grubunda yer almalarını desteklemektedir.

Toplam gelirlerinin yarısından daha azını zorunlu harcamalarına ayıran hanelerin %53,3ünü 3.gelir grubundaki, %21,2sini 2.gelir grubundaki ve buna karşılık yalnızca %7,1ini 1.gelir grubundaki haneler oluşturmaktadır. Gelir grupları arasında hiyerarşik bir düzenin olduğu bu durum, gelirlerinin tamamından daha fazlasını zorunlu harcamalara ayıran haneler içinde geçerlidir.

Çalışmamıza katılan hanelerin zorunlu harcamaları dışındaki eğlence ve ulaşım harcamaları değerlendirildiğinde, hanelerin neredeyse tamamının (%93-265 hane) eğlence için gelirlerinden pay ayırmadıkları, yarıya yakınının da (%48,1-137 hane) ulaşım için harcama yapmadıkları görülmektedir.

Yetersiz gelir düzeyinin ve zorunlu harcamaların tüm gelir içindeki yüksek payının sonucu olarak kent yoksulları eğlence için gelirlerinden pay ayıramamaktadırlar. Ulaşım harcamaları da öğrencilerin okullarına yürüyerek

¹⁴ Kira, elektrik, su gibi sabit harcamalar ve yiyecek zorunlu harcamaları oluşturmaktadır

¹⁵ Bu bölümdeki değerlendirmeler 285 hane esas alınarak yapılmıştır.

gitmeleri, kadınların mahalle dışına fazla çıkmamaları vb. ile en aza indirilmektedir.

3.3.4.2 Tüketimde Değişim

Kent yoksulları, önceki yıllarla karşılaştırıldığında çeşitli tüketim maddelerinde kısıtlamaya gitmektedirler.

Çalışmamıza katılan hanelerin %67,9u (201 hane) tüketimde kısıtlama yaptığını, %32,1i ise kısıtlama yapmadığını (95 hane) belirtmiştir. Tüketimde kısıtlama yapma, kent yoksullarının içinde bulundukları dezavantajlı durumun bir yansıması olarak her üç gelir grubunda da karşımıza çıkmaktadır, çünkü gelir gruplarının tümünde kısıtlama yapanların oranı yapmayanlara göre daha yüksektir.

Tablo3.45 Gelir Gruplarına Göre Tüketimde Kısıtlama Yapma Durumu

	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Topla m
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	
Evet	70	79,5	107	66	24	52,2	201
Hayır	18	20,5	55	34	22	47,8	95
Toplam	88	100	162	100	46	100	296

Tablo3.46 Gelir Gruplarına Göre Tüketiminde Kısıtlama Yapılanlar

	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		toplam
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	
Miktarında kısıtlama	28	40	32	29,9	11	45,8	71
Yiyecekte kısıtlama	26	37,1	52	48,6	11	45,8	89
Diğer kısıtlamalar	16	22,9	23	21,5	2	8,4	41
Toplam	70	100	107	100	24	100	201

Çalışmamıza katılan haneler içinde yiyecek maddelerinde kısıtlama yapanlar (%44,3-89 hane), en çok temel besin kaynakları olan et, süt ve ürünlerinde kısıtlama yapmaktadırlar. Genel olarak tüm tüketim maddelerinin miktarında kısıtlama yapan haneler çalışmamıza katılan hanelerin %35,3ünü (71 hane),

giyecek, ev eşyası gibi diğer tüketim maddelerinde kısıtlama yapan haneler ise %20,4ünü (41 hane) oluşturmaktadır.

Tablo3.47 Gelir Gruplarına Göre Kişi Başına Et Tüketimindeki Değişim

	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		toplam
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	
Arttı	10	11,4	20	12,3	17	37	47
Azaldı	60	68,2	114	70,4	23	50	197
Değişmedi	18	20,4	28	17,3	6	13	52
Toplam	88	100	162	100	46	100	296

Tablo 3.48 Gelir Gruplarına Göre Kişi Başına Düşen Et Miktarı

	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		toplam
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	
Et*=0	60	68,2	99	60,7	15	33,3	174
0<Et<1	22	25	20	12,4	3	6,7	45
Et>1	6	6,8	44	26,9	27	60	77
Toplam	88	100	163	100	45	100	296

* hanede kişi başına düşen et (tavuk, balık, kıyma vb.) miktarı (kg/kişi)

Tüm gelir gruplarının et, süt ve ürünleri gibi temel besin maddelerinin tüketiminde kısıtlamaya gittikleri, daha az besleyici ve daha ucuz gıdalara yöneldikleri gözlenmektedir. Hanede kişi başına et tüketimi değerlendirildiğinde de bu durumu destekleyici bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Çalışmamıza katılan hanelerin %66,6sında (197 hane) kişi başına düşen et miktarının azaldığı ve yalnızca %26sında kişi başına düşen et miktarının 1 kgdan fazla olduğu görülmektedir.

3.3.4.3 Yiyecek Üretimi

Çalışmamıza katılan hanelerin %61,3ünde bahçe vardır, bahçesi olan hanelerin yalnız %24,5i (45 hane) bahçelerinde ekim yapmakta ve yalnız %2si (1 hane) yaptıkları ekimden gelir elde etmektedir. Oysa 1978 yılında Kartal'ın Ankara gecekondularında yaptığı çalışma hanelerin %44,8inin yetiştirdikleri sebzeleri sattıklarını ortaya çıkıştır. Aradan geçen 21 yılda bahçe tarımsal üretim yapılan bir kaynak olmaktan çıkmıştır.

Ev içinde yiyecek üretiminin ise bahçede ekim yapmaya göre daha yaygın olduğu gözlenmektedir. Çalışmamıza katılan hanelerin %83,4ünde (247 hane) ev içi yiyecek üretimi yalnızca kendi tüketimlerine yönelik olarak

yapılmaktadır. Ev içinde yiyecek üretimi yapan hanelerin %81,8inde konserve, kurutma ve salamura, %93,5inde turşu, %63,2sinde tarhana ve erişte, %73,3ünde ekmek yapılmaktadır. Ev içinde yiyecek üretimi yapmayan hanelerin %50si malzemelerin pahalı olmasını, %20,8i zaman ve beceri eksikliğini, %20,8i koşulların uygun olmamasını, %6sıda gerek olmamasını neden olarak göstermiştir.

Tüm gelir grupları arasında en az yiyecek üretimini 1.gelir grubu yapmaktadır. Gelir gruplarına göre evde yiyecek üretme durumu ile yiyecek üretmeme nedeni birlikte değerlendirildiğinde, 1.gelir grubundakilerin büyük çoğunlukla (%55) malzemeleri pahalı buldukları için yiyecek üretimi yapamadıkları sonucu ile karşılaşmıştır.

Tablo3.49 Gelir Gruplarına Göre Evde Yiyecek Üretme Durumu

	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		toplam
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	
Evet	68	77,3	143	88,3	36	78,3	247
Hayır	20	22,7	19	11,7	10	21,7	49
Toplam	88	100	162	100	46	100	296

Tablo3.50 Gelir Gruplarına Göre Evde Yiyecek Üretmeme Nedeni

	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Toplam
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	
Malzemeler pahalı	11	55	10	55,5	3	30	24
Memleketten geliyor	2	10	3	16,7	3	30	8
Zaman-beceri yok	3	15	3	16,7	4	40	10
Gerek yok	4	20	2	11,1	0	0	6
Toplam	20	100	18	100	10	100	48

3.3.4.4 Ev Eşyaları Sahipliği

Şenyapılı (1978), 1960larda yapılan araştırmalarda perde, koltuk takımı, karyola gibi eşyaların alt gelir grubunca prestij sağlayıcı tüketim malları olarak görüldüğünü, 1970lerde ise buzdolabı, çamaşır makinası, televizyon ve teybin alt gelir grubuna prestij sağlayıcı tüketim malları niteliğine ulaştığını belirtmiştir.

DPT'nin 1991 yılında Ankara'da yaptığı araştırmada gecekonduda yaşayanların %89,25'inin buzdolabı, %44'ünün renkli televizyon, %10'unun telefon sahibi olduğu belirlenmiştir.

Buradan da anlaşılabacağı gibi zaman içinde oluşan ihtiyaçlar doğrultusunda ve gelişen teknolojiye de bağlı olarak, sahip olunan tüketim malları ve hangilerinin prestij sağlayıcı olduğu da farklılaşmaktadır. Günümüz koşullarında da artık buzdolabı, renkli televizyon ve telefon prestij sağlayıcı nitelikten çok evlerde mutlaka bulunması gereken eşyalar niteliğindedir.

Taksit imkanlarının kullanılması ile tüketici niteliğini güçlendiren kent yoksulları da ev eşyaları sahipliği konusunda gelişme göstermiştir. Günümüz koşullarında evlerde mutlaka bulunması gereken eşya sahipliği oranı oldukça yüksektir. Bunun yanında günümüzde prestij sağlayıcı olarak nitelendirilebilecek eşya sahipliği de kayda değer bir orandadır.

Tablo3.51 Ev Eşyaları Sahipliği

	Var		Yok	
	Hane	%	Hane	%
Buzdolabı	289	96,3	11	3,7
Elektrikli süpürge	237	79	63	21
Siyahbeyaz tv	14	4,7	286	95,3
Renkli tv	289	96,3	11	3,7
Video	24	8	276	92
Norm. çamaşır mak.	63	21	237	79
Oto. Çamaşır mak.	202	67,3	98	32,7
Bulaşık makinası	30	10	270	90
Radyo-teyp	259	86,3	41	13,7
Telefon	271	90,3	29	9,7
Cep telefonu	32	10,7	268	89,3

Günümüz koşullarında evlerde mutlaka bulunması gereken eşyalar arasında buzdolabı, renkli televizyon, radyo-teyp ve telefonu sayabiliriz.

Buzdolabı sahipliği %96,3 oranındadır (289 hane) ve bu oran farklı gelir gruplarına göre fazla değişiklik göstermemektedir. 1.gelir grubundaki hanelerin %95,6sının, 2.gelir grubundaki hanelerin %96,9unun, 3.gelir grubundaki hanelerin %95,7sinin buzdolabı vardır.

Tablo3.52 Gelir Gruplarına Göre Buzdolabı Sahipliği

	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Toplam
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	
Var	86	95,6	158	96,9	45	95,7	289
Yok	4	4,4	5	3,1	2	4,3	11
Toplam	90	100	163	100	47	100	300

Çalışmamıza katılan hanelerin %96,3ünün (289 hane) renkli televizyonu, %86,3ünün (259 hane) radyo-teybi, %90,3ünün (271 hane) telefonu vardır. Renkli televizyon, radyo-teyp ve telefon sahipliği gelir durumları ile doğru orantılı olarak artmaktadır.

1.gelir grubundaki hanelerin %94,4ünün, 2.gelir grubundaki hanelerin %96,9unun, 3.gelir grubundaki hanelerin %97,9unun renkli televizyonu vardır.

Tablo3.53 Gelir Gruplarına Göre Renkli Televizyon Sahipliği

	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Toplam
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	
Var	85	94,4	158	96,9	46	97,9	289
Yok	5	5,6	5	3,1	1	2,1	11
Toplam	90	100	163	100	47	100	300

1.gelir grubundaki hanelerin %84,4ünün, 2.gelir grubundaki hanelerin %85,9unun, 3.gelir grubundaki hanelerin %91,5inin radyo-teybi vardır.

Tablo3.54 Gelir Gruplarına Göre Radyo-Teyp Sahipliği

	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Toplam
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	
Var	76	84,4	140	85,9	43	91,5	259
Yok	14	15,6	23	14,1	4	8,5	41
Toplam	90	100	163	100	47	100	300

1.gelir grubundaki hanelerin %87,8inin, 2.gelir grubundaki hanelerin %90,2sinin, 3.gelir grubundaki hanelerin %95,7sinin telefonu vardır.

Tablo3.55 Gelir Gruplarına Göre Telefon Sahipliği

	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Toplam
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	
Var	79	87,8	147	90,2	45	95,7	271
Yok	11	12,2	16	9,8	2	4,3	29
Toplam	90	100	163	100	47	100	300

Gelir gruplarına göre kent yoksulları için prestij sağlayıcı eşya olarak; otomatik çamaşır makinası ve bulaşık makinası sahipliği değerlendirildiğinde, çalışmamıza katılan hanelerin %67,3 ünde otomatik çamaşır makinası, %10unda bulaşık makinası olduğu ortaya çıkmıştır.

1.gelir grubundaki hanelerin %56,7sinin, 2.gelir grubundaki hanelerin %66,9unun, 3.gelir grubundaki hanelerin %89,4ünün otomatik çamaşır makinası vardır.

Tablo3.56 Gelir Gruplarına Göre Otomatik Çamaşır Makinası Sahipliği

	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Toplam
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	
Var	51	56,7	109	66,9	42	89,4	202
Yok	39	43,3	54	33,1	5	10,6	98
Toplam	90	100	163	100	47	100	300

1.gelir grubundaki hanelerin %4,4ünün, 2.gelir grubundaki hanelerin %11inin, 3.gelir grubundaki hanelerin %17sinin bulaşık makinası vardır.

Tablo3.57 Gelir Gruplarına Göre Bulaşık Makinası Sahipliği

	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Toplam
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	
Var	4	4,4	18	11	8	17	30
Yok	86	95,6	145	89	39	83	270
Toplam	90	100	163	100	47	100	300

Lüks tüketim eşyası olarak kabul edilen cep telefonu sahipliği oranı ise %10,7dir. Cep telefonu sahipliği 3.gelir grubunda %19,1e kadar yükselmektedir.

Tablo3.58 Gelir Gruplarına Göre Cep Telefonu Sahipliği

	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Toplam
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	
Var	1	1,1	22	13,5	9	19,1	32
Yok	89	98,9	141	86,5	38	80,9	268
Toplam	90	100	163	100	47	100	300

Genel olarak eşya sahipliği gelir durumları ile doğru orantılıdır ve gruplar arasında hiyerarşik bir sıra izlemektedir.

3.3.4.5 Otomobil Sahipliği

Çalışmamıza katılan hanelerin %16,3ü (49 hane) otomobil sahibidir. 1991 yılında DPT'nin Ankara gecekondularında yaptığı araştırmada %6,8 olan araba sahipliğinde artış gözlenmektedir.

Toplam otomobillerin %24,5i (12 oto) ticari niteliktedir ve %49u (24 oto) sahiplerince işlerinde kullanılmaktadır. Dolayısıyla kent yoksulları için otomobil sahipliği, lüks bir tüketim malı niteliğinden çok gelir getirici nitelik taşımaktadır.

1.gelir grubundaki hanelerin %48,9unun, 2.gelir grubundaki hanelerin %17,2sinin, 3.gelir grubundaki hanelerin %27,7sinin otomobili vardır. otomobil sahipliği de gelir durumu ile doğru orantılıdır.

Tablo3.59 Gelir Gruplarına Göre Otomobil Sahipliği

	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Toplam
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	
Evet	8	8,9	28	17,2	13	27,7	49
Hayır	82	91,1	135	82,8	34	72,3	251
Toplam	90	100	163	100	47	100	300

3.3.4.6 Veresiye Alışveriş

Tüketici olarak kent yoksullarının geliştirdikleri en önemli stratejilerden birisi alışverişleri veresiye yapmak olarak karşımıza çıkmıştır. Çalışmamıza katılan hanelerin %48,5i (143 hane) veresiye alışveriş yapmaktadır.

Günlük yaşama, günü kurtarma ve şimdiki zaman yöneliminin en belirgin dışa vurumlarından birisi olan veresiye tüm gelir gruplarının kullandıkları bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır.

1.gelir grubundaki hanelerin %47,1i, 2.gelir grubundaki hanelerin %51,2si, 3.gelir grubundaki hanelerin %41,3ü veresiye alışveriş yapmaktadır.

Tablo3.60 Gelir Gruplarına Göre Veresiye Alışveriş Yapma Durumu

	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Toplam
	Hane	%	Hane	%	hane	%	
Evet	41	47,1	83	51,2	19	41,3	143
Hayır	46	52,9	79	48,8	27	58,7	152
Toplam	87	100	162	100	46	100	295

3.3.4.7 Taksitle Alışveriş

Kent yoksullarının kentsel yaşama tüketici olarak katılmalarını kolaylaştıran bir diğer etmen de taksitle alışveriş imkanlarının varlığıdır. Taksitle alışveriş, özellikle dayanıklı tüketim mallarının (ev eşyası vb.) alınmasında önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamıza katılan hanelerin %56,7si (170 hane) taksitle alışveriş yapmaktadır.

1.gelir grubundaki hanelerin %60ı, 2.gelir grubundaki hanelerin %53,4ü, 3.gelir grubundaki hanelerin %61,7si taksitle alışveriş yapmaktadır.

Tablo3.61 Gelir Gruplarına Göre Taksitle Alışveriş Yapma Durumu

Taksit	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Toplam
	Hane	%	Hane	%	hane	%	
Evet	54	60	87	53,4	29	61,7	170
Hayır	36	40	76	46,6	18	38,3	130
Toplam	90	100	163	100	47	100	300

3.3.5 Kent Yoksulları ve Eylemlilik Düzeyi

3.3.5.1 Sınıf Dayanışması ve Örgütlülük

Kente yeni gelen kişilerin güvenemedikleri bu yeni ortamda bir yere ait olma gereksinimi duyduklarını ve sendika, meslek odası, vakıf, dernek, siyasi parti gibi çeşitli kurum ve kuruluşlara kendi seçmelerine dayanmayan, bilinçsiz üyelikler yaptıklarını belirtmiştir. Kentte kalış süresi daha uzun olan kişilerin ise üyelik oranları daha yüksektir. Bu üyelikler daha bilinçli ve daha çok kendi öz seçmelerine dayalıdır. (Kartal,1978)

Kentte kalış süresi arttıkça örgütlenme düzeyi artmakta, buna karşılık kente yeni gelenler geleneksel dayanışma ve yardımlaşma biçimlerini kullanmaktadır.

Sendikalar

Sendikalar çalışan kesimin bir araya getirilmesinde ve toplu eylemlilikte önemli bir toplumsal temel oluşturmaktadır.

Çalışmamıza katılan hanereislerinden ücretli maaşlı çalışanların (135 kişi) %37'si (50 kişi) işyerlerinde sendika olduğunu, buna karşılık %26'sı (35 kişi) sendikalara üye olduklarını belirtmiştir.

İşyerinde sendika bulunduğu halde üye olmayanların oranı %30'dur (15 kişi). Sendikaya üye olmama nedenleri arasında; memur olmak, çekinmek, sendikaya güvenmemek ve yeterli bilgisi olmamak sayılmaktadır. Memur sendikalarının grev ve toplu sözleşme hakkından yoksun olmaları da sendikaların politik gücünü dolayısıyla sendikalaşmayı sınırlayan diğer bir etmendir.

Bununla birlikte, sendikaya üye olanlarında faal bir şekilde sendika çalışmalarına ve toplantılarına katıldıklarını veya desteklediklerini söylemek güçtür. Sendikaya üye olanların %60'ı (21 kişi) sadece üye olduklarını yani toplantılara bile gitmediklerini bildirmiştir. Buna karşılık %25,7'si (9 kişi) sendika toplantılarına katıldıklarını, %14,3'ü (5 kişi) yönetimde görev aldıklarını belirtmiştir.

Gelir gruplarına göre sendika üyeliği değerlendirildiğinde; sendikaya üyelik ve aktif¹⁶ olarak katılım gelir durumu ile ters orantılı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo3.62 Gelir Gruplarına Göre Sendika Üyeliği

	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Toplam
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	
Üye	7	70	25	75,8	3	42,9	35
Üye değil	3	30	8	24,2	4	57,1	15
Toplam	10	100	33	100	7	100	50

¹⁶ Sendika çalışmalarına aktif olarak katılanlar toplantılarına giden ve yönetimde görev alan hanereislerinden oluşmaktadır.

Tablo3.63 Gelir Gruplarına Göre Sendika Üyeliğinin Niteliği

Sendika üye niteliği	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Toplam
	Hane	%	hane	%	Hane	%	
Sadece üye	4	57,1	15	60	2	66,7	21
Toplantılara gidiyor	2	28,6	6	24	1	33,3	9
Yönetimde	1	14,3	4	16	0	0	5
Toplam	7	100	25	100	3	100	35

2.gelir grubundaki hanereislerinin sendikaya üye olma oranları diğer gelir gruplarına göre daha fazladır. Buna karşılık 1.gelir grubunda sendikaya üye olan hanereislerinin diğer gelir gruplarına oranla daha aktif olarak sendika çalışmalarına katılmaktadır. Sendikaya üye olma oranı en düşük ve aktif olarak katılımı en az olanlar 3.gelir grubundaki hanereisleridir.

Meslek Örgütleri

Çalışmamıza katılan hanereisleri içinde profesyonel nitelikli idari ve teknik işlerde çalışanlara rastlanmadığı için meslek örgütlerinin varlığından da söz etmek mümkün değildir. Ücretli maaşlı çalışan hanereislerinin (135 kişi) %8,9u (12 kişi) meslek örgütleri¹⁷ olduğunu, buna karşılık %5,2si (7 kişi) meslek örgütlerine üye olduklarını belirtmiştir.

Dernekler - Vakıflar

Çalışmamıza katılan hanereislerinin %38,1i (114 kişi) çeşitli dernek ve vakıflara üye olduklarını, %61,9u da (185 kişi) herhangi bir dernek veya vakıfa üye olmadıklarını bildirmiştir. Herhangi bir dernek veya vakıfa üye olan hanereislerinin %86,1inin (99 kişi) yalnız bir, %13,9unun (15 kişi) ise iki üyeliği vardır.

Üye olunan dernekler içinde büyük çoğunluğunu (%82,5) kente gelenlerin kırla iletişimini ve kentteki diğer hemşehrileri ile dayanışmasını sağlayan hemşehri dernekleri oluşturmaktadır. Gelir gruplarına göre vakıf - dernek üyelikleri değerlendirildiğinde; sendikaya üyelikte olduğu gibi, vakıf - derneklere üyelik ve aktif olarak katılımın, gelir durumu ile ters orantılı olduğu gözlenmektedir.

¹⁷ Çalışmamıza katılan hanereislerinin üye oldukları meslek örgütleri; Esnaf ve Zanaatkarlar Derneği, Mobilyacı ve Lakeciler Derneği, Minibüscü ve Şöförler Derneği gibi meslek örgütleridir.

Tablo3.64 Gelir Gruplarına Göre Vakıf - Dernek Üyeliği

	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Toplam
	Hane	%	Hane	%	hane	%	
Üye	30	70	66	75,8	18	42,9	114
Üye değil	60	30	97	24,2	29	57,1	186
Toplam	90	100	163	100	47	100	300

Tablo3.65 Gelir Gruplarına Göre Vakıf - Dernek Üyeliğinin Niteliği

	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Toplam
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	
Sadece üye	12	40	34	51,5	7	38,9	53
Toplantılara gidiyor	15	50	22	33,3	5	27,8	42
Yönetimde	3	10	10	15,2	6	33,3	19
Toplam	30	100	66	100	18	100	114

2.gelir grubundaki hanereislerinin vakıf ve derneklere üye olma oranları diğer gelir gruplarına göre daha fazladır. Buna karşılık 1.gelir grubunda vakıf ve derneklere üye olan hanereislerinin diğer gelir gruplarına oranla daha aktif olarak vakıf - dernek çalışmalarına katılmaktadır. Vakıf ve derneklere üye olma oranı en düşük buna karşılık aktif olarak katılımı en fazla olanlar 3.gelir grubundaki hanereisleridir.

Kentte kalma süresine göre vakıf- dernek üyeliği değerlendirildiğinde; kentte kalış süresinin vakıf - dernek üyeliği ile doğru orantılı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum kentte kalış süresinin örgütlenme düzeyini arttırdığı görüşünü desteklemektedir.

Tablo3.66 Kentte Kalma Süresine Göre Vakıf - Dernek Üyeliği

	1 – 10 yıl		11 - 20 yıl		21 + yıl		Toplam
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	
Üye	13	31	21	32,7	80	41,5	114
Üye değil	29	69	43	67,3	113	58,5	185
Toplam	42	100	64	100	193	100	299

3.3.5.2 Kentsel Bilinçlilik

Çalışmamıza katılan hanelerin içinde yaşadıkları çevreye ilişkin bilinçleri ve bu bilincin getirdiği eylemlilik düzeyi değerlendirildiğinde; kentsel bilincin tam anlamıyla oluşmadığı ve dolayısıyla dayanışma ve eylemliliğe geçemediği gözlenmektedir.

Yaşadıkları çevredeki kentsel servislerden memnun olmayanlar çalışmamıza katılan hanelerin %67,7'sini (203 hane) oluştururken; tapu, imar, yıkım, gecekondur ve kentsel servislere ilişkin sorunlar karşısında hanehalklarının sadece %24,4'ünün (73 hane) duyarlılık göstermekte ve sorunları tartışmaktadır. Çeşitli gecekondur sorunları ve kentsel servis yetersizliği yaşadıkları halde çalışmamıza katılan haneler yeterli bilinç düzeyine ulaşamamıştır.

Sorunların çözümü için çalışmamıza katılan hanereislerince en çok muhtara (%41,7) başvurulmaktadır, herhangi bir yere başvurmayanların oranı ise %15,7'dir.

Tablo3.67 Gelir Gruplarına Göre Mahalle Sorunları Karşısında Toplu Hareket

	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Toplam
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	
Evet	26	28,9	37	22,7	10	21,7	73
Hayır	64	71,1	126	77,3	36	78,3	226
Toplam	90	100	163	100	46	100	299

Yaşadıkları çevre ile ilgili sorunları tartışan hanelerce büyük çoğunlukla kentsel servislere ilişkin sorunlar (%65,8) tartışılmaktadır. Yaşadıkları çevre ile ilgili sorunlar karşısında en fazla duyarlılığı 1.gelir grubundaki haneler göstermektedir; ayrıca tapu, imar, yıkım ve gecekondur sorunlarını en fazla 1.gelir grubundaki haneler tartışılmaktadır.

Tablo3.68 Gelir Gruplarına Göre Mahalle Sorunları İle İlgili Tartışma Konuları

Tartışma konuları	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Toplam
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	
Tapu ve imar	11	42,3	11	29,7	3	30	25
Kentsel servis	15	57,7	26	70,3	7	70	48
Toplam	26	100	37	100	10	100	73

Tablo3.69 Kente Kalma Süresine Göre Mahalle Sorunları Karşısında Toplu Hareket

	1 - 10 yıl		11 - 20 yıl		21 + yıl		Toplam
	hane	%	Hane	%	Hane	%	
Evet	7	16,7	13	20,3	53	27,5	73
Hayır	35	83,3	51	79,7	140	72,5	226
Toplam	42	100	64	100	193	100	299

Kente kalma süresine göre mahalle sorunlarına duyarlılık değerlendirildiğinde; kente kalınan sürenin artmasının kentsel bilincin artmasındaki olumlu etkisi açıkça gözlenmektedir.

3.3.5.3 Siyasi Bilinçlilik

Kente yeni gelenlerin, içinde bulundukları göreceli refah durumundan dolayı siyasete ilgileri azdır. (Kartal,1978) Ancak, kentleşmenin siyasal katılmayı arttırıcı etkisi sonucu; kente kalış süreleri uzun olanların siyasi bilince ulaşmaları beklenmektedir.

Çalışmamıza katılan hanereislerinin siyasi partilere üyelikleri genel olarak değerlendirildiğinde; %10,7si (32 kişi) herhangi bir parti ile üyelik - delegelek ilişkisi içindedir, %86,6sı ise (260 kişi) herhangi bir partiye üye değildir, %2,7si de (8 kişi) üyelik - delegelek durumları hakkında bilgi vermek istememiştir.

Tablo3.70 Gelir Gruplarına Göre Siyasi Partilere Üyelik

Siyasi parti	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Toplam
	Hane	%	hane	%	Hane	%	
Üye	6	6,7	18	11	8	17	32
Üye değil	82	91,1	141	86,5	37	78,7	260
Söylemek istemiyor	2	2,2	4	2,5	2	4,3	8
Toplam	90	100	163	100	47	100	300

Gelir durumuna göre siyasi partilere üyelik değerlendirildiğinde; en düşük oranda üyeliğin 1.gelir grubunca (%6,7) , buna karşılık en yüksek oranda üyeliğin 3.gelir grubunca (%17) gerçekleştirildiği görülmektedir.

Tablo3.71 Kentte Kalma Süresine Göre Siyasi Partilere Üyelik

Siyasi parti	1 - 10 yıl		11 - 20 yıl		21 + yıl		Toplam
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	
Üye	4	9,5	6	9,4	22	11,3	32
Üye değil	35	83,3	58	90,6	167	86,1	260
Söylemek istemiyor	3	7,2	0	0	5	2,6	8
Toplam	42	100	64	100	194	100	300

Kentte kalma sürelerine göre siyasi partilere üyelik değerlendirildiğinde; en düşük oranda üyeliğin kentte kalma süresi en kısa olan grup tarafından (%9,5), buna karşılık en yüksek oranda üyeliğin kentte kalma süresi en uzun olan grup tarafından (%11,3) gerçekleştirildiği görülmektedir.

Siyasi partilere üyeliğin gelir durumu ve kentte kalış süresi ile doğru orantılı olduğu gözlenmektedir, ancak oy verilen partiyi gelir durumunun dışındaki etnik ve benzeri ilişkilerin belirlediği bilinmektedir.

Ortalama olarak %5 civarında olan boş oy kullanmaya karşılık, çalışmamıza katılan hanereislerinin oy verme oranı %93 civarındadır. Oy veremeyenlerin büyük bölümünün (%70 civarında) kazai-dışsal nedenlerden dolayı oy kullanamadıkları da gözönüne alındığında, oy verme düzeyinde siyasi katılımın yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır.

3.3.6 Yeniden Üretilen Yoksulluk

3.3.6.1 Eğitim Durumlarında Değişim

Yoksulluğun tekrarlanmasında -nesilden nesile aktarımında- en temel nedenlerden biri olarak yeterli eğitimin alınamaması görülmektedir. Ancak eğitimsizliği yoksulluk için yalnız bir kaynak olarak görmek, eğitimsizliğin aynı zamanda yoksulluğun bir sonucu olarak görülmesini engellemektedir.

Çalışmamıza katılan hanereisleri ile babalarının eğitim durumları karşılaştırıldığında; hanereislerinin babalarına göre daha uzun süreli eğitim aldıkları gözlenmektedir.

Hiç okula gitmemiş ve sadece okuma yazması olan hane reisi babalarının oranı %64,3 iken, hanereislerinin ki sadece %7,2'dir. Ayrıca, ilkökul üstü eğitim alan hane reisi babalarının oranı sadece %2,7 iken, hanereislerinin ki %32,4'dür.

Tablo3.72 Hane reisi ve Babasının Eğitim Durumları

Eğitim durumu	Babası		Hane reisi	
	Kişi	%	Kişi	%
Hiç okula gitmemiş	78	42,9	9	4,9
Okuryazar	39	21,4	4	2,3
İlkokul mezunu	60	33	110	60,4
Ortaokul mezunu	4	2,2	27	14,8
Lise mezunu	0	0	25	13,8
Üniversite mezunu	1	0,5	7	3,8
Toplam	182	100	182	100

Çalışmamıza katılan hanereislerinin aldıkları eğitim onları emek pazarı içindeki dezavantajlı konumlarından kurtaramamış, daha iyi yaşam koşullarına ulaşmaları için yeterli olmamıştır. Hanelerin içinde bulundukları bu koşulların çocuklar üzerindeki etkilesinden dolayı, çocuklar da çeşitli nedenlerle okullarını bırakmakta, iyi eğitim alamamakta ve kendilerine iyi bir gelecek hazırlamaktan mahrum kalmaktadırlar.

Tablo3.73 Çocukların Okullarını Bırakma Nedenleri

Okumama nedeni	Çocuk	%
Maddi olanaksızlık	58	38,7
Kendi istemedi	59	39,3
Başarısızlık	22	14,7
Fiziki ve ruhsal sorunlar	11	7,3
Toplam	150	100

Çalışmamıza katılan 300 hanede 595 evlenmemiş çocuk yaşamaktadır. Bu çocuklardan 150 tanesinin maddi olanaksızlıklar ve kendilerinin istememesi nedenlerinden dolayı okullarını bıraktıkları, 94 tanesinin ise benzer nedenlerden dolayı okullarını bırakacakları ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla hanede aileleri ile birlikte yaşayan evlenmemiş çocukların yarıya yakınının (%41) eğitimlerini tamamlamaları mümkün gözükmemektedir.

Çocukların gittikleri kurslar değerlendirildiğinde; tüm çocukların %10,4ünün (62 çocuk) kursa gittiği görülmektedir. Kurslara giden çocukların %35,5i üniversiteye hazırlık kurslarına; %64,5i ise bilgi ve beceri kazandıran çeşitli kurslara gitmektedir.

Tablo3.74 Çocukların Gittikleri Kurslar

Kurs	Çocuk	%
Üniversiteye Hazırlık	22	35,5
Dikiş - Nakış	18	29
Bilgisayar - Dil	11	17,8
Müzik - Spor	10	16,1
Çıraklık	1	1,6
Toplam	62	100

3.3.6.2 İş Durumlarında Değişim

Çalışmamıza katılan hanereisleri ile babalarının iş durumları karşılaştırıldığında; hane reisi babalarının büyük oranda (%69,6) çiftçi oldukları, buna karşılık hanereislerinin büyük oranda (%42,8) işçi oldukları gözlenmektedir.

Tablo3.75 Hane reisi ve Babasının İş Durumları

İş durumu	Babası		Hane reisi	
	Kişi	%	Kişi	%
Memur	7	3,4	28	13,5
Vasıfsız işçi	22	10,6	35	16,8
Vasıflı işçi	12	5,8	54	26
Küçük esnaf	5	2,4	21	10,1
Enformel işler	17	8,2	18	8,7
Çiftçi	145	69,6	4	1,9
İşsiz	0	0	8	3,8
Çalışmıyor	0	0	5	2,4
Emekli	0	0	35	16,8
Toplam	208	100	208	100

Babalarına göre daha uzun süreli eğitim almalarının etkisi ile, masa başı işlerde ve vasıflı işlerde çalışan hanereislerinin oranı babalarınıninkine göre oldukça yüksektir.

3.3.6.3 Borçlanma

Kent yoksulları açısından borçlanma kısıtlı olan gelirin ipotek altına alınması anlamına geldiğinden önem taşımaktadır. Çalışmamıza katılan hanereislerinin borçlanma durumları değerlendirildiğinde; içinde bulundukları zor şartlara ve düşük gelir düzeylerine rağmen, hanelerin yalnız %22,3ünün (67 hane) borcu

olduğu ortaya çıkmıştır. Hanreislerinin borç almamalarının temel nedenlerinden birisi borcu ödeyememekten, geri verememekten korkmalarıdır.

Tablo3.76 Gelir Gruplarına Göre Borç Durumları

Borçlanma	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Toplam
	Hane	%	hane	%	hane	%	
Evet	21	23,3	37	22,7	9	19,1	67
Hayır	69	76,7	126	77,3	38	80,9	233
Toplam	90	100	163	100	47	100	300

Gelir durumu ile borçlanma arasında ters orantılı bir ilişki vardır.

Borçlanma nedenlerine bakıldığında, geçim zorluğu (%34,3) en temel neden olarak görülmektedir. Ancak gelir gruplarına göre borçlanma nedenleri incelendiğinde, gruplar arasında önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. 1.gelir grubundaki haneler büyük çoğunlukla (%52,4) geçim zorluğu nedeniyle borçlanırken, 2.gelir grubundakiler (%32,4) iş için, 3.gelir grubundakiler ise (%55,6) gayrimenkul alımı için borçlanmaktadır. Bu durum özellikle 1.gelir grubunun içinde bulunduğu dezavantajlı konumu bir kez daha vurgulamaktadır.

Tablo3.77 Gelir Gruplarına Göre Borçlanma Nedenleri

Borçlanma nedeni	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Toplam
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	
Gayrimenkul alımı	0	0	6	16,2	5	55,6	11
İş için	5	23,8	12	32,4	3	33,3	20
Geleneksel harcama	2	9,5	2	5,5	0	0	4
Geçim zorluğu	11	52,4	11	29,7	1	11,1	23
Diğer	3	14,3	6	16,2	0	0	9
Toplam	21	100	37	100	9	100	67

Hanreislerinin borç aldıkları kişi ve kurumlar değerlendirildiğinde; borçlanmada da öncelikle enformal ilişkilerin tercih edildiği görülmektedir. Borçlananların yarıya yakını (%44,7) doğrudan akraba ve tanıdıklarına borçlanmıştır.

Tablo3.78 Borçlanılan Kişi ve Kurum

Borçlanılan	Hane	%
Akraba-tanıdık	30	44,7
Banka	11	16,5
Toptancı	6	9
Tefeci	4	6
Bakkal-manav	4	6
İşveren	3	4,5
Akraba+müteahhit	3	4,5
Müteahhit+kooperatif	2	3
Akraba+banka	2	3
Akraba+müteahhit	2	3
Toplam	67	100

3.3.6.4 Tasarruf

Tasarruf, gelirin kullanılmayan kısmından yapılmaktadır, dolayısıyla yetersiz gelirlerine rağmen çalışmamıza katılan hanereislerinin %13,3ünün (40 hane) tasarruf yapabilmesi önemlidir.

Tablo3.79 Gelir Gruplarına Göre Tasarruf Yapma Durumları

Tasarruf	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Toplam
	Hane	%	Hane	%	hane	%	
Evet	8	8,9	21	12,9	11	23,4	40
Hayır	82	91,1	142	87,1	36	76,6	260
Toplam	90	100	163	100	47	100	300

Tasarrufun artması yoksulluğun azalması ile doğrudan ilgilidir; 1.gelir grubundaki hanelerin yalnız %8,9unun, buna karşılık 3.gelir grubundakilerin %23,4ünün tasarruf yapabilmesi bu durumu desteklemektedir.

Tablo3.80 Gelir Gruplarına Göre Tasarrufları Değerlendirme Yöntemleri

Yatırım	1. gelir grubu		2. gelir grubu		3. gelir grubu		Toplam
	Hane	%	Hane	%	Hane	%	
Gayrimenkul	2	25	8	38,1	5	45,5	15
Menkul	6	75	13	61,9	6	54,5	25
Toplam	8	100	21	100	11	100	40

Yapılan tasarrufun ne şekilde değerlendirildiği gelir gruplarına göre incelendiğinde; 3.gelir grubundaki hanelerin diğerlerine göre daha çok ileriye dönük, uzun vadeli yatırım aracı olan gayrimenkule yatırım yaptıkları görülmektedir. 1.gelir grubundaki haneler ise yetersiz gelir düzeyleri nedeniyle daha çok kısa vadeye, gelecek günü kurtarmaya yönelik olarak menkule yatırımlar yapmaktadır.

3.3.7 Kent Yoksullarının Gelecekte Beklentileri

Hane reisinin hanesini mevcut ekonomik sistem içinde nerede gördüğünü ortaya çıkarmak için, çalışmamıza katılan hanereislerine aylık ortalama harcamaları ve rahat yaşamak için aylık ne kadar gelirin yeterli olacağı sorulmuştur.

Hanelerin aylık ortalama harcamaları ile rahat yaşamak için gerekli buldukları miktar oranlandığında; hane reisinin elde etmeye hakkı olduğuna inandığı mal ve yaşam koşulları ile gerçekte elde ettiği malların miktarı ve koşulların kalitesi arasında fark ortaya çıkmıştır.

Çalışmamıza katılan hanereislerinin %3ü (9 hane reisi) mevcut gelirlerinin yeterli olduğunu belirtmiştir. Bu hanereislerinin metropole özgü olanak ve hizmetlerle yaşamak için gerekli gelirden ve bu olanaklardan habersiz oldukları için mevcut gelirlerini yeterli bulduklarını ve kendilerini yoksul olarak görmediklerini söylemek mümkündür.

Mevcut aylık gelirlerinin iki ve daha fazla katının aylık ihtiyaçları için yeterli olacağını belirten hanereislerinin oranı %68,4'dür. Bu hanereisleri ise kendilerini yoksul olarak görmekte ve mevcut gelirlerini yeterli bulmamaktadır.

Tablo3.81 Kent Yoksullarının Değerlendirmeleri

	Komşu akrabaya göre		geçmişe göre		gelecekte	
	hane	%	hane	%	Hane	%
Daha iyi	65	28,8	73	32,3	73	32,3
Daha kötü	49	21,6	117	51,8	119	52,7
Aynı	112	49,6	36	15,9	34	15
Toplam	226	100	226	100	226	100

Çalışmamıza katılan hanereisleri hanelerini ekonomik imkanları yönünden yakın akraba ve komşuları ile karşılaştırdıklarında; çoğunlukla (%49,6) kendilerini diğerleri ile aynı durumda görmektedir.

Bugünkü ekonomik imkanlarını geçmişteki imkanları ile karşılaştırdıklarında, büyük oranda (%51,8) durumlarının bugün daha kötü olduğunu bildirmişlerdir.

Gelecekteki ekonomik imkanlarına dair beklentileri değerlendirildiğinde; kadercı bir yaklaşım içinde oldukları ve daha iyi ekonomik imkanlara kavuşma umutlarının az olduğu (%32,3) anlaşılmıştır.

4. KENTSEL GEÇİNME STRATEJİLERİNDE KADININ ROLÜ

Son yıllarda kentleşme-kentlileşme ile ilgili olan akademik çalışmalarda, olgunun toplumsal cinsiyet yönüne özel bir önem verilmektedir. Kuşkusuz, bu önemin ardında özellikle kadın akademisyenler arasında, toplumsal olguları feminist bir metodoloji ve bakış açısı ile irdelemenin gittikçe daha popüler olması, özellikle son on yılda şekillenen ideolojik durumun sonucu olarak toplumsal bilimlerde sınıfsal çözümlemenin gittikçe kaybolması gibi etmenler etkilidir. Ancak yoksulluk tartışırken, hele de hane halkı tarafından geliştirilen geçim stratejileri açısından bakıldığında, kadınlar öylesine anahtar bir rol oynarlar ki, konunun kadın boyutunun ele alınması çok geniş ve karşılıklı bir ilişkiler grubunun tartışılmasını zorunlu kılar. Bu da çalışmayı hem güçleştirir, hem de zenginleştirir.

Toplumsal cinsiyetçi ilişkiler her yerdedir. Kadın, mekanla ilişkisinde, örneğin kentle, mahallesi ile, veya evi, konutu ile ilişkisinde erkeğe göre farklılaşır. Bu farklılaşma diğer tüm etkilerinin yanında, kadının geliştirdiği geçinme stratejilerine de yansır. Benzer şekilde kadın hemşehri ve akraba ilişkilerinde erkeklerden farklı bir takım roller üstlenir. Elindeki olanakları stratejilere dönüştürüp, kendisinin ve ailesinin geçimini sağlamak üzere kullanır. Ayrıca kadın, elbette varolan sınıfsal yapıdaki ilişkiler içinde yaşamaktadır. Stratejilerini uygularken bu durumun yarattığı kısıtlar içinde hareket etme zorunluluğundadır.

Türkiye; özellikle 12 Eylül sonrasında yani liberal politikaların öne çıkarttığı bir döneme girmiştir. İşçi hakları daraltılmış, enflasyon tırmanmış, ücretler enflasyon karşısında sabit kalmış ve böylece reel ücretler düşmüş, sermaye lehinde enflasyonist politikalar uygulanmaya konularak kentlerdeki geniş kesimlerin yaşam koşullarının daha da kötüleşmesine yol açılmıştır. Aynı zamanda bu dönem, dış borçlarını ödeyemez duruma gelmiş gelişmekte olan bir çok ülkede, IMF ve Dünya Bankası destekli yapısal uyum programlarının uygulanmaya başladığı dönemdir. Bu politikalar bir çok insanın yoksullaşmasına yol açmıştır. Azalan toplumsal refah hizmetlerinden, artan işsizlikten ve diğer tüm olumsuzluklardan en fazla etkilenen gruplar; kentteki yoksul aileler ve özellikle de ailedeki kadınlar olmuştur.

“Toplumsal cinsiyet ilişkileri kadınla erkek arasında yaşanan ilişkilerdir ve diğerleri gibi bu ilişki de içinde yaşandığı ve yeniden üretildiği ortamın kuralları ile uyum gösterir” (Garber and Turner, 1995:5). Öyleyse bu ortamın dinamiklerini kavramak toplumsal cinsiyetçi bir perspektif için de ön koşuldur. Alan araştırmasında, yaptığımız gözlemlerimiz, hane halkı geçinme stratejileri üzerinde konuyu özelleştirdiğimizde de, bu stratejilerin ve varolma çabalarının büyük ölçüde kadınlara dayandığını ve kadınsız hanehalklarının, ataerkil örüntülerin çok yoğun bir biçimde desteklendiği toplumumuzda, uzun süre bu statüyü koruyamadığını göstermektedir. Sonuç olarak toplumsal cinsiyetçi yaklaşımla, geçinme stratejilerini içiçe değerlendirmek yararlı olacaktır.

Çalışmanın bu bölümünün amacı da, kent yoksullarının yoksullukla mücadele etmek için geliştirdiği geçim stratejilerinde kadının rolünün incelenmesidir.

4.1. KAVRAMSAL ALTYAPI ve İLGİLİ YAZININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Alan araştırmasının sonuçlarını değerlendirmeden önce, çözümlemelerimize yön verecek bazı kavramları da açmak/tanımlamak zorundayız. Kuşkusuz, kentsel geçinme stratejilerinde toplumsal cinsiyetin önemini incelerken, en önemli iki kavramımızı; “geçinme stratejisi” ve “toplumsal cinsiyet” kavramlarını kent boyutunda tartışmamız gerekmektedir. Aynı şekilde, **gecekondu ve kadın** özelinde de bazı değerlendirmeler yapmamız yararlı olacaktır. Toplumsal cinsiyet, kadın ile erkek arasındaki doğanın verdiği cinsiyet farklılıklarından ayrı olarak, biyolojik değil toplumsal olarak biçimlenmiş farklılıkların açıklanması için geliştirilmiş bir kavramdır. Bu şekilde açıklanan cinsiyet doğal değildir, yaratılmıştır ve toplumsal yaşamın bir çok alanında ifadesini bulur.

Ataerkillik (patriarchy) de, toplumsal cinsiyet ile çok yakın ilgisi olan bir kavramdır. Ataerkilliği, erkeğin kadın ve yaşlının genç üzerindeki, kaynağını erkekten alan, egemenliği olarak tanımlayabiliriz (Walby, 1986). Bu egemenlik toplumda hakim olan kültür ve ideolojiden kaynaklanır. Cinsiyet rollerindeki farklılaşmalar, özel ve kamusal yaşam ayrımı tüm toplumda ve özellikle ailede sürekli olarak yeniden üretilerek ataerkil ideolojiyi besler. Bu ilişkiler kadının hayatının her evresinde olduğu gibi geçim sıkıntısı karşısında geliştirdiği davranışları, üstlendiği rolleri, hanenin diğer üyeleri ile ilişkisindeki değişimleri etkiler ve feminist olsun olmasın hane halkını temel alan her çalışma bu ilişkilere gereken önemi atfederek, gerekli vurgulamaları yapmalıdır.

4.1.1. Geçinme Stratejileri

Çalışmamız tasarlanırken, geçinme stratejileri kavramı merkez alınmıştır. Strateji sözcüğü askeri anlamını dışarda tutarsak, sözlükte “önceden belirlenen bir amaca ulaşmak için tutulan yolların ve uygulanan yöntemlerin tümü” olarak tanımlanmaktadır (Püsküllüoğlu). Acaba insanların yaşamlarını sürdürebilmek ve yoksullukla mücadele edebilmek için izlediği yolları strateji olarak tanımlamak anlamlı mıdır? Sosyoloji yazınında strateji merkezli çözümlemenin popülerleşmesi konusunu tartışan makalesinde, Crow, kuramsal anlamda, stratejik çözümlemenin sadece belirli tip eylemler için, en azından bazı anlamlarda rasyonel olanlar için ve geniş ölçüde tanımlanabilir toplumsal koşullar içerisinde kullanılabileceğini belirtir (1987, 2). Oysa, insanlar planlı bir mücadeleden çok, denetimleri dışında gelişen bir ortamın kurallarına uyum sağlama çabası içindedirler. Strateji kavramının kullanımının bu denli popülerleşmesini Crow, her şeyden önce, aşırı yapısalcılığa karşı duyulan tepki

ve aktörlerin toplumsal eylemlerin pasif izleyicileri olmadığını vurgulanması çabasıyla açıklıyor. Rasyonalite tartışmasından önce, strateji tartışmasının önemli bir yönünü de “kimin stratejisi” sorusu oluşturmaktadır. Hane halkı stratejilerinden söz edildiğinde, hanenin kullanabileceği kaynaklar ve bu kaynakların kullanımı ve idaresi ön plana çıkmaktadır. Hane halkı stratejileri ilgili yazında daha çok hane halkı çalışma stratejileri olarak incelenmektedir. Hane üyelerinin, dışsal koşullara tepki olarak emek pazarına değişik biçimlerde ve yoğunluklarda katılmaları ve hane yapısında ve ilişki ağlarında yapılan düzenlemeler bu çalışmaların odak noktası olmuştur. Hane halkı stratejileri deyiminin kullanımının eleştirildiği bir başka konu da, büyük çoğunluğu ailelerden oluşan hanelerde yaş ve cinsiyet ekseninde bir güç ilişkisi yaşandığı ve hane bireyleri arasında çatışan çıkarlar bulunduğundan, alınan kararların aslında hane stratejileri olmaktan çok çatışmaya dayanan ve çoğu durumda tek kişinin, ki bu genellikle erkektir, aldığı kararlar olduğudur. Stratejilerden sözdebilmek için birden fazla seçeneğin varlığı gereklidir. Yoksul hanelerin geçinme stratejileri üzerinde konuyu özelleştirdiğimizde de, eleştiri olarak, aşırı yoksulluk durumunda stratejiler geliştirilemeyeceği, çünkü bu durumda insanların karşısında farklı kararlar alabilecekleri seçenekler olmadığı ileri sürülmüştür. Ancak alan çalışmaları sonucunda insanların benzer davranış kalıpları geliştirdiklerini, belirli bir eğilimin ortaya çıktığını görürüz, üstelik bu davranışlar çoğu kez rasyoneldir. Pahl ve Wallace (1984), hanelerin çeşitli kararlar alırken tek bir rasyonalite ile hareket etmediklerini, farklı rasyonalitelerin bir bileşimini kullandıklarını belirtir. Örneğin hanedeki eşlerin istihdama katılım kararları, ekonomik koşullar, yerel ekonominin özellikleri, toplumda geçerli tutum ve ideolojiler, hane içi koşulların tümü tarafından etkilenir. Ancak yoksulluk karşısında geliştirilen çeşitli ortak ve farklı tavırları gözlemleyebiliyoruz. Öyleyse, stratejilerin olmadığını, yoksulluk durumunda seçenek geliştirmenin mümkün olmadığını düşünmek, bireylerin ve hanelerin geliştirdikleri bu ortak tavırları görmezlikten gelmek olur. Çeşitli davranış ve ilişkiler; mevcut koşullarla başedebilmek için insanlar tarafından oluşturulmakta ve geçimi sağlamayı olanaklı kılmak için sürdürülmektedir.

De la Rocha (1994,13), stratejik çözümlemenin sağladığı olanakları dört grupta tartışmaktadır. İlk olarak toplumsal değişmeyi açıklamak için yapısal yaklaşımlara bir seçenek oluşturduğunu öne sürer. Stratejiler her zaman bilinçli (conscious) ortaya çıkmazlar, her zaman bireye gönderme yapmazlar. Tamda aktörler ile yapı arasında bir noktada yer alırlar. İkincisi, stratejik yaklaşım, geleneksel toplumlardan gelen veya kısıtlı kaynaklara ve güce sahip insanların gelenek ve görenekler dışında karar alıp eylemde bulunamayacağı görüşünü reddeder. Üçüncü olarak, 80’li yıllarla birlikte hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde hanenin değişen ekonomik koşulları karşılama yeteneğini açıklamak için uygun bir araçtır. Son olarak da, stratejik yaklaşım, son derece düşük ücretlerle hayatlarını sürdürmeye çalışan insanların, bu mücadelesinde ücretli istihdam dışındaki kaynakların önemini ortaya çıkarması bakımından kullanışlıdır.

Sonuç olarak, “stratejilerin” dışsal çevre tarafından koşullandırıldığını ve insanların kaynak geliştirip kullanma biçimlerinin daha geniş sosyo-ekonomik çevre tarafından biçimlendirildiğini akıldan çıkarmadan, strateji kavramının analitik olarak kolaylık sağlayan ve yoksulların geçim mücadelesinde hanenin refahını sağlamak için geliştirdikleri tutum ve davranışları açıklamakta uygun bir terim olduğunu söyleyebiliriz.

Geçinme stratejilerinin amacı yaşamın sürdürülmesidir. Stratejilerin belirlenmesinde amaçların, araçların ve kaynakların belirlenmesi büyük önem taşır. O halde yoksulların, mücadele için kullandıkları kaynakları nelerdir? Bu soruya verilen yanıt, konuya toplumsal cinsiyetçi perspektiften bakanlar için özellikle önemlidir. Çünkü yanıt genişledikçe, yani genellikle hane reisi olan erkeğin kazancı dışında, farklı kaynaklar tanımlandıkça, ve önemleri takdir edildikçe, kadınların bu kaynakların yaratılması ve kullanımındaki rolü ve etkisi de açığa çıkmaya başlar. Hoodfar(1996,4), hane halkının, gelir yaratmak için hem nakit (cash), hem de geçimlik (subsistence; ev işleri ve çocuk bakımı gibi) tarzı ekonomik etkinliklerin bileşimini kullandığını hatırlatarak, piyasa dışı (non-market) etkinliklerin de bu konuyu içeren çalışmalarda içerilmesi gerektiğini belirtir. Hanehalklarının, özellikle de düşük gelirli olanların, ekonomik konularda yaptıkları tercihleri anlayabilmek için bu şarttır. Bu etmenlerin çözümlemeye içerilmeleri, kadınların hane halkı ekonomisine katkıda bulunmak için yaptıkları tercihlerin mantığını kavramamıza da olanak verir. Kadın, ev dışında ya da içinde herhangi bir işe girerek, doğrudan maddi bir kaynak yaratabileceği gibi, hanenin gündelik yeniden üretimi için gereken ev içi işleri yaparak, ev içi üretimde bulunarak, çocukları yetiştirerek, toplumsal ilişki ağlarında etkin olarak yer alarak, haneye yeni kaynaklar yaratır ya da varolan kaynakları daha etkin kullanarak vazgeçilmez ve çok önemli strateji alanları açar.

Bryan Roberts’a (1994) göre aile stratejileri hayatta kalabilmek ya da toplumsal hareketlilik sağlayabilmek üzere aile üyelerine yol gösteren örtük ilkelerdir. Geçinme stratejileri, ya da belki daha geniş ve daha doğru anlamıyla “varolma stratejileri” ni Chant bireylerin ve hanehalklarının (genellikle ikincisinin) günlük yeniden üretimlerini sağlamaya yönelik etkinliklerini tanımlamak amacıyla kullanılan bir terim olarak açıklar. Kanımızca, bu açıklama yetersizdir, bu stratejiler, günlük yeniden üretimi aşan bir takım amaçlara yönelebilirler. Bu anlamda Roberts’ın tanımı daha kapsayıcıdır. Üstelik, bazı stratejiler, örneğin göç, zaten kendi içinde daha iyi bir gelecek hedefini taşır.¹⁸ Geçinme stratejileri basitçe “bugünlük” olmadığı gibi, aktörlerin o an yarattığı izlenceler de değildir. Çoğu durumda aktörler daha önce izlenen stratejilerden “ilham” almaktadır. Bu nedenle stratejilerin zaman boyutu hem geçmişe, hem de geleceğe yönelik olarak çok daha uzun erimlidir.

¹⁸ Göç olgusuna bakışı, neo-klasik, yapısal ve hane stratejileri olmak üzere üç kavramsal yaklaşım içinde değerlendiren ve sonuncusunun önemi vurgulayan bir çalışma olarak Cecilia Tacoli’nin 1995 tarihli makalesine bakılabilir. “Tacoli, Cecilia. *Gender and International Survival Strategies*, IURR, 17(2), 1995, pp.199-211.

Schlyter, (1998,29) hayatta kalabilme (varolma) stratejileri kavramının bir anlamda çok geniş, bir anlamda çok dar olduğuna işaret eder. Çok geniştir, çünkü herşeyi içerebilir ancak aynı zamanda salt maddi koşulları düşündürterek duygusal ve sembolik değerleri dışarda tuttukları için çok da kısıtlayıcıdır.

4.1.2. Hane halkı

Hane halkı geçinme stratejilerini incelerken kullandığımız temel çözümleme birimi hane halkıdır. **Hane halkı** aynı zamanda kadınların davranış, statü ve kaynakları kullanması bakımından da önemli bir ölçüdür. Kavrama değişik açılardan yaklaşan türlü tanımlar olmasına rağmen, gelişmekte olan ülkeler için Slyvia Chant'ın vurguladığı hane halkı tanımı geniş kabul görmüştür. Buna göre; *“hane halkı aynı evde yaşayan ve yemek pişirme ve yemek yeme gibi temel ev içi (domestic) ve/veya üretici etkinlikleri paylaşan bireyleri kapsayan bir birimdir”* (Chant, 1996:7). Bu birimin iç işleyişi, birleşik refahı en çoğa çıkartmaya yönelmiştir. Bu anlamda, hane halkı bireylerinin arasında bir işbirliği olduğundan sözedilebilir, ancak bu çatışan çıkarlar bulunmadığı anlamına gelmez. Bu işbirlikçi çatışma (cooperative conflict) kavramı, ilgili yazındaki bir çok çalışmada da vurgulanmıştır.¹⁹ Hanede girdilerin sağlanması ve yararların paylaşılması anlamında bir eşitsizlik söz konusudur. Her hane üyesi eşit düzeyde emek sarfetmez ve kaynak dağılımından eşit paylar almaz.

Hane halkı ile aile aynı anlama gelmez. Aile akrabalık (kinship) ilişkilerine dayanır ve hanenin ötesinde bir anlama sahiptir. Hane halkı ortak mekan paylaşımının yanı sıra yaşamın sürdürülmesi ve üretim için etkinliklerde bulunur ve bu yönüyle hane(halkı) toplumsal bir birimdir. Hoodfar, hane halkını *“kendi varlığını ve yeniden üretimini güvence altına almak için kollektif bir gelir yaratıp, kullanan grup”* olarak tanımlamıştır. Hanehalkları gelişmekte olan çoğu ülkede ailelerden oluşur. Chant da hanehalkları ailelerden oluştuğu zaman, birimin akrabalık sisteminin (kinship system) kimi geniş değerlerini ihtiva ettiğini, ailevi ideolojinin (familial ideology) araçları olduğunu vurgular (Chant, 1991:7). Bu terimi Michelle Barret'in çalışmasından almıştır. Bu idolojinin temel bileşenlerini ataerkillik ve toplumsal cinsiyetçi işbölümü oluşturmaktadır. Sonuçta; çalışmamızın ana konusu olan geçinme stratejileri *“hane”* içinde geliştirilir; aynı zamanda hane, toplumsal ve kültürel değer ve normların oluşup, nesilden nesile aktarıldığı bir birimdir; ki toplumsal cinsiyet ilişkileri bunların başında gelir.

¹⁹ De La Rocha (1994), Chant (1996), Hoodfar (1996), Tacoli (1995)

4.1.3. Aile Döngüsü

Kentli hanelerde toplumsal cinsiyet ilişkilerini çeşitli boyutlarıyla tartışıp, bu sonuçları kendi alan araştırmamızla ilişkilendirmeden önce, dikkat çekmek istediğimiz bir diğer kavram da “aile döngüsü” (domestic cycle) dır. Aile döngüsü kavramı, hanelerin gelişme süreçleri içerisinde değişime konu olduklarını ve dışsal koşullara uyum sağlamak için geliştirdikleri stratejilerin bu gelişme süreci içinde bulundukları aşamaya göre şekillendiğini vurgulamak amacıyla kullanılmaktadır.

Aile döngüsü, hane içi dinamiklerin kavranabilmesi için, dışsal etmenlerden başka, çok temel bir içsel etkinin varlığına dikkat çeker. Çalışmada yapmak istediğimiz değerlendirmelerden bir tanesi de, aile döngüsündeki nitel ve nicel değişikliklerin hane halkı geçinme stratejilerine olan etkisidir. Hane dinamik birimdir, zaman içinde değişir. De la Rocha, (1994) Guadalajara’da yaptığı çalışmasında hanedeki değişimi incelerken üç zaman eksenini dikkate almak gerektiğini vurgulamaktadır. Bunlar; bireysel değişimlerin ele alındığı bireysel zaman (individual time), aile döngüsünde meydana gelen değişiklerin incelendiği hane zamanı (household time) ve bireye ya da haneye dayanmayan, daha geniş toplumsal olgularla ilişkili olan toplumsal zaman(social time) dır.

Sonuç olarak, anketimize dahil olan aileleri değerlendirirken hane içi gelirin gelir getiren hane üyelerinin sayısıyla, bu sayının da aile döngüsünde hanenin bulunduğu aşama ile yakından ilgili olduğunu görebiliriz. Örneğin, çocukları çalışma yaşına ulaşmış, ancak henüz evlenerek ayrı bir aile kurmamış hanelerde, bu çocuklarda gelir getirici etkinliklere katılır ve kazandıklarını haneye getirirler, böylece bu hane, anne, baba ve henüz bakıma muhtaç yaşta küçük çocukları olan, yani aile döngüsünün henüz genişleme aşamasında olan ailelerden daha fazla gelir sahibidirler. De la Rocha aile döngüsünü: genişleme, denge ve yayılma aşamaları olmak üzere üç aşamaya ayırmaktadır. Burada unutulmaması gereken nokta, bu aşamaların birbirini izleyen, birinin bitip diğerinin başladığı düzenli zaman aralıkları değil, iç içe geçen süreçler olduğudur. Ayrıca kullanılan stratejilerde hanenin içinde bulunduğu aile döngüsü aşamasından etkilenirler. Küçük bir çocuk haneye ilk katıldığında, tüketimi arttıran, ancak gelir getirmeyen bir bireydir ve hanenin masrafını arttırır, ancak uzun dönemde gelir getiren bir aile üyesi durumuna gelir ve hatta anne-babası çalışamayacak kadar yaşlandığında onlara bakar.

Yukarıda da değindiğimiz gibi, hane halkı birleşik refahı arttırmak için bir işbirliği içindedir, ama aynı zamanda çatışan çıkarlar da sözkonusudur. Hane içinde bir güç ilişkisi yaşanmaktadır. Burada ezilen ve hakim durumda olan taraflar vardır. Güç yaş ve cinsiyet ekseninde bir hiyerarşi içinde dağılmıştır. Erkek üyeler, kadınlara, yaşı büyük olanlar, gençlere ve gelir getirenler getirmeyenlere göre daha fazla ayrıcalıklara, kaynak ve yararların dağılımında daha büyük paylara sahiptir. Bu aile içinde gerilim ve çekişmelere neden olmaktadır. Erkek egemen sistem, şiddet yoluyla otoritesini yeniden

üretmektedir. İlgili yazında hane içi şiddeti, erkeğin iş hayatındaki güçsüz konumu ile ilişkilendirmek oldukça yaygın bir yaklaşımdır. Kamusal alanda güçsüz olan erkek, güçlü konumda olduğu hane içinde gücünü kanıtlama olanağı bulur ve bu şekilde kadının ikincil konumunu sömürür. **Hane içi şiddet**, üzerinde çalışılması en zor konulardan biridir. Başka bir yanıyla da hane içi şiddet, kentsel geçinme stratejileri konusuyla, ilk bakışta, ilgili gibi görünmese de şiddetin toplumsal bir olgu olduğunu ve toplumsal ilişkileri son kertede belirleyen etkenin ekonomik ve sınıfsal ilişkiler olduğunu kabul ederek, hane içi şiddetin toplumdaki sömürü ilişkilerinin bir boyutu olan ataerkil ilişkilerin sonucu olduğunu görürüz. Şiddet elbette sadece yoksul ailelerde rastlanılan bir olay değildir, ancak yoksulluğun şiddeti doğurduğu, en azından keskinleştirdiği de kabul görmüş bir gerçektir. Kısaca, hane halkını çözümleme birimi olarak kabul eden her çalışma; bu birimin ortak stratejileri, ve türlü tartışmaları bir arada barındıran çelişkili bir birim olduğunu akıldan çıkarmamalıdır.

4.1.4. Emek pazarı ve Kent Yoksulları

Emek pazarı ve kent yoksulları arasındaki ilişki, hane halkının geçinme stratejileri konusunu tartışan bir çalışma için anahtar konumdadır. Emek pazarına katılım konusu ise kadın ve erkekler için farklı değerlendirme ve kavramsallaştırmalar yapmayı gerektirmektedir. Yoksullaşmaya karşı mücadele etmek için geliştirilen stratejilerin başında, hane reisinin, yani genellikle erkeğin, **ikinci bir iş bulması** gelir. Koşulların ağırlığı bazen, hanenin diğer üyelerini yani kadınları ve çocukları da iş bulmaya iter. Kadınlar bazen de **ev içinde para karşılığı üretimde** bulunurlar. Birçok çalışma göstermiştir ki, 1980 sonrası tüm dünyayı etkileyen ekonomik bunalım, kadınların iş gücüne katılımlarını arttırmıştır. Kadınların katılımını arttıran bir başka etken de 1980 sonrası yapısal uyum politikaları uygulayan ve ihracata yönelik gelişim modelini benimseyen ülkelerde ortaya çıkan ucuz emek gereksinimini karşılayan bir işgücü potansiyeli olmalarıdır (Ecevit, 1998). **Kadınların işgücüne katılım** oranları giderek artmakta ve bazı sektörlerde kadınlar erkeklere göre daha fazla istihdam edilmektedirler. İlgili yazın bu gelişmeleri ifade edebilmek için **“işgücünün kadınlaşması”** (feminization of labor force) terimi ortaya çıkmıştır.

Kadınların istihdam tercihleri üzerinde yoğun olarak hanedeki diğer bireyler de etkilidir. Diğer bir deyişle, hane ile emek pazarı arasında, özellikle kadınların emek pazarına katılımı arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki daha çok feminist araştırmacıların çalışmalarında vurgulanmakta ise de, aslında tüm çalışmalarda göz önünde tutulması gereken bir ilişkidir. Smith, (1997, 62) geleneksel neoklasik teoriye göre bireylerin emek pazarına katılım kararının iki farklı zaman kullanımı arasındaki rasyonel tercihe dayandığını belirtmektedir; iş zamanı ve boş zaman (work time and leisure time). Hanenin emek pazarı etkinliklerine olan etkisinin anlaşılması için ise; zamanın üçüncü bir kullanım şekli önem kazanır; evde geçirilen zaman (Mincer, 1980, Smith'in çalışmasında). Yani, başta çocuk bakımı olmak üzere, çeşitli ev işleri ile

geçirilen zaman. Eser, (1997, 60) zaman kullanımı araştırmalarına göre, kadınların aile içinde, hiç çocukları olmasa da, bir ya da daha çok kişi ile yaşadıkları durumlarda, erkeklere göre iki veya üç kat daha fazla zamanlarını yeniden üretim etkinlikleri için harcadıklarını vurgulamaktadır.

1970 ve 80 lerde kadının istihdamı konusu feminist tartışmaların odak noktasındaydı. Emek pazarına artan oranlarda katılımın kadını özgürleştireceği savunulmaktaydı. Bu önermenin geçerliliği kimi çalışmalarda sorgulanmaya başladı, çünkü kadınlar, dünyanın her yanında çoğunlukla düşük yetenek isteyen ve düşük ücretli işlerde çalışmakta ve geleneksel cinsiyetçi işbölümü çerçevesinde ev içi sorumluluklarını da sürdürdüklerinden ikili yük (double burden) altında kalmaktadırlar.

Kadınların işgücüne katılımdaki konumlarını değerlendirmek için yapılan açıklamalar kabaca konunun iki ayrı yönüne vurgu yapar; talep faktörüne vurgu yapan çalışmalar ve arz yönüne vurgu yapan çalışmalar. Chant'ın (1991,7) ayrıştırmasını izlersek arz faktörleri tartışılırken kullanılan değişkenler şöyle sıralanabilir: 1. Kişisel özellikler (yaş, eğitim, yetenekler), 2. Hane halkı biriminin maddi ve demografik özellikleri (gelir düzeyi, yaşlar, çocuk sayısı vs.) ve 3. Aile örgütlenmesinin toplumsal/ideolojik tarafları (toplumsal cinsiyetçi ilişkiler ve cinsiyetçi iş bölümü). Talep tarafındaki faktörler tartışılırken kullanılan değişkenler ise şunlardır: 1. İşverenlerin ayrımcılığı, 2. Kadınların emek pazarının gerektirdiği hünelerinin olmaması, 3. Yasal düzenlemeler ve 4. Kadınların sendika etkinliklerinden dışlanmışlığı.

Kadınların işgücündeki konumlarını tek bir nedene bağlayarak açıklamak elbette çok basit kalmaktadır. Bu konu tartışılırken, gerek maddi, gerek ideolojik çok çeşitli etmenlerin karşılıklı ilişkileri incelenmelidir. Sinclair, (1991) şimdiye kadar yapılan çalışmalarda, kadınların işgücüne eşitsiz katılımının devamına hizmet eden güçler ve bu eşitsizliğin hangi koşullar altında değişime uğrayabileceği konusunda üç tür değişken tanımlandığını belirtir. Bunlar sırasıyla, maddi koşullar, kurumsal belirleyiciler ve tercih, tutum ve ideolojiler gibi gözlemlenemeyen etmenlerdir.

Beechey (1987, Chant'ın çalışmasından) de şimdiye kadar yapılan çalışmaların çoğunda arz faktörlerini açıklamak için aile merkezli bir çözümleme, talep faktörlerini açıklamak için ise işyeri merkezli bir çözümleme yapıldığını belirtir. Arz faktörlerine yönelik açıklamalarda kadının yeniden üretime ilişkin rolleri, talep faktörlerine ilişkin açıklamalarda ise, işe almadaki ayrımcılık başlangıç noktası olarak alınmıştır. Aslında hiçbir çalışma konuyu tümüyle tek bir yönden ele almaz; ancak temel ayrım kadının istihdamı konusunda aileye veya emek pazarına verilen rolün ne kadar merkezi olduğudur. Chant tüm bu etmenlerin birlikte etki gösterdiğini belirterek, değerlendirmede dikkatli olunması gerektiğini vurguluyor:

“Eğer kadınların işgücüne katılımı, bazı ekonomik ortamlarda hane halkının yapısından bağımsız olarak tutarlı bir biçimde yüksek oranlardaysa, o zaman kadın istihdamının temel olarak hanenin dışından gelen talep faktörleri ile belirlendiğini varsayabiliriz. Ancak eğer bazı hane tipleri, yerel ekonomik koşullara ve hatta ulusal ekonomik krizlere karşın kadını evde tutuyorsa, o zaman arz faktörlerinin (yani birey ve hane özelliklerinin) kadın istihdamı önünde daha belirgin bir engel oluşturduğunu varsaymalıyız” (Chant, 1991:17)

Sinclair(1999), kadınların düşük statülü ve düşük ücretli işlerde yoğunlaşmasını açıklamaya yönelik olarak iktisatçılarca geliştirilen iki kuramı incelemiş ve eksikliklerini tartışmıştır. İktisatçılara göre, kadının emek pazarındaki durumlarına ilişkin her açıklamada, emeğin talep ve arzının incelenmesi esastır. Bunlardan en yaygını insan sermayesi (human capital) kuramıdır. Buna göre, ücret düzeyleri ile kişinin insan sermayesi, yani eğitimi, yetiştirilmesi ve hünarları arasında doğrudan bir ilişki vardır. Temel önerme kadınların erkeklere göre düşük olan eğitim ve deneyim düzeylerinden dolayı daha az beceriye sahip oldukları yönündedir. Bunu açıklamak için de kadınların çocuk yetiştirmek için emek pazarı dışında harcadıkları zaman vurgulanmakta ve ayrıca kadınların daha az eğitim gerektiren işleri yeğledikleri çünkü emek pazarında bu eğitimin karşılığını alacak kadar çok zaman geçirmeyi düşünmedikleri belirtilmektedir. Bu anlayışa göre, işveren de bu nedenlerle kadının erkek kadar firmaya bağlılık duymayacağını düşünerek, kadın işçilerden çok, sürekli çalışmayı arzulayan erkek işçileri eğitmeyi tercih etmektedir. Sinclair’e göre bu mantığın temel sorunu döngüselligi, yani insan sermayesi eksikliğinin kadının istihdam koşullarındaki değişimin hem nedeni, hem de sonucu olmasıdır. Göz önünde tutulması gereken bir başka konu da istihdam tercihlerinin, kararlarının çeşitli sınırlar altında alındığıdır; daha doğrusu bu sınırlamaların, ölçülmesi pek de mümkün olmayan değişkenleri de kapsamasıdır. Örneğin, emek pazarında o anda var olan ücretli işlerin miktarı maddi anlamda bir sınırdır, ancak tercihler, sosyalizasyon, kadın ve erkek için uygun rollere ilişkin inançlar gibi maddi olmayan ancak çok etkili değişkenler de mevcuttur. Modelde içerilmeyen/içerilemeyen bu değişkenler kuramın geçerliliğini sarsmaktadır; çünkü emek pazarı toplumsal cinsiyetçi ilişkilerden bağımsız olmadığı gibi, kadının ücretli işlere katılımı onların aile ve akrabalık yapılarından, çocuk bakımı gibi yeniden üretime dair ilişkilerinden bağımsız bir şekilde anlaşılamaz. Sinclair’in sözleriyle:

“Erkekler ve kadınlar; önceden varolan toplumsal cinsiyetçi varsayımlar ve gücün eşitsiz dağılımına bağlı olarak eşitsiz bir düzlemde emek pazarına girmektedirler” (Sinclair, 1991:6).

Radikal iktisatçıların parçalanmış emek pazarı (segmented labor market) kuramı ise, emek pazarının nasıl yapılandığını inceler, ancak özellikle eşitsizlik konusunda odaklanır. Ortodoks modellerin tersine, varolan kaynak ve güç dağılımı ortamındaki emek pazarı ilişkilerini değil, bu eşitsizliğin nedenlerini ve pazar davranışları üzerindeki etkisini açıklamayı amaçlar. Buna göre emek

pazarında kadının eşitsiz durumu yalnızca onların üretim ve tüketimle ilişkisinin çözümlemesiyle açıklanamaz, kadınların yeniden üretimdeki rolleri, emek pazarına girmeden önceki toplumsallaşma sürecinin rolü de gözönüne alınmalıdır. Daha önce de söylediğimiz gibi hane tamamen uyumlu bir birim değildir, ailedeki güç ilişkileri istihdam tercihlerini de etkiler. Ekonomik koşulların zorlamasıyla kadınlar emek pazarına daha yüksek oranlarda katılsalar dahi, bu ev içi sorumlulukların paylaşımında önemli bir değişikliğe neden olmaz, veya kadınlar, diğer etmenlerin yanı sıra, ev içi sorumluluklarını aksatmamak için daha düşük statülü, düşük gelirli ve güvencesiz işlerde çalışırlar. Böylece ev içi sorumlulukları da devam ettiğinden kadınlar ikili bir yük (double burden) altında kalırlar. Bu durumda ev içi işleri diğer hane üyelerine bırakma yoluna da gidebilirler. İlgili yazındaki bir başka önerme de, bu durumda hane halkının yapısının değişmesi (üye sayısının arttırılması ya da çocukların evlatlık verilmesi gibi) dir. İşgücüne katılım uzun erimde hanenin yapısı ve toplumsal cinsiyetçi ilişkilerin kimi biçimlerinde bir değişime yol açabilir. Ailevi ideolojiler hanenin pratik gereksinimleri ile çeliştiği noktada değişime ve uyarlanmaya konu olabilir. Chant'ın (1991:14) sözleriyle *"...sembolik düzeyde ataerkil aile bir kurum olarak dokunulmamış kalırken hane halkı biriminin maddi düzeyinde sosyal normlar ve pratikler uyarlanabilir."*

Kadınlar kendilerine özgü bir takım hayatta kalma stratejileri geliştirirler. Schylter'a(1998) göre kadınlar toplumda ezilen taraf olduklarından sürekli kendi denetimleri dışında gelişen koşullara uyarlanmaya çalışırlar ve esasında geliştirdikleri tüm stratejiler, bu anlamda uyumlanma stratejileridir. İlgili yazında kadınların hane içinde geliştirdikleri tutum ve davranışlar incelenirken, sıkça sözedilen bir özellikleri de kadının özverili olması, kişisel çıkarlarını değil de, başkalarını düşünmesi (altruizm) dir. Çocuk yetiştirme, ailenin, özellikle kadının en önemseddiği konulardan biridir.

Geçinme stratejisi kavramını kentsel boyutta incelediğimizde, özellikle yoksul kesimlerde **kayıtdışı ekonominin** oldukça önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Çalışmanın diğer bölümlerinde daha ayrıntılı olarak ele alınacak da olsa, bu noktada kadınların kayıtdışı ekonomideki rolleri üzerine bazı tanımlamalarda bulunmak gerekmektedir. Kadın istihdamına yönelik yazında yer alan bir başka kabul de kadınların enformel sektörde yoğunlaştıklarıdır. Kadınların kayıtdışı ekonomideki konumları ile ilgili çalışmaları kendi anketimizden çıkan sonuçlarla karşılaştırdığımızda, ne tür benzerlikler görülebileceği ilerleyen bölümlerde incelenecektir.

4.1.5. Tüketim İlişkileri ve Kadın

Geçinme stratejilerinin bir boyutu üretim ise bir başka boyutu da tüketimdir. Bu anlamda **tüketimin düzenlenmesinde kadının rolüne** değinilmesi gerekmektedir. Kadınlar ev dışında bir işte çalışıyorsa ücretleri ile, evde üretimde bulunuyorlarsa ev içindeki üretimlerinden elde ettikleri gelir ile, hane

içi ekonomiye katkıda bulunurlar. Ancak kadınlar ücretli bir işte çalışmasalar dahi hane içinde tasarruf edilmesini sağlayan etkinliklerini arttırarak yine hane içi ekonomiye büyük ve vazgeçilmez katkılar sağlarlar. Erkekler genellikle dışarıda bir işte çalışarak, eve somut bir miktar gelir getirirler. Kadınların ise, eğer dışarıda çalışmıyorlarsa, katkıları daha dolaylı ve görünmezdir. Kadınlar genellikle hane içi yaşamın ve tüketimin düzenleyicisidirler.²⁰ Harcamayı düşürücü etkinlikler oldukça çeşitlidir. Bunlar genel olarak geçimlik emek (subsistence labor) olarak adlandırılır ve ev içi tüketim için yiyecek üretmek, evlerin içinde yaşayanlarca inşaa edilmesi ve tamirata, ev işleri ve çocuk bakımına kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. Hoodfar(1996), parasal bir karşılığı olmayan ev içi işlerinin hane ekonomisinde hayatın sürdürülmesi için yapılması zorunlu etkinlikler olarak vurgularken, ev içi iş teriminin tarih üstü ve kültürler arası (transhistorical and cross-cultural) ortak bir terim olarak algılanmasının yalnlışlığına dikkat çeker. Ev işlerinin, sosyo-ekonomik gelişme, ekolojik koşullar, toplumdaki kültürel değerler ve hanenin sahip olduğu kaynakların genişliği gibi pek çok etmen tarafından etkilendiğini belirtir ve konuyla ilgili çalışmalarda bu etmenlerin gözardı edilmemesi gerektiğini hatırlatır. Sonuç olarak, bilinçli ve harcamalarını en aza indirmiş bir tüketici olmak kadının geçimi sağlamak için geliştirdiği stratejilerden biridir.

4.1.6. Toplumsal İlişki Ağları ve Kadın

Çalışmamızın bir boyutu da aile, akraba, hemşehri ve komşularla kurulan ilişkiler, bu ilişkilerin genişletilmesi ve pratiğe geçirilmesi anlamında **toplumsal ilişki ağlarında kadınların rolüdür**. Kadınlar geçinme stratejilerinin kurulmasında merkezi bir önem kazanmışlar mıdır? Bu soruya verilecek yanıt yapılan yorumlarla şekillenecektir. Örneğin, toplumsal ilişki ağlarının kurulması ve geliştirilmesi dünyanın bir çok yerinde yoksullar arasında önemli bir geçinme stratejisi olarak görünmektedir. Yani toplumsal ilişki ağları da, hanenin kaynaklarından biri olarak değerlendirilir. Burada alan araştırmasının değerlendirilmesi sonucunda, kadınların anahtar bir rol oynadığını gözlemlersek, kadınların geçinme stratejilerinin geliştirilmesinde merkezi konumlara geldiğini öne sürebiliriz. Vurgulanmasında yarar olan bir nokta, bu ağların kurulması ve geliştirilmesinin kadın ve erkeklerin sosyal yaşamlarından, diğer etkinliklerinden ayrık, bağımsız olarak uğraştıkları bir alan olmadığı, bu sürecin toplumsal hayatın içine yayılmış, evde, mahallede, işyerinde, akrabalar, komşular veya hemşehriler arasında hayatın içine gömülmüş bir durumda sürdürüldüğüdür.

Bu örüntüler, acil durumlarda bir güvence, yaşamın sürdürülmesi için vazgeçilmez bir kaynak olarak görülmelidir. Bu ilişki ağlarını kurma ve sürdürme rolü aslen kadınların uğraştığı bir alandır. Bu ilişki ağlarında, maddi-manevi bir çok mübadeleler ve yardımlar elde edilir; ancak kuşkusuz bunlar

²⁰ Burada “düzenleyici” olmak ile, “yönetici” olmak arasındaki fark dikkate alınmalıdır. Çoğu kez kadın karar alma süreçlerine katılmaz, alınan kararların yarattığı kısıtlar içinde tüketimi sadece düzenler.

içinde en önemlisi “enformasyon” dur. Bu enformasyon iş bulma, ev bulma, uygun bir eş bulma gibi türlü konuları kapsayabilir. Sharma (1986), Hindistan Shimla’da yaptığı çalışmasında hanelerin ve kadınların iletişimde bulunduğu toplumsal ilişki ağlarını gözlemlemiş ve enformasyon ve yardımların; hanenin gereksinimlerine göre düzenlenmesinde hem kadınların, hem de erkeklerin sorumlu olduğunu; ancak bir uzmanlaşmanın ortaya çıktığını belirtmiştir. İş ve kalacak yer bulunması gibi konularla erkekler daha ilgiliyken; uygun eş bulunması ve ev içi yardım gibi konularda kadınlar daha hakim görünmekte. Bu farklı ağların kesişme noktası ise hanedir. Sharma’nın dikkat çektiği bir başka nokta da bu ilişki ağlarının genellikle yatay; yani benzer gelir ve statü grubundaki insanlar arasında kurulduğu; ancak bazı kilit noktalarda dikey ilişkilerin de kurulabileceğidir. Dikey ilişki örneği olarak temizlikçi kadınla, ev sahibi kadın arasındaki ilişki verilmiştir. Hoodfar (1996) ise Kahiredeki araştırmasında kent yaşamının akraba ilişkilerini zayıflattığına ilişkin bulgular çıkarmıştır. Sonuç olarak, toplumsal ilişki ağlarının kurulması ve işletilmesi, kentsel geçinme stratejilerinin en önemlilerindendir. Kadınların bu ağlardaki işlevleri, akrabalık ilişkilerinin kentlerde ne yönde geliştiği yukarıda vurguladığımız konular çerçevesinde alan araştırması sonuçları ile incelenecektir.

Yukarıda, çözümlemelerimize yön verecek bazı kavramları tanımladık, “geçinme stratejisi”, “toplumsal cinsiyet”, “hane halkı”, “aile döngüsü” kavramlarını kent boyutunda tartıştık. Emek pazarı ve kent yoksulları başlığı altında, yazında, kadınların işgücüne katılımı konusunu inceleyen çalışmalar, talep faktörüne vurgu yapan çalışmalar ve arz yönüne vurgu yapan çalışmalar olarak kabaca iki grup altında değerlendirildi. Kadınların enformal sektördeki artan rolleri vurgulandı. Tüketimin düzenlenmesinde kadının rolüne değinilerek, geçimlik emek sunumundaki rollerine dikkat çekildi. Son olarak, ilişkilerin genişletilmesi ve pratiğe geçirilmesi anlamında toplumsal ilişki ağlarında kadınların rolü konusu tartışıldı. Çalışmanın bir sonraki bölümünde aynı başlıklar takip edilerek, Türkiye yazını ve varolan durum değerlendirilecek, en son bölümde ise tüm bu tartışılan kavramlar ve önermeler, alan araştırması bulgularıyla karşılaştırılacaktır.

4.2. TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Türkiyede de çoğu ülkede olduğu gibi hanehalkları genellikle aile temellidir. Bunda, gittikçe daha çok yaygınlaşan “çekirdek aile” oluşumu da etkili bir etmendir. Türkiye’de gecekondu bölgelerinde aynı çatı altında yaşayanların ortalama rakamı Kongar’ın araştırmasına göre 4.3’tür. Alpar’ın araştırmasına göre bu rakam Ankara için 5.19, Şenyapılı’nın araştırmasına göre 5.22 bulunmuştur.²¹ Hacettepe Nüfus Etüdları Enstitüsü’nün Nüfus ve Sağlık Araştırmasında da (1998), ortalama hane halkı büyüklüğü kentsel yerleşim yerleri için 4 olarak belirlenmiştir. DPT araştırmasına göre Ankaradaki ailelerin %78.3’ü çekirdek aile niteliği göstermektedir. Hacettepe Nüfus

²¹ Kongar (1998), DPT-Alpar (1991), Şenyapılı (1981)

Etüdları Enstitüsü'nün Araştırmasında ise çekirdek aile oranı büyük kentler için %80.9 olarak bulunmuştur.

Türkiye'deki gecekondü araştırmalarında, aile döngüsündeki değişimin hanenin kaynak ve harcamalarına olan önemli etkisi pek hesaba katılmamıştır. Bu çalışma, anılan eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır. Haneye giren gelir miktarı ile hanenin bileşimi, daha doğrusu aile döngüsünde bulunduğu aşama çok yakından ilgilidir. Şöyle ki, çocukları çalışma yaşına ulaşmış, ancak henüz evlenerek ayrı bir aile kurmamış hanelerde, bu çocuklar da gelir getirici etkinliklere katılır ve kazandıklarını haneye getirirler, böyle bir hane, anne, baba ve henüz bakıma muhtaç yaşta küçük çocukları olan, yani aile döngüsünün henüz genişleme aşamasında olan ailelerden daha fazla gelir sahibidirler.

4.2.1. Gelir Getiren Olarak Kadın

Dünya genelinde kadınların işgücüne katılım oranlarının giderek artmakta olduğunu ve bazı sektörlerde kadınların erkeklere göre daha fazla istihdam edildiğini daha önce belirtmiştik. İlgili yazında bu gelişmeleri ifade edebilmek için “işgücünün kadınlaşması” (feminization of labor force) terimi ortaya çıkmıştır. Acaba işgücünün kadınlaşması kavramı Türkiye özeli için geçerli olabilir mi? Türkiyede işgücünün kadınlaşmasından söz edilebilir mi?

Tüm Türkiye geneli için kadın istihdamının durumu Devlet İstatistik Enstitüsünün Hane halkı İşgücü Anketinden yararlanılarak gözlemlenebilir. Ancak, bu anketlerin düzenli aralıklarla yapılamadığı, ancak 1988 sonrası düzenli hale geldiği unutulmamalıdır. Yine de kadın istihdamı konusunda pek çok çalışmada bu verilerden yararlanıldığını görürüz.²² Türkiye’de kadınlar genel bir eğilim olarak, örgütlü, düzenli ve formel işlere yetersiz ve eşitsiz katılmaktadırlar. Çalışan kadınların çoğunluğu tarım işkolunda-kırda çalışmaktadır ve çoğu ücretsiz aile işçileridir, tarım-dışı sektörlerde ise, faal nüfusun cinsiyet yapısı aşırı dengesizdir. 1955-1985 yılları arasındaki istatistikler, işgücünün tarımdan tarım dışına, ücretsiz aile işçiliğinden ücretli işçiliğe geçiş sürecinde olduğunu göstermektedir. (1955 yılı için kadınların tarımdışı sektördeki oranı % 5.2 iken, 1985’te bu oran %22 ye ulaşmıştır.) Her ne kadar 1960’lı yıllarla beraber tarım-dışı sektörlerde bir artış gözlemlense de, kadınların istihdama katılımı yine de çok sınırlı kalmıştır. Türkiye’de sanayideki istihdam olanaklarında 1960’lı yıllarla beraber bir artış yaşandığını fakat 1970’lerin sonlarından günümüze kadar bir gelişme yaşanmadığını gözlemlenmiştir. Yeni yatırımların ve yeni istihdamların yapılmadığı böylesi bir ekonomik bunalım döneminden en çok zarar gören kesim küçük ve orta boy firmalar olmuştur. Böylesi bir durumun kadınlar açısından önemli sonuçları olmuştur. Krizden etkilenen sanayi kollarının kadınların yoğunlaştığı kollar olması, işçi çıkarımlarının yapıldığı dönemlerde vasıfsız, yeri kolay

²² Ecevit (1998), Kayasü (1995), Özar (1996), Kasnakoğlu- Dayıoğlu (1997)

doldurulabilir işçilere daha önce yol verilmesine, kadınların bu sıfatlara daha çok uymaları nedeniyle işlerini kaybetmelerine yol açmıştır. Bu ekonomik bunalım ortamında dış pazara yönelik olarak fason üretime kayan küçük sermaye, bu işkolunda kadınları fabrika dışında kendi evlerindeki makinelerle iş yapan sigortasız, güvencesiz ve düşük ücretli üreticiler olarak istemektedir. Hizmetler sektöründe ise aranan “eğitililik” sıfatı nedeniyle bu işkolundan yararlananlar daha çok az sayıdaki orta ve yüksek eğitim düzeyine erişmiş ve görece genç kadınlar olmuştur.

DİE’nin anketlerinden 1988-1996 arasında toplanan veriler değerlendirildiğinde şu iki genel eğilim saptanabilir:

- hem Türkiye genelinde, hem kentsel, hem de kırsal kesimde kadınların işgücüne katılımlarında bir düşme görülmektedir. (1988’de %16.4, 1996’da %14.6) Bu noktada Ecevit’in uyarılarına dikkat etmek gerekir (Ecevit, 1998). Bu sonucun ortaya çıkmasında DİE’nin işgücü tanımının da etkisi vardır. DİE işgücünü, “istihdam edilen kadınlar artı işsiz kadınlar” olarak ele almıştır. İşgücüne katılım oranı da işgücündeki toplam nüfusun 12 ve üstü yaşıdaki nüfusa bölünmesi ile elde edilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta işgücüne katılımı değil, istihdama katılımın ele alınmasıdır. Bu şekilde düşündüğümüzde istihdam edilen kentli kadın nüfusunda aslında artış olduğu görülebilir. (1989’da %12 1996’da %12.6)
- Bir başka bulgu da kadınların sanayiden çok hizmetler sektöründe yoğunlaştığıdır.

Tablo 4.1 İşgücüne Katılım Oranları (12+yaş) (% olarak)

	1988	1990	1994	1999
TÜRKİYE	55.6	53.5	51.6	48.7
Erkek	76.5	73.9	71.2	68.3
Kadın	34.9	33.4	31.9	29.7
KENT	45.4	43.3	42.4	39.8
Erkek	72.9	70.3	67.7	64.3
Kadın	16.9	15.2	15.9	15.8
KIR	65.6	64.1	62.7	60.3
Erkek	80.4	78.0	75.8	73.7
Kadın	51.8	51.2	50.4	47.6

Kaynak: DİE, 1999 Hane halkı İşgücü Anket Sonuçları, Ankara.

Ayrıca ülkemizde, dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi işsiz kadınların oranı, işsiz erkeklerin oranından dikkat çekici bir biçimde daha yüksektir. Özellikle eğitim düzeylerine göre işsizlik oranları kentte kadınlar için oldukça yüksek boyutlardadır. Ayrıca, kırsal kesimden kente göçen kadın, kentte eğitimsiz ve vasıfsız işgücü olarak iş olanaklarından çok kısıtlı olarak yararlanabilmektedir. Bu kadınların çoğu ev kadını olmakta, bir kısmı ise düşük statülü, düşük ücretli, süresiz, geçici, sosyal güvencesi bulunmayan kayıtdışı ve marjinal işlerde çalışmaktadır. Eve iş verme sisteminde çalışan kadınların sayısındaki artışta bir çok çalışmada vurgulanmaktadır.

Tablo 4.2 İşsizlik Oranı (12+Yaş) (% olarak)

	1988	1990	1994	1999
TÜRKİYE	8.3	8.5	8.3	7.3
Erkek	7.7	8.4	9.1	7.7
Kadın	9.6	8.9	6.7	6.4
KENT	13.2	13.4	12.9	11.7
Erkek	9.8	10.8	11.4	10.6
Kadın	28.4	26.1	19.6	16.4
KIR	4.9	5.1	4.6	3.4
Erkek	5.7	6.0	6.4	4.3
Kadın	3.9	3.9	1.9	2.1

Kaynak: DİE, 1999 Hane halkı İşgücü Anket Sonuçları, Ankara.

DPT'nin geçekondtu araştırmasında hane reisi eşlerinin %3'ünün çalıştığı belirlenmiştir.²³ Ayrıca çalışan kadınların çoğu da eğitimsiz ve niteliksiz işgücü olduklarından ev hizmeti tarzı niteliksiz işlerde toplanmışlardır. Yine aynı araştırmada; İzmirde ve İstanbul'da fabrika işçileri ikinci yoğun grubu oluşturukun, Ankara'da ikinci yoğun meslek grubu idari personel hizmetleridir.

Dayıoğlu ve Kasnakoğlu'da (1997, 334), kentsel kesimde kadınların işgücüne katılımları konusunu Türkiye genelinde inceledikleri çalışmalarında, Türkiye ekonomisindeki yapısal değişimin ve kentleşmenin işgücü bileşimini de etkilediğini, sektörlerin göreceli önemlerinin değişmesinin talep edilen işgücü niteliklerinin de değişmesine yol açtığını belirtirler. Türkiye'de son bir kaç on yılda, tarımda çalışan kadın ve erkek işgücü önemli miktarlarda azalmış, sanayi ve hizmetler sektörlerinde istihdam artmış, ancak kadınların katılımı yine de sınırlı kalmıştır. Bu çeşit yapısal değişiklikler, tüm işgücünü etkiler; ancak zaten emek pazarı için yeterli yetenekleri ve deneyimleri edinememiş kadınlar, en çok etkilenen gruplardandır. 1970'li yıllardan bu yana, tarım sektöründe çalışan kadın ve erkeklerin sayısı hızla azalmış, sanayi ve hizmetler sektöründe ise istihdam artmıştır. Bu değişiklik talep edilen işgücü niteliğini de değiştirmiş, işgücü kendini bu değişikliklere uyarlamak durumunda kalmıştır.

Kasnakoğlu ve Dayıoğlu, kadınların insan sermayesinin en önemli iki bileşeni olan eğitim ve deneyim düzeylerinin erkeklere göre düşük düzeylerde olmasını kadınların istihdamını belirleyen en önemli etmen olarak vurgulamışlardır. Kazanç eşitsizliklerinin nedenleri olarak da yine kadın ve erkekler arasındaki insan sermayesi farklılıkları ile kadın ve erkeklerin, insan sermayesi birikimlerinin farklı değerlendirilmesi, yani işgücü piyasasındaki ayrımcılık sıralanmıştır. Yapılan çözümlemeler sonucu, kadının işgücüne katılımını etkileyen en önemli etmenin eğitim olduğu sonucuna ulaşılmış ve bu bulgunun kadının işgücüne katılımını engelleyen ve azaltan en önemli unsurun, değişen işgücü piyasa koşullarına insan sermayesindeki eksiklikler nedeniyle uyum sağlayamaması olduğu varsayımını desteklediği belirtilmiştir. Kazanç farklılığı

²³ aynı sonuç İstanbul için %6 ve İzmir için %7.6 dır.

ise piyasadaki ayrımcılık ile açıklanmaktadır. Bu alışma, açıkça grlyr ki, kadınların işgücüne katılımındaki konumlarını değerlendirmek için konunun talep etmenine vurgu yapan çalışmalardan biri, yani kadının istihdamı konusu değerlendirilirken emek pazarına daha merkezi bir rol atfedilmiştir.

Kadınların düşük oranlarda emek pazarına katılımı konusunu tartışırken, “fırsat maliyeti” kavramını da dikkate almak gerekir. Kadın, geleneksel cinsiyetçi işbölümüne göre, çok çeşitli ev içi sorumluluklara sahiptir. Bu nedenle emek pazarına girişlerinin fırsat maliyeti oldukça yüksektir ve bu istihdam tercihlerini etkiler. Dayıoğlu ve Kasnakoğlu çalışmalarında bu olguyu kadınların boş zamanları ve evde yaptıkları işlerin toplam ekonomik değeri olarak tanımlanan “rezervasyon creti” kavramı ile açıklamışlardır. Buna göre; kadınlar kuramsal olarak, bu creti emek piyasasında alabilecekleri ücret ile karşılaştırmakta ve eğer rezervasyon ücretleri piyasa ücretinden düşükse, işgücü piyasasında yer almayı seçmektedirler (ibid, 337). Bu açıklama doğru olmakla birlikte, ek açıklamalar gerektirmektedir. Toplumsal cinsiyetçi sosyalizasyon süreci, tercih, tutum ve ideolojiler gibi gözlemlenemeyen etmenlerde en az fırsat maliyeti faktörü kadar geçerlidir ve tüm bu etmenlerin karşılıklı etkileşimi dikkate alınmalıdır. Işgcne katılım kararı sadece kadına ait değildir, özellikle çalışmamızın ana konusu olan kentli yoksul ailelerde erkek egemen aile yapısı bu tercih üzerinde doğrudan belirleyicidir.

Bir sonraki bölümde, örneklemimizdeki çalışan kadın oranı verilecektir, şimdilik çalışan kadınların ankete katılan kadınların çok küçük bir bölümünü oluşturduğu ve çalışanların çoğunluğunun da enformel sektörde olduğunu belirtmekle yetineceğiz.²⁴ Ancak, formel sektörde çalışan kadınların diğer kentlere oranla daha yüksektir olduğu bulgusu da vurgulanmalıdır. Bunu Ankara’nın “memur kenti” olarak anılan yapısına bağlı yerel etmenlerle açıklamak yerinde olur. Enformel sektörde çalışan kadınlar (ve erkekler) hakkında ayrıntılı bilgilere sahip değiliz. Ancak yerel araştırmalar kadınların, Türkiye’de özellikle büyük kentlerde gittikçe artan oranlarda marjinal işlerden gelir elde ettiklerini göstermektedir.²⁵ Enformel sektördeki bu büyümeyi açıklamak için enflasyonist politikalar karşısında hanelerin yeni gelir yolları arayışı içine girmesi, ayrıca devlet ve özel sektörün işsizliği hafiflettiği ve üretim maliyetini düşürdüğü için bu büyümeyi desteklemesi gibi açıklamalar yapılmaktadır. Ayrıca enformel sektördeki işlerin esnek niteliği, kadınların cinsiyetçi iş bölümü çerçevesinde üstlendikleri ev içi sorumlulukları ile gelir kazanma zorunluluklarını uzlaştırıcı bir rol oynamaktadır. Bu anlamda kadınlar tarafından da yeğlendiklerini söyleyebiliriz. Ayrıca;

“enformel sektördeki işler, kadının geleneksel rolleri içinde tanımlanan işlerle örtüştüğü ve bu bunların uzantısı olarak tanımlandığı için kadının aile ve

²⁴ Enformel sektör faaliyetleri yasal sözleşmeye dayalı ilişkilerin dışında gelişen, sigortasız ve güvencesi olmayan faaliyetlerdir. (Cannolly, 1985) Enformel ekonomi devlet tarafından düzenlenmeyen gelir sağlama etkinlikleridir. (Roberts, B., 1994)

²⁵ J. White, Kayas vb.

sosyal çevresi tarafından onay görmektedir. Bu işler kadının namusuna ve toplumsal imajına bir tehdit olarak algılanmamaktadır” (Erman, T., Kalaycıoğlu, S. ve H. Rittersberger-Tılıç., 1999).

Ailelerde genellikle hanenin bir üyesi formel sektörde çalışırken, bir diğer üyesi de enformel sektörde yer alır. Böylece hem iki sektörün de avantajları kullanılır, hemde gittikçe yetersiz hale gelen formel sektör geliri, enformel sektörden kazanılan gelire tamamlanır. Enformel işler çok çeşitlidir. Örneğin, tekstil sektöründe evlere parça başı iş verilmesi, ev dışında hizmetçilik, çocuk bakıcılığı, temizlikçilik ya da oya, tiğ işi, örgü gibi el becerileri kullanılarak üretilen malların satılması bu kapsamda ele alınmaktadır. Ankaradaki alan araştırmasında karşılaşılan en sık durumlardan biri de bu sonuncu örnektir. Ancak bu işlerde bir süreklilik olmadığı gibi, gelirden düzensiz, çok sınırlı ve değişkendir. Tabii hiçbir iş güvencesi de bulunmaz. Zaten kadınlar bunu çoğu zaman “iş” olarak dahi değerlendirmezler, kadınlık görevlerinin bir uzantısı, bir boş zaman uğraşı olarak görürler. Çalıştıklarını varsaymaz, kazandıkları parayı ve harcadıkları zamanı görmezden gelirler. “Ekmek kazanan erkek” ve “kadının yeri evidir” şeklinde toplumda hakim olan kabuller de, kadınların yaptıkları işlerin aile bütçesine “katkı” şeklinde ikincil bir değerlendirmeye tabii tutulmasını destekler.

4.2.2. Yeniden Üretim ve Kadın

Kadının, geliştirilen geçim stratejilerinin bir parçası olarak, emeğini ücretli/maaşlı olarak pazarlaması kadar önemli bir başka alan da, “yeniden üretim etkinlikleri” başlığı altında toplayabileceğimiz kadının ücretsiz emeğini hane halkı üyelerinin hizmetine sunmasıdır. Zorlu ekonomik koşullarla mücadelede, bu etkinlikler, yoksulluğun aşılmasında neredeyse tümüyle kadınlar tarafından yürütülen, olmazsa olmaz en temel günlük yeniden üretim pratikleridir. Yeniden üretim etkinlikleri çok geniş bir alanı kapsar, yemek pişirme; temizlik gibi gündelik ev işlerinin yerine getirilmesi; ev içi tüketim için yiyecek üretilmesi; el işi; dikiş; örgü yaparak, dışardan alınacak çeşitli tüketim malzemelerinin evde üretilerek maliyetinin azaltılması gibi, pek çok etkinlik alanı sayılabilir. Yeniden üretim etkinliklerinin bir yönünü de, fiziksel yeniden üretim olarak adlandırılacak çocuk sahipliği, çocuk sayısı ve çocuk bakımı etkinlikleri oluşturur.

Ailenin çocuğa karşı duyduğu doğal sevginin yanı sıra, Türk toplumunda genel olarak ana ve babalar, çocuklarının ileri yaşlarda kendilerine bakacağını düşünme eğilimi içindedirler. Bu tavır, gecekondulu ailesinde özellikle baskındır ve hatta uzun dönemli bir geçinme stratejisi olarak değerlendirilebilir. DPT’nin çalışmasında, gecekondularda çocuğun artık sosyal güvence unsuru olmaktan çıktığı, yetiştirilmesi için gerekli olan hizmetlerin maliyetinin önem taşımakta olduğu belirtilmiştir. Bu sonuca ulaşmak için biraz erken görünse de kısa dönemde, çocukların yetiştirilme maliyetleri elbette çok önem taşır. Ancak

yukarıda sözü geçen aile döngüsü kavramı da hesaba katılarak, uzun dönemde çocukların hala sosyal güvence unsuru olarak değerlendirildiğini söyleyebiliriz. Gecekondu ailesi ve özellikle anneler, genel olarak çocuklarını yaşama yeterince iyi ve donanımlı bir noktadan başlatmak için çaba gösterirler. Aileler, bunun için temel kurum olarak eğitimi görmektedirler. Neredeyse tüm aileler, çocuklarının eğitim almasını ve olanaklar ölçüsünde okula devam etmesini dilemektedirler. Kırsal kesimden kente gelen aileler, çocuklarının eğitimi maddi bir yatırım olarak görmektedirler. Çocukların okuyup, bu sayede sağlam işler edinmesi, hanenin geleceğine etki ederek, ekonomik ve toplumsal statüde iyileşmeyi sağlayacak bir faktör olarak değerlendirilir. Türkiye'de anne ve babalar arasındaki genel eğilim, çocuklarının ileri yaşlarda kendilerine bakacağı yönündedir.

İdeal çocuk sayısı; hanenin ve kadının gelecekle ilgili tutum ve beklentilerindeki değişimleri gözlemek anlamında çok önemli bir göstergedir. DPT'nin çalışmasında Ankaradaki hane reislerinin %72'si ideal çocuk sayısına iki olarak yanıt vermiştir. Hacettepe Nüfus Etüdları Enstitüsünün (1998) araştırmasında saptanan rakam da ikidir. 1995 yılı itibariyle Türkiye nüfusunun % 64.5'unu doğurgan çağıdaki kadınlar ve çocuklar oluşturmaktadır. UNICEF'in araştırmasına (1996,4) göre, Türkiye'de kadınların yapmış oldukları ortalama doğum sayılarında son 15 yıl içinde bir düşüş gözlenmektedir. 1978 yılında 15-49 yaş grubundaki kadınlar ortalama olarak 2.9 canlı doğum yapmakta iken, 1993'te bu oran 2'ye inmiştir. Toplam doğurganlık hızı kırsal yörelerde yaşayan kadınlar için 3'ten biraz fazla olup, kentsel yörelerde 2 çocuk civarındadır. Her üç kadından sadece biri gebeliğe karşı gerçek anlamda korunabilmektedir. Her üç doğumdan biri istenmeden olmakta, isteyerek yapılan düşükler, bir aile planlaması yolu olarak kullanılma eğilimi göstermektedir. Her yüz gebeliğin 13.4'ü isteyerek düşükle sonuçlanmakta, isteyerek düşüklerin yüzde 56.7'si başka çocuk istememe nedenine dayanmaktadır. Her üç gebe kadından biri doğum öncesi bakım almamakta, her 10 doğumdan dördü evde olmakta, her 10 doğumdan biri herhangi bir sağlık personeli yardımı olmadan gerçekleşmektedir. 1993 yılı itibariyle bebek ölüm hızı bin canlı doğumda 53'tür.

Türkiye'de çalışan kadınlar çocuklarının bakımı için geleneksel aile ilişkilerini kullanmakta ve anne- kayınvalidelerinden yardım almaktadırlar. Komşular ve bakıcı tutulması gibi yöntemlerde kullanılmaktadır.

4.2.3. Toplumsal İlişki Ağlarında Kadının Rolü

Türkiye'de kırsal alanlardan kentlere göç edenlerle ilgili çok sayıda çalışma yapılmış ve bu çalışmaların hemen tümünde bu insanların kentte akrabaları ve hemşehrileriyle bir arada yaşadıkları saptanmıştır. DPT'nin 1991 tarihli gecekondu araştırmasına göre hemşehrileriyle aynı mahallede oturma oranı

Ankara’da %75.8’dir.²⁶ Ayata (1996) da kentli Türk ailelerinde dayanışma konulu çalışmasında aynı mahallede yaşayanlar arasında akrabalık ilişkisine sıklıkla rastladığını belirtmiş, ayrıca kadınların aile ve akrabalık ilişkilerini korumakta çok daha istekli olduğunu vurgulamıştır. Ayata bunu toplumsal cinsiyetçi rol farklılaşmasına bağlamaktadır; şöyle ki, bu farklılaşma, yemek pişirme, temizlik, çocuk bakımı gibi evdeki klasik işleri kadınlara atfetmiştir ve bu toplumsal etkinlikler daima kısmen akrabalık ilişkisi içerir. Akrabalar dışındaki komşularla olan iletişimde de kadınlar yoğun ilişkiler geliştirirler.

Sosyal refah politikalarının çok sınırlı olduğu ülkemizde aile içi ilişkiler ve dayanışma bir anlamda sosyal sigorta işlevini görmektedir. Ailenin bu işlevi en çok kırsal kesimden metropollere göçün toplanma noktası olan gecekondu mahallerinde kendisini hissettirir.

4.2.4. Türkiye’de Kadın Politikaları

Türkiye’de kadın ve aile politikalarında kadının çalışma hayatı konusunda, politikalar üretilmesi için 1989 yılında Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu kurulmuştur. Kurumun, Türk ailesinin bütünlüğünün korunması, güçlendirilmesi, sosyal refahın artırılması için gerekli araştırmalar yapılması, aileye ilişkin ulusal bir politikanın oluşturulmasına yardım gibi çeşitli işlevleri vardır. Eser’in (1997, 70) ifadesiyle,

“aileye yönelik politikalarda, kadının eğitimi, çalışma hayatına katılımı gibi haklarının önünde temel engel olan aile sorumluluklarının yumuşatılmasına veya aile içi işbölümünün geliştirilmesine yönelik görüşler mevcut olmayıp, temelde kadın ve çocuğun korunması söz konusudur... Kadına yönelik politikalarda ise temelde kadının statüsünün iyileştirilmesi, toplumda kendi ayakları üzerinde durabilmesi, ekonomik özgürlüğünü sağlayabilmesi ve bunun için ailevi sorumluluklarının yarattığı kısıtlamalardan kurtulma yollarını kapsamaktadır”

Eser bu noktada kadına yönelik politikalar ile aileye yönelik politikalar arasında ilk bakışta karşıt bir özellik göze çapsa da, Kalkınma Planı ve Programlarda kadın konusunun, kadının kalkınmadaki yeri, katkısı ve kalkınmadan pay alması ile sınırlı olduğunu hatırlatıyor.

“Kadına yönelik politikalarda kadın, fert olarak ailesinden ve çocuktan ayrı bir varlık olarak görülmektedir. Kadının eğitim ve çalışma imkânlarından daha fazla yararlanması amaçlanırken, çocuk bakım imkânlarının artırılması gereğinden bahsedilmektedir. Ancak, çocuk bakımı kadının ve çocuğun, dolayısıyla ailenin korunması çerçevesinde ele alınmakta, çalışma hayatının kapsamında kadının istihdamının artırılmasında bir önemli engel olduğu vurgulanmamaktadır. Böylece ülkemizde işgücü piyasasının şekillenmesinde ve

²⁶ aynı oran İstanbul için %73.4, İzmir için %62.2 bulunmuştur.

kadın istihdamının arttırılmasında devletin, çocuk bakım imkaanlarını arttırmayı etkileyici bir faktör olarak görmediğini söyleyebiliriz. Diğer bir deyimle çocuk bakımı annelerin çalışmasından doğan sorunlar içerisinde yer almakta, annelerin çalışmasının ve istihdama daha çok katılımını arttırmanın bir aracı olarak görülmemektedir” (ibid.).

Genel anlamda, Türkiye’de kadınların statülerinin ilerlemesi, ailenin toplumsal statüsünün artması ile ilişkilendirilmektedir. Özbay’dan (1995:158) aktarırsak, “... hızlı toplumsal dönüşüm süreci içinde Türkiye’de kadınlar kendileri için toplumda bir statü istemeye özendirilmemektedirler.”

4.3. ALAN ARAŞTIRMASI

Bu bölümde çalışmamızın ana eksenini oluşturacak olan stüdyo çalışması dahilinde yapılmış olan anketler değerlendirilecektir. Çalışmanın bu bölümünde, öncelikle çalışmanın kuramsal çerçevesinin ortaya konması, daha sonra tartışılan kuramsal çerçeve ve kavramsal altyapının ışığında, ilgili yazındaki görüşlerin ve incelemelerin geçerliliğinin tartışılması amaçlanmaktadır.

Bu noktada yapmak istediğimiz, toplumsal cinsiyet tartışmalarında feminist yöntemibilim ve bakış açısının doğrularının ve yanlışlarının ortaya konulması ve kent yoksullarının yoksullukla mücadele etmek için geliştirdiği geçim stratejilerinde kadının rolünün yaptığımız çalışma doğrultusunda incelenmesidir.

Son yıllarda değişik disiplinlere ait pek çok akademik çalışma, konusunu toplumsal cinsiyetçi bir perspektiften bakarak kurgulamaktadır. Özellikle kadın akademisyenler arasında, toplumsal olguları feminist bir metodoloji ve bakış açısı ile irdelemenin gittikçe daha popüler olduğunu ve toplumsal bilimlerde sınıfsal çözümlemenin gittikçe belirsizleştiğini gözlemleyebiliriz. Alan araştırmamız düzenlenirken, kentsel yoksulluk ve geçinme stratejileri anabashiğı altında, dört alt başlık belirlenmiş ve bu gruplarda sırasıyla sınıf, etnisite, mekan ve kadın boyutlarına ilişkin veri toplanması ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Kapitalizmin batı örnekleri kadar olgunlaşmadığı ve ataerkil ilişkilerin çok yoğun yaşandığı bir toplum yapısına sahip olduğumuzdan, geçinme stratejilerinde kadının rolünü ve konumunu kavramaya yönelik bir çaba çalışmamız için kritik önem taşımaktadır. Ancak burada vurgulanmasında fayda olan nokta, çalışmamızın temel vurgusunun “kadınlar” değil, “kent yoksulu kadınlar” olduğudur. Kentsel geçinme stratejilerinde, kadınlara ilişkin konuları değerlendirirken, aşırı ekonomist ve salt feminist yaklaşımların noksanlarından kaçınılmalıdır. Ne piyasa süreçleri, toplumsal cinsiyet ilişkilerinden, kültürel ve siyasal baskılardan bağımsız işler; ne de dışsal ve daha geniş ekonomik yapıyı, kadın emeğinin ev içi üretim boyutunu hesaba katmadan sağlıklı bir çözümleme yapılabilir.

Ataerkillik, en temel ve basit anlamıyla, toplumda erkeğin kadın üzerindeki egemenliğini ifade eder ve bu egemenlik toplumda hakim olan kültür ve ideolojiden kaynaklanır. Çalışmamız düzenlenirken hane halkı birimi temel çözümleme birimi olarak alınmıştır, stratejilerin toplumumuzda yaygın olarak ailelerden oluşan hanelerde geliştirilmesi bir yana, hane, cinsiyet rollerindeki farklılaşmaların, özel ve kamusal yaşam ayrımının sürekli olarak yeniden üretilerek ataerkil ideolojiyi beslediği alandır. Strateji kavramının ve hane halkının analiz birimi olarak kullanılması, her şeyden önce, aşırı yapısalcılığa karşı aktörlerin hareket alanları geliştirebileceklerini vurgulamak anlamında önemlidir. Ekonomik ve sosyal politikaların uygulanmasında da aile belirleyici bir konuma sahiptir. Çünkü toplumda, genel olarak, bireyler aile içinde yaşamakta, kendileriyle ilgili kararlar aile içinde alınmaktadır. Aile içindeki bireylerin gelirleri çoğunlukla birleştirilerek, tüketim birlikte yapılmaktadır. Sonuç olarak, “stratejilerin” dışsal çevre tarafından koşullandırıldığı, insanların kaynak geliştirip kullanma biçimlerinin daha geniş sosyo-ekonomik çevre tarafından biçimlendirildiği ve hanenin dinamik bir birim olduğunu, aile döngüsündeki nitel ve nicel değişikliklerin hane halkı geçinme stratejilerine olan etkisi hesaba katılarak, çalışmanın, alan araştırması sonuçlarının değerlendirildiği bir sonraki bölümünde, kent yoksullarının yoksullukla mücadele etmek için geliştirdiği geçim stratejilerinde kadının rolü, örneklemedeki bulgular doğrultusunda incelenecektir.

4.3.1. Örneklemedeki Aileler ve Ailedeki Kadınlar Hakkında Genel Bilgiler

4.3.1.1. Aile Yapısı ve Büyüklükleri

Alan araştırmamızda toplam 300 hane ile görüşülmüştür. Bu hanelerin dört tanesinde kadın hane üyesi olmadığından anketin kadınlarla ilgili bir bölümü uygulanamamış, hane reisi kadın olan 13 örnekte hem kadın, hem erkek anketi aynı kişi ile yapılmıştır, iki ankette oğullarıyla birlikte yaşayan kadınlarla, diğer 280 ankette, hanereisleri ve onların eşleri ile görüşülmüştür. Kadın anketinde geçim stratejileri ile “kadın”ın ilişkisinin yanı sıra, hanehalklarının ortaklaşa geliştirdiği stratejiler ile bunların hane üyelerine yansımaları da araştırılmıştır. Kadın anketinde yer alan değişkenleri kabaca beş bölümde toplamak mümkündür. a.) gelir getirici etkinlikler, b.) yeniden üretim etkinlikleri, c.) toplumsal ilişki ağları, d.) kamusal alanla kurulan ilişkiler, e.) politik tutum ve davranışlar.

Değerlendirmelere geçilmeden önce, anımsatılması gereken bir nokta aile bileşimlerinin çeşitliliğidir. Daha önceki bölümlerde sözünü ettiğimiz aile döngüsü ve bu döngüdeki nitel ve nicel değişiklikler, hane halkının kaynakları, istihdam durumları, tutum ve davranışları ve dolayısıyla geçinme stratejileri üzerinde etkilidir. Hane dinamik bir birimdir, zaman içinde değişir. Bireylerin içinde yaşadıkları nesnel koşullarda zorlayıcı ekonomik koşullara uyum sürecinde geliştirdikleri stratejilerde büyük fark yaratır. Örneklemede yer alan hanelerin büyük çoğunluğu (%84.6 sı) çekirdek ailedir. Geniş aile oranı ancak

%4.7'dir. Bunun dışında hanelerin % 7 si bir akrabalarıyla birlikte yaşayan çekirdek aileler, % 3.7 si ise eşlerden birinin olmadığı parçalanmış çekirdek ailelerdir. Örnekleme aynı çatı altında yaşayanların ortalama büyüklüğü 4.45 olarak bulunmuştur. Hanelerde gelir getiren üyeler temelinde bir değerlendirmeye gidildiğinde; hanelerin % 54.2'sinde sadece bir kişinin, %27.1'in de ise iki kişinin gelir getirmekte olduğu görülüyor. Üç veya daha fazla kişinin gelir getirdiği haneler ise örneklemin % 13.4'ünü oluşturmaktadır.

Hanedeki değişimi incelerken bireysel, hane ölçeğinde ve toplumsal olmak üzere üç zaman eksenine dikkati çekmiştik. Anketimize dahil olan aileleri değerlendirirken hane içi gelirin gelir getiren hane üyelerinin sayısı, bu sayının da aile döngüsünde hanenin bulunduğu aşama ile yakından ilgili olduğunu görebiliriz. Örneğin, aile döngüsünün genişleme aşamasını geride bırakmış ve belli bir yaşa erişmiş çocuklarını emek pazarına göndererek masrafları kısıp, haneye giren geliri arttıran haneler diğerlerine göre oldukça avantajlı konumlarda bulunabilirler. Ancak Ankara örneğimizdeki aile döngüsünün ilgili yazındaki diğer örneklerden farklılaştığı noktalara da değinmek gerekir. Ankara'da araştırma yaptığımız alandaki kadınların pek azı hayatında bir işte çalışmış idi. Oysa örneğin, Guadalajara örneğinde; genç kadınların çoğu etkin olarak çalışma hayatına katılıyorlar ve evlendikten sonra çocukları belli bir yaşa gelene kadar uzak kalıp, aile döngüsündeki bu süreci geçirdikten sonra, çoğu kez tekrar emek pazarına giriyorlar. Ankara alan çalışmasında ise, ekonomik durumun şu anki zorlayıcı koşulları altında dahi, hayatında hiç çalışmamış ve bundan sonrada çalışmayı düşünmeyen kadın oranı örneklemin yarısını oluşturmaktadır. (tüm kadınların % 50.1'i)

Kadın anketi uygulanan kadınların yaş ve eğitim durumlarına ilişkin bir çözümleme yaptığımızda; ankete katılan 296 kadının yaşlarının, 15 ile 73 arasında değişen çok geniş bir yelpazeye yayıldığını görmekteyiz. Bu kadınların yaş ortalaması 38'dir. Eşlerin büyük bir çoğunluğunda koca karısından yaşça daha büyüktür. Örnekleme'deki çiftlerin neredeyse yarısı (% 48.8) aynı yaştadır, eşler arasında yaş farkı 0-8 arasında değişmektedir. Çiftlerin %13.2'sin de kadınlar kocalarından daha yaşlıdır. Bu oranlar Hacettepe Nüfus ve Sağlık Araştırmasının (TNSA-98) bulgularıyla uyumludur.

Kadınların 281'i evli, 13'ü dul, biri bekar, biri de boşanmıştır. Kadınların doğum yerleri de oldukça çeşitlilik göstermektedir. Ancak %32 lik bir oranla Yozgat doğumlular en büyük grubu oluştururken, bunu sırasıyla Ankara (%23.3), Aksaray (%9.8) ve Çorum (%9.1) doğumlu gruplar izlemektedir. Kadınların yarıdan fazlası ilköğretim mezunu. (%53.4) dır. Bunu %23.3 lük bir oranla, hiç eğitim görmemiş ve okur-yazar dahi olmayan grup izlemekte, 295 kişilik kadın grubunda üniversite mezunu 2 kadın bulunmaktadır.

Aşağıdaki tablo hane halkı reisi ile eşinin eğitim durumlarını göstermektedir.

Tablo 4.3 Hane Halkı Reisi ve Eşinin Eğitim Durumu

	Hane reisi	Eşi
Hiç okula gitmedi	6.0	22.8
Okur-yazar	5.0	5.7
İlkokul m.	59.1	54.4
Ortaokul m.	13.9	7.8
Lise m.	13.2	8.9
Üniversite m.	2.8	0.4
Toplam	100%	100%

Bu tablo, hane halkı reisi ile eşinin eğitim durumları arasında çok ciddi farklılaşmalar olduğunu açıkça göstermektedir. Eğitim durumu, çalışmaya ilişkin tutum ve davranışlardan, sağlık ve temizlik alışkanlıklarına, doğurganlık eğilimlerinden, tüketim alışkanlıklarına kadar pek çok olguyu etkileyen bir değişken olduğundan bu konu çok önemlidir. Tabloyu incelediğimizde hem kadın, hem de erkeklerde en yüksek oranların ilkökul mezunlarında yoğunlaştığını görüyoruz. Türkiye’de ilkökul eğitimi zorunludur ve son yapılan yasal değişiklik ile 8 yıl sürmektedir. Oysa anket uygulanan kadınların %22.8 gibi çok dikkat çekici bir oranını hiç okula gitmemiş ve okuma yazma bile bilmeyen kesim oluşturmaktadır. Üstelik bu oran, aynı durumdaki erkeklerin oranının üç katından fazladır. Ayrıca hane halkı üyelerinin okula devam ettikleri ortalama süreyi yıl olarak cinsiyete göre değerlendirdiğimizde, örneklemdeki erkeklerin ortalama 6.17 yıllık süre ile, örneklemdeki kadınlardan 1.76 yıl daha uzun eğitim süresine sahip olduğu görülmektedir. Bu sayıları Hacettepe Nüfus ve Sağlık Araştırmasının (1998) Türkiye geneline²⁷ ait bulgularıyla karşılaştırdığımızda, bizim örneklemimizde yer alan kadınlar ile eğitim durumlarının daha düşük düzeylerde bulunduğunu ve kadınlar ile erkekler arasındaki farklılaşmanın daha keskin olduğunu görmekteyiz. TNSA 98 verilerine göre, erkekler okula devam ettikleri ortanca 4.7 yıllık süre ile kadınlardan 0.4 yıldaha uzun eğitim süresine sahiptirler. Eğitim düzeyi kentsel ve kırsal alanlar için ayrı değerlendirildiğinde kentlerde erkeklerin dörtte üçten fazlası, kadınların ise üçte ikisine yakını en az ilkökul mezunudur.

Aşağıda yer alan tablo DİE’nin Ankara iline ait Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1990) yayını, Hacettepe TNSA-98’de hane halkı nüfusunun eğitim düzeyine ilişkin tablodan alınan kentsel kesimde kadınlara ait bulgular ve çalışmamızda yer alan “kadın” nüfusun eğitim durumuna ilişkin yüzde dağılımlarını bir arada sunmaktadır. Çalışmaların farklı tarihlerde yapılmış olmaları, çeşitli tanımların örtüşmemesi, kapsanan nüfusun farklılıkları gibi çeşitli sorunlar olmasına karşın bu üç çalışmadaki bulgulara bakarak genel bir eğilim çıkartabiliriz. Buna göre, alan çalışmamızda, Ankara geneli ile karşılaştırıldığında, hiç eğitim almamış grup 6.86 oranında daha fazla iken, ilkökul mezunları 6.48 oranında daha dar bir gruptur. Ortaokul, lise ve üniversite mezunları ise alan çalışmamızda Ankara verilerinin gösterdiği

²⁷ Bu araştırma kapsamındaki kadın ve erkeklerin yaklaşık üçte ikisi kentsel alanlarda, geri kalanı ise kırsal alanlarda yaşamaktadır.

oranların neredeyse yarısından küçüktür. Bu farklılığı değerlendirirken, Ankara verilerinin Ankara genelini, bizim verilerimizin ise “kentli yoksul” hanelerden seçilmiş bir örnekleme kapsadığı akıldan çıkarılmamalıdır.

Tablo 4.4 DİE Ankara, Hacettepe TNSA-98 Kentsel Kesim ve Çalışmamızda Yer Alan “Kadın” Nüfusun Eğitim Durumuna İlişkin Yüzde Dağılımları

	Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Ankara- DİE (1990)	Hacettepe Nüfus ve Sağlık Araştırması- Türkiye- kentsel kesim (1998)	Örneklelimizdeki hane reisi eşi kadınların Eğitim durumları
Hiç okula gitmedi	15.94	20.09	22.8
Okur-yazar	16.64	13.2	5.7
İlkokul m.	60.88	48.6	54.4
Ortaokul m.	13.17	17.0	7.8
Lise m.	14.55	***	8.9
Üniversite m.	7.42	***	0.4

Örneklelimizdeki çiftlerin yaklaşık % 5’inde hem kadın, hem de erkek eğitimsizdir ve bu grubun % 84.6 gibi çok yüksek bir oranı alt ve orta düzey gelir grubunda toplanmıştır. Bu gruba dahil hanelerin hiçbirisinde kadın çalışmamaktadır. Hem karı hem de kocanın eğitilmiş olduğu çiftler, tüm çiftlerin % 75.8’idir ve çalışan kadınların % 83.3 iki eşin de eğitilmiş olduğu bu grupta yer almaktadır. Görüldüğü üzere, eşlerin eğitim durumu, diğer pek çok değişkeni olduğu gibi kadının çalışma durumu da etkilemektedir. Daha öncede belirtildiği gibi, Türkiye’de ilköğretim zorunludur ve son yapılan yasal değişiklik ile 8 yıl sürmektedir. O halde, anket uygulanan kadınların % 22.8 gibi çok dikkat çekici bir oranının hiç okula gitmemiş ve okuma yazma bile bilmeyen kesimden oluşması, üstelik bu oranın, aynı durumdaki erkeklerin oranının üç katından fazla olması son derece hassas olunması gereken bir durum olarak dikkat çekiyor. Kadınların, en azından yasal olarak öngörülen asgari ilk öğretim düzeyindeki eğitimlerini tamamlamalarının önündeki engeller tespit edilmeli, gereken denetimler yapılarak, kız çocuklarının da, en azından erkek çocuklar oranında okula gönderilmeleri ve devamları sağlanmalıdır.

4.3.1.2. Hane Reisi Kadınlar

TNSA-98 verilerinde kadın hane halkı reisi oranı kentsel kesim için %11.1 bulunmuştur. Bizim örneklelimizde bu oran daha da düşük bulunmuştur, örnekleimde yer alan hanelerin sadece % 4.3’ünde (13 örnek) kadın hane reisi bulunmaktadır. Bu hane reisi kadınların biri bekar, biri de boşanmıştır, geri kalan 11 tanesi ise eşini kaybetmiştir. Hane reisi kadınların, yaşları 36 ile 67 arasında değişmektedir, yaş ortalaması 42’dir. Hane reisi kadınların eğitim durumları çeşitlilik göstermektedir. %30.8’i ilköğretim, %30.8’i ortaokul, % 7.7’si

üniversite mezunudur. Yine %30.8'i ise hiç okula gitmemiştir ve okuma-yazması yoktur. Kadınların % 23.1'i şu anda vasıfsız işçi olarak çalışmaktadır, % 15.4'ü emeklidir. Geri kalan % 61.5'lik kısım çalışmamaktadır, ancak sadece % 7.7'si iş aramaktadır.

Hane halkı reisinin kadın olduğu durumlarda parasal kaynakların son derece kısıtlı olduğu genel olarak kabul görmüştür, ancak örneklemimizdeki hane reisinin kadın olduğu haneler için daha önce belirlediğimiz gelir gruplaması bazında bir değerlendirme yaptığımızda bu hanelerin en alt gelir grubunda bir yoğunlaşma göstermediğini görüyoruz. Bunun temel sebebi, hane reisinin kadın olduğu bu az sayıda örnekte de, kadının aslında biçimsel olarak hane reisi olarak görünmesi, bu hanelerin çoğunluğunun oğullarının ve gelinlerinin yakınında ayrı bir çatı altında oturmasına karşın tüm gereksinimlerinin oğulları tarafından karşılandığı örnekler olmasıdır. Kadının hane reisi olduğu hanelere dünyanın her yanında gittikçe daha çok rastlanır olmuştur. Ancak bu durumun Türkiye için geçerliliğini tartışmak bile çok zordur, çünkü ülkemizde konuya yönelik çok kısıtlı sayıda araştırma vardır. Sonuçta, kadın hanereisli haneler, boşanma oranlarının hala düşük olduğu, ve çözülen evlilikler sonrası kadının yalnız yaşamasından çok ailesinin yanına dönmesinin benimsendiği ülkemizde, halen yaygın bir grup değildir.

4.3.1.3. Kadınsız Haneler

Yaptığımız alan araştırmasında, hane halkı geçinme stratejilerinin ve varolma çabalarının temelde kadınlara dayandığını ve kadınsız hanehalklarının, ataerkil örüntülerin çok sıkı bir şekilde denetlendiği toplumumuzda, yokolma eğilimi içinde olduğunu görmekteyiz. Örneklemimizde yer alan 300 haneden sadece 4 tanesinde hane reisinin eşi olarak kadın bulunmamaktadır, bu nedenle anılan örneklerde kadın anketi uygulanmamıştır. Bu hanelerden biri 3 oğluyla birlikte yaşayan, 69 yaşındaki dul erkek hane reisinden oluşmaktadır. Bu hanelerden bir diğeri, bekar oğlu ile yaşayan, 71 yaşında dul erkek hane reisidir. Bu iki hanede gerçekten de hiç kadın yoktur. Kadın anketinin uygulanmadığı bir diğer hane, 66 yaşındaki dul erkek hane reisi ile oğlu ve gelininden oluşmaktadır. Son örnek ise, bekar oğlu ve bekar kızı ile birlikte yaşayan 60 yaşındaki dul erkek hane reisidir. Kısacası, tüm örneklem içinde, hanede hiç kadının bulunmadığı yalnızca iki örnek vardır. Kadın anketinin uygulanmadığı diğer iki hanede de, esasında birer kadın bulunmaktadır. Bu gözlem, hane içinde geliştirilen stratejilerin ve varolma çabalarının büyük ölçüde kadınlara dayandığı ve kadınsız hanehalklarının, ataerkil örüntülerin çok yoğun bir biçimde desteklendiği toplumumuzda, uzun süre bu statüyü koruyamadığı tezimizi destekler niteliktedir.

4.3.2. Gelir Getiren Kadın

4.3.2.1. Mevcut Durum

Ankaradaki alan çalışmamızda toplam kadınlar içinde, çalışan kadınların oranı oldukça düşük düzeydedir. Örneklem içinde anket uygulanan kadınların yalnızca %8.1'i çalışmaktadır. Bu oran 296 kadın içerisinde 24 kadına denk düşer. Oldukça küçük bir oran olmasına karşın, bu oran, DPT'nin gecekondular araştırmasında saptanan hane reisi eşlerinin çalışma oranının (%3) iki katından fazladır. Ev içi enformel işlerde çalışan kadınların oranı ise %11.9'a kadar çıkmaktadır. Her iki tarz işte çalışanları birlikte değerlendirdiğimizde oran % 18.65'e ulaşır.

TNSA-98 verilerinde çalışan kadın oranı kentsel kesim için % 51 bulunmuştur. Kentsel alanlarda çalışan kadınların daha çok profesyonel mesleklerde, teknik ve idari işlerde (%36), vasıflı işçi olarak (%27), hane-içi işlerde (%8) ve ticaret ve hizmet sektöründe (%7) istihdam edildikleri görülmüştür. DİE'nin Hane halkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre ise, ücretsiz aile işçisi kategorisini dahil etmezsek, çalışan kadınlar içinde en yüksek oranı ücretli veya maaşlı kesim oluşturmakta, bunu kendi hesabına çalışanlar izlemektedir. Ayrıca bu anketlerde kullanılan meslek grupları ile bizim çalışmamızda yer alanlar uyumlu olmadığından çeşitli karşılaştırma sorunları ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu rakamlar tüm Türkiye kentsel alanlar geneli için elde edilen bulgulardır ve bu nedenle teknik ve idari işlerde ve vasıflı işçi olarak çalışan kadınların oranının bizim "kentli yoksul" hanelerden seçilmiş bir örneklemi kapsayan verilerimizin bulgularından, farklılaşması doğaldır. Aşağıdaki tabloda örneklemdeki çalışan kadınların yaptıkları işlere göre dağılımı görülmektedir.

Tablo 4.5 Çalışan Kadınların Yaptıkları İşlere Göre Dağılımı

KADININ ÇALIŞMA DURUMU	Sayısı	Yüzdesi (%)
Memur	2	% 8.3
Vasıfsız İşçi	8	% 33.3
Vasıflı İşçi	1	% 4.2
Küçük Esnaf	1	% 4.2
Evdışı enformel işler	12	% 50
Toplam	24	% 100

Çalışan kadınların yarısından fazlası (% 54.2'si) ev dışı enformel sektörde yer almaktadır. Bu sektördeki kadınlar genellikle çocuk bakıcılığı, gündelikçilik, temizlikçilik tarzı işlerde yoğunlaşmışlardır. Bu oranın bu denli yüksek olmasının başta gelen nedeni, ekonominin zorlayıcı koşulları altında, yoksullukla başedilmek için hanesine gelir getirmek durumunda olan kadının

emek piyasasında daha düzenli ve güvenceli işlere girebilmek için gereken niteliklerine sahip olmaması olarak değerlendirilebilir. Aşağıdaki tabloda çalışan kadınların eğitim durumları yer almaktadır.

Tablo 4.6 Çalışan Kadınların Eğitim Durumları

ÇALIŞAN KADINLAR	Mezun Olduğu Okul					TOPLAM
	Hiç okula gitmedi	İlkokul	Ortaokul	Lise	Okur- yazar	
	Sayı %					
	1 4.2	10 41.7	7 29.2	5 20.8	1 4.2	24 100%

Sektörel bazdaki dağılıma baktığımızda, ev dışı enformal sektörde yer alan grubu, kamu sektöründe çalışan grup izlemektedir. Ayrıca örneklemedeki tüm kadınların yaklaşık %12'si ev içi enformel işler yapmaktadır. Çalışan erkekler için benzer oranlara baktığımızda ise, çok büyük farklılıklar göze çarpmaktadır. Anket uygulanan erkek nüfusun %46'sının ücretli-maaşlı bir işte çalışmakta olduğunu ve bu oranın çalışan kadınların oranının beş katından fazla olduğunu görmekteyiz. Ücretli-maaşlı çalışanların oranı ise sırasıyla vasıflı işçi (%40.2), memur (%36.4) ve vasıfsız işçi (%23.5) olarak dağılmaktadır. Erkekler arasında %26.1 lik bir kesim çalışmamaktadır, üstelik bunun 15.7 gibi büyük bir kısmını emekliler oluşturmaktadır. Oysa yukarıda da belirttiğimiz gibi çalışmayan kadınların oranı yaklaşık %92'ye ulaşıyordu.

Kadının çalışma durumu ile eşlerinin iş durumunu karşılatırdığımızda ise, karşımıza aşağıdaki gibi bir tablo çıkıyor.

Tablo 4.7 Kadının Çalışma Durumu ile Eşlerin İş Durumunun Karşılaştırılması

KADININ ÇALIŞMA DURUMU	HANEREİSİNİN ŞU ANDA YAPTIĞI İŞ					
	Ücretli- maaşlı	Kendi iş- küçük esnaf	Kendi iş- enformal	Emekli	İşsiz	Toplam
<i>Evet</i> <i>sayı</i>	18	1	2	1	2	24
<i>%</i>	75,0 %	4,2%	8,3%	4,2%	8,3%	100%
<i>Hayır</i> <i>sayı</i>	117	37	41	44	33	272
<i>%</i>	43,0%	13,6%	15,1%	6,2%	2,1%	100%
<i>Toplam</i> <i>sayı</i>	135	38	43	45	35	296
<i>%</i>	45,6%	12,8%	14,5%	5,2%	1,8%	100%

Elimizde bulunan veriler doğrultusunda, kadınların çalışma durumu ile hane reisinin şu anda yaptığı iş arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki görülmektedir. (PEARSON Chi-Square .049 < .05) Çalışan kadınların eşlerinin meslek profillerine baktığımızda, çalışan kadınların eşlerinin % 75'inin

ücretli-maaşlı olarak çalıştıklarını görmekteyiz. Bu oranın bu denli yüksek olması, erkeğin çalışma yaşamında formal kesimle bağları güçlendikçe, kadının çalışmasına ilişkin tutumunda daha olumlu olmaya başladığı şeklindeki yorumları destekler niteliktedir. Bunu %8.3'lük oranlarla ile kendi işinde çalışanlar ve işsizler izlemektedir. Ücretli maaşlı çalışanlar içinde bir değerlendirme yaparsak, çalışan kadınların ücretli ve ya maaşlı çalışan eşleri % 33.3'lük eşit oranlarla vasıflı işçi, vasıfsız işçi ve memur olarak çalışmaktalar.

Tablo 4.8 Kadının Çalışma Durumu ile Ücretli-Maaşlı Çalışan Eşlerin İş Durumu

Kadının Çalışma Durumu	Hane Reisinin İş			Toplam
	Memur	Vasıfsız İşçi	Vasıflı İşçi	
Evet sayı	6	6	6	18
%	33,3	33,3	33,3	100,0
toplamdaki %	4,4	4,4	4,4	13,3
Hayır sayı	43	27	47	117
%	36,8	23,1	40,2	100,0
toplamdaki %	31,9	20,0	34,8	86,7
toplam sayı	49	33	53	135
%	36,3	24,4	39,3	100,0
toplamdaki %	36,3	24,4	39,3	100,0

Çalışan kadınların yarıdan fazlası hiçbir sosyal güvenlik kurumuna bağlı değildir, sendikaya üye olanlar ise ancak %9 oranında kalmıştır.

Tablo 4.9 Çalışan Kadınların Sosyal Güvenlik Durumları

SOSYAL GÜVENLİK	Sayı	Yüzdesi (%)
Sosyal güvenliği yok	4	19
SSK	10	47,6
Emekli Sandığı	6	28,6
Bağkur	1	4,8
Toplam	21	100

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, kadınların işgücüne katılımlarının bu denli sınırlı kalması, sadece emek piyasasının talep ettiği niteliklere sahip olmamaları ile açıklanamaz. Kanımızca, ekonominin zorlayıcı koşulları altında dahi, kadınların emek pazarına katılımının bu derece sınırlı kalmasında en önemli etken geleneksel ataerkil ideoloji ve kültürel yapıdan gelen kısıtlardır. Kadının yeri evidir yargısı ve erkeğin temel rolünün ailesini geçindirmek olduğu inancı, Türk toplumunda baskın olan ataterkil ideolojinin temel öğeleridir. Kadının işgücüne katılımları ile hanenin yapısı arasında kritik bağlantılar vardır ve bunlar yerel ekonominin dışsal etmenlerince etkilenirler.

4.3.2.2. Enformel Sektörde Çalışan Kadınlar

Yukarıda da değinildiği gibi, örneklemdeki kadınların yüzde 11.8'i, ev içi enformal işler yapmaktalar. En fazla yapılan ev içi enformal işler, el işleri ve bunların pazarlamasıdır. Kadınların çoğu, sipariş üzerine el işi, örgü yapıp, satmakta ve bu yolla haneye dolaysız nakti bir gelir sağlamaktadır. Ev içi enformal işlerde çalışan kadınların % 97'si el işi yapıp satarak gelir sağlamaktadır. Bu işler, çoğunlukla sipariş üzerine yapılmakta, ve siparişler çoğunlukla yine enformel ilişki ağlarından yani akraba, komşu ve tanıdıklardan gelmektedir. Formel şirketler için çalışan kadınlar, ev içi enformal işler yapan kadınların, küçük bir bölümü (%13.3) oluşturmaktadır.

Tablo 4.10 Ev içi enformal iş yapma durumu

EV İÇİ ENFORMEL İŞ	Sayı	%
Evet	35	11,8
Hayır	261	88,2
Toplam	296	100,0
Kadınsız hane sayısı	4	
Genel toplam	300	

Ev içi enformal işlere başlama tarihlerini değerlendirdiğimizde, 1979 yılı sonrasında bir dağılım görmekteyiz. Bizim örneklememizden çıkan sonuç da, enformel sektördeki kadınların çoğunluğunun 1980 sonrası işgücü piyasasına girdiklerine ilişkin varolan bulguları destekler niteliktedir. 1989 yılı %25.7'lik bir oranla en göze çarpan tarih olarak öne çıkmıştır. Ailelerde genellikle hanenin bir üyesi formel sektörde çalışırken, bir diğer üyesi de enformel sektörde yer almaktadır. Böylece, hem iki sektörün de üstünlükleri kullanılır, hem de gittikçe yetersiz hale gelen formel sektör geliri, enformel sektörden kazanılan gelirle tamamlanır. Ankette ev içi enformal işler yapan kadınların, eşlerinin çalışma durumları incelendiğinde, erkeklerin %54.3'ünün ücretli-maaşlı olarak çalıştığı, %8.6'sının küçük esnaf, %5.7'sinin ise emekli olduğu görülmektedir.

Tablo 4.11 Kadınların Ev İçi Enformal İş Yapma Durumu ile Hane Reisinin Çalışma Durumunun Karşılaştırılması

KADININ EV İÇİ ENFORMEL İŞ YAPMA DURUMU	HANERESİNİN ÇALIŞMA DURUMU						
	Ücretli- maaşlı	Kendi iş- küçük esnaf	Kendi iş- enfor mal	emekli	işsiz	toplam	
<i>Evet</i> <i>sayı</i>	19	3	5	2	6	35	
<i>%</i>	54,3%	8,6%	14,3%	5,7%	17,1%		
<i>Hayır</i> <i>sayı</i>	115	35	38	44	29	261	
<i>%</i>	44,1%	13,4%	14,6%	16,9%	11,1%		
<i>Toplam</i> <i>sayı</i>	134	38	43	46	35	296	
<i>%</i>	45,3%	12,8%	14,5%	15,5%	11,8%		

Erkekleri incelediğimizde, anket uygulanan erkeklerin % 9.79'unun enformal sektörde çalıştığını görmekteyiz. Bu erkeklerin nerdeyse hepsi “ev dışında” çalışmaktalar, ev içi enformal sektörde çalıştığını belirten sadece tek bir örnek var.

Kadınlar bu işler için genellikle ev halkından yardım almadıklarını belirtmektedirler. Yardım alanların çoğunluğu ise, kızlarından ya da evlerindeki diğer kadınlardan yardım aldıklarını belirtmektedirler. Diğer bir deyişle, ev içi işlerin paylaşımında herhangi bir dönüşüm gözlemlenememektedir. Ayrıca bu işlerin sürekliliği ve sosyal güvencesi olmadığı gibi elde edilen gelir de son derece sınırlıdır. Buna karşın kadınların çoğunluğu, işin kendileri için herhangi bir sorun yaratmadığını belirtmektedirler. Bunun, ev içinde enformal işlerde çalışan kadınların yaptıkları üretimi, iş olarak tanımlamayıp, keyif aldıkları boş zaman uğraşısı olarak görmelerinden kaynaklandığı söylenebilir.

4.3.2.3. Çalışmaya İlişkin Tutum ve Davranışlar

Çalışan kadınlar ev içinde veya dışında çalışarak haneye giren geliri arttırıyor, aynı zamanda da geleneksel ev içi sorumluluklarını sürdürüyorlar ise, yani hanedeki rolleri artıyorsa, bu durum onların hane içindeki konumlarının güçlenmesi bakımından bir üstünlük sağlamakta mıdır, yoksa bir çifte sömürü mü söz konusudur? Bu konuya açıklık kazandırmak için, anketimizdeki çalışmaya ilişkin tutum ve davranışları ölçmeye yönelik kimi değişkenlere göz atmak yararlı olacaktır. Çalışan kadınların yüzde 91.7'si çalışmanın kendilerine yarar sağladığını söylemiştir. “Çalışmanın sağladığı yararlar nelerdir” sorusuna ise, yüzde 72.7 ile büyük çoğunluk, “aile bütçesine katkı” yanıtını vermiştir. Ancak geri kalan %27.3'lük azımsanamayacak bir kesim ise, çalışmanın yararı olarak ekonomik özgürlük sağlamasını göstermiştir. Kadınlar kazandıkları geliri katkı olarak gördüklerinden emeklerini değersizleştirmektedirler, oysa hane geliri ile kadının gelirini oranladığımız da, kadının gelir getirdiği hanelerin neredeyse yarısında (%46.2) kadının geliri, hanenin gelirinin üçte

birine veya daha yüksek bir oranına karşılık gelmektedir. Bu da geçim mücadelesinde oldukça ciddi bir orandır. Kadının çalıştığı ve çalışmadığı durumlar için, kişi başına düşen reel gelir²⁸ gruplamasını incelediğimizde, çalışan kadınların bulunduğu hanelerin sadece %12.5'u en alt gelir grubunda yer alırken, kadının çalışmadığı diğer haneler için bu oranın %31'e çıktığı görülmektedir. Benzer biçimde çalışan kadınların bulunduğu hanelerin yarısı en üst gelir grubunda yer alırken, kadının çalışmadığı diğer haneler için bu oran %12.5'a düşmektedir. Yani, kadın çalıştığı zaman haneye giren gelir yükselmektedir. Bu duruma iki farklı açıklama getirilebilir. Üst gelir grubundaki hanelerin büyük çoğunluğunda (%64.7) tek kişi gelir getirmektedir. Bu hanelerde, gelir yeterli olduğundan kadın çalışma gereksinimi duymamaktadır, kadının çalışması gündeme gelmemektedir. En alt gelir grubunda yeralan, çalışan kadınların bulunduğu hanelerin tümü beş yada daha fazla kişiden oluşan kalabalık ailelerdir. Buradan ailedeki kişi sayısının yükselmesinin, geçinmeyi zorlaştıracı bir etki yaratmakta olduğu ve maddi koşulların dayatması sonucu, kimi ataerkil değerlerin erozyona uğrayarak, kadınların istihdama katılımları önündeki engelleri zorladığı ileri sürülebilir.

Tablo 4.12-4.13 Kadının çalıştığı ve çalışmadığı hanelerde kişi başına gelir gruplaması

Kişi Başına Düşen Gelir Gruplaması	sayı	%	Geçerli %	Kümülatif %
15>= kişi başına gelir	3	12,5	12,5	12,5
15<kişi başına gelir <=40	9	37,5	37,5	50,0
40<kişi başına gelir	12	50,0	50,0	100,0
Toplam	24	100	100	

*kadının çalışması=evet yanıtı alınan hanelerde

²⁸ Kişi başına düşen reel gelir, haneye aylık olarak giren gelirden, varsa kira bedelinin çıkartılarak, hanede yaşayan kişi sayısına bölünmesi ile elde edilmiştir. Haneye aylık olarak giren gelire kadının geliri de dahildir.

Kişi Başına Düşen Gelir Gruplaması	Sayı	%	Geçerli %	Kümülatif %
15>= kişi başına gelir (alt gelir grubu)	84	30,9	31,0	31,0
15<kişi başına gelir <=40 (orta gelir grubu)	153	56,3	56,5	87,5
40<kişi başına gelir (üst gelir grubu)	34	12,5	12,5	100,0
Toplam	271	99,6	100,0	

*kadının çalışması=hayır yanıtı alınan hanelerde

Kadının gelirinin kendisi tarafından dahi “katkı” olarak değerlendirilip, görünmezleştirilmesi süreci tüketim tercihlerine ilişkin değişkenler incelendiğinde de açıkça görülmektedir. Kadınlara gelirlerini nasıl harcadıkları sorulduğunda, gelirin harcanmasında ilk tercih olarak mutfak ve temizlik harcamalarının geldiği belirtilmektedir, bunu çocukların eğitim masrafları ve son olarak da giyim, ev eşyası ve taksitler izlemektedir. Gelirin harcanmasında ilk tercih olarak kişisel gereksinimleri belirtenlerin oranı sadece % 9.6’dır. Oysaki erkeklerin büyük bir kısmının bütçeden kendi özel gereksinimleri için bir miktar ayırdıklarını görüyoruz (%36.7). Açıkça görüleceği gibi, kadınlar gelirlerini gündelik ve hanenin ortak gereksinimleri için harcamakta, bu da gelirlerinin görünmez kalmaya devam etmesini desteklemektedir. Bu bulgulardan giderek, kadınların kendilerini haneleri ile özdeşleştirdiklerini ve ortak yararı, bireysel yarardan önde tuttuklarını söylemek olanaklıdır.

Kadınların yüzde 45’i, gelirleri yeterli olsa dahi çalışmaya devam etmek istediklerini belirtirken, bu grubun yarısı neden olarakta işten aldıkları bireysel tatmini göstermişlerdir. Bunu yüzde 23’lük eşit oranlarla, aile bütçesine katkı ve ekonomik özgürlük arzusu takip etmektedir. Ayrıca, çalışan kadınların yüzde 79.2’si çalışmayı kendilerinin talep istediklerini belirtmişlerdir. Bu oranlar dikkat çekicidir, kadınların, gelir getirici bir işte çalışmanın çeşitli kazanımlarının farkında olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Ancak, konunun diğer bir boyutunu da unutmamak gerekir. Anket uygulanan kadınların tümüne, ev dışında çalışma istekliliği sorulmuş, olumlu yanıt verenlerden neden çalışmadıkları, olumsuz yanıt verenlerden ise neden istemedikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. İki grupta da yer alan en yüksek oranlı gerekçe, ev içi sorumluluklarda meydana gelecek aksamadır. (% 26.7) Bunu,

yine her iki grup yanıtta da, “eşim istemiyor” yanıtı izlemektedir. Ayrıca, çalışan kadınlara çalışmanın herhangi bir sorun çıkarıp çıkarmadığı da sorulmuş ve sorun yaşadıklarını söyleyen kadınların tümü sorun olarak çifte yük sebebiyle ev içi sorumluluklarda ortaya çıkan aksamaları belirtmişlerdir. Bu sonuçlardan, yapısal ve kültürel engelleri aşarak, dışarıda çalışsalar dahi, kadınların ev içi sorumluluklarında herhangi bir azalma olmadığı ve bu nedenle aşırı bir yük altında kaldıkları sonucunu çıkarabiliriz. Ancak ücretli veya maaşlı bir işte çalışan kadınların, yüzde 66.7 gibi anlamlı bir oranı ev işlerini paylaştığını ve ev işlerini paylaşanların yarısı ev işlerini eşiyile paylaştığını belirtmiştir. Bu sonuçtan kadının çalışmasının, özellikle de formel sektörde çalışanlar açısından bakıldığında bu sürecin ev işlerinin paylaşımında bir dönüşümü başlattığını ileri sürmek çok yanlış olmayacaktır.

4.3.3. Yeniden Üretimi Sağlayan Kadın

Kadının, geliştirilen geçim stratejilerinin bir parçası olarak, emeğini ücret karşılığı pazarlaması kadar önemli bir başka alan da “yeniden üretim etkinlikleri” başlığı altında toplayabileceğimiz, kadının ücretsiz emeğini hane halkı üyelerinin hizmetine sunmasıdır. Zorlu ekonomik koşullarla mücadelede, bu etkinlikler, yoksullukla baş edilmesinde tümüyle kadınlar tarafından yürütülen, en temel günlük yeniden üretim pratikleridir. Analitik kolaylık sağlaması bakımından bu etkinlikler a) ev içi üretim (geçimlik emek) ve b) emeğin yeniden üretilmesi (çocuk sahipliği, sayısı ve bakımı) olarak iki bölümde incelenecektir.

4.3.3.1. Ev işleri, ev içi üretim ve geçimlik emek

Kadınlar genellikle hane içi yaşamın ve tüketimin düzenleyicisidirler. Harcamayı düşürücü etkinlikler çok çeşitlidir. Bunlar genel olarak geçimlik emek (subsistence labor) olarak adlandırılır ve ev içi tüketim için yiyecek üretmek, oturulan evlerin içinde yaşayanlarca inşaa edilmesi ve onarımı, ev işleri ve çocuk bakımına kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. Kadın, aynı zamanda hanedeki yaşlı, özürlü ve hastalar gibi sürekli bakıma muhtaç olan bireylerin bakımından da birinci derecede sorumludur.

Ev içi yiyecek üretimi, ilk değerlendirmede kırsal kesime özgü bir strateji gibi görünse de, araştırma kapsamındaki hanelerde yaşayan kadınların % 83.4’ünün evlerinde yiyecek malzemeleri üretmekte olması, ev içi yiyecek üretimini kentsel geçinme stratejileri için de önemli bir değişken olarak karşımıza çıkarmaktadır. Kadınların yarıdan fazlası evlendiğinden beri düzenli olarak evde yiyecek ürettiğini ifade etmiştir. Ev içi yiyecek üretiminde, alışkanlıklar, damak tadı gibi etkenlerde rol oynamakla birlikte, temel işlevi tüketim harcamalarını azaltma olarak görünmektedir, nitekim, ev içi yiyecek üretimi yapmayanların yarısı, sebep olarak malzemelerin pahalı olmasını göstermektedirler.

Tablo 4.14 Ev İçi Yiyecek Üretimi

%	KONSERVE	SALÇA	TURŞU	REÇEL	TARHANA ERİŞTE	EKMEK
Evet	81.7	42.7	93.5	62.6	63.4	73.6
Hayır	18.3	57.3	6.5	37.4	36.6	26.4

Elimizde bulunan veriler doğrultusunda, ev içi yiyecek üretimi ile kişi başına düşen gelir gruplaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki görülmektedir. (PEARSON Chi-Square .045 < .05) Üst gelir grubunda orta gruba oranla, kişi başına düşen real gelir arttıkça, ev içi yiyecek üretimi yapma oranlarında da bir azalma görülmektedir. Kişi başına düşen reel gelirin en düşük olduğu hanelerde ise ev içi yiyecek üretimi yapma oranı %27.2'de kalmıştır, bunun nedeni bu grubun bu türden üretimi yapamayacak kadar yoksul olmasıdır.

Tablo 4.15 Ev İçi Yiyecek Üretimi ile Kişi Başına Düşen Gelir Gruplaması Arasındaki İlişki

Ev İçi Yiyecek Üretimi		Kişi Başına Düşen gelir Gruplaması			Toplam
		Alt Gelir Grubu	Orta Gelir Grubu	Üst Gelir Grubu	
Evet	sayı	67	143	36	246
	%	27,2%	58,1%	14,6%	100%
Hayır	sayı	20	19	10	49
	%	40,8%	38,8%	20,4%	100%
Toplam	sayı	87	162	46	295
	%	29,5%	54,9%	15,65	100%

Ev içi yiyecek üretimi yapmama nedeni olarak gösterilen 'malzemelerin pahalı olması', gelir düzeyi yükseldikçe, yerini 'koşulların uygunsuzluğu' (ev içi yiyecek üretimi yapacak beceriden yoksun olmak, veya zaman bulunamaması gibi gerekçeler)'e bırakmaktadır.

Tablo 4.16 Ev İçi Yiyecek Üretimi Yapmama Nedenlerinin Gelir Gruplarına Göre Dağılımı

Gelir düzeyi	Ev içi üretim yapmama nedeni					
	1. neden	%	2. neden	%	3. neden	%
Alt gelir grubu	Malzemeler pahalı	55	Gerekli değil	20	Koşullar uygun değil	15
Orta gelir grubu	Malzemeler pahalı	55	Koşullar uygun değil	17	Akrabalardan geliyor	17
Üst gelir grubu	Koşullar uygun değil	40	Akrabalardan geliyor	30	Malzemeler pahalı	30

Ev içi üretim konusuyla ilgili bir başka önemli değişken de, kadının el işi yapmasıdır. Örneklemdaki kadınların % 56.2'si boş zaman uğraşı olarak el işi yaptığını belirtmiştir. Kadınlar el işi yapmak yoluyla, pazardan alınacak pek çok malı, ev içinde ücretsiz üreterek aile bütçesine katkıda bulunmaktadır. Hatta yukarıda değindiğimiz gibi, pek çok kadın aynı zamanda sipariş üzerine el işi, örgü yapıp, satmakta ve bu yolla haneye nakit bir gelir de sağlamaktadır. Ev içi enformal işlerde çalışan kadınların % 97'si el işi yapıp satarak gelir sağlamaktadır.

4.3.3.2. Çocuk Bakımı ve Yetiştirilmesi

Konuyla ilgili çalışmalarla karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla, araştırma örnekleminizdeki kadınlardan 15-49 yaş grubunda yer alanların doğurganlık durumları gözönüne alınacaktır. Örneklemdaki 15-49 yaş arası kadınların, % 98'i hamile kalmıştır. Toplam doğurganlık hızı, doğumların, 15-44 yaş arasındaki kadınların sayısına bölünmesi ile bulunur. Örnekleimde, kadın başına düşen canlı doğum sayısı 2.76'dır. UNICEF'in araştırma bulguları, Türkiye'de kadınların yapmış oldukları ortalama doğum sayılarında son 15 yıl içinde bir düşüş gözlenmekte olduğu tespit etmiştir. UNICEF'in bu araştırmasına göre, 1978 yılında 15-49 yaş grubundaki kadınlar ortalama olarak 2.9 canlı doğum yapmakta iken, 1993'te bu oran 2'ye inmiştir. Toplam doğurganlık hızı kırsal yörelerde yaşayan kadınlar için 3'ten biraz fazla olup, kentsel yörelerde 2 çocuk civarındadır. Hacettepe Nüfus Etüdleri Enstitüsünün Araştırmasında da (1998) benzer rakamlar söz konusudur. 15-49 yaş arası kadınların toplam doğurganlık hızları incelendiğinde, kırsal yörelerde yaşayan kadınlar için 3.1, kentsel yörelerde 2.4 sayılarına ulaşılmıştır. Türkiye ortalaması ise kadın başına 2.6 çocuktur. DİE'nin Ankara iline ait ekonomik ve sosyal göstergeleri sunan yanınında ise Türkiye geneli için 2.65 olan toplam doğurganlık hızının İç Anadolu bölgesi için 2.55'e, Ankara için ise 2.07'ye düştüğü görülmektedir. Bizim çalışma örnekleminizde yer alan kadınların doğurganlık hızının Türkiye ortalamasının bile üstünde çıkması, kentli yoksul hanelerin doğurganlık davranışlarında bilinçli hareket etmediklerini göstermektedir. Örneklemdaki kadınlar arasında %18.3'lük bir oranla 3 kez,

onun ardından % 17.9'luk bir oranla 2 kez hamilelik yaşandığı görülüyor. Üç kezden fazla hamilelik yaşayan kadınların oranı ise %53.8 dir. 10 kezden fazla hamilelik yaşayanlar, yaklaşık %6'lık bir orana ulaşmaktalar.

Örneklemdaki kadınların yüzde 70.6'sı ideal çocuk sayısı olarak "2" yanıtını vermiştir. Bu rakam, DPT'nin, Hacettepe Nüfus Etüdleri Enstitüsü'nün ve UNICEF'in yaptığı araştırmalarda ulaştığı rakamla aynıdır. Tek çocuk, ve hiç çocuk istemeyenlerle beraber değerlendirildiğinde bu oran yüzde 92.8'e kadar yükselmektedir. Az çocuk sahibi olma eğilimi uzun erimli bir yoksullukla mücadele stratejisi olarak değerlendirilebilir; çünkü ideal çocuk sayısı olarak iki veya daha az bir sayı belirtenlerin yüzde 73.7 lik kesimi, gerekçe olarak "geçinme zorluğu" ve "maddi sorunlar" yanıtını vermişlerdir. Kadınların neredeyse yarısı, en az bir kez kürtaj yaptırmış, % 8 gibi gözden kaçırılmaması gereken bir kısmı da isteyerek düşük yaptığını belirtmiştir. Hacettepe Nüfus Etüdleri Enstitüsünün Araştırmasında da, Türkiye geneli için isteyerek yapılan düşük oranı % 8.7 bulunmuştur. Kürtaj ve düşük yapmanın gerekçesi olarak büyük çoğunlukla başka çocuk istenmediği belirtilmektedir. Sonuçta, istenmeyen hamileliklere, örneklemden yer alan kadınlarda sıklıkla rastlandığı ve bu hamilelikleri sona erdirmenin ise geçim stratejilerinin dolaylı bir biçimi olduğu açıklıkla görülmektedir. Çiftlerin doğurganlıkla ilgili hedef ve isteklerine ulaşabilmeleri ancak, kadın sağlığı üzerinde yıpratıcı etkileri olan kürtaj ve düşüklerin gündeme gelmesinden önce, tutarlı bir şekilde gebeliği önleyici yöntem kullanımları ile gerçekleştirilebilir. Hacettepe Nüfus Etüdlerinin Araştırmasında, halen gebeliği önleyici bir yöntem kullanmayan kadınlara gebeliği önleyici modern bir yöntem temin etmek için herhangi bir kaynak bilip bilmedikleri sorulduğunda, yüzde 56'sı devlet sektöründen bir kaynak bildiğini, yüzde 20'si özel sektörden bir kaynak bildiğini, yüzde 24'ü ise herhangi bir kaynak bilmediğini söylemiştir. Bunlar tüm Türkiye geneli için elde edilen bulgulardır ve bu nedenle gebeliği önleyici bir yöntem temin etmek için herhangi bir kaynak bilmeyenlerin oranının bizim "kentli yoksul" hanelerden seçilmiş bir örneklemizdeki kadınlar için daha yüksek olması olanaklıdır. Aile planlaması konusundaki bilginin yaygınlaştırılması, bu anlamda kritik önem taşımaktadır. Elektronik medya, yani radyo ve televizyon ve yazılı medya, yani gazete, radyo ya da broşürler aile planlaması bilgisinin yaygınlaştırılması için kullanılabilir. Ama radyo ve televizyon en temel kaynak olarak kullanılmalıdır, zira örneklemden yer alan kadınların %40.7'si gazete okumakta, bu oranında ancak % 23'ü düzenli okuduğunu belirtmektedir. Ancak aile planlaması konusunda bilginin yaygınlaştırılması yetmez, unutulmamalıdır ki, söz konusu hanelerin çoğunluğu, kişi başına düşen reel gelirleri 15 ile 40 milyon arasında değişen kentin en yoksul kesimleridir ve bu hizmetlerin bu ailelere ücretsiz sağlanması için geliştirilecek sosyal politikalar uzun erimde tüm toplum için yararlı olacaktır.

Türkiye'de çalışan kadınların çocuklarının bakımı için geleneksel aile ilişkilerini kullanarak anne ve kayınvalidelerinden yardım aldıklarını daha önce belirtmiştik. Bizim örneklemimizdeki çalışan kadınların %34.8'i de, 'siz işte olduğunuzda çocuklara kim bakıyor' sorusuna 'anneanne-büyükanne' şeklinde

yanıt vermişlerdir. Fakat ilginç olan %47.8'lik en yüksek oranlı yanıtın çocukların kendi kendilerine kaldığını belirten yanıt olmasıdır. Kentli yoksul hanelerde, ücretsiz çocuk bakımı hizmetlerine olan ihtiyaç ortadadır. Devletin çocuk bakımı hizmetleri sağlaması durumunda, hem çocukların daha sağlıklı bir şekilde yetişmesi sağlanacak, hem de kadınların çalışması önündeki büyük bir engel kalkacaktır.

Çocuk bakımı ve yetiştirilmesi, daha önce de belirttiğimiz gibi, kadınların emek pazarına katılımının önünde ciddi bir engeldir. Yine, daha önce belirttiğimiz gibi, dışarıda gelir getirici bir işte çalışmama nedeni olarak kadınların %32.3'ü ev içi sorumlulukları göstermiştir. Dışarda çalışmayı istemeyen kadınların da yine en büyük oranda sundukları gerekçe, ev içi sorumlulukların aksamasıdır. Ancak benzer yaşlarda olan ve küçük çocuğa sahip olan kadınlardan da ücretli işlerde çalışanlar bulunmaktadır. Çalışan kadınların çocuk sahipliği durumları incelendiğinde hepsinin en az bir çocuk sahibi olduğu, yüzde 30.4'ünün ise 3 veya daha fazla çocuk sahibi olduğunu görmekteyiz. Öyleyse daha önce de belirttiğimiz gibi, kadının iş hayatından uzak kalışını açıklamak için değerlendirilmesi gereken başka etmenler de olmalıdır.

4.3.4. Toplumsal İlişki Ağlarında Kadının Rolü

Türkiyedeki gecekondu yazınında gecekondu ailesi genellikle kırsal aileden kentsel aileye geçişte bir ara birim olarak değerlendirilmiştir. Bu aileler, kırdan getirdikleri toplumsal ve kültürel değerlerini tümüyle terk etmezler, ve aynı yerleşim yerlerinden gelen hemşehrileriyle bir arada yaşayarak, varolan değer ve davranışlarını pekiştirirler. Gecekondu mahalle temelinde yerleşim belli yöreden gelen insanlarla oluşmaktadır. Örneklemimizde yer alan hanelerin % 75.2'si şu an oturdukları mahallede akraba ve hemşehrilerinin bulunduğunu belirtmektedirler. Bu oran, DPT'nin Ankara'da hemşehrileriyle aynı mahallede oturanlar için belirlediği orandan da (%62) yüksektir.

Ülkemizde sosyal refah politikaları sınırlıdır ve bu açık çoğu zaman aile içi ilişkiler ve dayanışma ile ikame edilmektedir. Ailenin bu işlevi, büyük kentlere göçün toplanma noktası olan gecekondu mahallerinde daha baskındır. Toplumsal ilişki ağlarının kurularak geliştirilmesi ve acil durumlarda bir güvence mekanizması olarak işletilmesi, aslen kadının uğraştığı bir alandır.

Ankara örneğimizde incelediğimiz haneler arasında da yoğun bir şekilde toplumsal ilişki ağlarının işletildiğini görüyoruz. Çoğunluğu gecekondu ailesi olan yoksul aileler, büyük oranda maddi sorunların çözümünde yakın akrabalarıyla temas içinde bulunmaktadır (%40.2). Ancak dikkat çekici olan, yardımlaşma konularının tartışıldığı soruda, ikinci sırayı - %28.7'lik oranla- hiç bir şekilde "yardımlaşmıyorum" diyenlerin almasıdır. Bu durum, hayat koşullarının zorlayıcılığı ile kronik hale gelmiş bir geçim sıkıntısının, insanları çevrelerine yardımda bulunamayacak, dolayısıyla da yardım talep edemeyecek

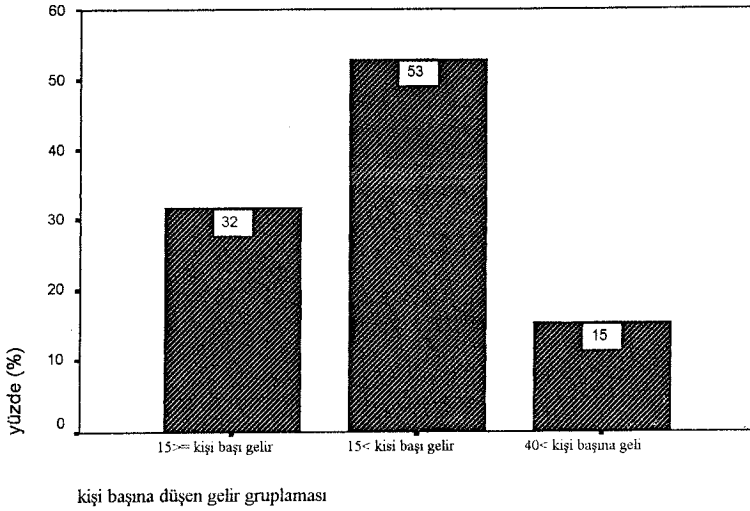
konumlara getirmesi şeklinde bir eğilimin gelişmesi olarak yorumlanabilir. Bu tespitin geçerliliği, böyle bir eğilimin olup olmadığı ancak gelecekte konu ile ilgili yapılacak araştırma sonuçları ile netleşebilir.

Yardımlaşma durumunu ve yardımlaşma konularını, daha önce belirlediğimiz gelir gruplarına göre ayırttığımızda aşağıdaki gibi bir tabloyla karşılaşıyoruz.

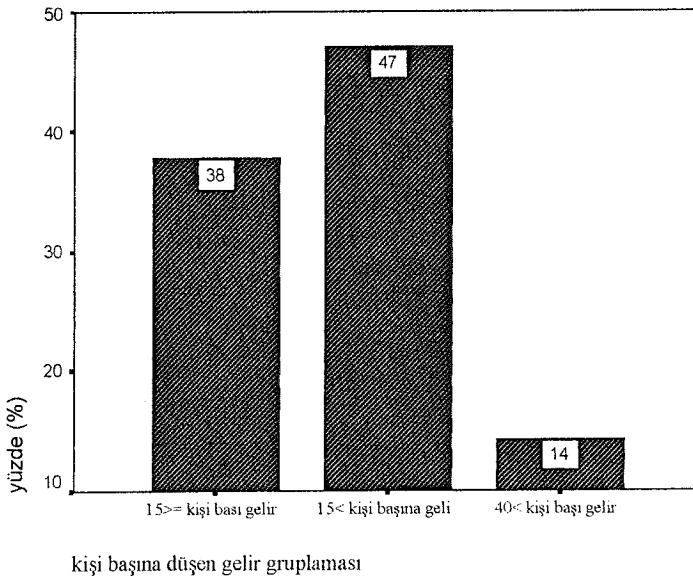
Tablo 4.17 Yardımlaşma Konuları ile Kişi Başına Düşen Gelir Gruplaması Arasındaki İlişki

KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GELİR GRUPLAMASI	YARDIMLAŞMA KONULARI						Toplam
	Manevi destek	Maddi destek	Ev içi sorumluluklar	Ev içi üretim	Özel durumlar	Yardım istemiyor	
Alt gelir grubu	1 1,1% 0,3%	46 52,3% 15,5%	6 6,8% 2,0%	1 1,1% 0,3%	7 8% 2,4%	27 30,7% 9,1%	88 29,7%
Orta gelir grubu	8 4,9% 2,7%	56 34,6% 18,9%	15 9,3% 5,1%	2 1,2% 0,7%	36 22,2% 12,2%	45 27,8% 15,2%	162 54,7%
Üst gelir grubu	4 8,7% 1,4%	17 37,0% 5,7%	6 13,0% 2,0%	***	6 13% 2%	13 28,3% 4,4%	46 15,5%
Toplam	13 4,4% 4,4%	119 40,2% 40,2%	27 9,1% 9,1%	3 1,0% 1,0%	49 16,6% 16,6%	85 28,7% 28,7%	296 100%

Görüldüğü üzere yardımlaşma orta gelir grubu içinde en yüksek oranlara ulaşmaktadır. Bununla birlikte; uç noktalarda (alt ve üst gelir grupları) yardımlaşma oranı düşmektedir. Bu tespitten şu şekilde bir yorum yapabiliriz. Alt gelir grubu için ekonomik yoksunluk yardımlaşmama nedeni olarak görünürken, üst gelir grubunda bu durumun, kırdan kente geçiş sürecinde kentin ekonomik koşullarına uyumun bir sonucu olarak belirdiği ileri sürülebilir. Aşağıdaki grafikte, “yardımlaşmıyorum” yanıtı verenlerin gelir gruplarına göre yüzde dağılımını görebiliriz.

GRAFİK 1**Yardımlaşmayanların Gelir Gruplarına Göre Yüzde Dağılımı**

Aynı eğilim, yardımlaşma konusu olarak maddi desteği seçenlerde de gözlemlenebilir. Maddi olarak yardımlaşanların, sadece % 14.4'ü üst gelir grubuna dahilken; % 48'i orta gelir grubunun, %37'si de alt gelir grubunun içinde yer almaktadır. Aşağıdaki grafik, "maddi yardım" yanıtı verenlerin gelir gruplarına göre yüzde dağılımını göstermektedir. Buradan da her iki grafiğin benzeştiğini görebiliriz.

GRAFİK 2**Maddi Olarak Yardımlaşanların Gelir Gruplarına Göre Dağılımı**

Yardımlaşma konularında, ‘maddi destek’ ve ‘yardımlaşmıyorum’ diyenlerden başka, %16.6lık bir oranla düğün, cenaze, hastalık ve bunun gibi özel durumlarda yardımlaşma isteğinde bulunmaktadırlar. İlginç bir sonuç da, yardım istenen kişiler sorusuna verilen yanıtlardır. Kadınların % 30.5’i komşulardan, %30’u akrabalarından, %27.1’i yakın akrabalarından ve %11.9’u hem komşu, hemde akrabalarından yardım istediğini belirtmiştir. Kent yoksullarının, zor durumlarda kaldıklarında, öncelikle komşularına, daha sonrada akrabalarına yöneldiklerini görmekteyiz. Ancak bu noktada komşuların pek çoğunun aynı zamanda, aynı yöreden göçmüş hemşehriler olduğunu gözden kaçırmamak gerekiyor.

Sonuçta toplumsal ilişki ağları, dünyanın bir çok yerinde olduğu gibi, Türkiye’de de yoksullar arasında önemli bir geçinme stratejisi olarak görünmektedir. Yani toplumsal ilişki ağları da, hanenin kaynaklarından biri olarak değerlendirilmelidir. Bu ilişki ağlarını kurma ve sürdürme rolü aslen kadınların uğraştığı bir alandır, çünkü erkekler, zamanlarının çoğunluğunu, genellikle ev dışında nakti gelir sağlamak için kullandıklarından, bu ilişki ağlarının sürekliliğini sağlamak için çok fazla çaba harcamamaktadırlar. Bu ilişki ağlarında, maddi-manevi bir çok mübadeleler ve yardımlar elde edilir; ancak kuşkusuz bunlar içinde en önemlisi “enformasyon” dur. Ev bulma, iş bulma, evleneceklerle uygun eş bulunması gibi pek çok konu bu toplumsal ilişki ağları içerisinde tartışılarak, çözüme ulaştırılmaktadır. Kadınların bir araya geldikleri toplantılar, bu ilişkilerin sürekliliği açısından çok önemlidir. Kadınların % 61.9’u kendi aralarında toplandıklarını belirtmişlerdir, bu toplantıların %70.8’ini ise sohbet toplantıları oluşturmaktadır. Bu toplantılar genellikle haftada bir kaç kez yapılmaktadır. Ayrıca kadınların %29.2lik bir oranı, altın-para ya da şeker günleri gibi dolaylı tasarruf sağlayan toplantılar düzenlediklerini belirtmişlerdir. Kadınların daha küçük bir oranının ise (%21.4) ev dışında toplanarak, alışveriş, piknik, park gezmesi gibi etkinliklere katıldıklarını görmekteyiz. Son olarak, yardımlaşma ve dayanışma ilişkilerinin mekansal bir boyutu da olduğu görülmektedir. Yaşam mekanı olarak gecekonduyu tercih edenlerin % 27.5’luk bir oranı tercih nedeni olarak komşuluk ve dayanışma ilişkilerini, % 24’lük bir oranı da geleneksel yaşam biçimine uygunluğu vurgulamışlardır. Ekonomik nedenleri vurgulayanların oranı görece daha düşük kalmaktadır. (%17.4)

Toplumsal ilişki ağlarının yoksullukla mücadelede bir kaynak olarak öneminin ve kadınların bu ilişkilerdeki başat rollerini daha önce belirttik. Ancak burada dünya yazınındaki örneklerden kimi farkları da vurgulamak gerekiyor. Burada toplumsal ilişki ağları ile kastettiğimiz genellikle akraba ve komşularla kurulan toplumsal ilişki ağlarıdır. Ankara örneğindeki kadınlar, örneğin Hoodfar’ın Kahirede yürüttüğü çalışmasında gözlemlediği; kamu kurumlarıyla çeşitli mal ve hizmetlere ulaşma amacıyla kurulan ilişkilerde neredeyse hiç rol oynamazlar. Ankara’da anket yaptığımız mahallelerde, kamusal alanın formel kısmı ile hiç bir ilişkide bulunmadan yaşamını sürdüren kadın sayısı hiç de az değildir. Herhangi bir hizmet için resmi bir kuruma başvurmak bir yana, anket dahilindeki kadın deneklerin %22.5’u hiç bir şehir merkezine inmediklerini,

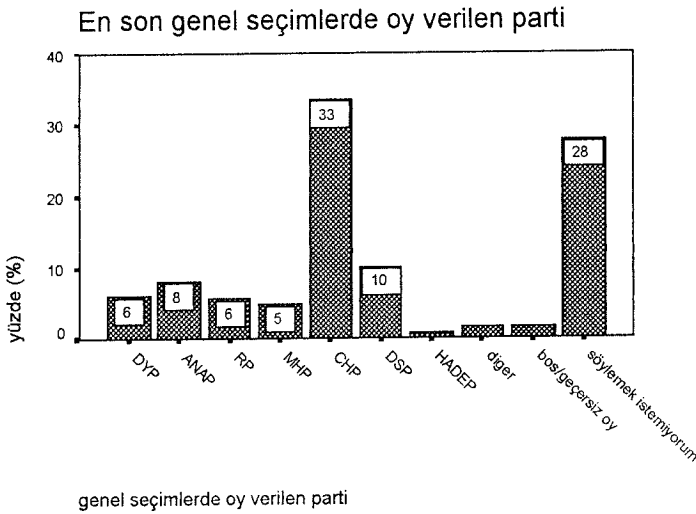
inenlerin de %22'si ise ancak yılda bir-iki kez indiklerini belirtmişlerdir. Kadınlar hemen hemen tüm ihtiyaçlarını yaşadıkları mahalle içinde karşıladıklarından ve akrabalarının çoğu ile aynı mahallede oturduklarından kent merkezine inmek için herhangi bir neden görmemektedirler, hem de kent merkezine inme haneye, parasal külfet yaratmaktadır.

4.3.5. Politik Tutum ve Davranışlar

Kadın anketinde yer alan değişkenlerin son bölümünde kadınların politik tutum ve davranışlarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu bölümde bu değişkenlerle ulaşılan sonuçlar kısaca değerlendirilecektir.

Kadınlara öncelikle en son genel seçimlerde oy verip vermedikleri sorulmuştur.²⁹ Anket uygulanan kadınların % 83.8'i en son genel seçimlerde oy verdiğini belirtmiştir. Oy veren kadınların oy verdikleri partilere göre dağılımı ise şu şekildedir.

GRAFİK 3

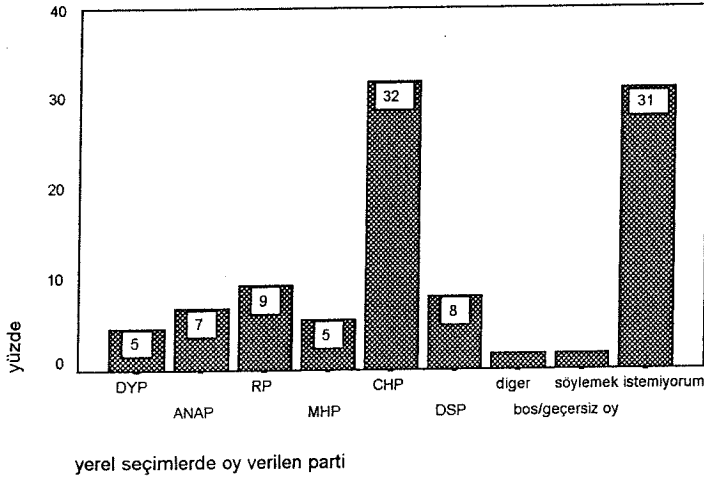
Bu seçimlerde (24.12.1995), Türkiye genelinde partilerin aldıkları oy oranına bakıldığında en yüksek oy oranı RP'ye aittir (%21.38). Onu sırasıyla ANAP (%19.65), DYP (%19.18); DSP (%14.64), CHP (%10.71), MHP (%8.18) ve HADEP (%4.17) izlemektedir. Ankara ilinde ise ANAP birinci (%21.61), RP ikinci (%20.8), DSP üçüncü (%16.86), CHP dördüncü (14.16), DYP beşinci (%13.1), MHP altıncı (%9.21), HADEP (%2.53) ise yedinci sırada yer almaktadır.

²⁹ anketler güz 1998 döneminde yapıldığından, burada "en son seçimler" şeklinde ifade edilen seçimler 24.12.1995 tarihli milletvekili genel seçimleri ve 27.3.1994 tarihli yerel seçimlerdir.

Bizim örneklemimizde, en son yerel seçimlerde oy verenler ise % 80.7 oranındadır. Örneklemde, yerel seçimlerde partiler arası oy dağılımı aşağıdaki grafikte gösterilmektedir. En son belediye başkanlığı seçimlerinde (27.3.1994) partilerin Türkiye genelinde ve Ankara ilinde aldıkları oy oranları ise şöyle çıkmıştır. Türkiye geneli için; sırasıyla ANAP (%22.76), DYP (%18.97), RP (%18.95), SHP (%16.83), DSP (%7.95), MHP (%7.54), CHP (%4.37); Ankara ili için ise SHP (%23.74), ANAP (%19.96), RP (%19.68), MHP (%11.99), DYP (%10.63), DSP (%8.01), CHP (%3.19).

GRAFİK 4

En son yerel seçimlerde oy verilen parti

Kadınların çok büyük bir kısmı hangi partiye oy verdiğini söylemek istemediğini belirtmiştir. Yanıt verenler arasında değerlendirdiğimizde, genel ve yerel seçimlerde partiler arası oy dağılımının benzeştiğini ve baskın partininin CHP olduğunu görmekteyiz. (genel seçimler için %33, yerel seçimler için %32) Bunu genel seçimlerde %10 luk bir oranla DSP, yerel seçimlerde ise %9'luk bir oranla şu anda kapatılmış bulunan Refah Partisi izlemektedir. Bu sonuçlarda, anketlerin mahalle bazındaki dağılımının etkisi büyüktür. Anketlerin yarısından fazlası (% 55.7'si), alevi vatandaşların çoğunlukta olduğu ve CHP'nin oy potansiyelinin yüksek bulunduğu Hüseyingazi mahallesinde yapılmıştır. (Bu oranı %19'la Şentepe, % 16 ile Hıdırlıktepe ve % 9 ile Fatih mahalleleri izlemektedir.) Nitekim, Hüseyingazi mahallesinde yapılan anketleri ayrıştırıp, oy oranlarına tekrar baktığımızda, kadınlar için bu kez, söz konusu her üç seçimde de en yüksek oy oranı DSP'ye ait (sırasıyla 16.3, 11.8 ve 19.8). Bu koşulda erkekler için en son genel seçimlerde 17.1 ile DSP, yerel seçimde 13.9luk oranlarla RP ve CHP, gelecek seçim sorusunda ise %25 ile DSP önde gelmekte, bunu 14.7 ile MHP takip etmektedir. Mahalleler bazında bir ayrıştırma yaparak kadınların en son genel ve yerel seçimlerde oy verdikleri partilere baktığımızda çok büyük farklılıklarla karşılaşırız.

Tablo 4.18 Kadın Oylarının Mahalleler Bazında Partilere Dağılımı

	En son genel seçimler				En son yerel seçimler				Gelecek seçimlerde			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
DYP	2.8	8.3	16.1	8.3	0.7	8.2	10.3	13	0.6	5.6	2.5	3.8
ANAP	7.6	8.3	6.5	12.5	5.9	10.2	6.9	8.7	4.5	5.6	10	3.8
RP ^a	5.6	***	9.7	12.5	10.3	***	20.7	8.7	1.3	1.9	15	11.5
MHP	2.8	6.3	***	20.8	2.2	6.1	***	30.4	7.1	7.4	***	30.8
CHP	51.4	***	12.9	20.8	49.3	***	13.8	17.4	40.4	***	5	11.5
DSP	5.6	6.3	32.3	12.5	5.1	4.1	24.1	8.7	11.5	7.4	30	26.9
HADEP	1.4	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***
Diğer	2.8	***	***	***	2.9	***	***	***	1.3	***	***	***
Bos/												
Geçersiz	0.7	2.1	3.2	4.2	0.7	2.0	3.4	4.3	0.6	1.9	2.5	3.8
Söylemek istemiyor	19.4	68.8	19.4	8.3	22.8	69.4	20.7	8.7	32.7	64.8	25	7.7
Geçerli yanıt sayısı (%100)	144	48	31	24	136	49	29	23	156	54	40	26

*** I = Hüseyingazi, Mamak, II = Şentepe, III = Hıdırlıktepe, IV = Fatih

^a gelecek seçimlerde ibaresinde yer alan oran, Fazilet partisine oy vereceğini belirtenlere ait orandır.

Örneğin en son genel ve yerel seçimlerde oy verilen partilere baktığımızda, Hüseyingazi’de sırasıyla % 51.4 ve % 49.3 ile CHP’nin en yüksek oranda oyu aldığını görüyoruz. Genel seçimlerde ikinci sırada yer alan ANAP % 7.6lık oranla, ilk sırada yer alan partinin altıda birinden az oy almış görünmektedir. Ancak Şentepe mahallesinde anket uygulanan kadınlar oy verme davranışları ile ilgili sorulara çoğunlukla yanıt vermemeyi tercih etmişlerdir, yanıtlar içinde de CHP’ye oy veren çıkmamıştır. Hıdırlıktepe mahallesinden çıkan yanıtlarda ise hem en son genel, hemde en son yerel seçimlerde MHP’ye oy verdiğini belirten bir kadınla görüşülmemiştir. Sonuç olarak, MHP’yi tercih edenlerin en yüksek oranda bulunduğu mahalle, söz konusu her üç seçim içinde Fatih mahallesidir (sırasıyla %20.8, %30.4 ve %30.8), DSP’yi tercih edenlerin en yüksek oranda bulunduğu mahalle, söz konusu her üç seçim içinde Hıdırlıktepe mahallesidir. (sırasıyla %32.3, %24.1 ve %30) ve CHP’yi tercih edenlerin en yüksek oranda bulunduğu mahalle, söz konusu her üç seçim içinde Hüseyingazi mahallesidir. (sırasıyla %51.4, %49.3 ve %40.4)

Gelecek seçimde oy vermeyi düşünüyor musunuz sorusuna ise %93.6 gibi çok büyük bir çoğunluk olumlu yanıt vermiştir. Gelecek seçimde oy vermeyi düşündükleri partilerin dağılımına baktığımızda ise önceki dağılımlara göre ciddi farklar görmekteyiz. Oy vermeyi planlayan kadınlarda %10’a varan bir artış görülmekle birlikte, DSP ve MHP dışındaki tüm partilerin oy oranlarında düşüşler görülmektedir. Kararsız kadınların oranı ise, %27.5’tur. Anketler güz 1998 döneminde yapılmıştır ve “gelecek seçimlerde” ibaresi bu anlamda, 18. Nisan 1999 genel ve yerel seçimlerini ifade etmektedir. Ortaya çıkan bu eğilim seçim sonuçlarını destekler niteliktedir ve kararsızların çoğunun oyunun da bu iki partiye kaydığı izlenimi vermektedir. Seçim sonuçlarını hatırlarsak, merkez sağ partiler ANAP ve DYP ile merkez sol CHP önemli ölçüde oy kaybına uğrarken, beklentiler gerçekleşmiş ve DSP ülke genelinde en çok oyu alan parti olmuştu. Son yıllarda söylemini merkeze kaydıran MHP ise, beklenenin çok üzerinde, büyük bir oy patlaması yapmıştı. Seçimlerle Parlamentoda ortaya çıkan yeni milletvekili aritmetiği şöyle idi: DSP 136 (%24.7), MHP 129 (%23.4), FP 111 (%20.18), ANAP 86 (%15.6), DYP 85 (%15.4) ve 3 bağımsız.

Aşağıdaki en son genel ve yerel seçimlerde oy verilen ve bir sonraki seçimlerde oy verilmesi planlanan partilerin oy oranlarını kadınlar ve erkekler için yüzde olarak gösteren tabloda yukarıda sözü geçen eğilim açıkça görülmektedir.

Tablo 4.19 Seçimlerde Oy Verilen Partiler (yüzde olarak)

	En son genel seçimler		En son yerel seçimler		Gelecek seçimlerde	
	kadınlar	Erkekler	Kadınlar	Erkekler	Kadınlar	erkekler
DYP	6.0	5.5	4.6	3.3	2.2	1.4
ANAP	8.1	6.9	7.1	6.6	5.4	4.5
RP	5.6	6.2	9.2	14.8	4.3	3.5
MHP	4.8	10.9	5.5	5.9	8.3	13.3
CHP	33.5	35.3	31.5	37.6	24.5	31.1
DSP	10.1	9.5	8.0	5.9	15.2	13.6
HADEP	0.8	***	***	***	***	***
Diğer	1.6	1.8	1.7	1.8	0.7	2.1
Baş/geçersiz	1.6	2.2	1.7	1.5	1.4	8.7
Söylemek istemiyorum	27.8	21.8	30.7	22.5	27.4 + kararsız (10.5)	21.7
Geçerli yanıt sayısı	248 (%100)	275 (%100)	238 (%100)	271 (%100)	277 (%100)	286 (%100)

Kadınlar ve erkekler arasında, en son genel seçimlerde oy verilen partiler arasında bir farklılaşma olup olmadığını değerlendirdiğimizde, hanelerin % 14.3'ünde kadın ve erkeklerin verdikleri yanıtlar arasında bir farklılaşma olduğunu görüyoruz. Ancak daha ayrıntılı bir değerlendirme bu farklılaşmanın bir bölümünün kazai sebepler nedeniyle erkeğin oy kullanmamasından, bir bölümünün kazai sebepler dolayısıyla kadının oy kullanmamasından, bir kısmının da kadın veya erkeğin oy verdiği partiyi belirtmek istememesinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Sadece 6 örnekte kadın ve erkeklerin oy verdikleri partiler arasında gerçek bir ayrışma söz konusudur. İlginç olan bunların dördünde, kadınların eşleri bir partiye oy kullanırken, kadınların protesto nedeniyle oy vermediklerini belirtmeleridir. En son yerel seçimler için ise, kadın ve erkekler arasında farklılaşma oranının arttığını görüyoruz. Bu kez hanelerin % 45.3'ünde kadın ve erkeklerin verdikleri yanıtlar farklılaşmakta ve 35 örnekte (hem kadın, hem de erkek anketi uygulanan tüm örneklem %11.8'i), kadın ve erkeklerin oy verdikleri partiler arasında ciddi bir ayrışma ortaya çıkmaktadır. Bu ayrışan tercihler, sol veya sağ blok olarak tanımlanan partiler arasında kalabildiği gibi (eşlerden birinin CHP, birinin DSP'ye oy vermesi gibi), birinin sol, diğerinin sağ blok içinde kaldığı (birinin CHP, diğerinin MHP'ye oy vermesi gibi) durumlar da vardır. Bu farklılaşma yerel seçimlerde, parti kadar adayların da önemli olduğu görüşünü desteklemektedir.

Gelecek seçimlerde oy verilecek parti sorusuna verilen yanıtlarda, kadın ve erkeklerin tercihleri arasındaki farklılaşma oranlarının daha da arttığını görüyoruz. Bu kez hanelerin yarısından fazlasında (%52.6) kadın ve erkeklerin verdikleri yanıtlar farklılaşıyor ve çiftlerden birinin kararsız kaldığı durumları da dahil edersek, tüm örneklem %36.6'sında ciddi farklılaşmalar görülebilir. Yani, örneğin erkek MHP'ye oy vereceğini belirtirken, eşi CHP'ye oy vereceğini söyleyebilmektedir. Erkek ve kadın oyları arasında bir başka önemli farklılık da, kimi partilerin oy oranlarının kadın ve erkekler için elde edilen bulgularındaki yüksek oransal farklılıklardır. Örneğin en son genel seçimler için MHP'ye oy vereceğini belirten kadın oranı %4.8 iken, erkeklerde bu oran kadınların iki katından fazladır. (%10.9) Gelecek seçimlerde oy verilmesi düşünülen partiler için sorulduğunda aradaki fark görece küçülsede, aradaki fark yine de %5'i bulmaktadır. Bir başka dikkat çekici farklılaşma en son yerel seçimlerde refah partisine oy veren kadın ve erkekler arasındaki %5.6'lık orandır. Ayrıca RP'nin yerel seçimlerde aldığı oy oranı, diğer seçimlerde karşılaşılan oranlara göre daha yüksektir. Bu bulgu, İ.Melih Gökçek'in Ankara'da partisinin önüne geçen bir aday olarak görülmekte olduğu kanısını destekler niteliktedir.

En son genel, yerel seçimler ile, gelecek seçimlerde oy verilmesi düşünülen partileri sağ ve sol blok olarak iki grupta ayrıştırarak, kadın ve erkekler için örneklemdeki oyların dağılımını incelediğimizde, örneklemimizde sol blok tabir edilen partilere hem kadın, hemde erkekler de daha yüksek oranda oy çıktığı görülmektedir. Söz konusu sağ ve sol blok tanımları içerisinde yer alan partilerin ne kadar sağda, ya da solda oldukları tartışmalı olabilir, ancak

aşağıdaki grafiklerde kullandığımız ayrıştırma DYP, ANAP, RP, MHP, FAZİLET partilerini sağ blok partiler, CHP, DSP, HADEP partilerini ise sol blok partiler olarak kabul etmektedir.

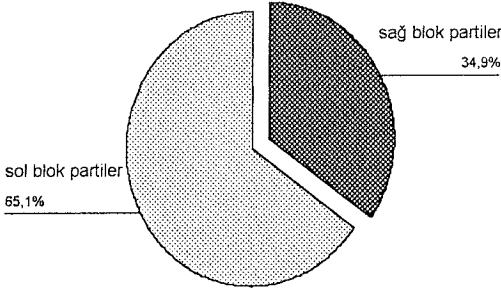
GRAFİK 5

En Son Genel, Yerel Seçimlerde Verilen ve Gelecek Seçimlerde Verilecek Oyların Kadın ve Erkekler İçin Sağ ve Sol Blok Partiler Arasında Dağılımı

KADINLAR

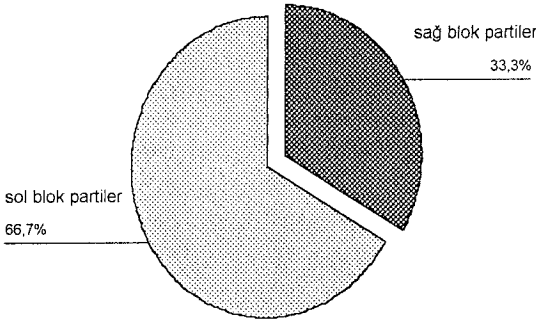
Enson genel secimlerde kadınların oy verdiği partiler

sağ ve sol blok içindeki dağılım

gelecek seçimlerde kadınların oy vermeyi düşündükleri partiler

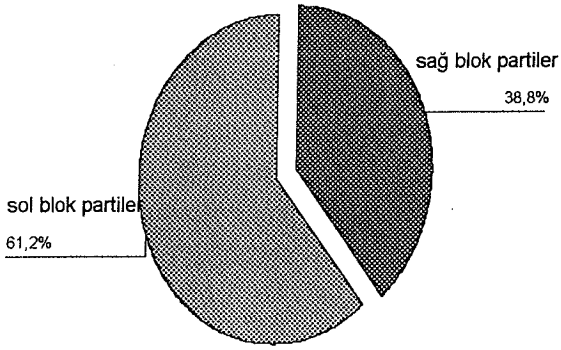
sağ ve sol blok içindeki dağılım

ERKEKLER

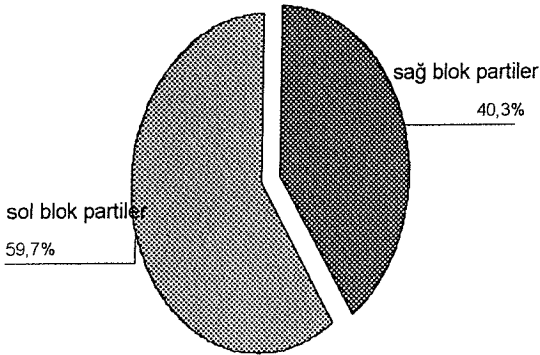
Enson genel seçimlerde erkeklerin oy verdikleri par

sağ ve sol blok içindeki dağılım

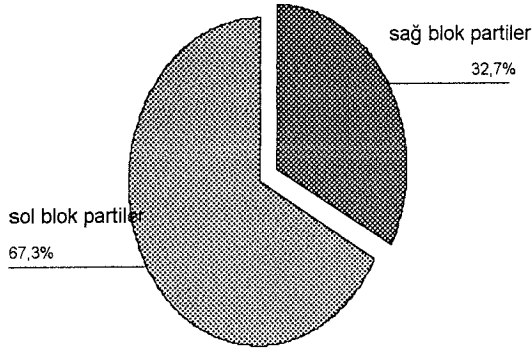

en son yerel seçimlerde erkeklerin oy verdiği

sağ ve sol blok içindeki dağılım

Gelecek seçimlerde erkeklerin oy vermeyi düşündüğü par
sağ ve sol blok içindeki dağılım

Ankete katılan kadınların % 14.6 sı son genel seçimlerde, %17.7 si ise en son yerel seçimlerde oy kullanmadığını belirtmiştir. Oy kullanmama sebebi olarak kent dışında olmak, hasta olmak ve buna benzer durumları kapsayan kazai-dışsal nedenler önde gelmektedir. Protesto amacıyla oy kullanmadıklarını belirten kadınların oranı, oy kullanmayan kadınların yüzde 10'u civarındadır. Oy verdiği parti ile üyelik- delegelik ilişkisi bulunan kadın oranı % 4.1 (12 kişi) dir.

5. KENT YOKSULLARININ GEÇİNME STRATEJİLERİNDE ETNİKLİĞE BAĞLI DAYANIŞMA ÖRÜNTÜLERİ

5.1. İLGİLİ YAZININ DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1.1. Kırdan Kente Göç

1960'lı yıllara kadar dünya, Avrupa ülkelerinden ABD, Kanada ve Avusturalya'ya yapılan göçlerle karşı karşıya iken son 30 yıldır bu ülkelere Avrupa'dan yapılan göçler durmuş; Asya, Afrika ve Latin Amerika'dan yapılan göçler ön plana çıkmaya başlamıştır. 1960'lı yıllara kadar göç veren ülkeler durumunda olan Avrupa ülkeleri ise göç alan ülkeler haline gelmişlerdir. Batı Avrupa ülkelerinin, Güney Avrupa ülkelerinden iş gücü açığını kapatmak üzere aldıkları göçmenleri, daha sonra Afrika, Asya, Karaipler ve Ortadoğu'daki eski kolonilerden gelenler izlemiş; bir süre sonra, Güney Avrupa ülkeleri de bu ülkelerden göç almaya başlamıştır. Benzer şekilde Japonya'nın da çevresindeki fakir ülkelere gelen göçmen işçileri istihdam etmesi ile birlikte, dünyanın birçok gelişmiş ülkesi çok sayıda etnik topluluktan oluşan ülkeler haline gelmeye başlamışlardır.

Sanayileşmiş ülkeler kır-kent göçünün yerine ulus ötesi göçler alırken, aynı zaman diliminde gelişmekte olan ülkeler, farklı bir göç dalgası ile karşı karşıya kaldılar. Yoğun bir dış göç veren bu ülkeler eş zamanlı olarak kendi bünyelerinde de bir iç göç dalgası yaşamaya başladılar. Batılı ülkelerin (ABD'nin dış göçle, Batı Avrupa'nın iç göçle) sanayileşme ve kentleşme süreçleriyle birlikte yaşadıkları kırdan kente göç olgusu, 3. Dünya ülkeleri için görece yeni bir gelişmedir. 1960'lı yıllardan itibaren az gelişmiş ülkeler bir yandan gelişmiş ülkelere göç verirken diğer yandan kendi içinde kırın çözülmesi ve kentte yoğunlaşma kavramı ile karşı karşıya kalmışlardır.

Nüfus artışı, ekonomik sorunlar, sanayileşme, tarımın makineleşmesi, toprak mülkiyetindeki değişiklikler, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği, geleneksel toplum baskısından kurtulma isteği ve kan davası gibi toplumsal nedenler ile artan iletişim ve ulaşım olanakları, kırdan çözülme ve kentleşmenin ana nedenleri olarak ortaya çıkmaktadır. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş ve ihracattan iç tüketime yöneliş, şehirlerin en etkin üretim ve tüketim birimi olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş hızlandıkça bu göç de artmıştır (Karpas, 1976).

Günümüzde iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile kentsel yaşamın çekiciliğinin tüm toplumca farkedilmesi, özellikle genç nüfusun eğitim alma isteği ile birleşerek, kırdan kente göç olgusunda yeni bir etken olarak ortaya çıkmıştır (Kartal, 1983). Ancak, kırdan kente göç yalnızca kentin çekiciliği ile açıklanabilir bir olgu değildir. Köyler, yüzyıllardır kentlere göre daha olumsuz

koşullara sahip oldukları halde, 2. Dünya savaşı sonrasına kadar büyük çapta göç hareketleri gerçekleşmemiştir. Asıl sorun kırdan var olan üretim biçiminin değişmesinde gizlidir. Emek yoğun bir üretim alanı olan kırsal zamanla bu özelliğini kaybetmesi ve istihdam fazlasının ortaya çıkması, tarım kesimini ucuz işgücü deposu olarak gören kapitalist ekonomik anlayışla birleşince göçler kaçınılmaz olmuştur (Şenyapılı, 1978). Todaro, kente göçerek kırdan daha fazla kazanacağını ve formel bir iş bulacağını uman kişilerin göç edeceğini; bu kararı alırken de kent ve kır arasındaki gerçek gelir farklılığından çok, umulan gelir farklılığının en önemli ölçüt olacağını savunmaktadır (Aktaran, Ersoy, 1985).

Göç, mekansal bir olgu olmasının yanısıra, aynı zamanda toplumsal bir olgu olma özelliği de taşır. Bu nedenle yalnız göç edenler için değil, kentin tüm kesimleri için yapısal bir değişim anlamına gelir (Köksal, 1986). Göçle ilgili oldukça farklı yaklaşımlar içeren kuramlar vardır. Modernleşme okulu göçü, gelişmişlik düzeyleri farklı bölgeler arasında bir denge aracı olarak görülebilecek olumlu bir nüfus hareketi olarak değerlendirir. Bu görüş piyasa mekanizmasına müdahale edilmediği takdirde göçün uzun vadede dengeyi sağlayacağı ve bölgeler arasındaki eşitsizlikleri gidereceğini savunur. Buna karşılık, Bağımlılık okulu, tam tersi iddiadadır. Piyasaya müdahale edilmediği takdirde göç, kırsal alanın aleyhine onun insan ve sermaye kaynaklarını azaltan ve dengesizlikleri artıran bir süreçtir (Ersoy, 1985).

Yine modernleşme ve bağımlılık okulları arasındaki önemli bir fark kentsel bütünleşmeye yaklaşımlarında görülür. Modernleşme okulu, üstü kapalı olarak göçmenlerin yaşam biçimini geri bir yaşam biçimi olarak görür. Bu teze göre bütünleşme, göçmenlerin bir süre sonra kentlilerin yaşam biçimine benzemesi ve aynışması olgusudur. Bağımlılık okuluna göre çevre ile merkez arasındaki bağımlılık ve sömürü ilişkileri devam ettiği sürece aradaki fark kapanmaz, aksine açılır. Sonuçta bütünleşme yerine “marjinalleşme” görülür. Üçüncü bir görüş olan eklemleşme görüşüne göre, kentsel bütünleşme, kentliler ve göçmenler arasında karşılıklı bir etkileşimin sonucudur. Kentli değerler, göçmenlerin getirdiği değerlerle harmanlanır ve ortaya yeni bir değerler sistemi çıkar (Ersoy, 1985).

5.1.2. Etnisite Kavramı

İlk kez Amerikalı sosyolog David Riesman tarafından 1953 yılında kullanıldığı kabul edilen etnisite kelimesi, bir sözlükte ise ancak, Oxford İngilizce Sözlüğün 1972 baskısında görüldü. Glazer ve Moynihan, 1975 yılında “etnisite” kelimesinin yeni bir kelime olarak ortaya çıktığını söylüyordu (Hutchinson ve Smith, 1996). Ancak “etnik” kelimesinin tarihi eski Yunanlılara kadar dayanmakta, Yunan halkından olmayan anlamındaki “ethnos” kelimesinden gelmektedir. Bu kelime daha sonra İngilizce’de 14.ve 19. Yüzyıllar arasında ırksal özellikleri betimlemek amacıyla; daha sonra ABD’de 2. Dünya savaşı sırasında, İngiliz kökenli olmayan Amerikalılar’dan

(Yahudi, İtalyan, İrlandalı) bahsetmek için kullanılmıştır. Birçok dilde etnik topluluğu tanımlayacak tek bir isim bulunmazken, Fransızca'da etnik grupları tanımlamak üzere kavramın isim hali olan “ethnie (ethnique)” kelimesi kullanılmaktadır (Tonkin et al, 1989).

Smith (1997)'e göre *ethnie*; ortak köken mitine, tarihe ve kültüre sahip belli bir bölgede örgütlenmiş ve dayanışma içinde olan adlandırılmış insan topluluğudur. Handelmann (1993)'a göre etnik bir topluluk, üyeleri arasında düzenli bir ilişki olan, kolektif düzeyde ortak çıkarlara ve organizasyonlara sahip bir gruptur. Schermerhorn (1970), etnik grubu, ortak kökene dayanan (gerçek veya sanal), ortak bir tarih bilinci olan, bir veya birden çok simgesel öge ile tanımlanan kültürel ortaklığa sahip ve dayanışma içinde olan ortaklaşa bir bütün olarak tanımlamaktadır. Bu simgesel öğeler arasında akrabalık ilişkileri, mekansal devamlılık (yerel/bölgesel), din, dil/dialekt, milliyet, fiziksel özellikler sayılabilir. Schermerhorn bu grubun özelliklerini şöyle sıralamaktadır: Topluluğun varlığını belirleyen ve tanımlayan ortak bir isim, ortak atalara dayanma miti (gerçek olmaktan çok mit), kurgusal bir akrabalık duygusu (Horowitz buna süper aile adını vermektedir), ortak tarih bilinci, bir veya birden çok ortak kültür özelliği (din, dil, gelenek), anavatanla simgesel düzeyde de olsa bir bağ, etnik topluluğun en azından bir bölümünün dayanışma duygusuna sahip olması (Aktaran, Hutchinson ve Smith, 1996).

Max Weber dışında, sosyolojinin ve sosyal antropolojinin düşünce babası sayılan kuramcılardan hiçbiri bu kavrama önem vermemişlerdir (Eriksen, 1993; Hutchinson ve Smith, 1996). Weber, etnik toplulukları, fiziksel veya kültürel, ya da her ikisi birden, ortak özellikleri olduğuna yönelik subjektif görüş sahibi insan toplulukları olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşım, biyolojik bir görüşün dışına çıkan bir bakış açısı getirmesi açısından da önemlidir. Etnisite kelimesi, 1960'lı yıllardan itibaren, birçok farklı sosyoloji yaklaşımı tarafından kullanılmaya başlandı. Aralarındaki farklılıklara karşın hepsi, etnisitenin insanların sınıflandırılması ve grup ilişkileri ile ilgili bir kavram olduğu görüşündedirler. Günlük konuşma dilinde etnisite kavramı halen, ırksal ilişkiler ve azınlık kavramı ile ilgili olarak kullanılmakla birlikte; sosyal antropoloji bu kavramı kendileri ve başkaları tarafından kültürel olarak farklı olduğu düşünülen gruplar arasındaki ilişkiler ile ilgili olarak kullanmaktadır (Eriksen, 1993).

İlginç olan bir diğer nokta, etnisite kavramının azınlık grupları ile ilgili bir kavram olduğunun düşünülmesi ve egemen ve çoğunluk gruplarının etnik olarak görülmemesidir (Schermerhorn, 1970). Bunun etnisite kavramının çıkış noktası olan “biz” ve “onlar” ayrımından kaynaklandığı açıktır. Etnik olmayan bizi oluştururken, etnik olan “öteki”leri (farklı olanları) tanımlamaktadır. Bu durumun politik süreçleri etkileyen bazı sonuçları da olmuştur. Eski imparatorluklarda *ethnie*'ler edilgendirler (Osmanlı'nın milletleri gibi). Bağlı oldukları devlete vergilerini verir, ancak günlük hayatlarını kendi özerk çevrelerinde yaşamaya devam ederlerdi. Örneğin Osmanlılar ‘fethin özünde yer alan cihat mantığına karşın’ Hristiyan vb. farklı dinden olanların dinlerini değiştirme gereği hissetmediler (İnsel ve Aktar, 1987). Ancak modern

devletlerde etnik topluluklar özerklik sahibi değildir. Ulus devletin bütün üyeleri eşit biçimde aynı devlete tabidirler. Modern bürokratik devletin ve kapitalizmin ortaya çıkmasıyla birlikte oluşan bu durum, etnik toplulukların yeni bir politik önem kazanmalarına ve toplum hayatında yeni tartışmaların çıkmasına neden olmuştur.

Fransız devriminin “tek ve bölünmez bir cumhuriyet” sloganı azınlıkların, gelenek ve dinlerini birey olarak özel hayatlarında yaşayabilecekleri ancak topluluk olarak kamusal hayata taşıyamayacakları düşüncesinin ürünüdür. Bu, civic nationalism (yurttaş ulusçuluğu) anlayışı en güzel ifadesini, “Yahudilere ulus olarak vereceğimiz hiçbir şey yoktur; ama birey olarak herşeyi veririz” diyen Clermont-Tonnere’in 1791’de Fransız Parlamentosunda yaptığı konuşmada sarfettiği bu sözlerde bulur. Bu tutum birçok yazar tarafından liberal ve demokrat olmamakla itham edilmiştir (Brubaker, 1992; Breton, 1988; Smith, 1995). Fransızların yurttaş ulusçuluğuna karşılık, Almanlar, tamamen politik olaylar sonucu, 18. Yüzyıl sonlarında ve 19. Yüzyıl başlarında idealist bir ulusçuluk anlayışı geliştirmişlerdir. Fichte, Hegel ve Herder gibi düşünürlerin katkılarıyla vatan, devlet ve kültür arasında bire bir bütünlük kuran etnik ulusçuluk kavramını ortaya atmışlardır (Behar, 1994). Yurttaş/etnik ulusçuluk kavramlarını Greenfeld şöyle tanımlamaktadır: Yurttaş ulusçuluğu, yurttaşlık bilincine dayalı ulusçuluk anlamında kullanılmaktadır. Gönüllülük temeline dayalıdır ve herkese açıktır. Buna karşılık etnik ulusçuluk, genetik değiştirilemez bir özelliğe vurgu yapar. Bu öyle bir özelliktir ki “sahip değilse edinilemez, sahipse değiştirilemez” (Guibernau & Rex, 1997).

İrk ile etnisite ve etnik ilişkilerin birbirinden ayrılmayıp ayrılamayacağına yönelik farklı görüşler vardır: Pierre Van den Berghe’e göre ırk ilişkileri etnisitenin özel bir alanıdır. Michael Banton’ın da aralarında olduğu diğerlerine göre ise, ırk ve etnisiteyi birbirinden ayırmak gereklidir (Aktaran, Eriksen, 1993). Banton’a göre, ırk insanların kategorizasyonu ile ilgilidir. Diğer bir deyişle etnisite “biz”in tanımlanması ile ilgili iken, ırk “öteki”nin kategorize edilmesi ile ilgilidir. Banton’ın bu tanımı işe yarar bir tanım olmasına karşın, Eriksen ırk ve etnisitenin birbirinden ayrılacağı düşüncesinde değildir. İrk fikrinin etnik ideolojinin bir parçası olup olmaması, etnik ilişkiler açısından tanımlayıcı bir etmen olup olmaması değildir, durumu değiştirmez. Eriksen, etnik grupları dört ayrı kategoride inceler:

Kentsel Etnik Azınlıklar

Avrupada yaşayan Avrupalı olmayan göçmenler, Amerika’da yaşayan Hispanikler, gelişmekte olan ülkelerdeki sanayi şehirlerine gelen göçmenler ve buna benzer topluluklar bu grubu oluşturmaktadır. Bu grupların politik çıkarları olmakla birlikte, genellikle politik bağımsızlık ve devlet talepleri yoktur. Kapitalist üretim ve tüketim sistemiyle bütünleşmişlerdir.

Yerli Halklar (Indigenous People)

Politik açıdan güçsüz, çoğunluğun oluşturduğu ulus-devletle bütünleşmemiş yerli halklar bu grubu oluşturur. Sami halkı ve Eskimolar bu gruba örnek verilebilir.

Etnomilliyetçi Hareketler (Proto-nations)

1990'lı yılların en popüler etnik topluluklarının (Kürtler, Sihler, Filistinliler ve Sri Lanka'lı Tamiller) yer aldığı ve sayısı gün geçtikçe artan bir gruptur. Tanım gereği bu topluluklar liderleri olan, başkaları tarafından yönetilmek istemeyen, kendi ulus-devleti için çaba gösteren topluluklardır. Bir bölgeleri, sınıf ve eğitim açısından farklılaşmış bir yapıları olan kalabalık gruplardır. Bu gruplar devleti olmayan uluslar olarak da nitelenebilir.

Çok Uluslu Toplulukların Etnik Grupları

Çok uluslu toplumlar (plural societies) kavramı daha çok sömürge kökenli türdeş olmayan toplumlar için kullanılır. Kenya, Endonezya ve Jamaika tipik örneklerdir. Ekonomik ve siyasal açıdan tekdüze, diğer tüm açılardan farklılaşmış bir yapı gösterirler.

5.1.3. Kentlerde Etnik Ayırışma

Mekansal ayırışma, geniş bir nüfus içindeki grupların yerleşimsel olarak ayırışmasıyla görülür. Bir grubun tümüyle içinde bulunduğu toplumla karıştığını söyleyebilmek için üyelerin düzenli bir biçimde tüm topluma yayılmış olması gerekir. Mekansal ayırışma, bir grubun üyelerinin bazı alanlarda ortalama üzerinde yoğunlaşması diğer bazı alanlarda seyrekleşmesiyle olur. Tanım gereği, mekansal ayırışma mekansal toplaşmayı getirir. Eğer bir alanda, belirli bir grup, kentin genelindeki oranının üzerinde yer alıyorsa, o yer o grup için toplasma alanıdır denilebilir. Bu tanımdan yola çıkılırsa, bir toplasma alanının birden fazla grup barındırabileceği görülür.

İlgili yazına bakıldığında genellikle mekansal ayırışmanın yarattığı olumsuz etkilerin vurgulandığı görülmektedir. Temelde yazarlar, ayırışma ve toplaşmanın insanların sivil topluma katılımını kısıtladığı noktasına vurgu yaparlar. Bu kısıtlama ilgili kişi ve kurumlar arasındaki ilişki eksikliğinin sonucudur. Burgers (1997)'e göre, uzun dönemli işsizlerin belli bir bölgede toplaşmasının işsizliği kronikleştirdiği görüşü yaygındır. Yine bu toplaşmanın enformal sektörlerde (çocuk bakımı, temizlik vb.) yardıma gereksinim duyan zenginlerle yoksullar arasındaki iletişim ağını kopardığı düşünülmektedir. Toplaşma alanlarında yaşayanlar zamanla toplum içinde olumsuz bir imaja sahip olmaktadır. Bu kendi kendini besleyen her çeşit söylenceyi üretmekte ve bu bölgeler sefaletin paylaşıldığı alanlar olarak, toplumun çoğunluğu tarafından terk edilen yalıtılmış alanlar haline gelmektedir. Bu terkediş

yalnızca fiziksel olarak değil, düşünsel olarak da toplum ile o bölgede yaşayanlar arasındaki empatinin de ortadan kalkmasına neden olmaktadır (Özüekren ve Van Kempen, 1998).

Ayrışmanın getirdiği olumsuzluklar tartışılırken, getto ve alt sınıf (underclass) kavramlarını da kısaca ele almakta yarar vardır. Getto farklılaşmış ve ayrılmış kent mekanlarına verilen addır. İlk kez 10. Yüzyılda Venedik'te yahudilerin zorunlu olarak yerleştirildikleri alanlar olarak ortaya çıkmışlardır. Bu nedenle zorunlu ayrılmış etnik yaşam alanlarına bu ad verilmektedir (Wirth'ten alıntılanan Köksal, 1986). Johnston (1986) gettoyu özellikle bir etnik ya da kültürel grubun yaşadığı yerleşim alanı olarak tanımlamaktadır. Van Amersfoort (1980)'a göre getto, içinde yaşayanların etnik, ırksal veya dinsel olarak tanımlanmış tek bir gruba bağlı olduğu ve bu grubun bütün üyelerinin bu alanda yaşadığı (başka yerlerde değil) "kurumsallaşmış" yerleşim alanlarıdır. "Kurumsallaşmış"tan kasıt, sakinlerinin bu bölgelerde yaşamayı seçmelerinden değil, bir tür toplum tarafından zorlanmış olmalarıdır (Özüekren ve Van Kempen, 1998).

Bu açıklamaların ışığında, etnik, ırksal veya dinsel açıdan tanımlanmış grupların üyelerinin yaşadığı her alanı getto olarak kabul edemeyeceğimiz ortadadır (Forman, 1971). Gönüllülüğe dayanmama özelliği çok önemli bir ölçüttür. Marcuse (1997)'a göre zorlama niteliği olmasa, gettoları etnik yaşam alanları olarak tanımlamak daha doğru bir tanım olabilirdi (Özüekren ve Van Kempen, 1998).

Wacquant ve Wilson (1993), yakın geçmişin örgütlenmiş getto kavramı ile bugünün hipergetto kavramının farklı olduğunu düşünmektedir. Hipergetto, artık çoğunluğun kurumsal yapısının biraz daha özerk bir toplumsal yapıyla yinelandığı yapılar olmaktan çıkmış, toplumsal değişimin oldukça azaldığı yapılar olmuşlardır. Buralarda yaşıyor olmak, toplumun dışında yaşıyor olmak haline gelmiştir. Böyle bir durumda göçmenler birbirlerinin şirketlerinde çalışmakta, kendi ülkelerindeki hayat biçimini sürdürmekte (culturel fossilisation) ve hatta radikalleşmektedirler (Özüekren, 1992).

İlgili yazına bakıldığında, genellikle altsınıf ve getto terimlerinin birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bugün tek bir alt sınıf tanımı vermek olanaklı değilse de, bu grubun üyelerinin piyasa koşullarından olumsuz etkilenen ve bazen nesiller boyu durumunu değiştiremeyen kişilerden oluştuğu yönünde ortak bir görüş vardır. Bu grup üyeleri sapkın ve/veya yasadışı davranışlar gösterirler (ilaç bağımlılığı, kumar, suç, çocuk hamilelik, okulu terk etme vb.). Ekonomik ve politik olarak yalıtılmışlardır. Yaşam biçimleri diğer yoksullardan ayırdır. Wilson (1987)'a göre, getto alt sınıflarının yoğunlaşmış yoksulluklarının yarattığı sorunlar, toplumdaki diğer yoksul kesimlerin karşılaştığı sorunlardan daha ağır ve farklıdır (Özüekren ve Van Kempen, 1998).

Mekansal ayrışmanın başlıca olumlu yönü, yabancı olunan bir yaşam alanında

gereksinim duyulan dayanışmayı kolaylaştırmasıdır. Toplumsal ilişkilerin devamı ve geliştirilmesini sağlar. Bu toplumsal ilişkiler, çoğunluk toplumunun değer ve normları dışındaki grupların kültürünü korumaya yarar. Toplumsal ilişki ağları bir azınlık kültürünü anlamanın en temel aracıdır. Bu ilişki ağları sayesinde bireyler birbirlerinden çeşitli yararlar sağlayabilirler.

Etnik girişimcilik ilgili yazında en çok üstünlük yaratan alan olarak görülür. İlişki ağları burada da önemlidir. Etnik toplama etnik ilişki ağlarını kolaylaştırır. Bu sayede girişimciler bazı alanlarda üstünlükler yakalarlar (kolay işçi bulma, uzun çalıştırma vb.). Bu anlamda, yeni göçmenlerin kendi işlerini kurmadan önce deneyim ve bilgi kazanacakları bir ortam da yaratılmış olur. Bu durum toplumsal gelişmeye katkıda bulunur (Burgers; Wilson ve Portes; Saunders ve Nee; Portes ve Zhou; Bailey ve Waldinger'dan alıntılan Özüekren ve Van Kempen, 1998).

Etnik bir gruba katıldığında, üyeler yalnızlıklarını azaltır ve örgütlü bir savunma alanına katılır. Yakın toplumsal ilişkilerin korunması ile kültürel özellikler korunur. Güvenli bir yaşam alanı ortaya çıkar. Sonuç belki toplumun genelinden uzaklaşma yönünde olsa da, kendi grubundan uzaklaşmamış olunur.

5.1.4. Etnisite ve Sınıf İlişkisi

Sosyal bilimler yazınında iki farklı sınıf tanımı vardır. Bunlardan Marksist görüş ekonomik özelliklere vurgu yapar. Sosyal bir sınıf, toplumdaki üretim süreci ile ilişkilerine göre tanımlanabilir. Buna göre, toplumda üç ana sınıf vardır: 1) Kapitalist sınıf / Burjuvazi; üretim araçlarının sahibi ve emeği satın alan sınıftır, 2) Küçük burjuva, kendi üretim aracının sahibi ve fakat emek satın almayan bir sınıftır ve 3) Proleterya / işçi sınıfı ise üretim araçlarına sahip olmayan, salt emeğini satarak geçinen ve toplumun büyük bir kesimini oluşturan sınıftır. Bunların yanısıra aristokrasi ve lümpen proleterya gibi başka sınıflar da vardır. Marksist görüşe göre sınıflar arasında çatışma kaçınılmazdır. Sınıf çatışması, toplumsal değişimin ana yöntemidir. Etnisite ise yanlış bir bilinç türüdür. Kitleler bilinçlendikçe sınıf ilişkilerine önem verirler. Diğer görüşün önde gelen ismi Weber ise, sınıfı oluşturan etmenler arasında gelir, eğitim ve politik etki gibi ölçütleri de sayar. Marx'ın tersine, sınıfları potansiyel dayanışma grupları olarak görmez. Sosyal sınıfların üyelerinin ortak bir çıkarı olması gibi bir zorunluluğa inanmaz. Sınıftan çok "statü gruplarına" vurgu yapmayı tercih eder (Eriksen, 1993).

Sosyal sınıf tanımları, toplumsal tabakalaşma ve gücün dağılımı gibi konulara atıfta bulunur. Buna karşılık etnisite, tabakalaşmayı zorunlu görmez, eşitlikçi olabilir. Bugün birçok "çok etnik yapılı" toplumlarda, tabakalaşma etnik mensubiyete göredir. Ekonomik düzey ve kazanılmış statü önem taşımaz. Etniklik ile sınıf arasında yüksek bir ilişki vardır. Bir etnik gruba mensup olmak bir sınıfa mensup olmanın da belirleyicisi olabilir. Sınıf ve etnisite

derecelendirme (rank) için bir temel oluşturabilir. Ancak birbirinden farklı kavramlardır.

Hem biyolojik hem de sosyo-ekonomik koşullarda ve eşzamanlı olarak bir arada bulunabilen etnik ilişkilere bağlı dayanışma örüntüleri ile bu örüntülerin yarattığı etniklik bilincinin, sınıf bilincinin yerine geçtiği tartışmaları yapılmaktadır. Bell (1996)'e göre, etniklik, grupların amaçlarını gerçekleştirme ve sürekliliklerini sağlamada, sınıfın yerini almaktadır. Artık, ekonomik koşullar ve ilişkilerin, toplumun sosyal yapısının temelini oturduğu dönemden, siyasi etmenlerin ön planda olduğu döneme geçilmiştir. Benzer şekilde, Narayanan (1989) ise, Glazer ve Moynihan'dan yaptığı alıntıda, çıkarların duygusal bir bağla bütünleştiği etnikliğe dayalı bilincin, sınıf bilincinin önüne geçtiğine değinmektedir. Modern Marksizm yaklaşımına göre, etnik bilinçlilik, uzun dönemli işgücü göçünün kaçınılmaz bir etkisi olarak görülmektedir. Bu etki ile, işçi sınıfı içinde ortaya çıkan bölünmeler sonucu, işçi sınıfı içinden bir grup, göreceli olarak iyi bir konuma gelmekte, göreceli yoksun konumda kalan ikinci grup ise, birincisi için bir tehdit unsuru oluşturmaktadır (McAll, 1990). Böylece, kent yoksullarının geçinme stratejilerinde, etnikliğe dayalı bilincin, siyasi bilincin önüne geçtiği görülmektedir. Çeşitli yoksulluk düzeylerinin birarada bulunduğu gecekondualarda geçinme stratejileri, akraba, hemşehri ve komşuluk ağlarıyla çevrelenmekte ve etnik ilişkilere dayalı dernekler ve vakıflarla beslenmektedir. Bu aşamadan sonra, etnikliğe dayalı bilinç ile bu bilincin kentsel mekanlardaki siyasal davranışlarla etkileşimi, sınıf bilinci etmenini geri planda bırakmaktadır.

5.1.5. Dayanışma Örüntüsü Olarak Etniklik

Gellner (1997)'e göre; 3. binyıla yaklaşırken, gelişmiş sanayileşme ve ulusçuluk, ulus-altı etnik kimlikleri törpülemektedir. Ekonomik ve kültürel küreselleşme, çok uluslu şirketler ve elektronik kitle iletişim araçları sayesinde, etnik özellikleri toplumun folklorik ucu haline getirmektedir. Günümüzde etnikliğin, yaşam biçimlerinin de birbirine benzemesi nedeniyle, simgesel öğelerinin yaşamaktan çıktığı yönünde bir gösterge olduğu doğrudur. Ancak aynı zamanda elektronik iletişim ulus-altı grupların kültürel iletişim ağlarının da güçlenmesine neden olmaktadır (Richmond, 1984). Bu durum etnikliğin kimi açılardan görünürlüğüne yitirmesine, ancak bir kimlik olarak kavramın başlı başına kendisinin, bir kendini ifade ve dayanışma aracı olarak kullanılmasına neden olmaktadır.

Etnik toplulukların zaman içinde diğer topluluklarla kaynaştığı ve etnik bağlarından koptuğuna örnek olarak sık sık Amerikan toplumu gösterilir ve bir eritme potası gibi etnik toplulukların buluşup özgün bir toplum oluşturduğundan söz edilir. Oysa bu sav sorgulanmaktadır (Üstel, 1993). Glazer ve Moynihan (1963)'a göre, eritme potası hiçbir zaman Amerika'da görülmemiştir. Amerikan toplumu etnik farklılıklardan kurtulmak yerine, kökenlerine yönelik bir bilinç canlanmasına uğramıştır. Dahası, birçok

Amerikalı etnik ilişkilerini, iş ve eş aramada etkin olarak kullanmayı sürdürmüş, çoğunlukta kendileri gibi olanların bulunduğu yerlerde yaşamayı tercih etmiş, önceden bulundukları ülkeleri iki veya daha fazla kuşak önce terk etmelerine karşın kendilerini kökenleriyle (İtalyan, Polonyalı vb.) tanımlamayı yeğlemişlerdir. Etnik yapılanma ve kimlik oluşumu, bazen modernleşme süreçlerine bir tepki olarak, bazen bireylerin kendilerini farklı olarak tanımlayacakları bir ölçüt olarak, bazen de yaşanan sorunlara karşı bir dayanışma aracı olarak ön plana çıkmaktadır (Gans, 1979; Vergin, 1985; Meluccı, 1989; Yoshino, 1992; Ayata, 1991).

Gelişmekte olan ülkeler, günümüzde, kırdan kente yoğun göç, kentsel eşitsizlikler ve yerel kurumların yerel gruplara eşit uzaklıkta olmayışı gibi nedenlerle, kent yoksulluğu olgusuyla karşı karşıya gelmektedir. Ulusal ekonomik reform ve önlemlerin olumsuz etkileri ise kent yoksulluğunu daha da artırmaktadır. Harvey'in de belirttiği gibi, kentte yeni biçimleri ile ortaya çıkan "kentsel yoksulluk" kavramı (Aktaran, Turan, 1987), iki temel unsuru içermektedir. Yoksunluk (deprivation) ve korunmasızlık (vulnerability). Yoksunluk, yalnızca maddi anlamda bir yoksullukla sınırlandırılmamakta, bu maddi yoksulluğun bir sonucu olarak, düşük toplumsal statü ve toplumsal devinim olanaklarının sınırlı olması durumuyla da tanımlanmaktadır. Kırsal kesimde yaşayanlara göre daha geniş iş olanakları bulunan kent göçmenleri, eğitim durumları ve sahip oldukları nitelikleri itibarıyla emek piyasasına ancak sınırlı bir şekilde girebilmekte ve ekonomik dalgalanmalardan doğrudan etkilenmektedir. Kent yoksulları, karşı karşıya kaldığı ekonomik güçlüklerle karşı koyma amaçlı uyguladıkları doğrudan ekonomik stratejilerin yanı sıra, ekonomik ilişkilerle doğrudan bağlantılı olmayan ve emek pazarında yer almayan çeşitli geçinme stratejileri geliştirmiştir. Sistemin, kendilerine yaşantılarını yasallaştırma yolları sunmadığı kent yoksulları, ekonomik ilişkilerin yer aldığı mekan dışındaki ilişkilerini ancak kendi oluşturdukları veya dahil oldukları toplumsal ilişki ağlarıyla kurabilmektedir. Kent yoksullarının geçinme stratejilerinin bir kısmı, bu toplumsal ilişki ağları içinde yer alan etnik ilişkilere bağlı dayanışma örüntülerine dayalıdır. Bu dayanışma örüntüleri, hem kentsel yoksulluğun üstesinden gelebilmek amacıyla bir varolma stratejisi olarak kullanılmakta hem de zaman zaman bu ilişkilerden dışlananlar bakımından yoksulluğun yerleşikleşmesi anlamına gelebilmektedir.

Etnik ilişkilere bağlı dayanışma örüntüleri, kan bağı ve akrabalıktan başlayarak, çıkar birliğine dayalı gruplaşmalara kadar geniş bir perspektifte incelenmelidir. McAll (1990), etniklik ve etnik dayanışmayı, doğal ve kültürel köken ile tanımlamaktadır. Bir yandan etnik gruplar oluşturmak/etnik dayanışmada bulunmak, insanın doğasından kaynaklanırken, diğer yandan etniklik, bir grup insanın belirli bir yaşam tarzını paylaşması sonucu oluşturduğu ortak kültür olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada, asıl önemli olan, etnik gruplar içindeki farklılıkların görmezden gelinip, ortak noktaların ön plana çıkarılmasıdır. Bu noktada, günümüz kentsel geçinme stratejilerinde önemli bir yer tutan enformel dayanışma örgütlenmesine temel olarak ortaya çıkan aynı kır/kent kökeninden gelme gibi verili bir ortak özellik, aynı kültürel

kimliği paylaşma ve kimliği devam ettirme gibi psiko-sosyolojik bir bağın yanı sıra, göçmenin kente geldiği andan itibaren, barınak ve iş bulma ve sosyo-ekonomik anlamda kendini kent hayatına uyarlama süreci içinde ekonomik bir bağ olma niteliği taşımaktadır (Ayata, 1991; Ahmad, 1992; Erder 1995). Öte yandan, Abner Cohen'in etniklik tanımlaması da bu tanımlamalara koşuttur. Cohen, enformel örgütlenmeler ile grup kimliğini ve uyumunu sağlayan simgesel ve törensel davranışları tanımlamaktadır (Aktaran, McAll, 1990). Bu bağlamda, enformel örgütlenmeler başlığı altında incelenen fakat yarı-formel ve formel örgütlenmelere kadar da çeşitlenebilen etniklik ilişkileri, tarihsel olarak belirlenmiş ve geçmişe dayalı ilişkilerle bugüne taşınmış olabildiği gibi, güncel ilişkiler tarafından da belirlenebilmektedir. O halde etniklik, kan bağıyla kurulan örüntülerden başlayarak, aynı köy-ilçe-il-bölgeden olmaya kadar uzanan, hatta bu tür verili özellikler olmaksızın, ortak sorunları paylaşan insanlar arasında da ortaya çıkmaktadır. Yani, insanlar, etniklikle bağlantılı olmayan ekonomik ve toplumsal nedenlerle de kendilerini grup olarak görme ve birlikte hareket etme eylemine girebilmektedir.

Kent hukuku dışında kent yoksullarının geliştirdiği enformel ilişki ağları, yaşanan mekana ve topluluğa aidiyet anlamında “yerel”i oluşturmaktadır. Bu alanda dışarıdan gelen etkilere karşı tavır alış ve iç dayanışma vardır. Kaynakların harekete geçirilmesi için bir yandan kendi “yerel” kaynakları, diğer yandan dışarıdaki kaynaklar devreye sokulmaktadır (Erder, 1995). Kent yoksullarının “kendi” yerel kaynakları içinde önemli bir yere sahip olan ve tüm küçük topluluklarda yaygın ve etkin bir bağ ve etnik temelli birincil grup olarak adlandırılabilen akrabalık kurumunun, kentte yararı ve içeriği değişirken, topluluk içinde önemi azalmamaktadır. Mekansal olarak birbirine yakın yerlerde yaşayan akrabalar, aynı zamanda komşu olmakta, diğer komşularla bütünleşen akrabalık-komşuluğa dayalı enformel dayanışma örüntüleri, kentsel hayata uyarlanma süreciyle edinilen arkadaşlıklarla genişlemektedir. Litwak'tan yaptığı alıntı ile, arkadaşlık bağlarını en zayıf bağ olarak niteleyen Narayanan (1989), bu bağı koruyan unsurun “duygusallık” olduğunu belirtmektedir. Allan'a göre ise, arkadaşlıkta bireyin iradesi ön planda olsa da, yani arkadaşlık verili olmaktan çok kategorik bir özellik taşısa da, arkadaşlık, kent göçmenleri açısından ancak etniklik, yaş ve mekan değişkenlerine bağlı olarak sınırlı alanlarda kurulabilmektedir. Bu bağın daha da ön plana çıkması ancak eğitim düzeyinin artması ile gerçekleşmektedir.

Kentsel yaşam içinde ortaya çıkan ikinci grup örgütlenme olarak hemşehrilik ve dini kökene bağlı örgütlenmeler, yarı-formel özellikler göstermekte ve en son aşamada, kentsel biçimsel örgütlerle girilen etkileşim, formel örgütlenmeleri oluşturmaktadır. Bu üç tür örgütlenmeden ilki, tümüyle etnik bilinç ve dayanışmaya dayalı iken, ikinci grup (yarı-formel) etniklik-etnikliğe bağlı siyasi bilinç arasındaki ortak ve karşılıklı ilişkiyi sergilemektedir. Formel örgütler ile ilişkiler ise artık, kentsel düzlemdeki davranışların gelişimine denk düşmektedir. Kronolojik bir sıra gözetmeyen bu üç tür dayanışma örüntüsü, kent yoksulları tarafından çeşitli gereksinim düzeylerinde eş zamanlı olarak kullanılabilir. Yarı-formel örgütlenmeler, göçmen kent yoksulları için

kente uyarlanmada, destek mekanizması olarak önemli bir yer tutarken, kente karşı duyulan ortak birliktelik duygusunun devamını da sağlamaktadır.

Kent göçmeninin kentte bulunduğu süre uzadıkça, etniklik örgütlenmeleri çerçevesinde tanımlanan enformel - yarı-formel - formel örüntülerin önceliği ve önem sırası değişmektedir. Kentte kalış süresi uzadıkça, memleketteki yakınlar ile ilişkiler azalmakta, formel örgütlenmeler ile ilişkiler artmaktadır. Ortak yaşam süresi uzadıkça, mahallenin birlikte hareket etme potansiyeli artmakta, ortak yaşam gecekonduyu bütünleştirmektedir (Ayata, 1991). Gecekonduya yaşayan insanlar, ellerinde bulundurdıkları oy gücüyle, kentsel hizmetlerin bölüşümünü ve dolayısıyla kent yönetimini etkileyebilmekte, bu gücü aynı zamanda kişisel gereksinimleri için kullanabilmektedirler. Kent göçmenlerinin etkileşim içinde olduğu etnikliğe dayalı yarı-formel örgütlenmeler, siyasi mekanizmalar üzerinde baskı gücü oluşturabilmekle birlikte, bu gücün, ne derecede mahallenin ortak sorunları için ve ne derecede kişisel sorunlar için kullanıldığı koşullara göre değişmektedir. Gecekondu sakinlerinin oy verme eğiliminin pragmatik izler taşıdığı, toplu pazarlık etme gizil gücünün kullanıldığı yaygın olarak vurgulansa da, (Özbudun'dan alıntı yapan Baştuğ, 1979), bu ilişkinin niteliği ve kullanılış şekli, sorunun niteliğine göre değişiklik göstermektedir.

5.2. TÜRKİYE ÖRNEĞİ

1960'lı yıllardan itibaren yoğun bir iç göç dalgası yaşamış olan gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerin tersine başka ülkelerden göç almamış, kendi içinde bir toplumsal hareketlilik süreci yaşamıştır. Türkiye, imparatorluk tarihinin de etkisiyle, çok çeşitli grupların bir araya geldiği bir coğrafya üzerindedir. Bu nedenle, gerek ırk (Türk, Kürt, Çerkez vb.), gerek inanç (Müslüman, Hristiyan, Musevi vb.), gerekse mezhep (Sünni, Alevi, Şafii vb.) temelli çok çeşitli etnik gruplara sahiptir. Yine Türkiye, bütün bu etnik grupların, yaşadıkları kent temelli olarak bir araya geldiği, bir kentsel hemşerilik duygusunu (Yozgatlı, Çorumlu, Urfalı vb.) da taşımakla birlikte, yukarda sayılan daha temel etnik özelliklerin araştırma için daha uygun bir veri tabanı olduğu düşünülmektedir. Zira, kentsel düzlem türdeş bir yaklaşım sergilemek için oldukça büyük bir ölçek olarak görünmekte, burada görülen ayrışmalar da yine etnik temelli olarak ortaya çıkmaktadır. Kent yoksullarının etnik özelliklerine bağlı olarak gruba özgü ayrımlar taşıyıp taşımadıkları, etnik ilişkiler bakımından farklı toplumsal ve siyasal tutumlar geliştirip geliştirmedikleri ve tüm bu etnik özellik ve ilişkilerin kısıtlı kaynaklara sahip kent yoksullarının geçinme stratejilerinde nasıl bir etkisi olduğu çalışmanın temel ilgi alanını oluşturmaktadır.

Göçmenler için kentleşme, kırdan koparak kente yerleşme ve meslek değiştirme anlamına gelir. Zamanla göçmenler sosyal statülerini akrabalık bağları ile değil, meslek gruplarına göre tanımlamaya başlarlar (Gould'dan alıntılanan Karpas, 1976). Meslek değişikliğinin kır kent ayrımında en önemli fark olarak görülmesi, henüz bu süreçte kentleşmenin ekonomik boyutunun ön

planda olduğunu, toplumsal boyutunun öne çıkmadığını göstermektedir.

Kırdan kente göçün ilk aşaması köyde başlar. Özellikle görüntülü iletişimin gelişmesi ile birlikte kent bilinmez bir yer olmaktan çıkmıştır. Bireyler kentte neyle karşılaşacakları, ne kadar zamanda iş bulabilecekleri, nasıl barınabilecekleri gibi konularda da, tanıdıkları aracılığıyla ve/veya bizzat kendileri giderek bilgi toplamaya başlarlar. Elde ettikleri bilgiler ışığında göç etmeye karar veren birey ve aileler, böylelikle, kente geldiklerinde yabancılaşma ve anomi hissetmezler (Şenyapılı, 1978). Kırdan kente göçün ikinci aşamasını, kente yerleşme ve iş bulma evresi oluşturur. Göçmenler bu evrede tanıdık ve akrabalarının yardımına başvururlar. Geçici olarak bu kişilerin konutlarında barınmaktan, ilk işin bulunmasında aracılığa, toplumsal ve maddi yardıma kadar birçok alanda bu etnik dayanışma örüntüleri kentleşme sürecinde oldukça yaşamsal bir rol oynarlar (Karpaz, 1976; Şenyapılı, 1978; Kartal, 1983; Ersoy, 1985; Ayata, 1991; Ahmad, 1992).

Akraba-hemşeri topluluğunun önemi, kentleşme sürecinin ilk evrelerinde çok daha fazladır. Oturulan konutun ve ilk işin bulunmasında, maddi sorunların çözümünde etnik ilişkiler baskındır. Sürecin sonraki evrelerinde sisteme ilişkin bilgiler biriktiren göçenin tek başına üstesinden gelebileceği sorunların sayısı artar. Bununla birlikte çözölemeyen sorunların sayısında da artış görülür. Bunun nedeni, bulunan iş ve konuta rağmen, geçim sıkıntısının kronik bir sorun olarak ortaya çıkmasıdır. Sorunları çözemeyenlerin artması bir anlamda kentle bütünleşildiğinin kanıtıdır. Göçmenlerin kırdaki yakınlarıyla aralarındaki toplumsal ilişkiler gerek nitelik gerekse nicelik açısından zamanla değişim gösterir. İlk zamanlar maddi nedenlerle kıra gidip gelme çoğunluktaiken daha sonra ziyaret amacı ön plana çıkmaya başlarken, köye gidiş-geliş sıklığı ve kalış süresi azalır (Karpaz, 1976; Şenyapılı, 1978; Kartal, 1983; Ersoy, 1985).

Kente göç edilen ilk süreçte kırla kent arasındaki ilişkiler canlı bir biçimde devam eder. Kır, kente göçenler için hem bir sigorta (başarısızlık halinde geri dönerek yakınların yardımıyla hayatını yeniden kurma) hem de bir yardım kaynağıdır (para, erzak, geride bırakılan mallara göz kulak olmak vb.). Bu nedenle, kente göçenler kentte yaşamlarını sürdürecekt bir gelir ve barınacağı sağlayıncaya değin kırla ilişkilerini koparmamayı tercih ederler. Öte yandan kente göçenler, kırdakiler için de gerektiğinde çalınacak bir kapı olma özelliği taşır. Kenttekiler, gerek bazı kentsel hizmetlerin alınmasında (eğitim, sağlık, kamu kurumlarındaki işler vb.) gerekse bilinmeyen bir zamanda gerçekleşebilecek olası bir göç durumunda başvurulacak bir danışma ve yardım unsuru görevi görürler.

Bu ilişki yoğunluğu güvenli bir iş ve kent toprağı elde edene kadar canlı bir biçimde sürer. Göçmenler, kentte bir iş sahibi olmak kadar toprak sahibi olmayı da önemserler. Bu amaçla, eğer varsa, köydeki taşınmaz varlıklarını satarak kente aktarırlar. Böylelikle kırla ilişkiler ekonomik olmaktan çıkar, toplumsal bir nitelik olarak kalır (Şenyapılı 1978). Kente göçle birlikte,

göçmenler kültürlerini de beraberlerinde götürmekte, zamanla bazılarını terkederken bazılarını devam ettirmektedirler (Karpaz, 1976). Burada önemli bir nokta, kente göç edenlerin kırsal ilişkilerini sürdürürken, kırsal kendi gelenek ve göreneklerinden kopmadığını ispatlamak yolunda bir zorunluluk hissetmesidir. Bu durum, göçmenlerin kentle toplumsal bütünleşmelerinin ekonomik bütünleşmeye göre daha geç olması sonucunu doğurur.

Kent yoksulları kente geldikleri ilk andan başlayarak çok çeşitli yardımlara gereksinim duymakta ve bunların karşılanmasında en yakın referans grubu olan aileden başlayarak çeşitli kaynaklardan yararlanmaktadır. Zaman içinde kente uyum sağlayan ve verili ilişkilerden yarı-formel ve formel ilişkilere geçiş yapan göçmenler, herşeye karşın bu ilişkilerinden vazgeçmemektedirler. Verili olmayan ilişkilerin kurulması, kentte kalış süresinin artması gibi etmenler, göçmenlerin zaman içinde geldikleri yerlerle bağımlı koparmamaktadır. Tersine göçmenler, geldikleri yerleri kültürel referans grubu olarak görmekte, hiç dönemeyecek olsalar bile kendilerini oraya ait hissetmektedirler. Bu gönül bağı, 'zor durumda geri dönülebilecek bir adres' olmaktan ayrı bir anlam içermektedir. Kenti, içinde yaşanan yaşam birimi olarak değil, kendi dışında bir olgu olarak gören bu yaklaşım; geri dönüşün olmadığı yönündeki bilinçle birlikte bir tür "vatansız" kentliler yaratmaktadır. Kent yoksulları geçmiş güzel günlerini yaşadığı ve ilişkilerini kesmediği memleketiyle, derinde bir yerde sanal olarak birlikte yaşarken, artık değiştiğinin ve oraya geri dönemeyeceğinin de ayırdındadır. Ekonomik ve toplumsal düzeyi yükselen kent göçmenleri, bu nedenle, kentle ilişkilerini arttırmak ve memleketle bağımlı kesmek bir yana, olanaklar ölçüsünde varolan kentsel olanakları kendi yöresine aktarmak peşindedir. Kent göçmenleri bu anlamda, bir yanda kendi ekonomik ve toplumsal sorunlarını aşmakla uğraşırken; diğer yanda olanaklar ölçüsünde, büyük bir savaşım alanı olan kentte, kendilerini geldikleri referans grubunun elçisi ve hamisi olarak gör(ül)mektedirler.

Bu anlamda, çeşitli yardımlaşma ilişkileri kullanan ve 'kente teslim olmamak' için birlikteliklerini korumaya çalışan kent yoksulları, kentsel kaynakların kırsal aktarılmasında da, bu yakınlıktan yararlanarak bir tür siyasi müştericilik ilişkisi geliştirmektedir. Burada ilginç olan nokta, bu tür bir ilişkinin kentsel sorunların çözülmesinde kullanılmamasıdır. Kent yoksullarının, gerek ekonomik, gerekse toplumsal ve kültürel açıdan birlikte yaşama eğiliminde olması, zamanla kentte kalış süresi arttıkça biraradalık oranını da arttırmaktadır. Bu tür bir mekansal ayrışma, etnik dayanışmayı arttırmakla birlikte, yeni kaynaklara ulaşmayı da engellemektedir.

Özellikle mezhep, akrabalık ve hemşerilik gibi etnik nedenlere dayalı bu mekansal toplasma olgusu, bir tür gettolaşma olarak yorumlanabilirse de, batılı toplumlarda alt sınıf kavramı ile birlikte tartışılan gelişmelerden ayrı bir yapı göstermektedir. Alt sınıf, yasadışı ve/veya sapkın davranışlar gösteren, ekonomik ve politik olarak yalıtılmış gruplar için, genellikle getto terimi ile birlikte kullanılan bir tanımdır. Alt sınıf özelliği göstermeyen Türk gettoları ise, öncelikle ekonomik zorlukların ve kısıtlı kaynakların dayatması, zaman

içinde de toplumsal ve kültürel tercihler nedeniyle bir arada yaşamak zorunda kalan kent göçmenlerinin yaşam alanlarıdır. Geline yerleşim birimlerinin, kente eklenmiş biçimi olan bu gecekondü temelli yerleşim alanları, göçmenlerin kentten önceki toplumsal yaşamlarını görece sürdürebildikleri kent saçaklarıdır. Nitekim, kent yoksulları zaman içinde ekonomik açıdan olanakları gelişse bile, bulundukları kentsel bölgeleri ve mekanları (serpme evler) değiştirme eğiliminde değildirler.

Kentte toprak sahibi olma isteğinin çok çeşitli nedenleri vardır. Kırdan kente göçenler, uzun yıllar boyunca barınma sorunu yaşamaksızın hayatlarını sürdürmüşlerdir. Ancak kentte karşılaşılan ilk ve en önemli sorunlardan biri konut sorunudur. Bu nedenle bir ev sahibi olmak kendilerini güvende hissetmeleri için oldukça önemlidir. Ancak bu noktada başka etmenler devreye girer. Kent toprakları, özellikle ekonomik nedenlerle göçe karar verenler için, satın alınamayacak kadar pahalıdır. Dahası, kente yeni gelenler, tüm dayanışma ağlarını tanıdıkları ile kurduklarından onlardan ayrı kalmaları pek olanaklı değildir. Bir başka neden göçmenlerin henüz, apartman tipi evlerin egemen olduğu kent yaşamına alışkın olmamalarıdır. Ancak bütün bunlardan belki de daha önemli etken, gecekonduların aynı zamanda bir yatırım ve güvenlik aracı olarak görülmesidir. Gecekondular zamanla geliştirilebilmeye uygun olmaları, gerektiğinde iş yeri olarak kullanılabilmeleri, bahçeli olması nedeniyle iç tüketimde kullanılacak sebze-meyve üretiminin gerçekleştirilmesi, zamanla kentin büyümesi neticesi arazinin değer kazanması gibi nedenlerle güvenli bir yatırım aracı olarak görülmektedirler. Kır yaşamının devamına imkan verebilmesi ve böylelikle kırsal değerlerin korunabileceği kapalı toplum modelinin devamını sağlaması bakımından göçmenler tarafından tercih edilmektedir (Kartal, 1983).

Göçmenlerin bir yandan kırsal değerleri koruma istekleri devam ederken, bir yandan da kent yaşamına uyum sağlamaya çalışmaları ikili bir yapının karşılıklı bir etkileşim sürecinde olmasına da neden olur. İlk aşamada kentin teknolojik ve endüstriyel özellikleri ile kırsal kültürel ve toplumsal özellikleri harmanlanmaya başlar. Kır kültürünü referans alan yeni hizmet sektörleri (kebabçılar vs.) kentte kendini yavaş yavaş hissettirmeye, bu folklorik özellikler zamanla televizyon gibi iletişim araçlarının da etkisiyle ülke kültürünü etkilemeye başlar (Karpaz, 1976).

Kırsal göçmenler için kentleşme kültürel bir değişim sorunundan çok, ekonomik ve mesleki açıdan kentle bütünleşme anlamına geldiğinden, yaşanan süreç göçmenlerin asimilasyonundan çok şehirle bütünleşmeleri sonucunu doğurmuştur (Karpaz, 1976). Göçmenler zaman içinde kentsel davranışların bazılarını göstermeye başlarlar. Toplumsal açıdan kentleşme süreci kent giysilerinin giyilmesi ve bazı kentli davranışların sergilenmesi ile başlamakla birlikte, kadınlar özellikle kırdan gelecek eleştiriler ve kentle ilişkilerinin sınırlılığı nedeniyle kırsal giyecekleri kullanmayı sürdürürler. İkinci aşama elektrik, su, ulaşım gibi kentsel hizmetlerin kullanılması, giyecek ve yiyeceklerin dükkanlardan satın alınması sürecine karşılık gelir. Üçüncü aşama

diğer kentli topluluklarla ilişkilerin kurulduğu, dördüncü ve son aşama ise göçmenin kendini kentli hissettiği ve kendini böyle tanımladığı aşamadır (Karpat, 1976).

Kentte kalış süresinin artmasıyla geleneksel yardımlaşma yerini kurumsal yardımlaşmaya bırakırken, bir kümeye ait olma isteği ile bir kuruluşa/örgüte üye olma oranı artar. Benzer şekilde bilginin edinilmesinde de birinci el bilginin tercih edildiği görülmektedir. Bu iki gelişmenin yanısıra bir başka önemli kentleşme belirtisi eğitimin ‘sosyal yatırım aracı’ olarak görülmesinin sona ermesi, bunun yerine ‘iyi bir yaşam kurma olanağı ve topluma katkı sağlama aracı’ olarak görülmeye başlanmasıdır. Buna paralel olarak çocuğun aile için okuması yerine kendisi için okuması noktasına gelinir. Varlıklı olmanın okumayı sağlayacağı kriteri yerine yetenekli olanın okuması gerektiği kriteri önem kazanmaktadır. Bir başka önemli bulgu ise zamanla din eğiliminin artması ve çocuklara verilecek din eğitiminin evde verilmesi yönündeki düşüncenin ağırlık kazanmasıdır (Kartal, 1983).

Kentte kalış süresi arttıkça, göçmenlerin “görelî refah” anlayışları yerini “görelî yoksunluk” anlayışına bırakır. Bu durum, kente ilk geldiklerinde muhafazakar siyasetleri benimseyen göçmenlerin zamanla değişim yanlısı tutumları benimsemelerine ve seçimlere ilgilerinin artmasına neden olur (Kartal, 1983). Ancak yine de, gecekondü yerleşimlerinin, geçiş süreci nedeniyle ekonomik açıdan yaşanan sıkıntılara karşılık, alışık olunan toplumsal ve kültürel hayatın devamını sağlamış olmaları nedeniyle göçmenlerin kente yabancılaşmaları ve radikal politik hareketlere kaymaları pek gözlenmez. Sahip oldukları gecekondunun mülkiyetini almaları ile birlikte de özel mülkiyet, serbest girişim ve demokratik politikanın önde gelen savunucuları haline gelirler (Karpat, 1976).

Kentle ilişkileri öncelikle ekonomik açıdan ve hane reisleri aracılığıyla başlayan kent yoksullarının, zaman içinde bu ilişkileri çeşitlenmektedir. Ancak yine de özellikle kadınların kentle kurdukları ilişkilerin son derece sınırlı olduğu görülmektedir. Kentle ilişkilerin kısıtlılığı cemaat ilişkilerinin gelişmesini ve mekansal toplaşmayı arttıran bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Temsili demokrasi açısından önemli sakıncalar içeren bu durum, sınıf ilişkilerini de etkilemektedir. Kendi içinde kurumsallaşmış gruplar, sorunlarını çözmeye kendi sosyo-ekonomik denklemleri (sınıfları) ile işbirliği yapma arayışına girmemekte, tersine farklı sınıflarda yer alan kendi etnik grubunun desteğine (dolayısıyla patronajına) başvurmaktadır. Böylesi bir tutum, bazı gruplarda sistemi değiştirme istemini, bazılarında ise tersine sistemle daha fazla bütünleşmesini sağlayarak onun açıklarından yararlanmayı kolaylaştıracak etkinlikleri, siyasi etkinlik biçimi olarak ortaya koymaktadır. Bu durum, etniklik bazında incelendiğinde devlete yakın ve uzak olarak konumlanan grupların siyasal tutumlarında daha açık bir biçimde görülmektedir. Kendilerini devlete yakın olarak konumlayan etnik gruplar, bu tür bir siyasi müştericilik ilişkisine izin verecek sağ siyasetleri desteklerken, kendini devletin dışında tanımlayan etnik gruplarsa var olan patronaj

ilişkilerini değiştireceği umulan sol siyasetleri desteklemektedirler. Bu nedenle eğitim, gelir düzeyi, meslek grubu gibi siyasal tercihler üzerinde etkili olabilecek olguların, bu özelliklerinin geri planda kaldığı görülmektedir.

Etnik kimliklerin böylesi bir araç haline gelmesi onları işlevli kılmakla birlikte, değişen dünya koşulları, önemli oranda günlük yaşamın içinden çıkmalarına da neden olmuştur. Yaşam mekanlarındaki değişikliğin de etkisiyle günlük yaşam biçimleri hızla diğer gruplarla benzeşen bireyler, etnik kimliklerini bütününlüğünden ayrılmaya yarayan tanımlayıcı bir öge olarak kullanmaktadırlar. Kent yoksullarının, bulundukları mekanlar ve içinde bulundukları ekonomik koşullar doğrultusunda kentin geri kalanından ayrılmış olması nedeniyle, bu kimliği doğal olarak taşıdığı görülürken; eğitim ve gelir düzeyi artan kişilerin kendisini tanımlayacak bir referans grubu arayışında oldukları ve bu anlamda, etnik bağlarına daha çok önem verdikleri görülmektedir. Bu nedenle etniklik zaman içinde aşılabilecek, bir geri toplumsal kimlik olarak görünmemekte, tersine kapitalist sistemin de etkisiyle dünya çapında hızla tektipleşen insanlık için renkliliği sağlayan bir öge olarak ortaya çıkmaktadır.

5.3. ALAN ÇALIŞMASI

Kent yoksullarının geçinme stratejilerinde etnik ilişkilere bağlı dayanışma örüntülerinin rolü üç bölüm ve bu bölümler içinde çeşitli ölçeklerde incelenecektir. Birinci bölümde, kent yoksullarının etnik özellikleri, kökenleri ve geldikleri yerleşim birimi gözönüne alınarak incelenecektir. Bu çözümleme sırasında göç yılı, gelir düzeyi, meslek, eğitim ve barınma gibi değişkenler de gözönünde tutulacaktır.

İkinci bölümde, farklı yerleşim birimlerinden ve etnik kökenlerden gelen kent yoksullarının memleketle ilişkilerinin boyutu ele alınacaktır. Süreklilik, yardım alma, para yardımı yapma ve ziyaret boyutları ile ele alınan memleketle ilişkiler ile ilgili çözümlemede, eğitim, meslek, gelir durumu, barınma ve göç yılı da yararlanılacak değişkenler arasında yer alacaktır.

Üçüncü bölümde, kent düzleminde etnik ilişkilere bağlı örüntülerin, mahalle, işyeri ve kentin etnik-politik kamusal mekanında bulunan çeşitli ölçeklerde nasıl yer aldığı irdelenecektir. Bu bölümde, etnik ilişkilere bağlı dayanışma örüntülerinin yüzyüze ilişkilerin bulunduğu kentsel mekanlardan başlayarak kentin daha kamusal mekanlarında nasıl bir dönüşüme uğradığı inceleme konusu olacaktır. Bu inceleme esnasında etnik kökenli enformel yapılanmalardan, yarı-formel ve formel yapılanmalara geçişi de izlemek olanaklı olacaktır. Etnik ilişkiler temelli bu üç bölümden sonra, örneklem grubunun genel siyasi eğilimleri, sosyal tutum ve davranışları incelenecektir.

5.3.1. Örneklem Grubunun Etnik Yapısı ve Geldiği Yerleşim Birimi

5.3.1.1. Etnik Köken ve Göç Edilen Yerleşim Birimi

Örneklem grubunun % 41.7'si Sünni Türk, % 27.3'ü Alevi Türk, % 2'si Kürt, % 1'i ise Çerkezdir. % 27'lik, önemli orandaki bir gruptan ise bu konuda yanıt alınamamıştır. Böyle bir sonucun ortaya çıkması ilk bakışta biraz yadırgatıcı olsa da, Ankara'nın coğrafi konumu göz önüne alındığında gerçeğe yakın bir bulgu olduğu söylenebilir. Ankara, uzun yıllardır, Aleviler'in de yoğun olarak yaşadığı çevre kentlerden göç almaktadır. Özellikle 1960-80 arasında yaşanan Çorum ve Maraş Katliamları gibi olayların bu süreci hızlandırdığı da söylenebilir. Ancak bir başka şaşırtıcı nokta, Kürt kökenlilerin sayısının oldukça düşük olmasıdır. Bunda, çalışmanın kendisinden kaynaklanan eksiklikler olabileceği gibi; Ankara'nın, Kürtler'in ağırlıklı olarak yaşadığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden, daha düşük oranda göç alması da etken olabilir (Kongar, 1986). Kürt kökenlilerin ve Çerkezler'in sayısının çok düşük olması nedeniyle çözümlemelerin, genellikle Sünni ve Alevi Türkler arasında yapılabildiği söylenebilir. Yapılan çalışmaya göre, örneklem grubunun etniklik boyutu dinsel temelli olarak ortaya çıkmaktadır. Gelenen yerleşim birimi açısından bakıldığında kır kökenlilerin (% 42.7), ilçe (% 12.7) ve kent kökenlilere (% 20.3) göre çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Tablo 5.1 Etnik Köken/Gelenen Yerleşim Birimi

Gelenen Yerleşim Birimi	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
Kent Merkezi	32	19		2	8	61
	52.5 %	31.1 %	***	3.3 %	13.1 %	100.0 %
	25.6 %	23.2 %		66.7 %	9.9 %	20.5 %
İlçe Merkezi	15	19	2		2	38
	39.5 %	50.0 %	5.3 %		5.3 %	100.0 %
	12.0 %	23.2 %	33.3 %	***	2.5 %	12.8 %
Köy	78	44	4	1	1	128
	60.9 %	34.4 %	3.1 %	.8 %	.8 %	100.0 %
	62.4 %	53.7 %	66.7 %	33.3 %	1.2 %	43.1 %
Toplam	125	82	6	3	81	297
	42.1 %	27.6 %	2.0 %	1.0 %	27.3 %	100.0 %
	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %

5.3.1.2. Göç Yılları / Etnik Köken / Gelenen Yerleşim Birimi

Gerek Sünni Türkler (bundan sonra Sünniler diye geçecektir) gerekse Alevi Türkler (Aleviler diye geçecektir), göç yılları bakımından düzenli bir dağılım

göstermekle birlikte, 1971-80 arası, on yıllık göç dönemleri içinde ağırlıklı bir yer tutmaktadır. Sünnilerde bu oran %32.4'e ulaşarak tüm göçlerin yaklaşık üçte birini oluştururken, Alevilerde %45.0 ile neredeyse yarıya yakındır (Bkz. Tab2). 1980'li yıllara kadar düzenli ve hemen hemen eşit (63 Sünni, 62 Alevi) bir biçimde artan göç, bu tarihten sonra her iki grupta da azalmaya başlamıştır. Ancak, Sünniler'deki daha düzenli azalmaya karşılık (% 25.5, % 12.7); Aleviler'de oldukça keskin bir düşüş (%18.8, % 3.8) yaşanmıştır.

Tablo 5.2 Göç Yılları / Etnik Köken

Etnik Köken	Ankara'ya Göç Tarihi					Toplam
	1946-60	1961-70	1971-80	1981-90	1991-99	
Türk Sünni	8	22	33	26	13	102
	7.8 %	21.6 %	32.4 %	25.5 %	12.7 %	100.0 %
	44.4 %	35.5 %	35.9 %	42.6 %	46.4 %	39.1 %
Türk Alevi	6	20	36	15	3	80
	7.5 %	25.0 %	45.0 %	18.8 %	3.8 %	100.0 %
	33.3 %	32.3 %	39.1 %	24.6 %	10.7 %	30.7 %
Kürt (Alevi, Sünni)	1	4	1			6
	16.7 %	66.7 %	16.7 %	***	***	100.0 %
	5.6 %	6.5 %	1.1 %			2.3 %
Çerkez	***	***	2	1		3
			66.7 %	33.3 %	***	100.0 %
			2.2 %	1.6 %		1.1 %
Cevapsız	3	16	20	19	12	70
	4.3 %	22.9 %	28.6 %	27.1 %	17.1 %	100.0 %
	16.7 %	25.8 %	21.7 %	31.1 %	42.9 %	26.8 %
Toplam	18	62	92	61	28	261
	6.9 %	23.8 %	35.2 %	23.4 %	10.7 %	100.0 %
	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %

Göçmenlerin çoğunluğu kır kökenli olup (Sünniler % 62.4, Aleviler % 53.7), Sünniler'de kent kökenlilerin oranı ilçeden gelenlerden yüksekken (% 25.6, % 12.0), Aleviler'de bu oran birbirine eşittir (% 23.2). Geldiği yerleşim birimi açısından bakıldığında, her üç grup için de en çok göç edilen dönem 1971-80 yılları arası olarak göze çarpmaktadır. Ancak ilgi çekici nokta, kent merkezi kökenlilerin, 1981-90 arası dönemde, diğer gruplarda görülmedik derecede yoğun bir biçimde göç etmiş olmasıdır. Bunun, 1980'den sonra alınan ekonomik kararların dar gelirli kesimler ve 12 Eylül darbesinin küçük kentlerdeki siyasallaşmış bireyler üzerindeki etkisinin sonucu olduğu tartışılabilir. Ancak, bir göç çalışması olmaması nedeniyle araştırmada göç nedeni sorulmadığından bu yoğunlaşmanın gerçek nedeni öğrenilememiştir.

Tablo 5.3 Geline Yerleşim Birimi / Göç Yılı

Geline Yerleşim Birimi	Ankara'ya Göç Tarihi					Toplam
	1946-60	1961-70	1971-80	1981-90	1991-99	
<i>Kent Merkezi</i>	4	9	19	16	3	51
	7.8 %	17.6 %	37.3 %	31.4 %	5.9 %	100.0 %
	22.2 %	14.5 %	20.7 %	26.2 %	10.7 %	19.5 %
<i>İlçe Merkezi</i>	2	11	13	5	3	34
	5.9 %	32.4 %	38.2 %	14.7 %	8.8 %	100.0 %
	11.1 %	17.7 %	14.1 %	8.2 %	10.7 %	13.0 %
<i>Köy</i>	10	31	41	24	11	117
	8.5 %	26.5 %	35.0 %	20.5 %	9.4 %	100.0 %
	55.6 %	50.0 %	44.6 %	39.3 %	39.3 %	44.8 %
<i>Cevapsız</i>	2	11	19	16	11	59
	3.4 %	18.6 %	32.2 %	27.1 %	18.6 %	100.0 %
	11.1 %	17.7 %	20.7 %	26.2 %	39.3 %	22.6 %
<i>Toplam</i>	18	62	92	61	28	261
	6.9 %	23.8 %	35.2 %	23.4 %	10.7 %	100.0 %
	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %

5.3.1.3. Geline Yerleşim Birimi / Gelir Düzeyi

Kent yoksullarının gelir düzeyleri incelenirken, hane içinde kişi başına düşen aylık gelir sonuçları kullanılmıştır. Kent, ilçe ve köy kökenlilerin çoğunluk olarak kişi başına aylık 15 ile 40 milyon arasında değişen bir gelir düzeyinde oldukları görülmektedir.

Tablo 5.4 Geline Yerleşim Birimi / Gelir Düzeyi

Kişi Başına Aylık Gelir	Geline Yerleşim Birimi				Toplam
	<i>Kent Merkezi</i>	<i>İlçe Merkezi</i>	<i>Köy</i>	<i>Cevapsız</i>	
<i>15 Milyondan Az Olanlar</i>	24	7	30	26	87
	27.6 %	8.0 %	34.5 %	29.9 %	100.0 %
	39.3 %	18.4 %	23.4 %	37.1 %	29.3 %
<i>15-40 Milyon Arası Olanlar</i>	27	23	81	32	163
	16.6 %	14.1 %	49.7 %	19.6 %	100.0 %
	44.3 %	60.5 %	63.3 %	45.7 %	54.9 %
<i>40 Milyondan Fazla Olanlar</i>	10	8	17	12	47
	21.3 %	17.0 %	36.2 %	25.5 %	100.0 %
	16.4 %	21.1 %	13.3 %	17.1 %	15.8 %
<i>Toplam</i>	61	38	128	70	297
	20.5 %	12.8 %	43.1 %	23.6 %	100.0 %
	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %

Bununla birlikte, kent kökenlilerdeki, kişi başına düşen aylık geliri 15 milyonun altında olan hanelerin çok olması (% 39.3); buna karşılık ilçe ve köy kökenlilerde bu oranın (%18.4 ve % 23.4) az olması dikkat çekicidir. Bu durumun, göç edilen dönemle oldukça yakından ilgisi vardır. Son dönemlerde,

özellikle 80 sonrası yıllarda, Ankara'ya başka kentlerden yapılan göçlerde, göçedenlerin ağırlıklı olarak o kentlerin yoksul kesimlerinden geldikleri de düşünülebilir. İzleyen tablolardan da görüleceği gibi bu kesimin eğitim düzeyinin düşük olması ve işsiz -olanların görece yüksekliği bu varsayımı güçlendirmektedir.

Tablo 5.5 Göç Yılı / Gelir Düzeyi

Kişi Başına Aylık Gelir	Ankara'ya Göç Tarihi					Toplam
	1946-60	1961-70	1971-80	1981-90	1991-99	
15 Milyondan Az Olanlar	8	13	28	20	10	79
	10.1 %	16.5 %	35.4 %	25.3 %	12.7 %	100.0 %
	44.4 %	21.0 %	30.4 %	32.8 %	35.7 %	30.3 %
15-40 Milyon Arası Olanlar	8	36	50	33	16	143
	5.6 %	25.2 %	35.0 %	23.1 %	11.2 %	100.0 %
	44.4 %	58.1 %	54.3 %	54.1 %	57.1 %	54.8 %
40 Milyondan Fazla Olanlar	2	13	14	8	2	39
	5.1 %	33.3 %	35.9 %	20.5 %	5.1 %	100.0 %
	11.1 %	21.0 %	15.2 %	13.1 %	7.1 %	14.9 %
Toplam	18	62	92	61	28	261
	6.9 %	23.8 %	35.2 %	23.4 %	10.7 %	100.0 %
	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %

Tüm gruplara kişi başına gelir düzeyi açısından bakıldığında, en olumsuz koşullara sahip olanların 1960 öncesi ve 1980 sonrası gelenler olduğu görülmektedir. Bunun nedeninin, 1960'dan önce gelenlerin önemli bir kısmının artık emeklilik döneminde olması, işsizlerinin de yaşları nedeniyle iş bulmakta güçlük çekmeleri olduğu söylenebilir. 1980 sonrası gelenlerin önemli bir kısmı (% 49.2, %57.1), düzenli gelir getirecek ücretli-maaşlı bir işte çalışmaktadır.

Tablo 5.6 Göç Yılı / Eğitim

Eğitim Durumu	Ankara'ya Göç Tarihi						Toplam
	Ankara Doğumlu	1946-60	1961-70	1971-80	1981-90	1991-99	
Hiç Okula Götmedi	2	***	3	7	6	4	22
	5.1 %		4.8 %	7.6 %	9.8 %	14.3 %	7.3 %
İlkokul	23	12	36	51	35	16	173
	59.0 %	66.7 %	58.1 %	55.4 %	57.4 %	57.1 %	57.7 %
Ortaokul	8	3	8	15	5	4	43
	20.5 %	16.7 %	12.9 %	16.3 %	8.2 %	14.3 %	14.3 %
Lise	4	1	9	12	9	4	39
	10.3 %	5.6 %	14.5 %	13.0 %	14.8 %	14.3 %	13.0 %
Üniversite	2	1	2	3	1	***	9
	5.1 %	5.6 %	3.2 %	3.3 %	1.6 %		3.0 %
Okur-Yazar	***	1	4	4	5	***	14
		5.6 %	6.5 %	4.3 %	8.2 %		4.7 %
Toplam	39	18	62	92	61	28	300
	100.0 %	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0 %

Tablo 5.7 Göç Yılı / Meslek

Meslek	Ankara'ya Göç Tarihi						Toplam
	Ankara Doğumlu	1946- 60	1961- 70	1971- 80	1981- 90	1991- 99	
Ücretli- Maaşlı	16 11.9 % 41.0 %	3 2.2 % 16.7 %	26 19.3 % 41.9 %	44 32.6 % 47.8 %	30 22.2 % 49.2 %	16 11.9 % 57.1 %	135 100.0 % 45.0 %
Kendi İşi- Küçük Esnaf	9 23.7 % 23.1 %	2 5.3 % 11.1 %	5 13.2 % 8.1 %	12 31.6 % 13.0 %	8 21.1 % 13.1 %	2 5.3 % 7.1 %	38 100.0 % 12.7 %
Kendi İşi- Enformal	8 18.6 % 20.5 %	2 4.7 % 11.1 %	6 14.0 % 9.7 %	19 44.2 % 20.7 %	5 11.6 % 8.2 %	3 7.0 % 10.7 %	43 100.0 % 14.3 %
Emekli	3 6.3 % 7.7 %	8 16.7 % 44.4 %	20 41.7 % 32.3 %	10 20.8 % 10.9 %	5 10.4 % 8.2 %	2 4.2 % 7.1 %	48 100.0 % 16.0 %
İşsiz	3 8.3 % 7.7 %	3 8.3 % 16.7 %	5 13.9 % 8.1 %	7 19.4 % 7.6 %	13 36.1 % 21.3 %	5 13.9 % 17.9 %	36 100.0 % 12.0 %
Toplam	39 13.0 % 100.0 %	18 6.0 % 100.0%	62 20.7 % 100.0%	92 30.7 % 100.0%	61 20.3 % 100.0%	28 9.3 % 100.0%	300 100.0 % 100.0 %

Ancak, gerek bu tür iş olanaklarının azalması gerekse göçmenlerin eğitimlerinin, değişen iş koşulları nedeniyle, bu işlere girmeye yetmemesi yüzünden iş bulmaları zorlaşmıştır. Yüksek düzeydeki işsizlik oranı (% 21.3, % 17.9) bu grubun ortalama gelirini etkileyen önemli bir etmen olarak ortaya çıkmaktadır. Yine 1980 sonrası gelenlerin barınma sorununu büyük ölçüde ev kiralama yöntemi ile çözmek zorunda kalması (%32.8, % 71.4), ekonomik açıdan olumsuz yönde etkilenmelerine neden olmaktadır.

Tablo 5.8 Göç Yılı / Barınma

<i>Barınma</i>	<i>Ankara Doğumlu</i>	<i>1946- 60</i>	<i>1961- 70</i>	<i>1971- 80</i>	<i>1981- 90</i>	<i>1991- 99</i>	<i>Toplam</i>
<i>Kira</i>	11 15.7 % 28.2 %	1 1.4 % 5.6 %	4 5.7 % 6.5 %	14 20.0 % 15.2 %	20 28.6 % 32.8 %	20 28.6 % 71.4 %	70 100.0 % 23.3 %
<i>Ev Sahibi</i>	15 8.3 % 38.5 %	16 8.9 % 88.9 %	47 26.1 % 75.8 %	65 36.1 % 70.7 %	31 17.2 % 50.8 %	6 3.3 % 21.4 %	180 100.0 % 60.0 %
<i>Akraba Mülkiyeti</i>	13 27.1 % 33.3 %	1 2.1 % 5.6 %	11 22.9 % 17.7 %	13 27.1 % 14.1 %	8 16.7 % 13.1 %	2 4.2 % 7.1 %	48 100.0 % 16.0 %
<i>Toplam</i>	39 13.0 % 100.0 %	18 6.0 % 100.0%	62 20.7 % 100.0%	92 30.7 % 100.0%	61 20.3 % 100.0%	28 9.3 % 100.0%	300 100.0 % 100.0 %

Tablo 5.9 Meslek / Gelinen Yerleşim Birimi

Gelinen Yerleşim Birimi	Meslek					Toplam
	Ücretli-Maaşlı	Kendi İş-Küçük Esnaf	Kendi İş-Enformal	Emekli	İşsiz	
<i>Kent Merkezi</i>	23	5	19	7	7	61
	37.7 %	8.2 %	31.1 %	11.5 %	11.5 %	100.0 %
	17.0 %	13.5 %	46.3 %	14.6 %	19.4 %	20.5 %
<i>İlçe Merkezi</i>	22	3	2	7	4	38
	57.9 %	7.9 %	5.3 %	18.4 %	10.5 %	100.0 %
	16.3 %	8.1 %	4.9 %	14.6 %	11.1 %	12.8 %
<i>Köy</i>	60	21	10	26	11	128
	46.9 %	16.4 %	7.8 %	20.3 %	8.6 %	100.0 %
	44.4 %	56.8 %	24.4 %	54.2 %	30.6 %	43.1 %
<i>Cevapsız</i>	30	8	10	8	14	70
	42.9 %	11.4 %	14.3 %	11.4 %	20.0 %	100.0 %
	22.2 %	21.6 %	24.4 %	16.7 %	38.9 %	23.6 %
<i>Toplam</i>	135	37	41	48	36	297
	45.5 %	12.5 %	13.8 %	16.2 %	12.1 %	100.0 %
	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %

Diğer gruplarla karşılaştırıldığında, 80'li yıllardan sonra göç etme oranı oldukça yüksek düzeydeki kent merkezi kökenlilerin durumu da, meslekler açısından bakıldığında bu duruma uymaktadır. Bu grubun içinde ücretli-maaşlı çalışanların (% 37.7) ve emeklilerin oranı (% 11.5) diğer gruplara göre daha düşük; buna karşılık enformal işlerde çalışanların (% 31.1) ve işsizlerin oranı (% 11.5) ise yüksektir.

Tablo 5.10 Gelinen Yerleşim Birimi / Eğitim Durumu

Gelinen Yerleşim Birimi	Eğitim Durumu						Toplam
	Hiç Okula Gitmedi	İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversite	Okur-Yazar	
<i>Kent Merkezi</i>	5	34	10	7	3	2	61
	8.2 %	55.7 %	16.4 %	11.5 %	4.9 %	3.3 %	100.0 %
<i>İlçe Merkezi</i>	3	23	8	4	***	***	38
	7.9 %	60.5 %	21.1 %	10.5 %			100.0 %
<i>Köy</i>	11	73	16	16	5	7	128
	8.6 %	57.0 %	12.5 %	12.5 %	3.9 %	5.5 %	100.0 %
<i>Cevapsız</i>	3	40	9	12	1	5	70
	4.3 %	57.1 %	12.9 %	17.1 %	1.4 %	7.1 %	100.0 %
<i>Toplam</i>	22	170	43	39	9	14	297
	7.4 %	57.2 %	14.5 %	13.1 %	3.0 %	4.7 %	100.0 %

Kent merkezi kökenlilerin, eğitim bakımından diğer gruplarla benzeşiyor olması, kente ağırlıklı olarak sonradan gelen bu grubu diğerlerinden daha fazla etkilemekte, iş bulamayarak enformal işlere yönelmelerine neden olmaktadır.

Tablo 5.11 Gelenen Yerleşim Birimi / Barınma

Barınma	Gelenen Yerleşim Birimi				Toplam
	Kent Merkezi	İlçe Merkezi	Köy	Cevapsız	
<i>Kira</i>	10 16.4 %	7 18.4 %	29 22.7 %	23 32.9 %	69 23.2 %
<i>Ev Sahibi</i>	35 57.4 %	25 65.8 %	83 64.8 %	37 52.9 %	180 60.6 %
<i>Akraba Mülkiyeti</i>	15 24.6 %	6 15.8 %	15 11.7 %	10 14.3 %	46 15.5 %
<i>Toplam</i>	61 100.0 %	38 100.0 %	128 100.0 %	70 100.0 %	297 100.0 %

Yine bu grubun içinde kirada oturanların (% 16.4) ve ev sahibi olanların oranı (% 57.4) ilçe ve köy kökenlilere göre düşük, akraba mülkiyetinde oturanların (%24.6) oranı ise yüksektir. Ancak bu yüksek oranın büyük ölçüde 80'lerden önce gelenler tarafından oluşturulduğu (% 40) göz önüne alınırsa, bir kez akraba mülkiyetinde olan konutlarda oturmaya başlayan kent merkezi kökenli göçmenlerin, içinde bulundukları koşulları değiştiremedikleri ve kalıcı bir durumun ortaya çıktığı söylenebilir.

5.3.1.4. Etnik Köken / Gelir Düzeyi

Kent yoksullarının tamamının gelir düzeyleri kentteki diğer gruplara göre düşük olmakla birlikte, kendi içinde alt (kişi başına aylık geliri 15 milyon altında olanlar), orta (15-40 milyon arasında olanlar) ve yüksek (40 milyon ve üzerinde olanlar) gelir grubu olarak üçe ayrılabilir. Etnik köken açısından incelendiğinde orta ve alt düzey toplamalarının (% 84.8, % 84.1) birbirine yakın olduğu ve yüksek gelir grubunda yer alan hane oranında da önemli bir ayrım olmadığı (% 15.2, % 15.9) görülmektedir. Ancak grupların içindeki orta ve alt grup dağılımı incelendiğinde önemli ayrımlar ortaya çıkmaktadır.

Elde edilen bulgular, Aleviler içinde kişi başına aylık geliri 15 milyon altında olanların Sünnilere göre (% 34.1'e karşılık %20.0) daha yüksek olduğunu; buna karşılık Sünnilerin, orta gelir düzeyinde yoğunlaştığını (% 64.8) göstermektedir. Araştırma kapsamına giren Kürt kökenli hane sayısı (6 hane) düşük olduğu için istatistiksel açıdan fazla güvenilir olmasa da eldeki veriler bu kesimin gelir dağılımında diğer gruplardan çok farklı bir tablo sergilemediğini göstermektedir. Meslekler açısından bakıldığında ise Sünniler'in, diğer grupların hepsinin üzerinde bir oranla, yarısından fazlasının (%53.6) düzenli bir gelire sahip ücretli-maaşlı kesim olduğu görülmektedir. Aleviler arasında ise, % 41.5'lik ücretli-maaşlı oranına karşılık, emekliler (% 19.5), enformal işlerde (% 17.1) ya da kendi işinde çalışanlar (% 13.4) gibi düşük ya da düzensiz geliri olan mesleklerde olanlar çoğunluğu

oluşturmaktadır.

Tablo 5.12 Etnik Köken / Gelir Düzeyi

Kişi Başına Aylık Gelir	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
15 Milyondan Az Olanlar	25	28	1	2	31	87
	28.7 %	32.2 %	1.1 %	2.3 %	35.6 %	100.0 %
	20.0 %	34.1 %	16.7 %	66.7 %	38.3 %	29.3 %
15-40 Milyon Arası Olanlar	81	41	3	1	37	163
	49.7 %	25.2 %	1.8 %	0.6 %	22.7 %	100.0 %
	64.8 %	50.0 %	50.0 %	33.3 %	45.7 %	54.9 %
40 Milyondan Fazla Olanlar	19	13	2		13	47
	40.4 %	27.7 %	4.3 %	***	27.7 %	100.0 %
	15.2 %	15.9 %	33.3 %		16.0 %	15.8 %
Toplam	125	82	6	3	81	297
	42.1%	27.6 %	2.0 %	1.0 %	27.3 %	100.0 %
	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0%	100.0 %	100.0 %

Tablo 5.13 Etnik Köken / Meslek

Etnik Köken	Meslek					Toplam
	Ücretli-Maaşlı	Kendi İşi-Küçük Esnaf	Kendi İşi-Enformal	Emekli	İşsiz	
Türk Sünni	67	14	13	19	12	125
	53.6 %	11.2 %	10.4 %	15.2 %	9.6 %	100.0 %
	49.6 %	37.8 %	31.7 %	39.6 %	33.3 %	42.1%
Türk Alevi	34	11	14	16	7	82
	41.5 %	13.4 %	17.1 %	19.5 %	8.5 %	100.0 %
	25.2 %	29.7 %	34.1 %	33.3 %	19.4 %	27.6 %
Kürt (Alevi, Sünni)	2	1		2	1	6
	33.3 %	16.7 %	***	33.3 %	16.7 %	100.0 %
	1.5 %	2.7 %		4.2 %	2.8 %	2.0 %
Çerkez	***	***	2	***	1	3
			66.7 %		33.3 %	100.0 %
			4.9 %		2.8 %	1.0 %
Cevapsız	32	11	12	11	15	81
	39.5 %	13.6 %	14.8 %	13.6 %	18.5 %	100.0 %
	23.7 %	29.7 %	29.3 %	22.9 %	41.7 %	27.3 %
Toplam	135	37	41	48	36	297
	45.5 %	12.5 %	13.8 %	16.2 %	12.1 %	100.0 %
	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %

Bu durumun açıklanabilmesi için, gelir düzeyi üzerinde etkisi olacağı düşünülebilecek göç yılı, barınma ve eğitim düzeyi gibi etmenlere bakmakta yarar vardır. Göç açısından incelendiğinde, 1980'li yıllardan itibaren Aleviler'in göç oranı oldukça düşmüş olduğundan (sırasıyla %18.8, %3.8), bu durum kente yeni gelenlerin yoksulluğu ile açıklanamaz (Bkz. Tablo 5.2).

Kaldı ki; Aleviler'in en yoksul olan grubunda 80'li yıllardan sonra gelenlerin oranı (% 28.6) ile Sünniler'in oranı (% 28.0) arasında önemli bir ayrım bulunmamaktadır. Barınma açısından bakıldığında da önemli bir ayrım görülmemekte, hatta Aleviler'de evsahibi olma oranı biraz daha yüksek görünmektedir. Benzer bir durum, örneklem grubunun eğitim düzeyi incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Genel olarak iki grup arasında, sayısı az olan üniversiteliler göz önüne alınmazsa, Aleviler'in durumunun olumsuz olması bir yana; Aleviler arasında okuma yazma bilmeyenlerin sayısının oldukça az (% 4.9), buna karşılık ilkokul (okur-yazarlar da bu gruba dahil edildiğinde (% 63.4), ortaokul (% 15.9) ve lise (% 14.6) düzeyininse Sünniler'e göre (sırasıyla % 61.6, % 15.2, % 8) daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 5.14 Etnik Köken / Barınma

Barınma	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
Kira	25	14	3	1	26	69
	36.2 %	20.3 %	4.3 %	1.4 %	37.7 %	100.0 %
	20.0 %	17.1 %	50.0 %	33.3 %	32.1 %	23.2 %
Ev Sahibi	77	56	2	1	44	180
	42.8 %	31.1 %	1.1 %	0.6 %	24.4 %	100.0 %
	61.6 %	68.3 %	33.3 %	33.3 %	54.3 %	60.6 %
Akraba Mülkiyeti	21	12	1	1	11	46
	45.7 %	26.1 %	2.2 %	2.2 %	23.9 %	100.0 %
	16.8 %	14.6 %	16.7 %	33.3 %	13.6 %	15.5 %
Diğer	2					2
	100.0 %	***	***	***	***	100.0 %
	1.6 %					0.7 %
Toplam	125	82	6	3	81	297
	42.1 %	27.6 %	2.0 %	1.0 %	27.3 %	100.0 %
	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %

Tablo 5.15 Etnik Köken / Eğitim Durumu

Etnik Köken	Eğitim Durumu						Toplam
	Hiç Okula Götmedi	İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniver site	Okur-Yazar	
Türk Sünni	13 10.4 %	74 59.2 %	19 15.2 %	10 8.0 %	6 4.8 %	3 2.4 %	125 100.0 %
Türk Alevi	4 4.9 %	46 56.1 %	13 15.9 %	12 14.6 %	1 1.2 %	6 7.3 %	82 100.0 %
Kürt (Alevi-Sünni)	***	3 50.0 %	2 33.3 %	1 16.7 %	***	***	6 100.0 %
Çerkez	***	***	***	2 66.7 %	1 33.3 %	***	3 100.0 %
Toplam	22 7.4 %	170 57.2 %	43 14.5 %	39 13.1 %	9 3.0 %	14 4.7 %	297 100.0 %

Bu sonuçlara bakılarak, barınma, göç yılı ve eğitim düzeyinin, en alt gruptaki Alevi yoksulların oranının Sünnilere göre daha yüksek olmasını açıklayamadığı; bu nedenle Aleviler'in Sünniler'e göre daha kalıcı ve gruba özgü bir yoksullukla karşı karşıya olduğu söylenebilir.

5.3.2. Memleketteki Yakınlarla İlişkiler

5.3.2.1. Memleketle İlişkiler

Örneklem grubunun % 87'lik bölümünün kökeninin Ankara dışından ve Ankara doğumlu grubun da aslında % 62.5'inin kökeninin Ankara dışından olması sebebiyle, kökeni Ankara dışından olanların oranı % 95 gibi yüksek bir orandadır. Böylesine büyük bir grubun memlekette bulunan akrabaları / yakınlarıyla girdiği etkileşimin geçinme yöntemlerine katkılarını irdelemek yararlı olacaktır.

Kent yoksullarının % 75.5'i, memleketteki yakınlarıyla ilişkilerini sürdürmektedir. Bu grubun %46.7'si Sünni, % 28.4'ü ise Aleviler'den oluşmaktadır. Grupların kendi iç dağılımlarına bakıldığında Sünniler'in % 90'ının, Aleviler'inse % 70'inin memleketleriyle ilişkilerini sürdürdüğü görülmektedir. Sünniler'e göre ilişkilerini daha az sürdürdükleri görülen Aleviler'in içinde memleketle ilişkisini kesenlerin oranı, yıllar içinde oransal olarak azalmaktadır.

Tablo 5.16 Etnik Köken / Memleketle İlişkiler

Memleketle İlişkiler	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
Sürenler	92	56	2	2	45	197
	46.7%	28.4 %	1.0 %	1.0 %	22.8 %	100.0 %
	90.2 %	70.0 %	33.3 %	66.7 %	64.3 %	75.5 %
Sürmeyenler	10	24	4	1	25	64
	15.6 %	37.5 %	6.3 %	1.6 %	39.1 %	100.0 %
	9.8 %	30.0 %	66.7 %	33.3 %	35.7 %	24.5 %
Toplam	102	80	6	3	70	261
	39.1 %	30.7 %	2.3 %	1.1 %	26.8 %	100.0 %
	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0%	100.0 %	100.0 %

Gelinen yerleşim birimi açısından bakıldığında kent, ilçe ve köy kökenliler arasında önemli bir fark görülmemektedir. Ancak elde edilen bulgular, etnik yapı ile karşılaştırıldığında; köy kökenli Aleviler'in memleketle ilişkilerinin kent ve ilçe kökenlilere göre daha az olduğu, buna karşılık Sünniler'de ise köy ve ilçe kökenlilere göre kent merkezi kökenlilerin aynı özelliği taşıdığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 5.17 Geline Yerleşim Birimi / Memleketle İlişkiler

Memleketle İlişkiler	Geline Yerleşim Birimi				Toplam
	Kent Merkezi	İlçe Merkezi	Köy	Cevapsız	
Sürenler	40 78.4 %	28 82.4 %	91 77.8 %	38 64.4 %	197 75.5 %
Sürmeyenler	11 21.6 %	6 17.6 %	26 22.2 %	21 35.6 %	64 24.5 %
Toplam	51 100.0 %	34 100.0 %	117 100.0 %	59 100.0 %	261 100.0 %

Göçmenlerin eğitim düzeyi de, memlekette bulunan yakınlarla ilişkilerin derecesini ölçmek açısından kullanılması gereken değişkenlerden biridir. Memleket ile ilişkilerin, üniversiteliler ayrı tutulursa, eğitim düzeyinin artmasından olumsuz yönde etkilendiği ve eğitim düzeyinin artışı ile bu ilişkilerin sürekliliği arasında düzenli bir ters bağıntı olduğu görülmektedir. Burada özel bir durumu olan üniversite mezunlarının, memleketleriyle yoğun ilişkiler içinde bulunmalarının, ekonomik beklentilerden çok kültürel bir yanı olduğu düşünülebilir. Bu sonuçlar, ilgili yazındaki, etnik kimliğin yeni ve daha eğitilmiş kuşaklar için kendini toplumun genelinden ayıran özel bir tanımlama aracı olarak kullanıldığı yönündeki savları destekler görünmektedir. Bu tutumun ekonomik bir beklenti nedeni ile olmadığı yönündeki bir diğer önemli bulgu, eğitim düzeyi arttıkça yardım alanların oranının düzenli bir biçimde azalması, buna karşılık memleketteki yakınlarla yapılan para yardımının artmasıdır.

Tablo 5.18 Eğitim Durumu / Memleketle İlişkiler

Memleketle İlişkiler	Eğitim Durumu						Toplam
	Hiç Okula Gitmedi	İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversite	Okur-Yazar	
Sürenler	18 90.0 %	112 74.7 %	26 74.3 %	23 65.7 %	7 100.0 %	11 78.6 %	197 75.5 %
Sürmeyenler	2 10.0 %	38 25.3 %	9 25.7 %	12 34.3 %	***	3 21.4 %	64 24.5 %
Toplam	20 100.0 %	150 100.0 %	35 100.0 %	35 100.0 %	7 100.0 %	14 100.0 %	261 100.0 %

Tablo 5.19 Eğitim Durumu / Memlekette Yardım Alma

Memlekette Yardım Alma	Eğitim Durumu						Toplam
	Hiç Okula Götmedi	İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversite	Okur-Yazar	
Alanlar	8 44.4 %	26 23.2 %	4 15.4 %	4 17.4 %	1 14.3 %	***	43 21.8 %
Almayanlar	10 55.6 %	86 76.8 %	22 84.6 %	19 82.6 %	6 85.7 %	11 100.0 %	154 78.2 %
Toplam	18 100.0 %	112 100.0 %	26 100.0 %	23 100.0 %	7 100.0 %	11 100.0 %	197 100.0 %

Tablo 5.20 Eğitim Durumu / Memlekete Para Yardımı Yapma

Memleketteki Yakınlara Para Yardımı	Eğitim Durumu						Toplam
	Hiç Okula Götmedi	İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversite	Okur-Yazar	
Yapanlar	3 16.7 %	20 17.9 %	3 11.5 %	4 17.4 %	3 42.9 %	2 18.2 %	35 17.8 %
Yapmayanlar	15 83.3 %	92 82.1 %	23 88.5 %	19 82.6 %	4 57.1 %	9 81.8 %	162 82.2 %
Toplam	18 100.0 %	112 100.0 %	26 100.0 %	23 100.0 %	7 100.0 %	11 100.0 %	197 100.0 %

Deneklerin meslek gruplarına göre yapılan eşleştirmede, aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere, memleketteki yakınları ile ilişkileri süren en büyük grup, ücretli-maaşlılardan ve enformal işlerde çalışanlardan oluşmakta, bunu sırayla küçük esnaf, işsizler ve emekliler izlemektedir.

Tablo 5.21 Meslek / Memlekette İlişkiler

Memlekette İlişkiler	Meslek					Toplam
	Ücretli-Maaşlı	Kendi İş-Küçük Esnaf	Kendi İş-Enformal	Emekli	İşsiz	
Sürenler	97 81.5 %	22 75.9 %	28 80.0 %	28 62.2 %	22 66.7 %	197 75.5 %
Sürmeyenler	22 18.5 %	7 24.1 %	7 20.0 %	17 37.8 %	11 33.3 %	64 24.5 %
Toplam	119 100.0 %	29 100.0 %	35 100.0 %	45 100.0 %	33 100.0 %	261 100.0 %

Memleketteki yakınları ile ilişkisi en düşük düzeyde olanların emekliler olması; göç yılının memlekette ilişkilerine olan etkisi (Bkz. Tablo 5.23) incelenirken de görüldüğü gibi, yıllar geçtikçe kent göçmenlerinin geldikleri bölgelerdeki akraba / yakınlarının sayısının azalmasının bir sonucudur. Buna karşılık, emekliler arasında memlekette ilişkisi olanların, yardım etme (%21.4) ve ziyaret oranlarının (% 92.9) yüksekliği ilişkinin niteliğini göstermesi açısından önemlidir.

Düzenli ve güvenli gelir elde etmeye ek olarak, kırla ilişkilerin azalmasında etkili olduğu ileri sürülen kentte konut sahipliği etmeninin (Alpar ve Yener, 1991), araştırmamızda az da olsa etkili olduğu görülmekte, ancak büyük bir ayırım ortaya çıkmamaktadır. Ev sahibi olan grubun % 72.7'si memleket ile ilişkilerini sürdürmekte, buna karşılık bu oran kiracılar da % 81.4, akraba mülkiyetinde oturanlarda % 77.1 düzeyinde seyretmektedir. Ancak sonuçlar etnik köken bakımından incelendiğinde, bu durumun Sünniler için geçerli olduğu, Aleviler'in tutumunun buna uymadığı görülmektedir. Geline yerleşim birimi açısından incelendiğinde ise bir ayırmışma bulunmamaktadır.

Tablo 5.22 Barınma / Memleketle İlişkiler

Memleketle İlişkiler	Barınma				Toplam
	Kira	Ev Sahibi	Akraba Mülkiyeti	Diğer	
<i>Sürenler</i>	48 81.4 %	120 72.7 %	27 77.1 %	2 100.0 %	197 75.5 %
<i>Sürmeyenler</i>	11 18.6 %	45 27.3 %	8 22.9 %	***	64 24.5 %
<i>Toplam</i>	59 100.0 %	165 100.0 %	35 100.0 %	2 100.0 %	261 100.0 %

Göçmenlerin kente geliş zamanlarına göre yapılan bir karşılaştırma, kentte kalış süresinin memleketle ilişkileri nasıl etkilediğini daha net görmemizi sağlayacaktır. Tablo 5.23'de görüldüğü üzere, bu eşleştirmenin sonuçları, kentte kalış süresi arttıkça memleketle ilişkilerin oransal olarak azalmakta olduğu savına denk düşmektedir.

Tablo 5.23 Göç Yılı / Memleketle İlişkiler

Memleketle İlişkiler	Ankara'ya Göç Tarihi					Toplam
	1946-60	1961-70	1971-80	1981-90	1991-99	
<i>Sürenler</i>	10 55.6 %	42 67.7 %	70 76.1 %	50 82.0 %	25 89.3 %	197 75.5 %
<i>Sürmeyenler</i>	8 44.4 %	20 32.3 %	22 23.9 %	11 18.0 %	3 10.7 %	64 24.5 %
<i>Toplam</i>	18 100.0 %	62 100.0 %	92 100.0 %	61 100.0 %	28 100.0 %	261 100.0 %

Memleketteki yakınları ile ilişkilerini sürdürenlerin oranı, en eski göçmenlerde % 55.6 oranında iken, en yeni göçmenlerde % 89.3 düzeyindedir. Görüldüğü gibi, göçmenlerin memleketle ilişkileri zaman içinde azalmaktadır. Bu durum, özellikle Alevi ve kent kökenli göçmenler arasında yoğun bir biçimde görülmekte, buna karşılık Sünniler, ilçe ve köy kökenliler arasında kentte kalış süresine bağlı önemli bir ayırım ortaya çıkmamaktadır. Memleket ile ilişkilerin geçinme stratejilerine hangi boyutta katkı olup, kır ile ilişkilerini hafifletmeye mi çalıştığını görmek amacıyla göçmenlerin kentte kalış süreleri ile memleketle yardımlaşma oranları karşılaştırıldığında süregelen ilişkilerin niteliğini, göç tarihleri ile gelir düzeyi arasında eşleştirme yaparak niceliğini görmek olanağı bulunmaktadır.

5.3.2.2. Memleketten Yardım Alma ve Yardım Verme İlişkisi

Memleketiyle ilişkisini sürdürenlerin % 21.8'i (43 hane), toplamın ise (% 14.3)'ü, memleketten yardım almaktadır. Alınan yardım, büyük çoğunlukla (%88.4) erzak yardımı şeklinde ve düzenli bir biçimde (% 73) gerçekleşmektedir. Kent ve köy kökenli olanların memleketten yardım alma oranı düşükken, ilçe merkezi kökenli olanlarda oldukça yüksektir. Etnik köken açısından bakıldığında ise, Aleviler'in ve Sünniler'in memleketten yardım alma oranları birbirine yakındır. Alınan yardıma karşılık, göçmenlerin % 17.8'i (35 hane) memleketteki yakınlarına para yardımı yapmaktadır. Alpar ve Yener'in, DPT adına 1991 yılında, Ankara, İstanbul ve İzmir'de yaptıkları çalışmadan elde edilen bulgulara göre, bu kentlerdeki deneklerin, memlekette bulunan yakınlarına yardım verme oranı sırayla % 35, % 31 ve % 38'dir. Bu oranlar, çalışmamızın sonuçlarına göre oldukça yüksektir.

Tablo 5.24 Gelenen Yerleşim Birimi / Memleketten Yardım Alma

Memleketten Yardım Alma	Gelenen Yerleşim Birimi				Toplam
	Kent Merkezi	İlçe Merkezi	Köy	Cevapsız	
<i>Alanlar</i>	5 12.5 %	12 42.9 %	16 17.6 %	10 26.3 %	43 21.8 %
<i>Almayanlar</i>	35 87.5 %	16 57.1 %	75 82.4 %	28 73.7 %	154 78.2 %
<i>Toplam</i>	40 100.0 %	28 100.0 %	91 100.0 %	38 100.0 %	197 100.0 %

Tablo 5.25 Etnik Köken / Memleketten Yardım Alma

Memleketten Yardım Alma	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
<i>Alanlar</i>	19 20.7 %	12 21.4%	***	***	12 26.7 %	43 21.8 %
<i>Almayanlar</i>	73 79.3%	44 78.6%	2 100.0 %	2 100.0%	33 73.3%	154 78.2 %
<i>Toplam</i>	92 100.0%	56 100.0%	2 100.0 %	2 100.0%	45 100.0 %	197 100.0 %

Bu durum, son on yıllık dönemde kent yoksullarının gelir düzeylerinin daha da düştüğü ve artık memleketlerine yardım yapma oranlarının iyice azaldığı biçiminde yorumlanabilir. Gelenen yerleşim birimine göre memlekete para yardımı yapma oranına bakıldığında, ilçe merkezi kökenlilerde yardım etme oranının biraz daha yüksek olduğu görülmektedir. Etnik köken açısından incelendiğinde ise, Aleviler ve Sünniler arasında önemli bir ayrışma görülmemektedir.

Tablo 5.26 Etnik Köken / Memlekete Para Yardımı Yapma

Memleketteki Yakınlara Para Yardımı	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
Yapanlar	15 16.3 %	9 16.1 %	1 50.0 %	1 50.0 %	9 20.0 %	35 17.8 %
Yapmayanlar	77 83.7 %	47 83.9 %	1 50.0 %	1 50.0 %	36 80.0 %	162 82.2 %
Toplam	92 100.0 %	56 100.0 %	2 100.0 %	2 100.0 %	45 100.0 %	197 100.0 %

Tablo 5.27 Gelinen Yerleşim Birimi / Memlekete Para Yardımı Yapma

Memleketteki Yakınlara Para Yardımı	Gelinen Yerleşim Birimi				Toplam
	Kent Merkezi	İlçe Merkezi	Köy	Cevapsız	
Yapanlar	7 17.5 %	6 21.4 %	15 16.5 %	7 18.4 %	35 17.8 %
Yapmayanlar	33 82.5 %	22 78.6 %	76 83.5 %	31 81.6 %	162 82.2 %
Toplam	40 100.0 %	28 100.0 %	91 100.0 %	38 100.0 %	197 100.0 %

Yardım alma ve vermenin karşılıklı olup olmadığı önemli bir noktadır. Bu noktayı açığa çıkarmak amacıyla yapılan eşleştirmede, memlekette yardım alanların % 23.3'ünün (10 hane) aynı zamanda memleketteki yakınlarına para yardımı vermekte olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar, memleketteki yakınlarla yardımlaşmanın az bir oranda karşılıklılık arzettiğini göstermektedir. Bununla birlikte, deneklere, yardımlaşmanın ne zaman başladığı, yardım alma ve vermenin eşzamanlı olarak mı başladığı soruları yöneltilmediğinden, bu yardımlaşma ilişkisinin, kesilip yeniden başlayan bir ilişki mi yoksa tarihsel olarak süregelen bir ilişki mi olduğu saptanamamıştır. Yardım alıp verme ilişkisi, eldeki veriler ışığında, birbirine eşit miktardaki görece daha iyi ekonomik koşullara sahip bir grubun memleketine yardımda bulunduğu ve örneklem grubu içinde görece daha kötü koşullarda yaşayan bir başka grubun ise memleketinden yardım aldığı şeklinde açıklanabilir.

Tablo 5.28 Yardımlaşmanın Karşılıklı Olup Olmaması

Memleketten Yardım Alma	Memlekete Para Yardımı Yapma		Toplam
	Yapanlar	Yapmayanlar	
Alanlar	10	33	43
	23.3 %	76.7 %	100.0 %
	28.6 %	20.4 %	21.8 %
Almayanlar	25	129	154
	16.2 %	83.8 %	100.0 %
	71.4 %	79.6 %	78.2 %
Toplam	35	162	197
	17.8 %	82.2 %	100.0 %
	100.0 %	100.0 %	100.0 %

Memleketten yardım alma oranı, eski göçmenler için birbirine yakın düzeylerde olmakla birlikte, son on yıllık dönemde artmıştır. 1991-99 yılları arasında göç etmiş bulunan deneklerin % 40'ı memleketteki yakınlarından yardım almaktadır. Buna karşılık, yardım alma oranı 1991-99 dönemine göre daha düşük olan 1946-60 dönemi göçmenlerin, daha yeni göçmenlere göre daha fazla para yardımında bulunduğu; yüksek oranda yardım alan 1991-99 arası göçmenlerin ise oldukça düşük bir düzeyde yardım yaptığı görülmektedir.

Tablo 5.29 Göç Yılı / Memleketten Yardım Alma

Memleketten Yardım Alma	Ankara'ya Göç Tarihi					Toplam
	1946-60	1961-70	1971-80	1981-90	1991-99	
<i>Alanlar</i>	2 20.0 %	6 14.3 %	17 24.3 %	8 16.0 %	10 40.0 %	43 21.8 %
<i>Almayanlar</i>	8 80.0 %	36 85.7 %	53 75.7 %	42 84.0 %	15 60.0 %	154 78.2 %
<i>Toplam</i>	10 100.0 %	42 100.0 %	70 100.0 %	50 100.0 %	25 100.0 %	197 100.0 %

Tablo 5.30 Göç Yılı / Memlekete Para Yardımı Yapma

Memleketteki Yakınlara Para Yardımı	Ankara'ya Göç Tarihi					Toplam
	1946-60	1961-70	1971-80	1981-90	1991-99	
<i>Yapanlar</i>	4 40.0 %	6 14.3 %	14 20.0 %	9 18.0 %	2 8.0 %	35 17.8 %
<i>Yapmayanlar</i>	6 60.0 %	36 85.7 %	56 80.0 %	41 82.0 %	23 92.0 %	162 82.2 %
<i>Toplam</i>	10 100.0 %	42 100.0 %	70 100.0 %	50 100.0 %	25 100.0 %	197 100.0 %

Bu durum, kentte görece eski olan göçmenlerin, yerleşik olmanın verdiği rahatlıkla, kente daha fazla uyum sağlamış olma olasılığını gündeme getirir de, en eski göçmenlerin gelir durumlarına bakıldığında durumun öyle olmadığı görülmektedir (Bkz. Tablo 5.5). En yüksek oranda yardım eden en eski göçmenler kişi başına düşen gelir düzeyi açısından, en yeni gelenlerle birlikte en kötü durumda olan gruplardan birisidir. Bu nedenle en eski grubun en çok yardım yapan grup olması, gelir düzeyinin daha yüksek olmasından kaynaklanmamaktadır. Bu açıdan en eski göçmenlerin kente ekonomik anlamda uyum sağladığı ya da zamanla doğru orantılı olarak ekonomik durumlarında gelişmeler olduğu savı yanıltıcı olacaktır. Göç edilen zaman dilimlerine bakıldığında, göçmenlerin hareketliliklerinin özellikle 1960'lı ve 70'li yıllarda arttığı gözlemlenmektedir. Özellikle 80 sonrası alınan ekonomik kararlar ve değişen iş koşullarının, en yeni göçmen gruplarının gelir düzeyini etkilediği görülmektedir. Benzer biçimde, kent hayatına karşı ekonomik ve sosyal anlamda daha güvensiz bir konumda bulunan en yeni göçmenlerin, memleketteki yakınları ile daha çok bir korunma-desteklenme ilişkisi içinde olduğu görülmektedir.

Eski göçmenlerin memleketteki yakınları ile ilişkileri nicel olarak zayıflamakla birlikte, yardımlaşma ve ziyaret oranları göz önüne alındığında nitel olarak bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Bu nedenle eski göçmenlerin kırdaki kalan yakınları ile ilişkisinin azalmasını açıklayabilecek en temel sav; geride kalan yakınların da zamanla göçmenle aynı kente ya da başka kentlere dağılmış olabileceği ve dolayısıyla eski göçmenlerin memleketlerinde ziyaret edip, yardımlaşacağı akraba/yakınlarının kalmamış olabileceğidir.

5.3.2.3. Memleketi Ziyaret

Memleketteki yakınlarıyla ilişkilerinin sürdüğünü söyleyen % 75.5 oranındaki grubun % 97'si, (toplamın % 63.7'si) memleketindeki yakınlarını ziyaret etmektedir. Bu kesim içinde memleketteki yakınlarını yılda bir ziyaret edenlerin oranı % 41.9'dur. Bunu, % 26.2 oranındaki bayramdan bayrama ziyaret edenler izlemektedir. Geline yerleşim birimi ve etnik köken, ziyaret edip etmeme açısından önemli bir farklılık yaratmamaktadır. Buna karşılık, ziyaret etme sıklığı açısından Alevilerin ve ilçe merkezi kökenlilerin ağırlıklı olarak bayramdan bayrama (%37.7, %60.7) ya da yılda bir kez gitmeyi (%39.6, %35.7) tercih ettikleri; Sünniler'in ve köy kökenlilerin daha yaygın bir ziyaret dönemi tercihi sergiledikleri görülmektedir. Kent yoksullarının ziyaret tutumları üzerinde etkili olabileceği düşünülen kentte kalış süresi ve eğitim durumunun bir ayrımlaşma yaratmadığı görülmektedir. Genel olarak memleketle ilişkisi süren tüm eğitim ve göç grupları için, bu oran oldukça yüksektir.

5.3.3. Kent Düzeyindeki İlişkiler

Doğrudan etnik kökene dayalı dayanışma ilişkilerinin incelendiği ikinci ölçek olan kent düzeyinde, kent yoksullarının girdikleri etnik ilişkilere bağlı dayanışma biçimleri ve örüntüleri, mahalle, işyeri ve kent ölçeği olmak üzere üç boyutta incelenmektedir.

5.3.3.1 Mahalle Düzeyinde Etnik İlişkilere Bağlı Örüntüler

Göçmenin kent düzeyinde ilişki ağlarına girdiği ilk düzeyin, kente gelinen ilk evrede kalacak yer ve iş bulmada iç çevreyi oluşturan mekansal düzlem (Şenyapılı, 1981) olarak da tanımlanan mahalle ölçeği olduğu söylenebilir. Ankara dışından gelen göçmenlerin % 75.1'i, kente ilk geldiklerinde, mahallelerinde akrabalarının bulunduğunu belirtmiştir. Bu grubun % 26.5'i, kente ilk geldiğinde akrabalarından yardım almıştır. Alınan yardım türü, çoğunlukla iş bulmada yardım (% 25) biçimindedir. Bunu sırasıyla ev bulma-tutma (% 23.1), para-yiyecek verme (% 19.2), akrabaların yanında kalma (% 15.4) izlemektedir. Etnik köken ve gelinen yerleşim birimi açısından ilk oturlan mahallede akraba ve hemşeri oranı, Aleviler ve Sünniler arasında önemli bir ayrımlaşma sergilemezken, Kürt ve Çerkez kökenlilerde belirgin biçimde artmaktadır. Diğer yandan, göçmenlerin geldikleri yerleşme birimi

(kent, ilçe, köy) ilk yerleşilen mahalledeki akraba/hemşeri oranını fazla etkilememektedir.

Tablo 5.31 Gelinen Yerleşim Birimi / İlk Mahallede Akraba-Hemşeri Oranı

İlk Mahallede Akraba-Hemşeri	Gelinen Yerleşim Birimi				Toplam
	Kent Merkezi	İlçe Merkezi	Köy	Cevapsız	
<i>Evet</i>	37 72.5 %	27 79.4 %	91 77.8 %	41 69.5 %	196 75.1 %
<i>Hayır</i>	14 27.5 %	7 20.6 %	26 22.2 %	18 30.5 %	65 24.9 %
<i>Toplam</i>	51 100.0 %	34 100.0 %	117 100.0 %	59 100.0 %	261 100.0 %

Tablo 5.32 Etnik Köken / İlk Mahallede Akraba-Hemşeri Oranı

İlk Mahallede Akraba-Hemşeri	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
<i>Evet</i>	77 75.5 %	62 77.5 %	5 83.3 %	3 100.0%	49 70.0 %	196 75.1 %
<i>Hayır</i>	25 24.5 %	18 22.5 %	1 16.7 %	***	21 30.0 %	65 24.9 %
<i>Toplam</i>	102 100.0 %	80 100.0 %	6 100.0 %	3 100.0%	70 100.0 %	261 100.0 %

İlk oturlan mahallede yardım alma davranışı Aleviler’de Sünnilere göre az da olsa yüksekken (Tablo 5.33), ilçe ve köy kökenlilerde kentlilere göre oldukça yüksektir (Tablo 5.34). Alınan yardım türü açısından bakıldığında ise Aleviler’de para-yiyecek verme ve iş bulma/kurma öne çıkarken, Sünniler’de barınma gereksinimini karşılayacak yardımlar ön plandadır. Benzer bir durum kentlilerde görülmekte, ilçe ve köy kökenlilerde iş bulmada alınan yardım önem kazanmaktadır.

Tablo 5.33 Etnik Köken / İlk Mahallede Yardım Görme

İlk Mahallede Yardım Görme	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
<i>Evet</i>	26 25.5 %	24 30.0 %	3 50.0 %	***	7 10.0 %	60 23.0 %
<i>Hayır</i>	76 74.5 %	56 70.0 %	3 50.0 %	3 100.0%	63 90.0 %	201 77.0 %
<i>Toplam</i>	102 100.0 %	80 100.0 %	6 100.0 %	3 100.0%	70 100.0 %	261 100.0 %

Tablo 5.34 Gelineen Yerleşim Birimi / İlk Mahallede Yardım Görme

İlk Mahallede Yardım Görme	Gelineen Yerleşim Birimi				Toplam
	Kent Merkezi	İlçe Merkezi	Köy	Cevapsız	
Evet	6 11.8 %	10 29.4 %	37 31.6 %	7 11.9 %	60 23.0 %
Hayır	45 88.2 %	24 70.6 %	80 68.4 %	52 88.1 %	201 77.0 %
Toplam	51 100.0 %	34 100.0 %	117 100.0 %	59 100.0 %	261 100.0 %

Tablo 5.35 Etnik Köken / İlk Mahallede Alınan Yardım Türü

Alınan Yardım Türü	Etnik Köken				Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Cevapsız	
Yanında Kalma	5 19.2 %	2 8.3 %	1 33.3 %	1 14.3 %	9 15.0 %
Para, Yiyecek	3 11.5 %	6 25.0 %	1 33.3 %	***	10 16.7 %
Ev Bulma-Tutma	7 26.9 %	3 12.5 %	***	3 42.9 %	13 21.7 %
İş Bulma-Kurma	8 30.8 %	8 33.3 %	1 33.3 %	1 14.3 %	18 30.0 %
Her Türü	3 11.5 %	5 20.8 %	***	2 28.6 %	10 16.7 %
Toplam	26 100.0 %	24 100.0 %	3 100.0 %	7 100.0 %	60 100.0 %

Tablo 5.36 Gelineen Yerleşim Birimi / İlk Mahallede Alınan Yardım Türü

Alınan Yardım Türü	Gelineen Yerleşim Birimi				Toplam
	Kent Merkezi	İlçe Merkezi	Köy	Cevapsız	
Yanında Kalma	2 33.3 %	1 10.0 %	5 13.5 %	1 14.3 %	9 15.0 %
Para, Yiyecek	2 33.3 %	2 20.0 %	6 16.2 %	***	10 16.7 %
Ev Bulma-Tutma	***	3 30.0 %	7 18.9 %	3 42.9 %	13 21.7 %
İş Bulma-Kurma	1 16.7 %	4 40.0 %	12 32.4 %	1 14.3 %	18 30.0 %
Her Türü	1 16.7 %	***	7 18.9 %	2 28.6 %	10 16.7 %
Toplam	6 100.0 %	10 100.0 %	37 100.0 %	7 100.0 %	60 100.0 %

Kentte kalış süresine göre yapılan eşleştirmede ise (Tablo 5.37), ilk oturduğu mahallede akraba ve hemşehrileri en yüksek oranda bulunan gruplar, 1980'li yıllara kadar benzer oranda yükseklikte seyretmekteyken, sonraki dönemde artmaktadır. Bu durumun kentteki göçmen sayısının artması ile ilişkili olduğu

savlanabilir. Buna karşılık ilk mahalledeki akraba ve hemşerilerden yardım alma oranı benzer biçimde artmamaktadır. Bunda göçmenlerin aldıkları yardımı gizleme eğiliminin etkisi olabileceği gibi, kentte bulunan göçmenlerin durum ve tutumlarının da etkisi olabilir. En yeni göçmenlerin (1990-99) ilk oturdukları mahallede % 89.3 oranında akraba ve hemşehriye sahip olmalarına karşın aldıkları yardım oranı diğer gruplara göre çok yüksek değildir. 1991-99 arası göç eden deneklerin aldığı yardımların önemli bir bölümünü barınma konusunda alınan yardımlar oluşturmaktadır. Para-yiyecek verme, her türlü yardımda bulunma gibi kategorileri ise hiç bir denek belirtmemiştir. Yardım alma oranının oldukça düşük olduğu da göz önüne alınırsa, göçmenlerin kendisinden önce kente gelen tanıdıklarından en büyük beklentisinin barınma sorunu olduğu ya da kentte yaşayanların en çok bu konuda yardımcı olma şansına sahip oldukları söylenebilir. Barınma konusundaki yardımlaşma tutumu, benzer biçimde en eski göçmenlerde de yüksek çıkmıştır. Bu iki grubun, gecekondulaşmanın henüz tam başlamadığı ve neredeyse tamamen sona erdiği dönemlere denk düşüyor olması da üzerinde ayrıca düşünülmesi gereken bir bulgudur. İlk mahallede alınan yardımların kimden alındığına bakıldığında ise akrabaların oranı (% 88.3), hemşerilere (% 11.7) göre oldukça yüksektir. Bu durum etnik köken ve gelinen yerleşim birimi açısından ayrımlaşma göstermemektedir.

Tablo5.37 İlk Mahallede Akraba-Hemşeri / Ankara'ya Göç Tarihi

İlk Mahallede Akraba-Hemşeri	Ankara'ya Göç Tarihi					Toplam
	1946-60	1961-70	1971-80	1981-90	1991-99	
<i>Evet</i>	13 72.2 %	44 71.0 %	66 71.7 %	48 78.7 %	25 89.3 %	196 75.1 %
<i>Hayır</i>	5 27.8 %	18 29.0 %	26 28.3 %	13 21.3 %	3 10.7 %	65 24.9 %
<i>Toplam</i>	18 100.0 %	62 100.0 %	92 100.0 %	61 100.0 %	28 100.0 %	261 100.0 %

Tablo 5.38 İlk Mahallede Yardım Görme / Ankara'ya Göç Tarihi

İlk Mahallede Yardım Görme	Ankara'ya Göç Tarihi					Toplam
	1946-60	1961-70	1971-80	1981-90	1991-99	
<i>Evet</i>	2 11.1 %	19 30.6 %	22 23.9 %	10 16.4 %	7 25.0 %	60 23.0 %
<i>Hayır</i>	16 88.9 %	43 69.4 %	70 76.1 %	51 83.6 %	21 75.0 %	201 77.0 %
<i>Toplam</i>	18 100.0 %	62 100.0 %	92 100.0 %	61 100.0 %	28 100.0 %	261 100.0 %

Tablo 5.39 İlk Mahallede AlınanYardım Türü / Ankara'ya Göç Tarihi

Alınan Yardım Türü	Ankara'ya Göç Tarihi					Toplam
	1946-60	1961-70	1971-80	1981-90	1991-99	
Yanında Kalma	***	4 21.1 %	3 13.6 %	1 10.0 %	1 14.3 %	9 15.0 %
Para, Yiyecek	1 50.0 %	3 15.8 %	4 18.2 %	2 20.0 %	***	10 16.7 %
Ev Bulma- Tutma	1 50.0 %	2 10.5 %	4 18.2 %	2 20.0 %	4 57.1 %	13 21.7 %
İş Bulma- Kurma	***	8 42.1 %	5 22.7 %	3 30.0 %	2 28.6 %	18 30.0 %
Her Türlü	***	2 10.5 %	6 27.3 %	2 20.0 %	***	10 16.7 %
Toplam	2 100.0 %	19 100.0 %	22 100.0 %	10 100.0 %	7 100.0 %	60 100.0 %

Deneklerin % 87.7'si, şu an oturduğu mahallede, akrabasının bulunduğunu belirtmiştir. Daha önce yapılan göç çalışmalarında da belirtildiği gibi (Kapıl ve Gençoğlu, 1972; Ersoy, 1985), kent göçmeninin kente ilk geldiği andan araştırmanın yapıldığı yıla kadar, akrabalarıyla mekansal olarak yakın konumlarda yaşama eğiliminde büyük bir değişiklik olmamıştır. Aksine bu oran daha da artmıştır. Göçmenlerin % 36'sı halen ilk oturmaya başladıkları konutta oturmakta, konut değiştirmek zorunda kalanların % 38'i de aynı mahallede oturmaya devam etmektedir. Aynı mahallede oturmaya seçen grubun % 59.7'si akraba ve komşularından ayrılmama isteğini mahalle değiştirmeme nedeni olarak göstermiş, mahalle değiştirenlerin % 23.5'i de akraba ve tanıdıkların yanında oturma amacıyla yer değiştirdiğini belirtmiştir. Bu durumun göçmenlerin etnik bağlarını korumak, olası ise güçlendirmek yönündeki eğilimlerini gösterdiği söylenebilir.

Göçmenlerin zor durumda kaldıklarında, % 66'sının akrabalarından, % 16.2'sinin komşu ve tanıdıklardan, % 5.4'ünün ise hemşerilerden yardım istedikleri anlaşılmaktadır. % 12.1'lik bir bölüm ise içeriğinde arkadaş ile birlikte belediye ve devlet gibi değişkenleri de barındıran diğer kategorisinden yardım istemektedir. Bu sonuçlara göre kente ilk geldiklerinde yalnızca akraba ve hemşerilerden yardım alan göçmenlerin, bazı yeni dayanışma biçimleri geliştirdikleri görülmektedir. Geçmiş yıllara ait çalışmalarda, akrabalar ve hemşehrilerin genellikle tek bir kategoride yer aldığı gruplar yüksek çıkarken; bu çalışmada akraba ve hemşehriler için ayrı kategoriler oluşturulduğundan, elde edilen yanıtlar akrabalar üzerinde yoğunlaşmış, hemşehrilerden yardım isteme oranı düşük çıkmıştır. Bu noktada, hemşehriden yardım isteme oranının düşüklüğünün, sorunun düzenleniş tarzından kaynaklanabileceği düşünülebilirse de, dayanışma ağlarının, hemşehrilikten akraba ve komşuluğa kaydığı, bunu belli bir oranda verili olmayan ilişkilerin yer aldığı diğer ilişkilerin izlediği görülmektedir. Şu anda oturan mahallede akrabaların oranının % 87.7 gibi yüksek bir oranda olduğu da göz önüne alınırsa akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin içiçe geçtiği görülmektedir. Burada, belirtilmesi

gereken önemli noktalardan biri, geçmişte yapılan bazı gecekondu araştırmalarında da belirtildiği üzere (Şenyapılı, 1981), komşuluk ilişkilerinin sıkı dayanışma örüntüleri haline dönüşmesine engel bir konumda bulunan komşulararası rekabet ilişkilerinin, ortadan kalkmış olmasıdır. Gecekonduların yasallaşması süreci sonucunda, komşuluk ilişkileri aynı sorunları paylaşma ekseninde yer alan, vazgeçilmez bir enformel ilişki türü haline gelmiştir.

Bir diğer önemli nokta ise, kentsel hayata eklemleme süreci ile, çoğunlukla iş arkadaşlarından oluşan kentte edinilen yeni tanışlar kategorisinin, örneklem grubumuzun enformel ilişki ağlarında çok belirgin bir yer tutmamakla birlikte, oranının artmakta olduğudur. Bu görüş, zor durumda kalındığında yardım istenen kişiler sorusunda, içeriğinde arkadaş ile birlikte resmi kurumları da barındıran diğer kategorisinden elde edilen sonucun % 12 gibi bir oranla komşuların hemen ardından, hemşerilerin oldukça üstünde çıkması ile desteklenebilmektedir. Bu oranın düşük olmasında sorunun düzenleniş biçimi de etkili olmuş olabilir. Şıklar arasında, arkadaşların ve tanıdıkların ayrıca belirtilmemesi, diğer kısmında kendisinin söylemesinin beklenmesi etkili olmuş olabilir. Yine “diğer” adlı gruptan yardım isteme oranı, eğitim açısından bakıldığında bir farklılaşma göstermemiş, tüm gruplarda akrabalığa atfedilen yüksek önemin yanında oldukça düşük bir oranda kalmıştır. Görüldüğü gibi, çalışmamızda eğitim düzeyinin yükselmesi ile “arkadaşlık gibi” verili olmayan ilişkilerin oranının arttığı tezini destekleyecek bir bulgu elde edilememiştir. Bu nokta ile ilgili olarak gözönünde bulundurulması gereken bir başka özel durum ise, kentte edinilen arkadaşların daha çok en yakın olarak adlandırılan yaşıtlı akrabalar ve komşulardan oluşması ve kent düzeyindeki ilişkilerin sınırlılığı sebebiyle, farklı mekanlarda verili olmayan gruplardan arkadaş edinme olanağının kısıtlı olmasıdır. Yardım istenen kişilere kentte kalış süresi kısıtı ile bakıldığında, hemşerilerden yardım isteme oranı (% 10.7) önceki dönemlere göre (sırasıyla % 5.6, % 6.5, % 3.3 ve % 8.2) son yıllarda daha yüksekken, akraba ve komşulardan yardım isteme oranı diğer gruplara göre en düşük düzeyde seyretmektedir. Komşulardan yardım isteme oranı kentte kalış süresi ile anlamlı bir ilişki göstermekte ve bu oran zaman içinde artmaktadır.

Tablo 5.40 Şu An Oturulan Mahallede Akraba-Hemşeri / Etnik Köken

Şu An Oturulan Mahallede Akraba-Hemşeri	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
<i>Evet, var</i>	84 82.4 %	74 92.5 %	6 100.0 %	2 66.7 %	63 90.0 %	229 87.7 %
<i>Hayır, yok</i>	18 17.6 %	6 7.5 %	***	1 33.3 %	7 10.0 %	32 12.3 %
<i>Toplam</i>	102 100.0 %	80 100.0 %	6 100.0 %	3 100.0 %	70 100.0 %	261 100.0 %

Tablo 5.41 Şu An Oturulan Mahallede Akraba-Hemşeri / Geline Yerleşim Birimi

Şu An Oturulan Mahallede Akraba-Hemşeri	Geline Yerleşim Birimi				Toplam
	Kent Merkezi	İlçe Merkezi	Köy	Cevapsız	
Evet, var	41 80.4 %	33 97.1 %	103 88.0 %	52 88.1 %	229 87.7 %
Hayır, yok	10 19.6 %	1 2.9 %	14 12.0 %	7 11.9 %	32 12.3 %
Toplam	51 100.0 %	34 100.0 %	117 100.0 %	59 100.0 %	261 100.0 %

Etnik köken açısından bakıldığında, ilk oturulan mahallede birbirine yakın oranlara sahip olan Aleviler ve Sünniler (Tablo 5.32), şu an oturulan mahallede akraba ve hemşerilerin durumu açısından ayrılmaktadır (Tablo 5.40). Alevilerin Sünnilere göre belirgin biçimde yüksek bir akraba/hemşeri oranına sahip olduğu görülmektedir. Benzer bir durum ilçe kökenlilerde görülmekte, onları sırasıyla köy ve kent kökenliler izlemektedir.

Zor durumda yardım istenen kişiler bakımından, “akraba, hemşeri ve komşu-tanidik” kategorilerinin her birinde Sünniler daha yüksek oranda çıkarken, “diğer” kategorisinde ise Aleviler daha yüksek çıkmaktadır. Her iki grup arasında tüm gruplarda önemli bir ayrım görülmemekle birlikte, Alevilerin yalnızca bu grupta daha yüksek çıkması anlamlıdır. Bunun, Alevilerin, verili olmayan ilişkiler yoluyla sorunları çözmeye eğilimlerini gösteren bir bulgu olduğu düşünülebilir. Ancak bu bulgu, kentsel servislerden yararlanma ilişkileri bakımından değerlendirildiğinde Aleviler ve Sünniler arasında bir ayrımlaşma görülmemiştir. Geline yerleşim birimi açısından bakıldığında, köy kökenliler “diğer” grubu dışındaki tüm gruplarda ilçe ve kent merkezi kökenlilerden yüksek çıkmıştır. Şu anda oturulan mahallede % 97.1 düzeyinde akraba oranına sahip olan ilçe merkezi kökenlilerin, akrabaları ile yardımlaşma oranının (%50) diğer gruplara (% 74.2 köy, % 68.9 kent) göre oldukça düşük çıkması şaşırtıcıdır. Bu duruma neden olabilecek sınırlı sayıda etkenden biri olarak, ilçe merkezi kökenlilerin gelir düzeyinin, diğer gruplara göre az da olsa yüksek olmasının etkili olduğu düşünülebilir.

Bu açıklamalardan sonra, dayanışma ilişkilerinin en yoğun olduğu belirtilen akrabalar ve komşular ile yardımlaşmanın boyutlarını anlamak için oluşturulan oniki kategoride, borç alıp/verme ve para yardımı alıp/verme dışındaki alınan ve verilen yardımların birbirine benzer oranlarda seyretmekte olduğu görülmektedir. Ancak kent yoksullarının gerek borç gerekse para yardımı alma oranı, borç verme ve para yardımı yapma oranından belirgin biçimde yüksek çıkmıştır. Bu durum, kent yoksullarının ekonomik güçlerini göstermesi bakımından önemlidir. Bu durumun tek istisnası Alevilerin ve kent kökenlilerin borç verme / kefil olma oranlarının borç alma / kefil olma oranı ile dengeli olmasıdır. Bunun dışında maddi konulardaki yardımlaşma ilişkileri bazında etnik köken ve gelinen yerleşim birimi açısından bir ayrımlaşma görülmemektedir.

Oniki kategoride ele alınan yardımlaşma ilişkilerine genel olarak bakıldığında; en yüksek yardımlaşma oranının evlilik, ölüm, hastalık durumlarında yardım alıp verme olduğu görülmektedir. Alevilerin bakım-onarım işleri, ev işleri-temizlik, çocuk bakımı, evlilik-ölüm-hastalık durumları ve diğer olarak adlandırılan yardımlaşma biçimlerinde Sünnilere göre daha yüksek oranda yardımlaştıkları görülmektedir. Buna karşılık, iş bulma, para yardımı ve eve göz kulak olma durumlarında ise Sünnilerin yardım alma, Alevilerinse yardım verme oranı daha yüksektir.

Tablo 5.42 Zor Durumda Alınan Yardım Türü/Etnik Köken/Gelinen Yerleşim Birimi

ALINAN YARDIMLAR	ETNİK KÖKEN / GELİNER YERLEŞİM BİRİMİ					
	Sünni	Alevi	Kent	İlçe	Köy	Genel Ortalama
İş Bulma	12.8	8.5	11.5	2.6	12.5	9.3
Mesleki Beceri Kazan.	1.6	2.4	***	2.6	2.3	1.7
Para Yardımı Alma	36.0	32.9	37.7	31.6	35.9	35.3
Borç Alma/ Kefil Olma	43.2	46.3	49.2	26.3	47.7	44.0
Evinde Kalma	6.4	6.1	8.2	5.3	4.7	5.3
Bakım Onarım İşleri	10.4	15.9	11.5	5.3	13.3	12.0
Ev İşleri – Temizlik	11.2	13.4	9.8	5.3	13.3	11.0
Ev İçi Üretim	2.4	3.7	3.3	2.6	2.3	3.7
Eve Göz Kulak Olma	8.0	4.9	4.9	7.9	6.3	7.0
Çocuk Bakımı	7.2	7.3	6.6	5.3	7.0	7.3
Evlilik-Ölüm-Hastalık	36.8	46.3	42.6	65.8	30.5	41.0
Diğer	3.2	4.9	4.9	5.3	3.1	4.0

* Birden çok şık işaretlendiğinden toplam oran % 100'den fazladır.

Tablo 5.43 Zor Durumda Yapılan Yardım/Etnik Köken/Gelinen Yerleşim Birimi

VERİLEN YARDIMLAR	ETNİK KÖKEN / GELİNER YERLEŞİM BİRİMİ					
	Sünni	Alevi	Kent	İlçe	Köy	Genel Ortalama
İş Bulma	10.4	11.0	11.5	7.9	10.9	10.0
Mesleki Beceri Kazan.	3.2	2.4	1.6	2.6	3.1	2.0
Para Yardımı Yapma	21.6	25.6	23.0	15.8	28.1	24.7
Borç Verme/Kefil Olma	32.0	43.9	49.2	23.7	32.8	35.3
Konuk Etme	7.2	6.1	3.3	2.6	10.2	6.3
Bakım Onarım İşleri	13.6	19.5	14.8	7.9	16.4	15.3
Ev İşleri – Temizlik	10.4	14.6	11.5	2.6	13.3	12.3
Ev İçi Üretim	2.4	2.4	1.6	***	3.1	3.0
Eve Göz Kulak Olma	5.6	8.5	4.9	7.9	7.0	7.3
Çocuk Bakımı	7.2	8.5	4.9	2.6	9.4	8.0
Evlilik-Ölüm-Hastalık	36.8	42.7	37.7	68.4	28.9	39.3
Diğer	0.8	3.7	4.9	2.6	1.6	2.3

* Birden çok şık işaretlendiğinden toplam oran % 100'den fazladır.

Gelinen yerleşim birimi açısından maddi konular dışındaki diğer kategorilere bakıldığında, en yüksek yardımlaşma oranı yine, evlilik-ölüm-hastalık durumlarında yapılan yardımlaşma olarak ortaya çıkmaktadır. Bu alanda ilçe merkezi kökenlilerin, kent ve köy kökenlilere göre oldukça yüksek oranda yardımlaştıkları görülmektedir. Köy ve kent kökenliler, ilçe kökenlilere göre, iş bulma-kurma, bakım-onarım işleri, ev işleri temizlik, çocuk bakımı gibi alanlarda daha fazla yardımlaşma ilişkisi içinde bulunmaktadır. Birçok konuda ilçe ve kent kökenlilere göre daha yüksek yardımlaşma oranına sahip

olan köy kökenlilerin, konuk etme, ev içi üretim, mesleki beceri kazandırma gibi yardım verme davranışlarında da bu durum değişmemektedir.

Tüm gruplar için, akrabalar ve komşular, zor durumda yardım istenen kişiler olarak önemlerini korumaktadır. Bununla beraber, deneklerin yaklaşık yarısı yardımlaşma ilişkilerinde değişim olduğunu, bu grubun çoğunluğu (% 67.4) ise bu değişimin azalma yönünde gerçekleştiğini belirtmiştir. Toplam olarak böyle bir sonuç ortaya koyan örneklem grubuna etnik köken ve gelinen yerleşim birimi açısından bakıldığında gruplar arasında önemli ayrımlaşmalar görülmektedir.

Tablo 5.44 Yardım İlişkilerinde Değişim / Etnik Köken

Yardım İlişkilerinde Değişim	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
<i>Evet</i>	48 38.4 %	51 62.2 %	6 100.0 %	1 33.3 %	36 44.4 %	142 47.8 %
<i>Hayır</i>	77 61.6 %	31 37.8 %	***	2 66.7 %	45 55.6 %	155 52.2 %
<i>Toplam</i>	125 100.0 %	82 100.0 %	6 100.0 %	3 100.0 %	81 100.0 %	297 100.0 %

Alevilerin büyük bir bölümü yardım ilişkilerinin değiştiğini, ve bu değişimin de azalma yönünde olduğunu (% 82.4) düşünmekteyken; Sünnilerin çoğunluğu bu ilişkilerde bir değişim olmadığını, değişim olduğunu belirtenlerin çoğunluğu (% 56.3) da ilişkilerin arttığını belirtmektedir. Bu durumun, Alevilerin kentte kurdukları ilişkilerden, Sünnilere göre daha az tatmin olduklarını gösterdiği savlanabilir. Bu anlamda; Alevilerin şu an oturdukları mahallede Sünnilere göre daha yüksek oranda bir arada oldukları ve zor durumda kaldıklarında yardım alma oranlarının Sünnilerden ciddi ayrımlaşmalar sergilemediği göz önüne alınırsa; ilişkilerinden tatminsizlik yaşamalarının nedeninin, Sünnilere göre daha kalıcı ve gruba özgü bir yoksullukla karşı karşıya olmaları olduğu ve başvuru kaynaklarının da bu sorunu çözebilecek durumda olmamasının bunda etkili olduğu söylenebilir. Gelir düzeyi olarak Sünnilere göre daha kötü bir durumda olan, kente ilk geldiklerinde barınma ile ilgili yardımlar yerine, ekonomik yardımlara daha fazla gereksinim duyan Alevilerin, yurt içi ya da dışı göç etme tasarımı ve bu tasarımın nedeni sorusuna verdikleri yanıtlar da bu savı destekler niteliktedir.

Aleviler (% 14.6) Sünnilere (% 6.4) göre daha yüksek oranda göç etme tasarımına sahipken, neden olarak da ekonomik koşulları (% 66.7) göstermektedirler. Buna karşılık göç etme tasarımı, Alevilere göre daha az olan Sünnilerin çoğunlukla (% 62.5) toplumsal ve bireysel nedenleri öne sürdüğü görülmektedir. Bu nedenler arasında, emekli olduktan sonra doğup büyüdüğü topraklara dönerek yaşlılık yıllarını orada geçirmek başat tasarı olarak öne çıkmaktadır. Zor durumda yardım istenenler arasında, Sünnilerden oransal

olarak yüksek çıktıkları tek kategori olan ve kentsel kurumları ve ilişki biçimlerini içine alan “diğer” kategorisini Alevilerin daha çok kullandıkları göze alınırsa, Alevilerin kentsel yaşama uyum sağlayamamaktan kaynaklanan bir uyumsuzluk yaşadıkları söylenemez. Tersine, çok çeşitli nedenlerle kente göç eden Alevilerin, ekonomik koşullar nedeniyle kentte tutunmakta zorlandıkları ve geri dönmeyi tasarladıkları görülmektedir.

Tablo 5.45 Yurt İçi-Dışı Göç Etme Tasarısı / Etnik Köken

Yurt İçi-Dışı Göç Etme Tasarısı	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
<i>Evet</i>	8 6.4 %	12 14.6 %	***	***	11 13.6 %	31 10.4 %
<i>Hayır</i>	117 93.6 %	70 85.4 %	6 100.0 %	3 100.0%	70 86.4 %	266 89.6 %
<i>Toplam</i>	125 100.0 %	82 100.0 %	6 100.0 %	3 100.0%	81 100.0 %	297 100.0%

Gelinen yerleşim birimi açısından bakıldığında ise kent, ilçe ve köy kökenlilerin arasında yardım ilişkilerinde değişim olup olmadığı yönünde önemli bir ayrışma görülmemekte; tüm gruplarda değişim olup olmadığı yönünde görüş bildirenlerin oranı birbirine oldukça yakın düzeyde seyretmektedir. Değişimin yönü açısından bakıldığında, köy kökenlilerde bu oran yine birbirine eşit bir düzeyde olmakla birlikte, ilçe (% 80) ve kent (% 74.2) kökenlilerde değişimin azalma yönünde olduğunu söyleyenlerin oranı oldukça yüksektir. Sonuç olarak; köy kökenli göçmenlerin kente geldikten sonra ilişkilerini belli oranda korudukları ya da arttırarak sürdürdükleri, buna karşılık kent ve ilçe merkezi kökenlilerin bu ilişkilerinde zayıflama olduğu söylenebilir. Ancak elde edilen bulgular, yurt içi-dışı göç etme tasarısı ve belirtilen nedenlerle karşılaştırıldığında aralarında anlamlı bir ilişki bulunamamaktadır.

Tablo 5.46 Yardım İlişkilerinde Değişim / Gelinen Yerleşim Birimi

Yardım İlişkilerinde Değişim	Gelinen Yerleşim Birimi				Toplam
	Kent Merkezi	İlçe Merkezi	Köy	Cevapsız	
<i>Evet</i>	31 50.8 %	20 52.6 %	62 48.4 %	29 41.4 %	142 47.8%
<i>Hayır</i>	30 49.2 %	18 47.4 %	66 51.6 %	41 58.6 %	155 52.2 %
<i>Toplam</i>	61 100.0 %	38 100.0 %	128 100.0 %	70 100.0 %	297 100.0 %

Tablo 5.47 Yurt İçi-Dışı Göç Etme Tasarısı / Gelineen Yerleşim Birimi

Yurt İçi-Dışı Göç Etme Tasarısı	Gelineen Yerleşim Birimi				Toplam
	Kent Merkezi	İlçe Merkezi	Köy	Cevapsız	
Evet	5 8.2 %	5 13.2 %	12 9.4 %	9 12.9 %	31 10.4 %
Hayır	56 91.8 %	33 86.8 %	116 90.6 %	61 87.1 %	266 89.6 %
Toplam	61 100.0 %	38 100.0 %	128 100.0 %	70 100.0 %	297 100.0 %

Farklı büyüklükte yerleşim birimlerinden gelen göçmenlerin, yurt içi-dışı göç etme tasarısı bakımından önemli bir farklılaşma göstermedikleri; buna karşılık göç etme nedeni açısından kent kökenlilerin, ilçe ve köy kökenlilerden önemli oranda ayrılaştığı görülmektedir. İlçe (% 60) ve köy kökenlilerin (% 66.7) çoğunlukla ekonomik nedenlerle göç etmeyi tasarlamalarına karşılık, kent kökenlilerin büyük bir çoğunlukla (% 80) toplumsal ve bireysel nedenlerle bu kararı aldıkları görülmektedir.

5.3.3.2. İşyeri Ölçeğinde Etnikliğe Bağlı İlişkiler

Kente yerleştikten sonra, mahalle ölçeğinde kurulan en temel ilişkilerden ve alınan yardımlardan sonra, kentsel düzlemde etnik ilişkilerin geliştiği ikinci ölçek işyeridir. Göçmenlerin % 45'i ücretli-maaşlı, % 14.3'ü enformel, % 12.7'si küçük esnaf olarak çalışırken; % 16'sı emekli, % 12'si de işsizdir. Etnik köken, gelinen yerleşim birimi ve Ankara'ya göç tarihi açısından göçmenlerin çalışma durumları daha önce irdelenmiş olmakla birlikte (bkz. Tablo 5.7, 5.9, 5.13), burada yeniden kısaca değerlendirmekte yarar vardır. Sünniler'in yarısından çoğu ücretli-maaşlı çalışırken bu oran Aleviler'de daha düşüktür. Enformel işlerde ya da kendi işinde çalışanlar Aleviler'de çoğunluğu oluşturmaktadır. Yine kent merkezi kökenlilerdeki ücretli-maaşlı köy ve özellikle ilçe kökenlilere göre oldukça düşüktür. Ağırlıklı olarak 70 ve 80'li yıllarda göç eden kent merkezi kökenlilerde enformel işler önemli bir yer tutmaktadır. Göç yılına paralel olarak, bu grupta emeklilik oranı da daha düşüktür (bkz. Tablo 5.3, 5.9).

Kent yoksullarının kente gelinen ilk evrede, kalacak yer ve iş bulmada iç çevreyi oluşturan mekansal düzlem (Şenyapılı, 1981) olarak da tanımlanan mahallede yardım aldıkları görülmektedir (bkz. Tablo 5.33, 5.34). Gerek etnik köken gerekse gelinen yer bakımından, alınan bu ilk yardımlardan iş bulmada yardım alma oranı, genel olarak tüm gruplar için önemli olmakla birlikte, kent kökenlilerde diğerlerine göre belirgin biçimde daha düşüktür. Bu oran diğer grupların tümünde %30'un üstündeyken, kent kökenlilerde % 16.7 düzeyindedir. Doğrudan ekonomik boyutu ağır basan bu yardımlaşma ilişkileri daha sonraki dönemlerde de sürmekte; göçmenler zor durumda kaldıklarında iş bulma (% 9.3), mesleki beceri kazandırma (% 1.7), para yardımı alma (% 35.3) ve borç alma/kefil olma (% 44) gibi konularda çevrelerinden yardım

almaktadırlar.

Bu yardımlarla ilgili etnik köken ve gelinen yerleşim birimi bakımından ortaya çıkan farklılaşma daha önce irdelendiği için, burada değinilmeyecektir. Ancak bu yardımlaşma ilişkileri, kente göç etmeden önce % 54'ü henüz çalışma yaşamına başlamamış (çocuk-öğrenci) ve % 14.7'si işsiz olan kent yoksullarının kentte buldukları ilk işlerinde toplam % 80 oranında şoför, memur ve vasıflı işçi olarak çalışmaya başlaması ile emek gücünde görülen niteliksel değişime katkıda bulunduğu çıkarımı yapılabilmektedir.

Tablo 5.48 İlk İşin Türü / Etnik Köken

İlk İş	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
<i>Çiftçi</i>	11 8.8 %	12 14.6 %	***	***	7 8.6 %	30 10.1 %
<i>Şoför</i>	58 46.4 %	37 45.1 %	4 66.7 %	2 66.7 %	29 35.8 %	130 43.8 %
<i>Vasıflı İşçi</i>	31 24.8 %	14 17.1 %	2 33.3 %	***	24 29.6 %	71 23.9 %
<i>Vasıfsız İşçi</i>	3 2.4 %	2 2.4 %	***	***	1 1.2 %	6 2.0 %
<i>Esnaf</i>	1 0.8 %	***	***	***	1 1.2 %	2 0.7 %
<i>Memur</i>	15 12.0 %	11 13.4 %	***	1 33.3 %	10 12.3 %	37 12.5 %
<i>Çırak</i>	***	2 2.4 %	***	***	2 2.5 %	4 1.3 %
<i>Enformal</i>	1 0.8 %	1 1.2 %	***	***	***	2 0.7 %
<i>İşsiz</i>	5 4.0 %	3 3.7 %	***	***	6 7.4 %	14 4.7 %
<i>Toplam</i>	125 100.0 %	82 100.0 %	6 100.0 %	3 100.0 %	81 100.0 %	297 100.0 %

Bulunan ilk iş açısından etnik kökene göre önemli bir ayrımlaşma görülmemekle birlikte, Sünnilerin vasıflı işçi oranı (% 24.8) Aleviler'e göre (% 17.1) biraz daha yüksekken, Aleviler'in çiftçi oranı (% 14.6) Sünnilerden (% 8.8) fazladır. Gelinen yerleşim birimi açısından bakıldığında ise en temel ayrım memur ve vasıflı işçi mesleklerinde görülmektedir. Kent kökenlilerin memur olma olasılığı diğer iki gruba göre daha yüksekken; ilçe ve köy kökenlilerin vasıflı işçi oranı kent kökenlilerden fazladır.

Göç yılları açısından bakıldığında ise, genel olarak memur oranının düştüğü, kent yoksulları için önemli bir iş alanını oluşturan şoförlüğün ise yıllar içinde değişen bir seyir izlediği görülmektedir. Vasıflı işçilerin oranının da son dönemde azaldığı görülmektedir.

Tablo5.49 İlk İşin Türü / Gelinen Yerleşim Birimi

İlk İş	Gelinen Yerleşim Birimi				Toplam
	Kent Merkezi	İlçe Merkezi	Köy	Cevapsız	
Çiftçi	5 8.2 %	6 15.8 %	13 10.2 %	6 8.6 %	30 10.1 %
Şoför	30 49.2 %	19 50.0 %	38 45.3 %	23 32.9 %	130 43.8 %
Vasıflı İşçi	6 9.8 %	8 21.1 %	36 28.1 %	21 30.0 %	71 23.9 %
Vasıfsız İşçi	***	1 2.6 %	4 3.1 %	1 1.4 %	6 2.0 %
Esnaf	1 1.6 %	***	***	1 1.4 %	2 0.7 %
Memur	14 23.0 %	4 10.5 %	10 7.8 %	9 12.9 %	37 12.5 %
Çıracak	2 3.3 %	***	***	2 2.9 %	4 1.3 %
Enformal	***	***	2 1.6 %	***	2 0.7 %
İşsiz	3 4.9 %	***	5 3.9 %	6 8.6 %	14 4.7 %
Toplam	61 100.0 %	38 100.0 %	128 100.0 %	70 100.0 %	297 100.0 %

Tablo 5.50 İlk İşin Türü / Ankara'ya Göç Tarihi

İlk İş	Ankara'ya Göç Tarihi					Toplam
	1946-60	1961-70	1971-80	1981-90	1991-99	
Çiftçi	1 5.6 %	3 4.8 %	15 16.3 %	8 13.1 %	3 10.7 %	30 11.5 %
Şoför	11 61.1 %	31 50.0 %	37 40.2 %	22 36.1 %	13 46.4 %	114 43.7 %
Vasıflı İşçi	2 11.1 %	16 25.8 %	22 23.9 %	16 26.2 %	5 17.9 %	61 23.4 %
Vasıfsız İşçi	1 5.6 %	3 4.8 %	1 1.1 %	1 1.6 %	***	6 2.3 %
Esnaf	***	***	1 1.1 %	***	***	1 0.4 %
Memur	3 16.7 %	6 9.7 %	11 12.0 %	6 9.8 %	2 7.1 %	28 10.7 %
Çıracak	***	1 1.6 %	2 2.2 %	1 1.6 %	***	4 1.5 %
Enformal	***	***	2 2.2 %	***	***	2 0.8 %
İşsiz	***	2 3.2 %	1 1.1 %	7 11.5 %	4 14.3 %	14 5.4 %
Toplam	18 100.0 %	62 100.0 %	92 100.0 %	61 100.0 %	28 100.0 %	261 100.0 %

Bu işlerin bulunmasında, deneklerin çoğunlukla akrabalarından yardım aldığı, bunu kendisi iş bulanların izlediği, daha sonra da arkadaş ve tanıdıkların geldiği görülmektedir. Yasa'nın çalışmasında, deneklerin % 22'si, kente ilk geldiğinde akraba, tanıdık ve hemşehrilerinden, % 25'i ise, resmi kurumlar, sendikalar, işçi organizasyonları ve yardım kurumundan yardım almış olduğu görülmektedir. Bizim araştırmamızda ise toplamın yalnızca % 1.1'inin (3 denek), İş ve İşçi Bulma Kurumu aracılığıyla iş bulduğu saptanmıştır.

Girilen işlerin kimin aracılığıyla bulunduğuna etnik köken açısından bakıldığında, Sünniler'in daha çok akraba yardımı aldığı, Aleviler'in ise arkadaşları ve kendisi tarafından iş bulma oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Yine ilçe ve köy kökenliler akrabalarından daha çok yardım alırken, kendisi iş bulanların oranı kent ve ilçe kökenlilerde daha fazladır. Göç yılları açısından bakıldığında akrabalarından alınan yardımların zaman içinde arttığı, buna karşılık kendi başına iş bulma oranının da, son dönemdeki artışa karşın ilk döneme göre azaldığı görülmektedir.

Tablo 5.51 İlk İş Bulmada Aracılık / Etnik Köken

İlk İş Bulmada Aracılık	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
<i>Akraba</i>	57 47.5 %	28 35.4 %	3 50.0 %	2 66.7 %	28 37.8 %	118 41.8 %
<i>Hemşeri</i>	6 5.0 %	5 6.3 %	***	***	1 1.4 %	12 4.3 %
<i>Komşu</i>	6 5.0 %	1 1.3 %	***	***	1 1.4 %	8 2.8 %
<i>Arkadaş-Tanıdık</i>	17 14.2 %	15 19.0 %	2 33.3 %	***	15 20.3 %	49 17.4 %
<i>Kendisi</i>	28 23.3 %	27 34.2 %	1 16.7 %	1 33.3 %	25 33.8 %	82 29.1 %
<i>İş ve İşçi Bulma Kurumu</i>	2 1.7 %	1 1.3 %	***	***	***	3 1.1 %
<i>Parti</i>	1 0.8 %	***	***	***	***	1 0.4 %
<i>Sınav-Atama</i>	3 2.5 %	2 2.5 %	***	***	4 5.4 %	9 3.2 %
<i>Toplam</i>	120 100.0 %	79 100.0 %	6 100.0 %	3 100.0 %	74 100.0 %	282 100.0 %

Tablo 5.52 İlk İşi Bulmada Aracılık / Geline Yerleşim Birimi

İlk İşi Bulmada Aracılık	Geline Yerleşim Birimi				Toplam
	Kent Merkezi	İlçe Merkezi	Köy	Cevapsız	
Akraba	23 39.7 %	17 44.7 %	55 44.7 %	23 36.5 %	118 41.8 %
Hemşeri	3 5.2 %	1 2.6 %	7 5.7 %	1 1.6 %	12 4.3 %
Komşu	2 3.4 %	***	5 4.1 %	1 1.6 %	8 2.8 %
Arkadaş-Tanındık	9 15.5 %	8 21.1 %	17 13.8 %	15 23.8 %	49 17.4 %
Kendisi	19 32.8 %	12 31.6 %	32 26.0 %	19 30.2 %	82 29.1 %
İş ve İşçi Bulma Kurumu	***	***	3 2.4 %	***	3 1.1 %
Parti	***	***	1 0.8 %	***	1 0.4 %
Sınav-Atama	2 3.4 %	***	3 2.4 %	4 6.3 %	9 3.2 %
Toplam	58 100.0 %	38 100.0 %	123 100.0 %	63 100.0 %	282 100.0 %

Tablo 5.53 İlk İşi Bulmada Aracılık / Ankara'ya Göç Tarihi

İlk İşi Bulmada Aracılık	Ankara'ya Göç Tarihi					Toplam
	1946-60	1961-70	1971-80	1981-90	1991-99	
Akraba	4 22.2 %	20 33.3 %	39 42.9 %	25 46.3 %	9 39.1 %	97 39.4 %
Hemşeri	***	4 6.7 %	6 6.6 %	2 3.7 %	***	12 4.9 %
Komşu	***	3 5.0 %	3 3.3 %	1 1.9 %	***	7 2.8 %
Arkadaş-Tanındık	3 16.7 %	13 21.7 %	16 17.6 %	7 13.0 %	4 17.4 %	43 17.5 %
Kendisi	10 55.6 %	18 30.0 %	23 25.3 %	14 25.9 %	9 39.1 %	74 30.1 %
İş ve İşçi Bulma Kur.	***	1 1.7 %	***	2 3.7 %	***	3 1.2 %
Parti	***	***	1 1.1 %	***	***	1 0.4 %
Sınav-Atama	1 5.6 %	1 1.7 %	3 3.3 %	3 5.6 %	1 4.3 %	9 3.7 %
Toplam	18 100.0 %	60 100.0 %	91 100.0 %	54 100.0 %	23 100.0 %	246 100.0 %

Emeğin niteliğinin belirlenmesinde temel ölçütlerden biri olan eğitim düzeyindeki yükselişe koşut olarak, ilk işi bulmada akrabadan istenen yardım

oranı artmaktadır. Bu durum, eğitim gerektiren işlerin sunumunun azlığı ve var olan sunumdan yararlanmak için de enformal ilişkilere (himayecilik) olan gereksinimin yüksekliği ile açıklanabilir.

Tablo 5.54 İlk İş Bulmada Aracılık / Eğitim Durumu

İlk İş Bulmada Aracılık	Eğitim Durumu						Toplam
	Hiç Okula Götmedi	İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversite	Okur-Yazar	
Akraba	9 42.9 %	61 37.2 %	17 41.5 %	19 51.4 %	8 88.9 %	6 46.2 %	120 42.1 %
Hemşeri	***	7 4.3 %	3 7.3 %	2 5.4 %	***	***	12 4.2 %
Komşu	1 4.8 %	7 4.3 %	1 2.4 %	***	***	***	9 3.2 %
Arkadaş-Tamдық	3 14.3 %	26 15.9 %	12 29.3 %	6 16.2 %	***	2 15.4 %	49 17.2 %
Kendisi	6 28.6 %	54 32.9 %	6 14.6 %	10 27.0 %	1 11.1 %	5 38.5 %	82 28.8 %
İş ve İşçi Bulma Ku.	1 4.8 %	1 0.6 %	1 2.4 %	***	***	***	3 1.1 %
Parti	1 4.8 %	***	***	***	***	***	1 0.4 %
Sınav-Atama	***	8 4.9 %	1 2.4 %	***	***	***	9 3.2 %
Toplam	21 100.0 %	164 100.0%	41 100.0%	37 100.0%	9 100.0%	13 100.0%	285 100.0 %

Göçmenlerin şu anda yaptıkları işi kimin aracılığıyla buldukları yönünde bir soru bulunmadığından, iş yaşamıyla ilgili bu etnik dayanışma ilişkilerinin sürekli olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak yine ilgili yazında, etnik dayanışma örüntüleri arasında önemli bir yer tutan etnik girişimcilikle ilgili olarak, çalışmada kendi işini yapan deneklere yanlarında eleman çalıştırılıp çalıştırmadıkları sorulmuş, ve eğer varsa bu elemanların yakınlık derecesi öğrenilmiştir. Buna göre kendi işini yapan toplam 81 kişinin % 21'i olan 17 denek yanında işçi çalıştırırken bunlardan 9'u aileden, 8'i ise akraba, hemşeri ve komşuların arasındandır. Buna göre, kendi işini yapan kent yoksullarının, oransal açıdan örneklem grubunun küçük bir bölümünü oluştursa da, yanında çalıştırdıkları kişileri etnik temelli olarak istihdam etme eğiliminde olduğu savlanabilir.

5.3.3.3. Mahalleden Kentsel Düzleme Etnik İlişkiler:

Yarı-formel Dayanışma Örüntüleri ve Formel Örgütlenmeler

Mahalle ölçeğinde akrabalık ve komşuluk örüntülerinin oluşturduğu enformel örgütlenme, kent ölçeğinde yarı-formel ve formel örgütlenmelere kadar çeşitlenmektedir. Bu üç yapılanma biçimi, belli bir sıra gözetmeksizin aynı

anda birarada bulunabilmektedir. Bu bölümün araştırma konusu, yarı-formel olarak adlandırılabilir olan, etnik ilişkilere bağlı olarak kurulmuş dernek ve vakıflar ile siyasi parti üyeliği/delegeliği şeklinde ortaya çıkan formel örgütlenmelerdir.

Yarı-formel örgütlenmeler dahilinde yer alan oluşumlar, bu çalışmada, hemşeri dernekleri, Alevilik dernekleri ve diğer derneklerden oluşmaktadır. Şenyapılı'nın 1981 yılında İstanbul'da gerçekleştirdiği çalışmada, örneklem grubunun % 16'sının dernek üyesi olduğu belirlenmiştir. Buna karşılık, çalışmamızın sonucunda deneklerin, % 38'inin yarı-formel olarak adlandırılan dernek/vakıf üyesi olduğu görülmektedir. 1981 yılında yapılan araştırmanın dönemin siyasi ve toplumsal ortamından etkilenmediği varsayılırsa, aradan geçen yıllar içinde bu tür örgütlenmelere yönelik ilginin artmış olduğu söylenebilir.

Örneklem grubundan dernek üyesi olanların % 86.8'i bir dernek, % 13.2'si ise iki dernek üyesidir. Birinci üyeliklerin % 82.5'i hemşerilik derneği, % 2.6'sı Alevi derneği, % 14.9'u ise çeşitli mesleki ve bireysel ilgilerle ilgili derneklerin içinde bulunduğu diğer kategorisidir. Ülkü ocakları ve islami cemaatler, ayrı bir grup olarak çalışmada tanımlanmasına rağmen, örneklem grubunun içinde hiç kimsenin bu örgütlere üye olmaması ilgi çekicidir. Bunda, katılımcıların üyeliklerini saklamalarının etkisi olmuş olabileceği gibi, bu tür yapıların genellikle gayri-resmi üyelik sistemi ile çalışıyor olmaları da etkili olmuş olabilir. Yine bir diğer önemli bulgu, katılımcıların hiçbirinin dernek ve vakıflardan yardım almamasıdır.

Birinci dernek üyeliğinde hemşeri derneklerinin Alevi derneklerine göre oldukça yüksek çıkması, hemşeri derneklerinin ikili işlevi nedeniyle şaşırtıcı olmamalıdır. Kente çok farklı yerlerden göç eden kent yoksulları öncelikle geldikleri yörenin adını içinde barındıran dernekler kurmakla birlikte, bu dernekler aynı zamanda o yörenin etnik özelliklerini de barındırmaktadır. Genellikle köyler tek bir etnik kökenden oluştuğundan, köy dernekleri buna en güzel örneklerdir. Bu dernekler hemşeri derneği adı taşımakla birlikte, etnik kökeni de göstermektedirler. Bu doğrultuda bir diğer örnek, daha büyük yerleşim yerlerinden gelenlerin, kurdukları derneklere yine geldikleri yörenin adını vermekle birlikte bazı farklılıklarını ortaya koyan özellikleri (çağdaş vb.) de adlarına eklemeleridir. Kurulan derneklere, etnikliği gösteren tanımlar yerine geldikleri yörenin adını vermek, hem daha güvenli bulunmakta hem de kendi etnik kökeninden ancak farklı yörelerden olanlardan ayrışmayı sağlamaktadır. Hemşerilik dernekleri, tamamen aynı kökenden gelen insanlardan oluşmakla birlikte, o anki ortak çıkarlara bağlı olarak farklı yörelerden gelmiş insanlar olan komşuları da içeriğinde barındırabilmektedir. Örneğin, Sivas Gürün Yuvaköyü Sosyal Yardımlaşma Derneği üyelerinin bir kısmı, Yuvaköylü göçmenlerin komşularından oluşmaktadır. İkinci dernek türüne bakıldığında, bunların % 40'ının yine hemşeri derneklerinden, % 60'ının ise "diğer" kategorisinden oluştuğu görülmektedir. "Diğer" kategorisindeki bu yükseliş dikkat çekicidir.

Üyeliğin yoğunluğu, sıklıkla (% 46.5) “yalnızca üye” olarak tanımlanan gevşek bir ilişki ile daha az oranda (% 34.2) bulunan “toplantılara katılma” şeklindedir. Yönetimde görev alanların (% 11.4) ve etkin olarak çalışanların (% 5.3) oranı ise oldukça düşüktür. 2. dernek üyeliğinde ise, üyelerin % 40’ı yalnızca üyedir, % 20’si ise toplantılara katılmaktadır. Buna karşılık, yönetimde görev alanların (% 20) ve etkin üye olanların (% 13.3) oranı 1. dernek üyeliğindeki oranlara göre yüksektir. Bu durum, üye olunan dernek sayısı arttıkça, üyeliğinin niteliğinin de değiştiğini göstermektedir.

Tablo 5.55 Etnik Köken / Vakıf-Dernek Üyelik Durumu

Vakıf/Dernek Üyelik Durumu	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
<i>Evet</i>	42 33.6 %	48 58.5 %	***	***	24 29.6 %	114 38.4 %
<i>Hayır</i>	83 66.4 %	34 41.5 %	6 100.0 %	3 100.0 %	57 70.4 %	183 61.6 %
<i>Toplam</i>	125 100.0 %	82 100.0 %	6 100.0 %	3 100.0 %	81 100.0 %	297 100.0 %

Etnik köken açısından bakıldığında Alevilerin Sünnilere göre daha yüksek oranda vakıf/dernek üyesi oldukları görülmektedir. Üye olunan vakıf/dernek türü ve sayısı açısından herhangi bir ayrışma olmamakla birlikte, Alevilerin bu derneklerde daha etkin çalıştıkları görülmektedir.

Tablo 5.56 Gelinen Yerleşim Birimi / Vakıf-Dernek Üyelik Durumu

Vakıf /Dernek Üyelik Durumu	Gelinen Yerleşim Birimi				Toplam
	Kent Merkezi	İlçe Merkezi	Köy	Cevapsız	
<i>Evet</i>	24 39.3 %	16 42.1 %	56 43.8 %	18 25.7 %	114 38.4 %
<i>Hayır</i>	37 60.7 %	22 57.9 %	72 56.3 %	52 74.3 %	183 61.6 %
<i>Toplam</i>	61 100.0 %	38 100.0 %	128 100.0 %	70 100.0 %	297 100.0 %

Vakıf/dernek üyeliği durumuna, gelinen yerleşim birimi açısından bakıldığında ise kent, ilçe ve köy kökenliler arasında önemli bir ayrım bulunmamaktadır. Üye olunan dernek/vakıf sayısı açısından bakıldığında ise ilçe merkezi kökenlilerin (% 6.3) diğer gruplara göre (% 16.7, % 16.1), 2. dernek üyeliği oranının düşük olduğu görülmektedir. Katılım açısından bakıldığında ise ilçe ve köy kökenlilerin, kent merkezi kökenlilere göre daha etken bir tutum izledikleri görülmektedir.

Vakıf/dernek üyeliği oranı, % 50 ile en eski göçmenlerde en yüksek oranda bulunmaktadır. Buna paralel olarak, en eski göçmenlerin üyesi bulundukları

dernek ve vakıf sayısının daha fazla olduğu ve buralarda daha etkin oldukları da görülmektedir. En eski göçmenlerin yaşları ve iş yaşamındaki durumları nedeniyle bu tür derneklerde daha etkin olmaları doğal olmakla birlikte, üye olunan dernek/vakıfların önemli bir kısmının hemşeri dernekleri olduğu göz önüne alınırsa, kent göçmenlerinin zaman içinde göç ettikleri yerle ilişkilerinin zayıfladığı savı yanlışlanmaktadır. Tersine en eski göçmenlerin, bu tür derneklerde etkin olarak kente göçen diğer hemşerilerini örgütlenme uğraşı içinde oldukları görülmektedir. Kent yoksullarının, hemşerilik dernekleri kurarak, yarı formel örgütlenmeler kanalıyla politik süreçlere dahil olması süreci, müşteriçilik ilişkilerinin önünü açmakla birlikte, kent yoksulları tarafından bir geçinme stratejisi olarak kullanılıp kullanılmadığı tartışmalıdır. Bu nedenle konunun ekonomik yönüne bakmakta yarar vardır.

Tablo 5.57 Ankara'ya Göç Tarihi / Vakıf-Dernek Üyelik Durumu

Vakıf/Dernek Üyelik Durumu	Ankara'ya Göç Tarihi					Toplam
	1946-60	1961-70	1971-80	1981-90	1991-99	
<i>Evet</i>	9 50.0 %	26 41.9 %	41 44.6 %	18 29.5 %	9 32.1 %	103 39.5 %
<i>Hayır</i>	9 50.0 %	36 58.1 %	51 55.4 %	43 70.5 %	19 67.9 %	158 60.5 %
<i>Toplam</i>	18 100.0 %	62 100.0 %	92 100.0 %	61 100.0 %	28 100.0 %	261 100.0 %

Tablo 5.58 Çalışma Durumu / Vakıf-Dernek Üyelik Durumu

Vakıf/Dernek Üyelik Durumu	Meslek					Toplam
	Ücretli-Maaşlı	Kendi İşi-Küçük Esnaf	Kendi İşi-Enformal	Emekli	İşsiz	
<i>Evet</i>	55 40.7 %	23 60.5 %	9 20.9 %	18 37.5 %	9 25.0 %	114 38.0 %
<i>Hayır</i>	80 59.3 %	15 39.5 %	34 79.1 %	30 62.5 %	27 75.0 %	186 62.0 %
<i>Toplam</i>	135 100.0 %	38 100.0 %	43 100.0 %	48 100.0 %	36 100.0 %	300 100.0 %

Dernek/vakıf üyeliği, kendi işini yapan küçük esnaf arasında en yüksek orandadır, onu ücretli-maaşlı çalışanlar izlemektedir. Ancak enformal olarak kendi işini yapanlar, emekliler ve işsizlerin oranı oldukça düşüktür. Katılım açısından bakıldığında da bu durum değişmemektedir. Benzer biçimde gelir grupları açısından yapılan eşleştirmede de gelir azaldıkça, deneklerin dernek üyelik oranının ve katılım düzeyinin düştüğü görülmektedir. Bu sonuç, üyeliğin ekonomik düzeyle yakından ilgili olduğunu, ekonomik olarak sorunlarını aşamamış bireylerin, bu tür örgütlenmeleri kullanmakta zorlandıklarını göstermektedir. Bu anlamda dernek ve vakıflar durumu en kötü düzeyde olanların sorunlarını çözmekten uzak yapılar olarak ortaya çıkmaktadırlar. Deneklerin hiçbirinin bu yapılardan yardım almadığı, bu yapıları kentsel servislerdeki aksamaların giderilmesinde bir araç olarak

görmediği de göz önüne alınırsa, bu yapıların etnik dayanışma aracı olarak kent yoksullarının sorunlarını çözmekten uzak olduğu görülmektedir. Bu dernekler daha çok gelinen yerle olan bağı korumaya yaramakta ve gelinen yöreye dönük olarak kentsel kaynakların aktarılmasında bir araç olarak kullanılmaktadır.

Deneklerin, formel örgütlenmelere dahil olma oranını saptamaya yönelik tek soru, deneklerin, herhangi bir siyasi partinin üyesi/delegesi olup olmadıkları sorusudur. Yanıtlardan, deneklerin % 10.7'sinin parti üyesi/delegesi oldukları saptanmıştır. Aleviler (% 12.2) ve Sünniler (% 12.0) arasında parti üyeliği konusunda oransal bir yakınlık bulunmaktayken; köy kökenlilerde parti üyeliği oranının, birbirine yakın düzeyde bulunan kent ve ilçe merkezi kökenlilerden yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, köy gibi daha yakın ve kapalı bir çevreden gelen göçmenlerin parti üyeliğini bir siyasi müştericilik aracı olarak kullanıp kullanmadıkları sorusunu gündeme getirmektedir. Ancak ankette bunu belirleyebilecek doğrudan bir soru bulunmadığı için, bu formel örgütlenmeler üyeliklerinden elde ettikleri doğrudan ve dolaylı ekonomik kazanımlar belirlenememiş olmakla birlikte, bu üyeliklerin mahalle sorunları için kullanım oranı aşağıdaki paragrafta irdelenecektir.

Tablo 5.59 Geline Yerleşim Birimi / Parti Üyeliği

Parti Üyeliği	Geline Yerleşim Birimi				Toplam
	Kent Merkezi	İlçe Merkezi	Köy	Cevapsız	
Evet	4 6.6 %	2 5.3 %	19 14.8 %	7 10.0 %	32 10.8 %
Hayır	55 90.2 %	34 89.5 %	108 84.4 %	60 85.7 %	257 86.5 %
Söylemek İstemiyorum	2 3.3 %	2 5.3 %	1 0.8 %	3 4.3 %	8 2.7 %
Toplam	61 100.0 %	38 100.0 %	128 100.0 %	70 100.0 %	297 100.0 %

Akrabalık-hemşehrlik ilişkileri ile beslenmekle birlikte, mekansal biraradalığın bir sonucu olarak ortaya çıkan komşuluk ilişkileri, mahalle ölçeğindeki sorunların çözümü için, ortak bir tavır alınmasına neden olmakta mıdır? Komşuluk örgütlülüğü ve dahil olunan yarı-formel etnik örgütlenmeler, mahalle sorunlarının çözümünde etkili midir? Siyasi müştericilik ilişkilerinin kullanım oranı nedir? Bu bölüm, her ne kadar mahalle ölçeğindeki sorunlara yönelik olarak alınan ortak tavrı incelese de, vakıf/dernek gibi yarı-formel ve parti üyeliği/delegeliği gibi formel örgütlenmeler ve yerel ve ulusal formel örgütlerle kurulan bağlantı açısından, kent düzleminde incelenmesi uygun düşmektedir.

Tablo 5.60 Etnik Köken / Mahalle Sorunları Karşısında Ortak Hareket

Mahalle Sorunları Karşısında Ortak Hareket	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
Evet	21 16.8 %	26 31.7 %	***	2 66.7 %	22 27.5 %	71 24.0 %
Hayır	104 83.2 %	56 68.3 %	6 100.0 %	1 33.3 %	58 72.5 %	225 76.0 %
Toplam	125 100.0 %	82 100.0 %	6 100.0 %	3 100.0 %	80 100.0 %	296 100.0 %

Tablo 5.61 Gelineen Yerleşim Birimi / Mahalle Sorunları Karşısında Ortak Hareket

Mahalle Sorunları Karşısında Ortak Hareket	Gelineen Yerleşim Birimi				Toplam
	Kent Merkezi	İlçe Merkezi	Köy	Cevapsız	
Evet	21 34.4 %	15 39.5 %	19 14.8 %	16 23.2 %	71 24.0 %
Hayır	40 65.6 %	23 60.5 %	109 85.2 %	53 76.8 %	225 76.0 %
Toplam	61 100.0 %	38 100.0 %	128 100.0 %	69 100.0 %	296 100.0 %

Tüm deneklerin % 24'ü mahalle sorunlarına karşı toplu olarak hareket ettiğini söylemektedir. Bu grubun, % 43.8'i dernek/vakıf üyesi, % 9.6'sı ise parti üyesidir. Siyasi parti üyesi olan % 10.7 oranındaki grubun % 21.9'u, dernek/vakıf üyelerininse % 28.1'i mahalle sorunları karşısında ortak tavır almaktadır. Parti üyesi olanlarla olmayanlar arasında ortak tavır alma konusunda önemli bir ayrımlaşma görülmezken, dernek/vakıflara üye olanların olmayanlara göre mahalle sorunları karşısında az da olsa daha yüksek oranda tavır aldıkları görülmektedir. Ancak genel olarak, yarı-formel ve/veya formel örgütlenmeler içinde bulunan deneklerin, mahalle sorunlarını sahiplenmede çok farklı bir bilinç geliştirdikleri gözlenmemektedir. Mahallenin ortak sorunları için üye/delege olunan partiye başvurma (yalnızca 1 kişi) veya üye olunan vakıf/derneği devreye sokma oranı yok denecek kadar azdır. Göçmenler, mahalle sorunları karşısında çoğunlukla muhtar ve belediyelere başvurduklarını belirtmişlerdir. Bu verilerden, olası siyasi müştericilik ilişkilerini saptamak mümkün görünmemektedir. Araştırmanın amacını aştığı için, bu konuyla ilgili ayrıntılı sorular sorulmadığından, müştericilik ilişkilerinin boyutu tam olarak bilinmemektedir. Etnik köken ve gelinen yerleşim birimi açısından bakıldığında Aleviler'in Sünnilere göre oldukça yüksek oranda mahalle sorunlarına karşı ortak tavırlar geliştirdikleri, benzer biçimde ilçe ve kent kökenlilerin de köy kökenlilere göre böyle bir tablo ortaya koydukları görülmektedir.

5.3.3.4. Siyasal Tercihler

Deneklerin oy verme davranışları ve oy verdikleri siyasi partiler ile günlük hayata yönelik tutum ve davranışları, bu başlık altında incelenecek konuları oluşturacaktır. Tablo 5.62'de de görüldüğü gibi, deneklerin seçimlerde oy verme oranının oldukça yüksek olduğu, bu oranın genel seçimlerde % 92.3'ü, yerel seçimlerde ise % 90.9'u bulduğu anlaşılmaktadır. Oy vermeyenlerin hemen hemen tamamı (% 95.7) ise arasında askerlik, yaştan küçüklüğü, seçmen kaydının olmaması gibi dışsal nedenlerle oy kullanamamıştır. Protesto veya güvensizlik nedeniyle oy kullanmayan kişi sayısı yalnızca 1'dir.

Bir başka önemli bulgu, bu tutumun süreklilik göstermesidir. Gelecek seçimlerde oy kullanacağını söyleyen deneklerin oranı % 95.3 düzeyindedir. Ancak, her ne kadar oy vermeyeceklerin oranı öncekiyle eş düzeyde gibi gözükse de, güvensizlik nedeniyle oy vermeyeceklerin sayısı 5'e yükselmiştir. Oy verme tutumunda, etnik köken açısından bir ayrım görülmemekle birlikte; kentlilerin (% 90.2), köy (% 94.5) ve ilçe (% 97.4) kökenlilere göre biraz daha az oranda oy kullandığı görülmektedir. Kentte kalış süresinin, oy verme oranını arttırdığı yönündeki bulgu ise ilgili yazını (Kartal, 1983) doğrular niteliktedir.

Tablo 5.62 Ankara'ya Göç Tarihi / Genel Seçimlerde Oy Kullanma Tutumu

Genel Seçimlerde Oy Verme	Ankara'ya Göç Tarihi					Toplam
	1946-60	1961-70	1971-80	1981-90	1991-99	
Verenler	18 100.0 %	61 98.4 %	85 92.4 %	52 85.2 %	24 85.7 %	240 92.0 %
Vermeyenler	***	1 1.6 %	7 7.6 %	9 14.8 %	4 14.3 %	21 8.0 %
Toplam	18 100.0 %	62 100.0 %	92 100.0 %	61 100.0 %	28 100.0 %	261 100.0 %

Göçmenlerin % 89.2'si muhtarlık seçimlerinde oy kullanmaktadır. Muhtarlık seçimlerinde oy kullanmanın genel ve yerel seçimlere göre düşük olmasının nedeni, göçmenlerin bir kısmının memleketlerinde oy kullanmalarındır. Özellikle bu tutumun kent merkezi kökenliler ve 1980 sonrası gelenler arasında daha yaygın olduğu, etnik köken açısından bir ayrım olmadığı görülmektedir. Muhtarlık seçimlerinde neye göre oy verildiğine bakıldığında, seçmenlerin çoğunluğunun (% 77) adaya göre oy verdiği, bunu siyasi partiye göre oy vermenin (% 10.2) izlediği görülmektedir.

Tablo 5.63 Etnik Köken / Muhtarlık Seçimlerinde Oy Kullanma

Muhtarlık Seçimlerinde Oy	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
Verenler	114 91.2 %	76 92.7 %	6 100.0 %	3 100.0%	66 81.5 %	265 89.2%
Vermeyenler	11 8.8 %	6 7.3 %	***	***	15 18.5 %	32 10.8 %
Toplam	125 100.0 %	82 100.0 %	6 100.0 %	3 100.0%	81 100.0 %	297 100.0 %

Tablo 5.64 Gelinen Yerleşim Birimi / Muhtarlık Seçimlerinde Oy Kullanma

Muhtarlık Seçimlerinde Oy	Gelinen Yerleşim Birimi				Toplam
	Kent Merkezi	İlçe Merkezi	Köy	Cevapsız	
Verenler	53 86.9 %	36 94.7 %	120 93.8 %	56 80.0 %	265 89.2 %
Vermeyenler	8 13.1 %	2 5.3 %	8 6.3 %	14 20.0 %	32 10.8 %
Toplam	61 100.0 %	38 100.0 %	128 100.0 %	70 100.0%	297 100.0 %

Tablo 5.65 Ankara'ya Göç Tarihi / Muhtarlık Seçimlerinde Oy Kullanma

Muhtarlık Seçimlerinde Oy	Ankara'ya Göç Tarihi					Toplam
	1946-60	1961-70	1971-80	1981-90	1991-99	
Verenler	18 100.0 %	59 95.2 %	84 91.3 %	48 78.7 %	22 78.6 %	231 88.5 %
Vermeyenler	***	3 4.8 %	8 8.7 %	13 21.3 %	6 21.4 %	30 11.5 %
Toplam	18 100.0 %	62 100.0 %	92 100.0 %	61 100.0%	28 100.0 %	261 100.0 %

Örneklem grubunun genel seçimlerde oy verdikleri partiler sorulurken -anket çalışması 1999 seçimlerinden önce yapıldığı için- 1995 seçimleri veri olarak kullanılmıştır. Partilerin oy oranına bakıldığında, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) çok açık bir farkla (% 35.4) önde gitmektedir. Aradaki, oy verdikleri partiyi söylemek istemeyenler (% 21.9) sayılmazsa, kendisine en yakın parti % 10.9'luk oy oranı ile Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)'dir. Onu Demokratik Sol Parti (DSP) % 9.5'le, Anavatan Partisi (ANAP) % 6.9'la, Refah Partisi (RP) % 6.2'yle ve Doğru Yol Partisi (DYP) % 5.1 ile izlemektedir.

Tablo 5.66 Genel Seçimlerde Oy Verilen Parti / Etnik Köken

Genel Seçimlerde Oy Verilen Parti	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
<i>DYP</i>	8 6.8 %	3 3.9 %	***	***	3 4.2 %	14 5.1 %
<i>ANAP</i>	12 10.3 %	***	***	1 33.3 %	6 8.3 %	19 6.9 %
<i>RP</i>	12 10.3 %	***	***	***	5 6.9 %	17 6.2 %
<i>MHP</i>	22 18.8 %	3 3.9 %	***	***	5 6.9 %	30 10.9 %
<i>CHP</i>	17 14.5 %	54 71.1 %	5 83.3 %	***	21 29.2 %	97 35.4 %
<i>DSP</i>	11 9.4 %	5 6.6 %	1 16.7 %	2 66.7 %	7 9.7 %	26 9.5 %
<i>Diğer</i>	1 0.9 %	4 5.3 %	***	***	***	5 1.8 %
<i>Boş Oy/Kararsız</i>	3 2.6 %	1 1.3 %	***	***	2 2.8 %	6 2.2 %
<i>Söylemek İstemiyor</i>	31 26.5 %	6 7.9 %	***	***	23 31.9 %	60 21.9 %
<i>Toplam</i>	117 100.0 %	76 100.0 %	6 100.0 %	3 100.0 %	72 100.0 %	274 100.0 %

Kuşkusuz bu sonuçlar, ülke ve il düzeyindeki tabloyu yansıtmamaktadır. Bu durumu yaratan en temel etmenin etnik köken olduğu görülmektedir. Örneklem grubunun % 27.3'ü Aleviler'den oluşmakta ve Aleviler'in % 71.1'i CHP'ye oy vermektedir. Yine Kürt kökenlilerin tamamı sol partilere, bunların büyük çoğunluğu da (% 83.3) CHP'ye oy vermektedir. Ancak aldığı oyların yüksekliğini yalnızca Alevi ve Kürtlere bağlamak doğru değildir. Çünkü % 14.5'nin de bu partiye oy verdiği, bu oranın da CHP'nin 1995 seçimlerindeki ortalamasından yüksek olduğu görülmektedir. Bu nedenle, burada etnik ilişkilerin ötesinde, kent göçmenlerinin sosyo-ekonomik durumlarının da etkili olduğu savlanabilir. Kent yoksullarının, orta ve üst sınıfların tersine, muhafazakar siyasetler yerine değişim yanlısı siyasetleri benimsediği, bu nedenle de merkez sol veya başka gecekondü mahallelerinde gözlemlendiği gibi, radikal sağ partileri tercih ettiği görülmektedir.

Oy verdikleri partiyi söylemek istemeyenlerin oranındaki yükseklik de, bir başka önemli etmendir. Zira burada Aleviler'in oranı (% 7.9) oldukça düşüken, Sünniler'in oranı (% 26.5) kendi içinde en yüksek düzeydedir. Bu yükseklik Sünniler'in ağırlıklı olarak sağ partilere oy verdiği göz önüne alınırsa, sağ partilerin oyunun düşüklüğünü kısmen de olsa açıklayıcı bir etmen olarak görülmektedir. Burada, ilgi çekici olan oy verdikleri partiyi söylememe eğilimlerinin yüksekliğidir. Yine bir diğer önemli bulgu Aleviler'in ANAP ve RP'ye hiç oy vermemiş olmasıdır.

Bu siyasi eğilimlerin sürekliliğini incelemek için, göçmenlerin gelecek seçimlere yönelik (1999 seçimleri) tercihleri sorulduğunda, az da olsa farklılaşmalar görülmektedir. CHP, ANAP, FP ve DYP'nin oyları düşerken; DSP ve MHP'nin oyları artmaktadır. Nitekim, 18 Nisan 1999 seçimleri de bu veriyi doğrulamış, seçim sonuçları bu yönde gerçekleşmiştir. Oy verecekleri partiyi söylemek istemeyenlerin oranı hemen hemen aynı düzeyde kalırken; boş oy kullanacağını veya kararsız olduğunu söyleyenlerin oranı artmıştır. Özellikle bu ikinci seçeneği belirten Aleviler'in oylarının DSP'ye kaymaması ilgi çekicidir. Bu anlamda, partilerine yönelik hoşnutsuzluklarını boş oy atarak gösterdikleri, başka bir partiye yönelmedikleri görülmektedir.

Tablo 5.67 Gelecek Seçimlerde Oy Verilecek Parti / Etnik Köken

Gelecek Seçimlerde Oy Verilecek Parti	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
<i>DYP</i>	3 2.4 %	1 1.4 %	***	***	***	4 1.4 %
<i>ANAP</i>	7 5.7 %	1 1.4 %	***	***	4 5.2 %	12 4.2 %
<i>RP</i>	6 4.9 %	***	***	***	4 5.2 %	10 3.5 %
<i>MHP</i>	27 22.0 %	3 4.1 %	***	***	8 10.4 %	38 13.4 %
<i>CHP</i>	17 13.8 %	47 63.5 %	3 50.0 %	***	21 27.3 %	88 31.1 %
<i>DSP</i>	17 13.8 %	6 8.1 %	2 33.3 %	3 100.0%	10 13.0 %	38 13.4 %
<i>Diğer</i>	1 0.8 %	1 1.4 %	1 16.7 %	***	3 3.9 %	6 2.1 %
<i>Boş Oy/Kararsız</i>	11 8.9 %	9 12.2 %	***	***	5 6.5 %	25 8.8 %
<i>Söylemek İstemiyor</i>	34 27.6 %	6 8.1 %	***	***	22 28.6 %	62 21.9 %
<i>Toplam</i>	123 100.0 %	74 100.0 %	6 100.0 %	3 100.0%	77 100.0 %	283 100.0 %

Gelecek seçimlere yönelik boş oy kullanma eğiliminde olanların % 37.5'inin önceki seçimlerde CHP'ye oy verenler arasından olması da bu partiye yönelik hoşnutsuzluğu gösteren bir başka veridir. Gelecek seçimlere yönelik olarak, Kürt kökenlilerin oylarında bir miktar kayma olduğu, CHP'ye verilen desteğin azaldığı görülmektedir. Çerkez kökenlilerin tamamının da DSP'ye oy verme eğiliminde olduğu görülmektedir.

Yerel seçimler açısından bakıldığında ise en önemli değişim oyların bloklaşma eğilimi göstermesidir. Merkez solun oyları CHP'de, sağın oyları ise RP'de toplanmaktadır. ANAP'ın oylarında ise bir değişiklik görülmemektedir. CHP'nin oyunun genel seçimlere göre çok yükselmediği görülürken, RP'nin

oyu genel seçimlere göre iki kat daha fazladır. Bu durum, merkez sağ seçmenlerin yerel seçimlerde birleşme eğilimi gösterdiğini ve bu birleşmenin de RP / FP çizgisinde olduğunu göstermektedir. Nitekim, 1994 seçimleri gibi, 1999 seçimlerinde de Ankara'da yarış CHP ve FP arasında geçmiş ve seçimi az bir farkla FP adayı kazanmıştır.

Tablo 5.68 Yerel Seçimlerde Oy Verilen Parti / Etnik Köken

Yerel Seçimlerde Oy Verilen Parti	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
DYP	6 5.2 %	1 1.4 %	***	***	1 1.4 %	8 3.0 %
ANAP	13 11.2 %	***	***	***	5 6.9 %	18 6.7 %
RP	28 24.1 %	2 2.7 %	***	1 33.3 %	9 12.5 %	40 14.8 %
MHP	12 10.3 %	1 1.4 %	***	***	3 4.2 %	16 5.9 %
CHP	19 16.4 %	54 74.0 %	5 83.3 %	***	24 33.3 %	102 37.8 %
DSP	4 3.4 %	4 5.5 %	1 16.7 %	2 66.7 %	5 6.9 %	16 5.9 %
Diğer	1 0.9 %	4 5.5 %	***	***	***	5 1.9 %
Boş Oy/Kararsız	1 0.9 %	1 1.4 %	***	***	2 2.8 %	4 1.5 %
Söylemek İstemiyor	32 27.6 %	6 8.2 %	***	***	23 31.9 %	61 22.6 %
Toplam	116 100.0 %	73 100.0 %	6 100.0 %	3 100.0 %	72 100.0 %	270 100.0 %

Partilerin aldıkları oy oranına “gelinen yerleşim birimi” açısından bakıldığında; DSP ile kısmen CHP ve ANAP dışında köy, ilçe ve kent kökenlilerden aldıkları oy oranı bakımından farklılaşma olmadığı görülmektedir. Kentli oyları belirgin biçimde yüksek çıkan DSP’ye karşılık; ANAP’ın köy, CHP’nin ise ilçe ve köy kökenli oyları daha yüksek çıkmaktadır. Diğer partilerin ise gelinen yerleşim birimine göre aldıkları oy oranı arasındaki fark % 2-3 düzeyinde kalmaktadır. Bir başka önemli bulgu, ilçe merkezi kökenliler arasında, oy verdikleri partiyi söylemeyenlerin oranının, kent ve köy kökenlilere göre daha yüksek olmasıdır. Bu durum gelecek seçimlere yönelik tutumlarda bir değişiklik göstermemektedir. 1995 genel seçimlerinde boş oy atan / kararsız kalanların arasında ilçe ve kent kökenli seçmen olmamasına karşılık; 1999 seçimlerinde, ilçe merkezi kökenlilerin % 20’sinin bu tutumu benimsemiş olması ilginçtir.

Tablo 5.69 Genel Seçimlerde Oy Verilen Parti / Geline Yerleşim Birimi

Genel Seçimlerde Oy Verilen Parti	Geline Yerleşim Birimi				Toplam
	Kent Merkezi	İlçe Merkezi	Köy	Cevapsız	
<i>DYP</i>	3 5.5 %	***	9 7.4 %	2 3.3 %	14 5.1 %
<i>ANAP</i>	2 3.6 %	2 5.4 %	12 9.9 %	3 4.9 %	19 6.9 %
<i>RP</i>	4 7.3 %	2 5.4 %	7 5.8 %	4 6.6 %	17 6.2 %
<i>MHP</i>	7 12.7 %	5 13.5 %	13 10.7 %	5 8.2 %	30 10.9 %
<i>CHP</i>	18 32.7 %	15 40.5 %	46 38.0 %	18 29.5 %	97 35.4 %
<i>DSP</i>	11 20.0 %	3 8.1 %	5 4.1 %	7 11.5 %	26 9.5 %
<i>Diğer</i>	1 1.8 %	***	4 3.3 %	***	5 1.8 %
<i>Boş Oy/Kararsız</i>	***	***	4 3.3 %	2 3.3 %	6 2.2 %
<i>Söylemek İstemiyor</i>	9 16.4 %	10 27.0 %	21 17.4 %	20 32.8 %	60 21.9 %
<i>Toplam</i>	55 100.0 %	37 100.0 %	121 100.0 %	61 100.0 %	274 100.0 %

Gelecek seçimlere yönelik tabloya bakıldığında, DYP'nin kent, RP'nin ilçe kökenli oyları kaybettiği; CHP'nin ise kent ve özellikle ilçe kökenli oylarının önemli ölçüde azaldığı anlaşılmaktadır. DSP'nin kentli oyları artarak tüm partiler içinde birinci sıraya yükselirken, MHP'nin de ilçe ve köy kökenli göçmenlerden aldığı oyların arttığı izlenmektedir.

Yerel seçimlere bakıldığında CHP'nin oyları, DSP'den kayan kent kökenlilerden aldığı oyların yardımıyla artmakta; buna karşılık RP'nin köy kökenliler başta olmak üzere her üç grupta da oyu yükselmektedir.

Tablo 5.70 Gelecek Seçimlerde Oy Verilecek Parti / Gelinen Yerleşim Birimi

Gelecek Seçimlerde Oy Verilecek Parti	Gelinen Yerleşim Birimi				Toplam
	Kent Merkezi	İlçe Merkezi	Köy	Cevapsız	
<i>DYP</i>	*** 2.9 %	1 2.4 %	3 2.4 %	*** 4.5 %	4 1.4 %
<i>ANAP</i>	3 5.1 %	2 5.7 %	6 4.9 %	1 1.5 %	12 4.2 %
<i>FP</i>	2 3.4 %	***	5 4.1 %	3 4.5 %	10 3.5 %
<i>MHP</i>	6 10.2 %	6 17.1 %	18 14.6 %	8 12.1 %	38 13.4 %
<i>CHP</i>	16 27.1 %	8 22.9 %	45 36.6 %	19 28.8 %	88 31.1 %
<i>DSP</i>	17 28.8 %	2 5.7 %	9 7.3 %	10 15.2 %	38 13.4 %
<i>Diğer</i>	3 5.1 %	***	2 1.6 %	1 1.5 %	6 2.1 %
<i>Boş Oy/Kararsız</i>	3 5.1 %	7 20.0 %	10 8.1 %	5 7.6 %	25 8.8 %
<i>Söylemek İstemiyor</i>	9 15.3 %	9 25.7 %	25 20.3 %	19 28.8 %	62 21.9 %
<i>Toplam</i>	59 100.0 %	35 100.0 %	123 100.0 %	66 100.0 %	283 100.0 %

Tablo 5.71 Yerel Seçimlerde Oy Verilen Parti / Gelinen Yerleşim Birimi

Yerel Seçimlerde Oy Verilen Parti	Gelinen Yerleşim Birimi				Toplam
	Kent Merkezi	İlçe Merkezi	Köy	Cevapsız	
<i>DYP</i>	*** 5.9 %	*** 1.6 %	7 5.9 %	1 1.6 %	8 3.0 %
<i>ANAP</i>	3 5.6 %	3 8.1 %	10 8.5 %	2 3.3 %	18 6.7 %
<i>RP</i>	7 13.0 %	5 13.5 %	20 16.9 %	8 13.1 %	40 14.8 %
<i>MHP</i>	5 9.3 %	2 5.4 %	6 5.1 %	3 4.9 %	16 5.9 %
<i>CHP</i>	22 40.7 %	15 40.5 %	45 38.1 %	20 32.8 %	102 37.8 %
<i>DSP</i>	6 11.1 %	2 5.4 %	3 2.5 %	5 8.2 %	16 5.9 %
<i>Diğer</i>	1 1.9 %	***	4 3.4 %	***	5 1.9 %
<i>Boş Oy/Kararsız</i>	*** 1.7 %	*** 3.3 %	2 1.7 %	2 3.3 %	4 1.5 %
<i>Söylemek İstemiyor</i>	10 18.5 %	10 27.0 %	21 17.8 %	20 32.8 %	61 22.6 %
<i>Toplam</i>	54 100.0 %	37 100.0 %	118 100.0 %	61 100.0 %	270 100.0 %

Siyasi partilerin aldıkları oy oranlarını göçmenlerin geldikleri dönemle karşılaştırdığımızda, en belirgin olarak ortaya çıkan sonuç, CHP'ye verilen oyların zaman içinde büyük bir oranda ve düzenli bir biçimde düştüğüdür. İlk dönem kente gelen göçmenlerin % 50'si CHP'ye oy verirken, bu oran son dönem için % 16.7 düzeyindedir. DSP ile birlikte en yüksek yüzdeyi oluşturmakla birlikte, yeni gelen göçmenler içinde CHP'ye oy verenlerin sayısı oldukça düşüktür. Diğer partiler açısından böyle belirgin tutum bulunmamakla birlikte dönemsel bazı değişiklikler de görülmektedir. Örneğin DYP, 1981-90 arasında kente gelen göçmenlerden diğer dönemlere göre önemli ölçüde yüksek oranda bir destek alırken, RP için bu durum 1946-60 arası ilk dönem ve 80 sonrasında gözlemlenmektedir. Bunun dışında, kararsızların 1961-70 arasında, oy verdiği partiyi söylemek istemeyenlerinse 1980 sonrasında yoğunlaştığı görülmektedir.

Tablo 5.72 Genel Seçimlerde Oy Verilen Parti / Ankara'ya Göç Tarihi

Genel Seçimlerde Oy Verilen Parti	Ankara'ya Göç Tarihi					Toplam
	1946-60	1961-70	1971-80	1981-90	1991-99	
DYP	***	3 4.9 %	2 2.4 %	7 13.5 %	1 4.2 %	13 5.4 %
ANAP	1 5.6 %	3 4.9 %	6 7.1 %	4 7.7 %	1 4.2 %	15 6.3 %
RP	3 16.7 %	4 6.6 %	1 1.2 %	5 9.6 %	3 12.5 %	16 6.7 %
MHP	***	4 6.6 %	10 11.8 %	9 17.3 %	3 12.5 %	26 10.8 %
CHP	9 50.0 %	29 47.5 %	40 47.1 %	10 19.2 %	4 16.7 %	92 38.3 %
DSP	2 11.1 %	3 4.9 %	10 11.8 %	3 5.8 %	4 16.7 %	22 9.2 %
Diğer	***	***	3 3.5 %	2 3.8 %	***	5 2.1 %
Boş Oy/Kararsız	***	4 6.6 %	1 1.2 %	***	1 4.2 %	6 2.5 %
Söylemek İstemiyor	3 16.7 %	11 18.0 %	12 14.1 %	12 23.1 %	7 29.2 %	45 18.8 %
Toplam	18 100.0 %	61 100.0 %	85 100.0 %	52 100.0 %	24 100.0 %	240 100.0 %

Tablo 5.73 Gelecek Seçimlerde Oy Verilecek Parti / Ankara'ya Göç Tarihi

Gelecek Seçimlerde Oy Verilecek Parti	Ankara'ya Göç Tarihi					Toplam
	1946-60	1961-70	1971-80	1981-90	1991-99	
DYP	***	2 3.4 %	***	1 1.7 %	***	3 1.2 %
ANAP	1 5.6 %	2 3.4 %	4 4.6 %	2 3.4 %	1 3.7 %	10 4.0 %
RP	2 11.1 %	2 3.4 %	1 1.1 %	3 5.2 %	2 7.4 %	10 4.0 %
MHP	***	8 13.6 %	10 11.5 %	14 24.1 %	3 11.1 %	35 14.1 %
CHP	9 50.0 %	22 37.3 %	34 39.1 %	10 17.2 %	6 22.2 %	81 32.5 %
DSP	1 5.6 %	4 6.8 %	14 16.1 %	10 17.2 %	4 14.8 %	33 13.3 %
Diğer	***	1 1.7 %	4 4.6 %	1 1.7 %	***	6 2.4 %
Boş Oy/Kararsız	1 5.6 %	5 8.5 %	8 9.2 %	5 8.6 %	3 11.1 %	22 8.8 %
Söylemek İstemiyor	4 22.2 %	13 22.0 %	12 13.8 %	12 20.7 %	8 29.6 %	49 19.7 %
Toplam	18 100.0 %	59 100.0 %	87 100.0 %	58 100.0 %	27 100.0 %	249 100.0 %

Gelecek seçimlere yönelik eğilimlere bakıldığında, CHP'nin 1961-90 arası dönemde kente gelen göçmenler arasında oy kaybettiği, buna karşılık son on yıllık dönemde gelen göçmenler arasında oy oranının arttığı görülmektedir. Önemli oranda oy kaybeden ANAP, DYP ve RP'de dönemler arasında bir ayırım kalmamakta, hepsi eşit düzeye gelmektedir. Oyları artan iki partiden DSP 1971-90, MHP ise 1961-70 ve 1981-90 dönemlerinde kente gelen göçmenler arasında önemli oranda artış sağlamaktadır. Burada ilginç olan bir diğer bulgu, MHP'nin gerek genel gerekse yerel seçimlerde ilk dönem göçmenlerden hiç oy almamasıdır. Kararsız olduğunu veya boş oy atacağını söyleyen göçmenlerin oranı tüm dönemlerde artmakta, söylemek istemeyenlerin oranı ise ilk iki dönem dışında çok değişmemektedir.

Yerel seçimlerde alınan oy oranı açısından Refah Partisi, 1961-90 arasındaki üç dönemde oyunu arttırmış, 1981-90 arasında ise bu yükseliş, nerede ise patlama düzeyinde gerçekleşmiştir. Yerel seçimlerde oylarını arttıran bir başka parti olan CHP'de ise böylesi önemli değişiklikler görülmemektedir. Oy verdikleri partiyi söylemeyen son dönem göçmenlerin oranı ise biraz daha artmıştır. Yeni dönem göçmenlerin, oy verdikleri partiyi gizli tutma eğilimlerinin bu kadar yüksek çıkması ilgi çekicidir.

Tablo 5.74 Yerel Seçimlerde Oy Verilen Parti / Ankara'ya Göç Tarihi

Yerel Seçimlerde Oy Verilen Parti	Ankara'ya Göç Tarihi					Toplam
	1946-60	1961-70	1971-80	1981-90	1991-99	
DYP	1 5.6 %	4 6.7 %	1 1.2 %	1 1.9 %	***	7 3.0 %
ANAP	1 5.6 %	3 5.0 %	8 9.6 %	1 1.9 %	1 4.3 %	14 5.9 %
RP	3 16.7 %	8 13.3 %	10 12.0 %	14 26.9 %	3 13.0 %	38 16.1 %
MHP	***	2 3.3 %	3 3.6 %	5 9.6 %	3 13.0 %	13 5.5 %
CHP	9 50.0 %	28 46.7 %	42 50.6 %	14 26.9 %	4 17.4 %	97 41.1 %
DSP	1 5.6 %	1 1.7 %	6 7.2 %	2 3.8 %	3 13.0 %	13 5.5 %
Diğer	***	***	2 2.4 %	2 3.8 %	***	4 1.7 %
Boş Oy/Kararsız	***	3 5.0 %	***	***	1 4.3 %	4 1.7 %
Söylemek İstemiyor	3 16.7 %	11 18.3 %	11 13.3 %	13 25.0 %	8 34.8 %	46 19.5 %
Toplam	18 100.0 %	60 100.0 %	83 100.0 %	52 100.0 %	23 100.0 %	236 100.0 %

Partilerin aldıkları oylara, gelir durumu açısından bakıldığında ortaya çıkan en önemli bulgunun gelir düzeyi yükseldikçe boş / kararsız oy oranının artması, oy verilen partiyi gizleme tutumunun ise azalmasıdır. Partiler arasında gelir grupları açısından ciddi bir ayrım bulunmamakla birlikte CHP'nin orta gelir grubundan aldığı oy oranı, alt ve üst gruba göre daha azdır. Yerel seçimlerde ise CHP'nin en alt düzeyde gelire sahip olanlar arasındaki oy oranı en üst düzeye çıkmaktadır. Meslekler açısından siyasi tercihlere bakıldığında, CHP ve DYP'nin kendi içindeki en yüksek orana (%50, %10.9) emekliler, ANAP'ın (% 14.3) işsizler, DSP'nin (% 30) enformal sektörde çalışanlar, MHP'nin (% 15.1) ücretli-maaşlılar ve RP'nin (% 10.5) ise küçük esnaflar arasında ulaştığı görülmektedir. Seçmenlerin eğitim düzeyinin, siyasal tercihlere doğrudan bir etkisinin bulunmadığı, ancak üniversite mezunları arasında boş/kararsız oy kullanma ve oy verdiği partiyi gizleme tutumu görülmemektedir.

Tablo 5.75: En Beğenilen Lider / Etnik Köken

En Beğenilen Lider	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
<i>T. Çiller</i>	5 4.0 %	2 2.4 %	***	***	1 1.2 %	8 2.7 %
<i>M. Yılmaz</i>	12 9.6 %	6 7.3 %	***	***	5 6.2 %	23 7.7 %
<i>N. Erbakan</i>	4 3.2 %	***	***	***	***	4 1.3 %
<i>T. Erdoğan</i>	1 0.8 %	***	***	***	1 1.2 %	2 0.7 %
<i>D. Bahçeli</i>	16 12.8 %	1 1.2 %	***	***	7 8.6 %	24 8.1 %
<i>D. Baykal</i>	1 0.8 %	15 18.3 %	***	***	4 4.9 %	20 6.7 %
<i>B. Ecevit</i>	29 23.2 %	18 22.0 %	4 66.7 %	2 66.7 %	19 23.5 %	72 24.2 %
<i>S. Demirel</i>	1 0.8 %	***	***	***	***	1 0.3 %
<i>Diğer</i>	5 4.0 %	4 4.9 %	***	***	6 7.4 %	15 5.1 %
<i>Hiçbiri</i>	42 33.6 %	34 41.5 %	2 33.3 %	1 33.3 %	32 39.5 %	111 37.4 %
<i>İlgilenmiyor</i>	1 0.8 %	1 1.2 %	***	***	1 1.2 %	3 1.0 %
<i>Söylemek İstemiyor</i>	8 6.4 %	1 1.2 %	***	***	5 6.2 %	14 4.7 %
<i>Toplam</i>	125 100.0 %	82 100.0 %	6 100.0 %	3 100.0 %	81 100.0 %	297 100.0 %

En beğenilen lider sorusuna “hiçbiri” yanıtını verenlerin oranı en yüksekken, bunu Bülent Ecevit izlemekte, daha sonra Devlet Bahçeli ve Mesut Yılmaz gelmektedir. Partisi CHP’nin almış olduğu % 35.4’lük oya karşılık Deniz Baykal’ın seçmenden aldığı % 6.7’lik destekle 5. sırada olması çok dikkat çekicidir. Bu durum, CHP seçmenin parti genel başkanını onaylamadığını ancak partisinden de vazgeçmediğini göstermektedir. Aleviler arasında en beğenilen lider sorusuna “hiçbiri” yanıtını verenlerin oranı % 41.5 gibi son derece yüksek bir rakamdır, bundan sonra ise Bülent Ecevit ile Deniz Baykal gelmektedir. Alevi seçmenlerden Necmettin Erbakan, Tayyip Erdoğan ve Süleyman Demirel’e hiç oy çıkmaması kayda değer bir bulgudur. Sünniler’de ise hiç oy almayan lider olmamakla birlikte, “hiçbiri” diye yanıt verenlerin oranı yine birinci sıradadır. Onu Aleviler’e göre Sünniler’den daha fazla destek alan Bülent Ecevit izlemektedir. Burada üçüncü sırada Devlet Bahçeli bulunmaktadır. Geline yerleşim birimi açısından bakıldığında Bülent Ecevit’in ilçe (% 36.8) ve kent kökenliler (% 27.9) arasında daha çok beğenilmesinin dışında önemli bir ayrım bulunmamaktadır.

Tablo 5.76 En Beğenilen Lider / Gelenen Yerleşim Birimi

En Beğenilen Lider	Gelenen Yerleşim Birimi				Toplam
	Kent Merkezi	İlçe Merkezi	Köy	Cevapsız	
<i>T. Çiller</i>	1 1.6 %	1 2.6 %	5 3.9 %	1 1.4 %	8 2.7 %
<i>M. Yılmaz</i>	5 8.2 %	3 7.9 %	12 9.4 %	3 4.3 %	23 7.7 %
<i>N. Erbakan</i>	***	***	4 3.1 %	***	4 1.3 %
<i>T. Erdoğan</i>	1 1.6 %	***	***	1 1.4 %	2 0.7 %
<i>D. Bahçeli</i>	5 8.2 %	1 2.6 %	11 8.6 %	7 10.0 %	24 8.1 %
<i>D. Baykal</i>	3 4.9 %	1 2.6 %	12 9.4 %	4 5.7 %	20 6.7 %
<i>B. Ecevit</i>	17 27.9 %	14 36.8 %	24 18.8 %	17 24.3 %	72 24.2 %
<i>S. Demirel</i>	***	***	1 0.8 %	***	1 0.3 %
<i>Diğer</i>	4 6.6 %	2 5.3 %	4 3.1 %	5 7.1 %	15 5.1 %
<i>Hiçbiri</i>	24 39.3 %	12 31.6 %	49 38.3 %	26 37.1 %	111 37.4 %
<i>İlgilenmiyor</i>	1 1.6 %	***	1 0.8 %	1 1.4 %	3 1.0 %
<i>Söylemek İstemiyor</i>	***	4 10.5 %	5 3.9 %	5 7.1 %	14 4.7 %
<i>Toplam</i>	61 100.0 %	38 100.0 %	128 100.0 %	70 100.0 %	297 100.0 %

Tablo 5.77 En Beğenilen Lider / Ankara'ya Göç Tarihi

En Beğenilen Lider	Ankara'ya Göç Tarihi					Toplam
	1946-60	1961-70	1971-80	1981-90	1991-99	
<i>T. Çiller</i>	***	3 4.8 %	2 2.2 %	1 1.6 %	***	6 2.3 %
<i>M. Yılmaz</i>	2 11.1 %	2 3.2 %	8 8.7 %	7 11.5 %	1 3.6 %	20 7.7 %
<i>N. Erbakan</i>	***	2 3.2 %	***	1 1.6 %	1 3.6 %	4 1.5 %
<i>T. Erdoğan</i>	***	***	1 1.1 %	1 1.6 %	***	2 0.8 %
<i>D. Bahçeli</i>	***	2 3.2 %	5 5.4 %	10 16.4 %	4 14.3 %	21 8.0 %
<i>D. Baykal</i>	1 5.6 %	4 6.5 %	10 10.9 %	4 6.6 %	***	19 7.3 %
<i>B. Ecevit</i>	3 16.7 %	17 27.4 %	20 21.7 %	11 18.0 %	10 35.7 %	61 23.4 %
<i>Diğer</i>	***	4 6.5 %	8 8.7 %	2 3.3 %	1 3.6 %	15 5.7 %
<i>Hiçbiri</i>	11 61.1 %	27 43.5 %	36 39.1 %	21 34.4 %	8 28.6 %	103 39.5 %
<i>İlgilenmiyor</i>	***	***	***	1 1.6 %	2 7.1 %	3 1.1 %
<i>Söylemek İstemiyor</i>	1 5.6 %	1 1.6 %	2 2.2 %	2 3.3 %	1 3.6 %	7 2.7 %
<i>Toplam</i>	18 100.0 %	62 100.0 %	92 100.0 %	61 100.0 %	28 100.0 %	261 100.0 %

Göç yılları açısından bakıldığında ise, kentte kalış süresi arttıkça “hiçbiri” diyenlerin oranı düzenli bir biçimde artmaktadır. Yine yaşa koşut olarak emeklilerde aynı tutum sürmektedir. Devlet Bahçeli diyenlerin oranında da son dönemlerde ve özellikle ücretli-maaşlı çalışanlarda bir artış görülmektedir. Bunda MHP’nin, özellikle devlet kuruluşlarına işçi ve memur alımında etkili olmasının rolü olabilir. Ancak bu durum ilk işin bulunmasında kimin aracılık ettiği sorularına verilen yanıtlarda belirlenememektedir. Göçmenlerin bu tür ilişkileri gizleme eğiliminin yanı sıra, bu tür ilişkiler sonucu girdikleri işlerin ilk işleri olmaması nedeniyle de bu durum ortaya çıkmış olabilir. Ne yazık ki, şimdiki işlerine kimin aracılığıyla girdikleri sorulmadığından, bunu belirlemek olanaklı değildir.

10-15 yıl önce en beğenilen lider sorusuna verilen “hiçbiri” yanıtı, şimdiki liderlere göre oldukça düşmekle birlikte, yine de birinci sırada gelmektedir. Onun hemen ardından bugüne göre biraz daha az olmakla birlikte Bülent Ecevit, daha sonra da Turgut Özal ve Erdal İnönü gelmektedir. Yine parti oylarından çok daha az olmakla birlikte, Erdal İnönü’nün Deniz Baykal’a göre üç kat daha fazla beğenildiği ancak yine de parti seçmenini tatmin edemediği görülmektedir. Burada ilginç olan bir başka bulgu Süleyman Demirel ve Necmettin Erbakan’ın çok düşük oranlara sahip olmalarıdır. Etnik köken

açısından bakıldığında, Aleviler, Kürtler ve Çerkezlerce en beğenilen lider Bülent Ecevit olarak ortaya çıkarken, Sünniler için bu isim “hiçbiri” tercihinden sonra gelmekle birlikte Turgut Özal’dır.

Tablo 5.78 10-15 Yıl Önce En Beğenilen Lider / Etnik Köken

10-15 Yıl Önce En Beğenilen Lider	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
<i>T. Özal</i>	31 24.8 %	7 8.5 %	1 16.7 %	***	19 23.5 %	58 19.5 %
<i>B. Ecevit</i>	19 15.2 %	29 35.4 %	3 50.0 %	2 66.7 %	14 17.3 %	67 22.6 %
<i>K. Evren</i>	***	1 1.2 %	***	***	***	1 0.3 %
<i>A. Türkeş</i>	17 13.6 %	***	***	***	8 9.9 %	25 8.4 %
<i>N. Erbakan</i>	2 1.6 %	***	***	***	***	2 0.7 %
<i>E. İnönü</i>	7 5.6 %	16 19.5 %	***	***	10 12.3 %	33 11.1 %
<i>M. Karayalçın</i>	1 0.8 %	3 3.7 %	1 16.7 %	***	***	5 1.7 %
<i>S. Demirel</i>	6 4.8 %	3 3.7 %	***	***	1 1.2 %	10 3.4 %
<i>Diğer</i>	2 1.6 %	5 6.1 %	***	***	1 1.2 %	8 2.7 %
<i>Hiçbiri</i>	32 25.6 %	16 19.5 %	***	1 33.3 %	24 29.6 %	73 24.6 %
<i>Söylemek İstemiyor</i>	8 6.4 %	2 2.4 %	1 16.7 %	***	4 4.9 %	15 5.1 %
<i>Toplam</i>	125 100.0 %	82 100.0 %	6 100.0 %	3 100.0 %	81 100.0 %	297 100.0 %

Gelinen yerleşim birimi açısından bakıldığında, Bülent Ecevit yine ilçe ve kent kökenlilerden yüksek oranda destek alırken, Turgut Özal ise ilçe ve köy kökenlilerce biraz daha fazla beğenilmektedir. Göç yılları açısından bakıldığında, Bülent Ecevit’in 1980’li yıllara kadar kente gelen göçmenler arasında daha çok beğenilmesinin dışında önemli bir ayırım bulunmamaktadır. “Hiçbiri” diyenler en çok ilk ve son dönemde yoğunlaşmışlardır.

Tablo 5.79 10-15 Yıl Önce En Beğenilen Lider / Gelenen Yerleşim Birimi

10-15 Yıl Önce En Beğenilen Lider	Gelenen Yerleşim Birimi				Toplam
	Kent Merkezi	İlçe Merkezi	Köy	Cevapsız	
<i>T. Özal</i>	8 13.1 %	7 18.4 %	26 20.3 %	17 24.3 %	58 19.5 %
<i>B. Ecevit</i>	16 26.2 %	14 36.8 %	23 18.0 %	14 20.0 %	67 22.6 %
<i>K. Evren</i>	***	***	1 0.8 %	***	1 0.3 %
<i>A. Türkeş</i>	5 8.2 %	2 5.3 %	10 7.8 %	8 11.4 %	25 8.4 %
<i>N. Erbakan</i>	***	***	2 1.6 %	***	2 0.7 %
<i>E. İnönü</i>	6 9.8 %	1 2.6 %	18 14.1 %	8 11.4 %	33 11.1 %
<i>M. Karayalçın</i>	2 3.3 %	***	3 2.3 %	***	5 1.7 %
<i>S. Demirel</i>	***	1 2.6 %	8 6.3 %	1 1.4 %	10 3.4 %
<i>Diğer</i>	3 4.9 %	1 2.6 %	4 3.1 %	***	8 2.7 %
<i>Hiçbiri</i>	20 32.8 %	8 21.1 %	27 21.1 %	18 25.7 %	73 24.6 %
<i>Söylemek İstemiyor</i>	1 1.6 %	4 10.5 %	6 4.7 %	4 5.7 %	15 5.1 %
<i>Toplam</i>	61 100.0 %	38 100.0 %	128 100.0 %	70 100.0 %	297 100.0 %

5.3.3.5. Toplumsal Tutumlar

Örnekleme grubunda anadili Türkçe olmayan (Kürtçe) yalnızca iki kişi olması nedeniyle, dile bağlı önemli bir toplumsal sorun yaşanmamaktadır. Büyük bir çoğunluğu (% 74.4) gazete okuyan göçmenlerden, Aleviler'in (%81.7), Sünniler (% 74.4) ile Kürt ve Çerkezler (% 66.7) göre daha yüksek oranda bir okuma alışkanlığı bulunmaktadır. Kentlilerin (% 82), ilçe (% 78.9) ve köy kökenlilerden (% 62.9) biraz daha yüksek oranda gazete okuduğu kent göçmenlerinin, kentte kalış süresi arttıkça bu tutumlarının geliştiği görülmektedir.

Aleviler'de biraz daha yüksek oranda olmakla birlikte yalnızca % 29.4'ünün düzenli gazete okuma alışkanlığına sahip olduğu kent göçmenleri, gelenen yerleşim birimi ve kentte kalış süresi açısından önemli oranda ayrılmamaktadır.

Tablo 5.80 Gazete Okuma Durumu / Ankara'ya Göç Tarihi

Gazete Okuma Durumu	Ankara'ya Göç Tarihi					Toplam
	1946-60	1961-70	1971-80	1981-90	1991-99	
<i>Evet</i>	16 88.9 %	45 72.6 %	72 78.3 %	42 68.9 %	18 64.3 %	193 73.9 %
<i>Hayır</i>	2 11.1 %	17 27.4 %	20 21.7 %	19 31.1 %	10 35.7 %	68 26.1 %
<i>Toplam</i>	18 100.0 %	62 100.0 %	92 100.0 %	61 100.0 %	28 100.0 %	261 100.0 %

Tablo 5.81 Gazete Okuma Düzenliliği / Etnik Köken

Gazete Okuma Düzeni	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
<i>Düzenli</i>	25 26.9 %	24 35.8 %	***	***	16 29.1 %	65 29.4 %
<i>Düzensiz</i>	68 73.1 %	43 64.2 %	4 100.0 %	2 100.0 %	39 70.9 %	156 70.6 %
<i>Toplam</i>	93 100.0 %	67 100.0 %	4 100.0 %	2 100.0 %	55 100.0 %	221 100.0 %

Tablo 5.82 Okuduğu Gazete / Etnik Köken

Okuduğu Gazete	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
<i>Hürriyet, Sabah, Milliyet</i>	41 44.1 %	35 52.2 %	2 50.0 %	***	23 41.8 %	101 45.7 %
<i>Radikal, Cumhuriyet, Y. Yüzyıl</i>	3 3.2 %	9 13.4 %	***	***	7 12.7 %	19 8.6 %
<i>Aydınlık Ü. Gündem, Emek</i>	***	1 1.5 %	***	***	1 1.8 %	2 0.9 %
<i>Zaman, M. Gazete, Y. Mesaj, Akü, Ortadoğu, Türkiye</i>	21 22.6 %	1 1.5 %	***	***	3 5.5 %	25 11.3 %
<i>Takvim, Gözçü, Asabi, Ateş, Posta, Akşam</i>	6 6.5 %	2 3.0 %	1 25.0 %	***	1 1.8 %	10 4.5 %
<i>Fanatik, Tarafstar, Fotomaç</i>	7 7.5 %	4 6.0 %	***	***	6 10.9 %	17 7.7 %
<i>Ne Bulursa-Belirsiz</i>	15 16.1 %	15 22.4 %	1 25.0 %	2 100.0 %	14 25.5 %	47 21.3 %
<i>Toplam</i>	93 100.0 %	67 100.0 %	4 100.0 %	2 100.0 %	55 100.0 %	221 100.0 %

Göçmenlerin önemli bir bölümü Hürriyet, Sabah, Milliyet üçlüsünü

okumaktadır. Bunun arkasından, belli bir gazetesi olmayan grup gelirken, onu da radikal sağ gazeteler izlemektedir. Burada en belirgin sonuç, Aleviler'in içinde radikal sağ gazeteleri okuyanların yalnızca bir kişiden oluşmasıdır. Buna karşılık Sünniler'in oranı ise oldukça yüksektir. Yine bu gazeteleri ve Radikal, Cumhuriyet, Yeni Yüzyıl (o dönemde bu adı taşıymaktaydı) gibi gazeteleri okuyanların içinde köy kökenlilerin en yüksek oranı oluşturması dikkat çekicidir.

Tablo 5.83 Okuduğu Gazete / Geline Yerleşim Birimi

Okuduğu Gazete	Geline Yerleşim Birimi				Toplam
	Kent Merkezi	İlçe Merkezi	Köy	Cevapsız	
<i>Hürriyet, Sabah, Milliyet</i>	20 40.0 %	17 56.7 %	45 46.4 %	19 43.2 %	101 45.7 %
<i>Radikal, Cumhuriyet, Y. Yüzyıl</i>	4 8.0 %	1 3.3 %	10 10.3 %	4 9.1 %	19 8.6 %
<i>Aydınlık Ü. Gündem, Emek</i>	1 2.0 %	***	1 1.0 %	***	2 0.9 %
<i>Zaman, M. Gazete, Y. Mesaj, Akit, Ortadoğu, Türkiye</i>	5 10.0 %	2 6.7 %	15 15.5 %	3 6.8 %	25 11.3 %
<i>Takvim, Gözçü, Asabi, Ateş, Posta, Akşam</i>	2 4.0 %	1 3.3 %	6 6.2 %	1 2.3 %	10 4.5 %
<i>Fanatik, Tarafatar, Fotomaç</i>	3 6.0 %	3 10.0 %	5 5.2 %	6 13.6 %	17 7.7 %
<i>Ne Bulursa-Belirsiz</i>	15 30.0 %	6 20.0 %	15 15.5 %	11 25.0 %	47 21.3 %
Toplam	50 100.0 %	30 100.0 %	97 100.0 %	44 100.0 %	221 100.0 %

Tablo 5.84 Okuduğu Gazete / Ankara'ya Göç Tarihi

Okuduğu Gazete	Ankara'ya Göç Tarihi					Toplam
	1946-60	1961-70	1971-80	1981-90	1991-99	
<i>Hürriyet, Sabah Milliyet</i>	9 56.3 %	24 53.3 %	31 43.1 %	15 35.7 %	8 44.4 %	87 45.1 %
<i>Radikal, Cumhuriyet, Y. Yüzyıl</i>	1 6.3 %	6 13.3 %	7 9.7 %	4 9.5 %	1 5.6 %	19 9.8 %
<i>Aydınlık, Ü. Gündem, Emek</i>	***	1 2.2 %	1 1.4 %	***	***	2 1.0 %
<i>Zaman, M. Gazete, Y. Mesaj, Akit, Ortadoğu, Türkiye</i>	1 6.3 %	2 4.4 %	7 9.7 %	8 19.0 %	3 16.7 %	21 10.9 %
<i>Takvim, Gözçü, Asabi, Ateş, Posta, Akşam</i>	1 6.3 %	2 4.4 %	2 2.8 %	1 2.4 %	1 5.6 %	7 3.6 %
<i>Fanatik, Tarafatar, Fotomaç</i>	***	2 4.4 %	4 5.6 %	5 11.9 %	2 11.1 %	13 6.7 %
<i>Ne Bulursa-Belirsiz</i>	4 25.0 %	8 17.8 %	20 27.8 %	9 21.4 %	3 16.7 %	44 22.8 %
Toplam	16 100.0 %	45 100.0 %	72 100.0 %	42 100.0 %	18 100.0 %	193 100.0 %

Göç yılı açısından bakıldığında ise Hürriyet, Sabah, Milliyet gibi gazetelerin eski göçmenler tarafından daha çok tercih edildiği, radikal sağ gazetelerin ise daha çok yeni göçmenler tarafından okunduğu görülmektedir.

Tablo 5.85 Gazete Okumama Nedeni / Etnik Köken

Gazete Okumama Nedeni	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
<i>Ekonomik</i>	16 50.0 %	5 33.3 %	2 100.0 %	***	8 30.8 %	31 40.8 %
<i>Fiziksel</i>	***	3 20.0 %	***	***	1 3.8 %	4 5.3 %
<i>Okuma-Yazma Sorunu</i>	4 12.5 %	2 13.3 %	***	***	10 38.5 %	16 21.1 %
<i>Alışkanlık-Sevmeme-İlgilenmeme</i>	5 15.6 %	2 13.3 %	***	1 100.0%	4 15.4 %	12 15.8 %
<i>Zaman Sorunu</i>	7 21.9 %	2 13.3 %	***	***	3 11.5 %	12 15.8 %
<i>Diğer</i>	***	1 6.7 %	***	***	***	1 1.3 %
<i>Toplam</i>	32 100.0 %	15 100.0 %	2 100.0 %	1 100.0%	26 100.0 %	76 100.0 %

Tablo 5.86 Gazete Okumama Nedeni / Gelinen Yerleşim Birimi

Gazete Okumama Nedeni	Gelinen Yerleşim Birimi				Toplam
	Kent Merkezi	İlçe Merkezi	Köy	Cevapsız	
<i>Ekonomik</i>	2 18.2 %	3 37.5 %	18 58.1 %	8 30.8 %	31 40.8 %
<i>Fiziksel</i>	1 9.1 %	***	2 6.5 %	1 3.8 %	4 5.3 %
<i>Okuma-Yazma Sorunu</i>	2 18.2 %	1 12.5 %	3 9.7 %	10 38.5 %	16 21.1 %
<i>Alışkanlık-Sevmeme-İlgilenmeme</i>	2 18.2 %	1 12.5 %	5 16.1 %	4 15.4 %	12 15.8 %
<i>Zaman Sorunu</i>	4 36.4 %	2 25.0 %	3 9.7 %	3 11.5 %	12 15.8 %
<i>Diğer</i>	***	1 12.5 %	***	***	1 1.3 %
<i>Toplam</i>	11 100.0 %	8 100.0 %	31 100.0 %	26 100.0%	76 100.0 %

Tablo 5.87 Gazete Okumama Nedeni /Ankara'ya Göç Tarihi

Gazete Okumama Nedeni	Ankara'ya Göç Tarihi					Toplam
	1946-60	1961-70	1971-80	1981-90	1991-99	
<i>Ekonomik</i>	1 50.0 %	9 52.9 %	8 40.0 %	6 31.6 %	5 50.0 %	29 42.6 %
<i>Fiziksel</i>	1 50.0 %	1 5.9 %	1 5.0 %	***	1 10.0 %	4 5.9 %
<i>Okuma-Yazma Sorunu</i>	***	1 5.9 %	5 25.0 %	4 21.1 %	4 40.0 %	14 20.6 %
<i>Alışkanlık-Sevmeme</i>	***	4 23.5 %	3 15.0 %	4 21.1 %	***	11 16.2 %
<i>Zaman Sorunu</i>	***	2 11.8 %	2 10.0 %	5 26.3 %	***	9 13.2 %
<i>Diğer</i>	***	***	1 5.0 %	***	***	1 1.5 %
<i>Toplam</i>	2 100.0 %	17 100.0 %	20 100.0 %	19 100.0%	10 100.0 %	68 100.0 %

Düzenli gazete okumamanın en önemli nedeni olarak ekonomik koşullar (özellikle Sünniler) görünmekte, bunu okuma-yazma sorunu izlemektedir. Zamansızlık ve alışkanlığı olmaması ya da sevmemesi diğer önemli nedenler arasındadır. Okuma-yazma sorununun en çok yeni göçmenlerde çıkması da bir başka kayda değer bulgudur.

Göçmenler boş zamanlarını çoğunlukla uyuma ve dinlenme ile geçirmekte (% 20.2), bunu ev bakımı ve bahçe işleri (% 16.5), kahveye gitme-oyun oynama (% 13.8), mahallede gezinti (%13.5) ve televizyon izleme (% 7.4) gibi etkinlikler izlemektedir. Aleviler'in Sünniler'e göre genel olarak daha toplumsal içerikli etkinlikleri benimsedikleri görülmektedir. Geline yerleşim birimi ve göç edilen dönem açısından böyle bir belirleme yapmak olanaklı değildir.

Tablo 5.88 Boş Zamanları Değerlendirme Biçimi / Etnik Köken

Boş Zamanları Değerlendirme Biçimi	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
<i>Evin Bakımı-Bahçe İşleri</i>	27 21.6 %	13 15.9 %	***	***	9 11.1 %	49 16.5 %
<i>Mahallede Gezinti</i>	10 8.0 %	16 19.5 %	***	***	14 17.3 %	40 13.5 %
<i>Kent Merkezinde Gezinti</i>	5 4.0 %	1 1.2 %	***	***	1 1.2 %	7 2.4 %
<i>Spor Yapma</i>	4 3.2 %	1 1.2 %	***	***	1 1.2 %	6 2.0 %
<i>Kahveye Gütle-Oyun Oynama</i>	9 7.2 %	16 19.5 %	2 33.3 %	2 66.7 %	12 14.8 %	41 13.8 %
<i>TV İzleme</i>	11 8.8 %	1 1.2 %	***	***	10 12.3 %	22 7.4 %
<i>Dinlenme-Uyuma</i>	36 28.8 %	10 12.2 %	1 16.7 %	***	13 16.0 %	60 20.2 %
<i>Piknik</i>	1 0.8 %	3 3.7 %	1 16.7 %	***	1 1.2 %	6 2.0 %
<i>İçki İçme</i>	***	1 1.2 %	***	1 33.3 %	***	2 0.7 %
<i>Kıtap-Gazete Okuma</i>	6 4.8 %	8 9.8 %	***	***	1 1.2 %	15 5.1 %
<i>Hayvanlarla İlgilenme</i>	1 0.8 %	***	***	***	***	1 0.3 %
<i>Partiye, Derneğe vb. Gütle</i>	***	8 9.8 %	1 16.7 %	***	4 4.9 %	13 4.4 %
<i>Diğer</i>	7 5.6 %	2 2.4 %	1 16.7 %	***	10 12.3 %	20 6.7 %
<i>Boş Zamanı Yok</i>	8 6.4 %	2 2.4 %	***	***	5 6.2 %	15 5.1 %
<i>Toplam</i>	125 100.0 %	82 100.0 %	6 100.0 %	3 100.0 %	81 100.0 %	297 100.0 %

Göçmenlerin izledikleri televizyon programları arasında haber bültenleri/programları ilk sıradayken, bunu film/diziler izlemektedir. Bu durum, gerek Aleviler gerekse Sünniler için geçerli olmakla birlikte, Aleviler'in Sünniler'e göre daha yüksek oranda haber bülteni/programı izlediği, Sünniler'inse film/dizilere Aleviler'den daha çok ilgi gösterdikleri görülmektedir. Geline yerleşim birimi açısından önemli bir ayrışma olmamakla birlikte, göç edilen yıl açısından bakıldığında yeni göçmenlerin haber programlarına yönelik ilgilerinin daha az olduğu görülmektedir.

Tablo 5.89 Etnik Köken / İzlenen Televizyon Programları

İzlenen TV Programları	Etnik Köken					Toplam
	Türk Sünni	Türk Alevi	Kürt (Alevi, Sünni)	Çerkez	Cevapsız	
Haber Bülteni-Haber Programı	80 64.0 %	64 80.0 %	5 83.3 %	1 33.3 %	42 52.5 %	192 65.3 %
Film-Dizi	29 23.2 %	8 10.0 %	***	2 66.7 %	19 23.8 %	58 19.7 %
Yarışma Programı	4 3.2 %	5 6.3 %	***	***	8 10.0 %	17 5.8 %
Magazin-Eğlence	4 3.2 %	1 1.3 %	1 16.7 %	***	5 6.3 %	11 3.7 %
Spor Programı	8 6.4 %	2 2.5 %	***	***	6 7.5 %	16 5.4 %
Toplam	125 100.0 %	80 100.0 %	6 100.0 %	3 100.0 %	80 100.0 %	294 100.0 %

Tablo 5.90 Ankara'ya Göç Tarihi / İzlenen Televizyon Programları

İzlenen TV Programları	Ankara'ya Göç Tarihi					Toplam
	1946-60	1961-70	1971-80	1981-90	1991-99	
Haber Bülteni/Programı	13 72.2 %	48 78.7 %	66 73.3 %	37 60.7 %	12 42.9 %	176 68.2 %
Film-Dizi	3 16.7 %	3 4.9 %	14 15.6 %	14 23.0 %	10 35.7 %	44 17.1 %
Yarışma Programı	2 11.1 %	4 6.6 %	4 4.4 %	4 6.6 %	1 3.6 %	15 5.8 %
Magazin-Eğlence	***	3 4.9 %	2 2.2 %	4 6.6 %	2 7.1 %	11 4.3 %
Spor Programı	***	3 4.9 %	4 4.4 %	2 3.3 %	3 10.7 %	12 4.7 %
Toplam	18 100.0 %	61 100.0 %	90 100.0 %	61 100.0 %	28 100.0 %	258 100.0 %

6. KENTSEL GEÇİNME STRATEJİLERİNİN MEKANSAL BOYUTU

6.1. İLGİLİ YAZININ DEĞERLENDİRİLMESİ

6.1.1. Kentsel Yoksulluk Ve Mekansal Boyutu

Genel olarak kent yoksulu, kendi emek gücünün yeniden üretiminde o toplumdaki ortalama düzeyin altında kalanlar olarak tanımlanabilir. Bu tanımın açılımında farklı değerlendirme ölçütlerinin ön plana çıktığını görmekteyiz. Mingione (1993:324), ‘kent yoksulluğu’nu, “nüfusun bir kesiminin, çeşitli nedenlerle, değişik dönemlerde tarihsel ve coğrafi olarak belirlenmiş asgari bir yaşam standardı sağlamaya yeterli kaynaklara ulaşamaması ve bu durumun gerek davranışlar, gerekse toplumsal ilişkiler açısından ciddi sonuçlara yol açması olarak tanımlar”.Yoksulluğun tanımında yukarıda belirtilen varolan durum kadar insanların uzun dönemdeki beklentileri de önemlidir. Van Kempen (1994:995)’e göre ‘modern yoksul’un tanımı ancak ‘yaşam şansları’ (life chances) kavramı doğrultusunda uzun dönemdeki farklılaşmalar da içerilir ve insanların sahip olduğu fırsatlar, hizmet ve malların sunumu ve bunların kullanım hakkına erişilebilirlik durumu göz önünde bulundurulursa netlik kazanabilir³⁰. Yani kent yoksulunun tanımında şu anki durum kadar geleceğe yönelik eğilim ve potansiyeller de belirleyici olmaktadır.

Konuyla ilgili son dönem yazınında ‘altsınıf’ (underclass), ‘dezavantajlı gruplar’, ‘dışlanmışlar’ olarak da tanımlanan kent yoksulluğu, Çulhaoğlu (1997:99)’na göre ise ayrı ve yerleşik (yapısal) bir kategori oluşturmaz; bu kesim toplumsal proleterya kapsamında düşünülmelidir³¹. Kent yoksulluğunun, kendine özgü, yoksulluk göstergeleri olmasına karşın asıl belirleyici olan, kent yoksulluğunun, toplumsal proleteryanın bir kesimi olarak hangi sınıf içi hareketlilikleri yaşayacağı, hangi mücadele süreçlerine katılacağı, başkalarıyla birlikte hangi deneyimleri yaşayıp ne tür bir ortak kültürde buluşacağıdır. Türkiye’de kent yoksulları göçmenlik ve kırsal kökenin yanı sıra, emek gücünün yeniden üretimi bağlamında eğitimsizlik, vasıfsızlık, konutsuzluk, işsizlik, daha düşük yaşam standartları ile teşhis edilse de, anılan göstergelerin bu kesimi diğer emekçilerden yapısal anlamda nasıl ayrı kılacağına ilişkin keskin bir sınır çizmemektedir.

Bu çalışmada ele alınacak olan yaşam stratejilerinin mekansal boyutu da bu bağlamda sınıf mücadelesinin bir parçası olarak düşünülmünebilir. Belli bir sosyal birimin varlığını sürdürebilmesi için temel gereksimlerin karşılanması

³⁰ Vankempen, E. (1994).Sosyo-mekansal durumu tanımlamada üç sorunlu alandan bahseder: (1) ölçek problemi, (2) yapının dinamik ya da statik değerlendirilmesi, (3) kabul/varsayımların tanımlanması. Bu üç soruna teorik çerçeve içinde açıklık getirilmesi değerlendirme açısından önemlidir.

³¹ Çulhaoğlu, M. (1997) Toplumsal proleterya kavramını, sömürü kavramını artı değer sömürüsü ötesinde her türlü sömürü, üretim kavramını da hem artı değer üretimi hem de yeniden üretim olarak genişleterek bu süreçteki emekçinin tanımı olarak tartışmaktadır.

ve sosyal-fiziksel çevre baskısıyla baş edilmesi sürecinde sergilenen davranış biçimleri olarak tanımlanabilecek³² yaşam stratejileri -ek iş yapma, tüketimi kısma ya da çocuğunu okuldan alıp işe verme biçiminde de olsa- sınıf mücadelesinden kopuk olmayan yaşam mücadelesinin bir parçasıdır.

Bu noktada, tartışmalı bir içeriği olan “sınıf” kavramına konuyla ilişkisi bağlamında açıklık getirmek için, Katznelson (1992: 208-209)’ın kavramın ayrıştırılması ve tanımında kullandığı dört düzeyden bahsetmek anlamlı olabilir:

- 1) Kapitalist gelişme sürecinin genel yapısı içinde sınıf,
- 2) İş ve iş dışında sosyal varoluşun örgütlenme biçimi olarak sınıf (yaşamın belli alanların ve toplumsal ilişkileri bağlamında insanların yaşayış biçimleri),
- 3) İnsanların yaşam deneyimlerini sunuş/gösteriş biçimleri ve eylemlerini normatif bir çerçeve içinde kuruşları ile sınıf (cognitive & linguistic disposition),
- 4) Kolektif eylemliliği ile sınıf.

Sınıf kavramının bu dört düzey üzerinden tanımı kent yoksullarının yaşam stratejilerinin mekansal boyutunu da içeren bir değerlendirmeye izin vermektedir. Katznelson’a göre (Katznelson, 1992) işçi sınıfının oluşumunun tarihi, kentsel mekanın temsili (representation of urban space) ve kolektif eylemlilikler ile anlaşılabilir. Böylelikle, her bir düzeyin içeriği ve düzeyler arasındaki ilişki, kentsel-mekansal gelişme ve sınıf oluşumu ilişkisi sürecinde kurulabilir. Kentleşmenin mekansal süreci modern kapitalizmin sınıf yapısını karmaşıktırmıştır. En belirleyici süreç olan ev ve işyerinin ayrılması, alan (territory), etnik yapı, din, ırk, göçmenlik gibi sınıf dışı ölçülere bağlı kolektif eylemliliğe maddi temel oluşturmuştur. Bu bakış açısına göre mekan, kent yoksulluğunun ve yaşam stratejilerinin anlaşılmasında kilit bir rol üstlenmektedir.

Sermaye birikimine ve kapitalizmin sınıf ilişkilerinin yeniden üretiminde dışsal olmayan mekansal pratikler, sınıfsal çelişki ve çatışmaların da sürekli yaşandığı bir arenadır. Mekanın yönetim ve üretiminde güç sahibi olanlar, aynı zamanda mekan aracılığıyla güçlerini artırma ve yeniden üretmede önemli bir araca da sahip olurlar (Harvey, 1990). Harvey (1996), mekan kavramının kendi içinde taşıdığı içsel bir gerilimden bahseder:

- 1) Bir yanda, mekansal formların sosyal süreçler (politik, ekonomik ve sosyal) üzerindeki aşkınlığı; diğer yanda ise sosyal sürecin içindeliği. Kent diye

³² Bartolome,L,J.(1984:180).Bartolome, yaşama sistemini oluşturan üç etkenden bahseder: 1) sosyal sistemdeki kaynaklar ve sınırlamalar: sosyal sınıf konumu, etnik kimlik, devletin (ulusal/yerel) rolü, kolektif hareket biçimi; 2) Kentsel sistemdeki kaynaklar ve sınırlamalar: mallar, gelir, üretim aktiviteleri; 3) stratejik değişkenler (components of survival systems) hane halkının organizasyonu, potansiyel kaynakların ve dönüştürme mekanizmalarının tanımı ve kişiler arası ilişki (personel network).

adlandırdığımız şey, ya da bir bina, “sanat eseri” olabilir, ama aynı zamanda, kentleşme dediğimiz bir sürecin de parçasıdır.

2) Şeyler ve süreçler arasındaki ilişkide hep bir epistemolojik ve ontolojik sorun vardır: ‘Şey’ ve ‘süreç’in hangisinin öncelik taşıdığı ve birbirinden ayrılıp ayrılamayacağı sorunu.

Harvey bu gerilimden diyalektik düşünce çerçevesinde bir kabul yaparak sıyrılır: 1) Süreçler, bazı şekillerde şeylerden daha temeldir. 2) Süreçler, ürettikleri, sürdürdükleri ve çözdükleri şeyler aracılığı ile dolayımlanır (mediated).

Yani, kentsel sürece tek yönlü nedensellik yerine daha organik bir yaklaşımla, ‘içsel ilişkilerin felsefesi’ olarak adlandırdığı, ilişkisel (farklı unsurları niteleyen ve tanımlayan) ve diyalektik bir çözümlemeyle bakmak gerekmektedir. Diğer bir anlatımla, sosyal ilişkiler ve mekan arasında diyalektik bir ilişki kurulmalıdır.³³ (Harvey, 1996)

Burada Browett’in (1984) tartıştığı, kapitalist üretim tarzı açısından, toplumun mekansal örgütlenmesindeki eşitsizliğin kaçınılmaz bir yan ürün mü, yoksa önkoşul mu olduğu sorusu da açıklık kazanmaktadır. Mekan olumsal faktörlerden biri olarak sosyal süreçler içinde ele alınmalıdır.

Kapitalist toplumsal ilişkiler içinde mekansal pratikler sınıfsal bir anlam taşırlar. Ancak bu, mekansal pratiklerin “kapitalizmin ürünü oldukları” anlamına gelmez. Mekansal pratikler, sınıf, toplumsal cinsiyet, etnik yapı veya diğer toplumsal pratiklerden kaynaklanan özel anlamlar taşırlar. Harvey (1990) mekandaki sınıfsal ayrışmayı vurgulayarak, farklı sınıfların topluluklarını ve yerleşimlerini farklı kurdıklarını söylemektedir; ancak bunu evrensel bir eğilim olarak ele almamakta, aynı mekansal pratikler içindeki farklı sınıfsal içeriklerin de olabileceğini vurgulamaktadır.

Mekansal pratiklerde açık olan ayrım, alt ve üst gelir grupları arasındaki ikili yapıda netleşmektedir. Üst gelir grupları değişim değeri üzerinden mekansal hareketlilik ve mülkiyet ile mekanı yönetirlerken topluluğun oluşumu da değişim değerinin korunması ve güçlendirilmesi yönünde olur. Sokak ilişkileri çok önemli değildir ve mekana sürekli bir hükmetmeyi de gerektirmez. Para topluluğa girişi sağlar ve sınırlar esnektir. Devlet ise yararlı ve denetlenebilir olarak değerlendirilir; ayrıca istenmeyeni dışarıda tutmak için de devlet gereklidir. Alt gelir grubu için ise mekanın kullanım değeri önemlidir. Topluluk içinde bu değer -özel ve kamusal mekanda- çelişkili bir kişiler arası

³³ Böylece bir bina ya da peyzaj maddi, sembolik, kültürel, sosyal ve ekonomik bütün güçlerin yorumu haline gelir. Çünkü bu güçler, kentteki yapıyı çevreyi yaratır, sürdürür ve çözer.

bağ oluşturur ki; bu da sınır duygusunu kesinleştirir³⁴(Mingionie,1996). İstenmeyen unsurları dışarıda tutan kentsel mekandaki denetim, etnik, dini ve statü ayrımları ile kendini gösterir. Devlet ise “baskıcı denetim aktörü” olarak anlam değiştirir (Harvey, 1990). Bu düzeyde mekansal pratiklerin anlamı birbiriyle çelişmektedir. Bu kutuplaşma sosyo ekonomik kutuplaşmayla birlikte daha da berraklaşır.

Sermayenin yeniden yapılanma süreci ile artan toplumsal kutuplaşma beraberinde mekansal yeniden yapılanma olarak ayrışma ve parçalanmayı da gündeme getirmiştir. Toplumsal kutuplaşma mülkiyet ve güç ilişkilerini etkilediği oranda mekansal ayrışma ve parçalanmayı da derinleştirmektedir. Kutuplaşma sözcüğü ikili bir toplumsal durumu çağrıştırırken, ayrışma ve parçalanma da gittikçe artan sayıda farklı toplumsal durumları çağrıştırmaktadır. Mingionie (1991:436) bu iki sözcüğü birleştirerek toplumsal yapı gittikçe çeşitlenmektedir; ancak makro tipoloji iki kutup çevresinde yoğunlaşmaktadır; yani varolan ayrışma rastgele bir parçalanmanın sonucu değildir, demektedir.

Kentlerin zenginler ve yoksullar arasında bölünmesi yeni bir olgu değildir, antik dönemde de ortaçağ kentlerinde de toplumlarda hiyerarşik yapılanma vardı³⁵ (Marcuse, 1993). Ancak sanayi devrimi ve kapitalizmin gelişmesiyle kentlerde varolan eşitsizlikler daha da yoğunlaşmıştır. Engels’in Manchester kenti üzerine yaptığı çalışma 19. Yüzyılda iki sınıf arasında derinleşen ayrımın mekanda nasıl sergilendiğini göstermektedir. Katznelson’a göre (1992:254), iş ve konutun ayrışmasıyla başlayan bu bölünme, kapitalizmin tarihi boyunca daha da karmaşılaşarak derinleşmektedir. Mekansal düzeydeki bu ayrım ve bölünme, toplumsal soyutlanma ile sınıflar arası ayrımın göstergesidir.

Günümüzde Marcuse’ün (1993:358) bu bölünmüş yapıda; batı kenleri için; yeni olarak tanımladığı özellikler şunlardır:

- 1) Evsizliğin artması,
- 2) Kentte bazı bölümler büyürken bazılarının da parçalanması ve terkedilmesi (gentrified city- abandoned city),
- 3) Genişleme mekanizması olarak ‘yerinden etme’nin ağırlık kazanması,
- 4) Mahalle kimliğinin ön plana çıkması, konutun ve komşuluk ilişkilerinin rolünün artması,
- 5) Bölünmüş kesimler arasındaki duvarların artması,

³⁴ Mingionie, E. (1996), a.g.e Mingionie bunu “karşılıklık” (reciprocity) kavramı adı altında kent yoksullarının yaşam mücadelesinde önemli bir unsur olarak tanımlar.

³⁵ Marcuse (1993), kentlerdeki bölünmenin bir kısmının işlevsel bir kısmının da tamamen toplumsal ilişkilerin bir sonucu olduğunu söylemektedir. Burada sorunlu olan haksız farklılaşma (invidious differentiation) olarak tanımladığı, baskı ve sömürü, içirme ve dışlama, ayrıcalık ve mahrumiyet şeklinde belli bir hiyerarşi ilişkisini yansıtmaları politikanın konusudur.

6) Devletin bu bölünmelerde özel yararı desteklemesi ve kamu yararının özel yarar arasında kapsanması (Özel-kamu ayrımının belirsizleşmesi).

7) Politik çatışma ve koalisyonlar gereği politik cepheleşmenin artması: ekonomik ve toplumsal ayrışmayı destekleyen mekansal bölünmelerde koalisyon oluşumu daha da zorlaşmakta ve bu çatışmalar konut ve komşuluk çevresinde yoğunlaştıkça güçsüz gruplar arasında genel bir aktör tanımı hem kent hem ülke düzeyinde zorlaşmaktadır.³⁶

Sosyo-ekonomik yapı ile birlikte her ölçekte geçerliliği olan mekansal eğilim gittikçe derinleşen ve kendi içinde çeşitlenen ikili yapıdır. Gerek ülke/bölge ölçeğinde, gerekse kent ve mahalle ölçeğinde beliren eşitsiz yapı kentsel yoksulluğun yeniden üretiminde etkin bir role sahiptir. (Katznelson, 1992; Morris, 1991)

6.1.2. Mekana Yönelen ve Mekanda Beliren Yaşam Stratejileri

Mekanın ele alınışında temel varsayım toplumsal ilişkiler ile mekan arasında diyalektik bir ilişkinin var olduğudur. “İlişkisel mekan” olarak tanımlanan yaklaşıma göre, mekan sosyal ilişkilerin bir ürünü olmakla birlikte, bir kez ortaya çıktıktan sonra kendini oluşturan toplumsal ilişkilere ve süreçlere indirgenemeyen ve onlar üzerinde etkide bulunabilen olumsal bir etkidir. Bu bağlamda, kent yoksullarının yaşam mekanının oluşumuna etki eden unsurların tanımlanması önemlidir. “Kentın ulusal ve uluslararası işbölümündeki rolü, bu işbölümü doğrultusunda biçimlenen emek pazarının niteliği, konut pazarının dinamikleri, devletin ulusal ve yerel ölçeklerde mekana yönelik müdahaleleri, kent ölçeğinde yaşanan sosyo-mekansal kutuplaşmadan, bu yapı içinde kent yoksullarının yaşadığı konutun fiziksel niteliklerine kadar, yoksul hane halklarının yaşam mekanlarını belirleyen ve makro düzeyde uygulanan ekonomi politikalarına koşut olarak biçimlendirilen makro faktörler”in yanı sıra “hane halkının günlük yaşamında somutlanan mikro göstergeler” de belirleyici olmaktadır. Makro düzey politikalar ile ilişkisi içinde, kent yoksullarının gelir dağılımındaki dengesizliklerin etkisinin azaltılmasında nasıl bir rol üstlendiğinin ve ne dereceye kadar etkili olabildiğinin araştırılması gerekmektedir.

36 Türkiye özelinde, kentlerde bu belirgin özelliklerden farklı olarak vurgulanması gereken noktalar vardır: İlki Türkiye’de evsizlik olgusunun batıdaki kadar yaygın olmamasıdır. Gecekondu da olsa konut sahipliği yoksul kesimde yaygındır. İkincisi, Türkiye’de hala kır kent ilişkisi devam etmektedir. Büyük kentlerdeki işsizlerin önemli bir bölümünün geldikleri kırsal kesimle bağları devam etmektedir. Üçüncüsü, kent yoksulları batıdaki gibi “iç kentte” değil, kent çeperlerinde/gecekondu bölgelerinde yer almaktadır. Son olarak da, Türkiye’de konut politikalarının yönlendirilmesinde ne devlet ne de büyük sermaye etkin bir rol üstlenmiştir. Özellikle gecekondu için geçerli olan kendiliğinden gelişme sürecidir. Bu farklılıklar kent yoksullarının mekanda belirlenen ya da mekana yönelen geçim stratejilerini de etkilemektedir.

Mekan, yukarıda da tartışıldığı gibi, politik ve ideolojik çağrışımları olan bir kategori olarak ele alınmalıdır. Banck (1986:535)'da mekanın bu yönünü vurgulayarak kentsel mekanın şekillenmesinde kent yoksullarının yaşam mekanlarının iç dinamiklerinin yanı sıra kent yoksulları ile politikacıların karşı karşıya gelişlerine dikkat çeker. Kentsel mekanın üretimi sürecinde arazi işgalinden, yerleşimin bir mahalle olarak meşruiyet kazanmasına, yasallaştırma -kentsel servis sağlama-, binalarda teknik düzenlemeler vb. bir içeriğe sahip iyileştirme uygulamalarına değin, mekan üretimine yönelik tüm süreçlerde politik çıkarların ağırlığı hissedilmektedir.

Banck (1986:523) bunu "kollamacılık" ya da "himayecilik" (clientalism) olarak adlandırmakta ve kamu kaynaklarının politik gücü elinde bulunduranlarca kendi taraflarına oy veya daha farklı popüler politik destek sağlama amacıyla dağıtımı olarak tanımlanmaktadır.

Genelde üçüncü dünya ülkelerinde gecekondü sorunu etrafında ağırlığını hissettiren kollamacı politikaların Banck'e göre birbirine ters düşen iki kördüğüm noktası vardır. İlki, bu politikaların kültürel gelenekle uyumlu olması, sosyo-ekonomik değişim ne yönde olursa olsun, gecekondü sakinlerinin kültürel beklentilerini karşılayarak böylelikle ideolojik olmayan bir bağımlılığı sağlamlaştırması; İkincisi ise gecekondü eylemlerinin, kollamacı politikaları eskimiş gören özgünleştirici yönü.

Bu doğrultuda, gecekondü bölgelerindeki iyileştirme programları bir taraftan sürecin sonunda meydana gelecek kentsel rant artışından pay alabilme beklentisiyle desteklenebilirken, diğer taraftan da yerleşim sakinlerinin kendilerini o yaşam mekanı ile tanımlama biçimi ve bilinciyle ilgili olarak reddedilebilir. Örneğin imar islah planları ek bir getiri ve sosyal hareketlilik aracı olarak kabul görebileceği gibi, apartman yaşamının sunduğu yaşam tarzı istenmeyebilir ve bu tür bir uygulamanın öngördüğü politik uzlaşmayı kabul etmeyen politik bir tavır alınabilir.³⁷

Makro düzeyde yaşanan değişimlere verilen tepki ve etkileşimin en görülür biçimi mekandaki dönüşümlerdir. Mekan üzerinden yapılacak analizde de makro düzeyden mikro düzeye pek çok ölçek tanımlı getirilebilir. Yaşam stratejilerinin mekansal boyutunu ele alırken iki ölçek belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır: mahalle ve konut.

6.1.3. Mahalle Ölçeği

Gelişmekte olan ülkelerin gecekondü tipi yerleşimlerini inceleyenler, bir gecekondü tipolojisi oluşturmaya çalışmışlardır. Keleş (1993:370) daha çok Latin Amerika ülkeleri deneyimlerinden çıkışla, gecekonduların, niteliklerine ve sürekliliklerine göre iki boyut üzerinden incelendiğinden bahseder. Bu

³⁷ M. Özbek, İstanbul- Karanfilköy'ü mekana yönelik bu tür bilinçli bir ortak tutumun bir örneği saymaktadır.

değerlendirmeye göre gecekondular, “gelişmekte olan” “durumu değişmeyen” ve “durumu kötüleşmekte olan”, “geçici” ve “yarı geçici” olarak ayrılmaktadır. Geçici olan gecekondular yerleşimleri, kişi başına düşen gelirin az olduğu yerleşimlerdir. Öte yandan, geçicilik niteliğini yitirmek üzere olan gecekondularda yaşayanlar ise geliri biraz daha yüksek olan kümelerdir. Bunlar, kentleşmenin ve sanayileşmenin hızlandığı ülkelerde daha çok görülür ve görünüşleri, geleneksel gecekondulara imgesinden çok farklıdır. Geçici diye adlandırılan yerleşmelerde yaşayanlar genelde işsizler olduğu halde, öteki gecekondular bölgelelerinde, iş gücü sahibi olmuş ve geleceğini güvenceye bağlamış olanlar yaşar. Birincilerin yapı olarak geliştirilmesi için bir eğilim bulunmadığı halde, geçicilik niteliğini yitirmiş olanlarda iyileştirme girişimleri güçlü bir şekilde desteklenmektedir. Kentsel mekanda kent yoksullarının mahalle ve semt bazlı bu ayrışmaları mekanın özellikle konut alanında kentsel yoksulluğun belirlenmesinde ve gelişiminde başat bir yönü olduğunu göstermektedir (Katznelson, 1992; Morris, 1991; Badcock, 1997).

Morris (1987), yerel emek pazarının yanı sıra, ev içi düzenlemelerdeki davranış biçimini etkileyen başka hangi etmenler vardır sorusuna “toplumsal ilişki ağı oluşturan insanlar arasındaki ilişkinin derecesi” yanıtını vermektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, yaşam stratejilerinde karşılıklılık kilit önem taşımaktadır. Morris’e göre, toplumsal ağlar, ev içi ilişkiler ile toplumsal cinsiyet ideolojilerinde görülen, basitçe emek pazarının etkisiyle açıklanamayacak bir farklılaşmayı gündeme getirmektedir. Bununla birlikte bu ilişkiler ağı, enformal sektörün işleyişini sağlayan temel mekanizmaları oluşturmaktadır.

Morris (1987), Hartlepool üzerine yaptığı çalışmada, mahalle ölçeğinde toplumsal ilişkilerin mekansal boyutuna ilişkin olarak, daha çok hane halkının emek pazarındaki konumun tarihi ile konut tipi, konutun mülkiyet yapısı arasındaki ilişkiyi araştırarak gözlemlediği eşleşme biçiminin, sosyo-ekonomik bir kutuplaşmanın anlatımı olduğu sonucuna varıyor. Ayrıca gerek mekansal gerekse toplumsal gruplaşmanın (yerel toplumsal yapının) uzun dönem işsiz kalmakla önemli bir rolü olduğuna dair ipuçları bulmaktadır³⁸.

Morris (1991) bir başka çalışmasında bu tür bir sosyo-mekansal ilişkinin, kendi kendini sürdüren, derinleştiren, bir nitelik kazanmasının olanaklılığı üzerinde durur. Morris çalışmasındaki hane halklarının iş tarihçesi ve son konuklarının konut mülkiyeti ve mekansal gruplaşma ile uyumluluğunu sosyo yapısal değişimin mekansal manifestosu olarak yorumlar. Ve bu tür eğilimlerin çağrıştırdığı, mekan ve yerleşimler üzerine kurulu bir dizi soru sorar:

- 1) Bu tür bir sıralanma/gruplaşma hangi mekanizma tarafından gerçekleştiriliyor?

³⁸ Morris, L.D. (1987) Pahl’ın komşuluk ilişkilerinde kutuplaşmaların olduğu, farklı kutuptaki insanların aynı mekanı paylaştığı tezine karşılık yerel kutuplaşmanın mekansal bir yönü olduğunu vurguluyor.

- 2) Bu örüntü varlığını nasıl sürdürüyor?
- 3) Bu mekansal gruplaşmaların toplumsal ilişkilerin içeriği açısından sonuçları nelerdir?
- 4) Bu mekansal gruplaşmalardan kaynaklanan davranışlarda, fırsatlarda beliren bir birliktelik söz konusu mudur?

Bu çalışmadan yola çıkarak mahalle sorularını kendi içinde ve mahalleler arası farklılaşmaları ortaya koyacak şekilde değerlendirmek anlamlıdır. Mahallelerin yoksulluğun yoğunlaştığı ve sürdürüldüğü (üretildiği ve yeniden üretildiği) mekan birimleri olup olmadığı sorusu önem taşımaktadır.

6.1.4. Konut Ölçeği

Konut, geçinme stratejileri başlığı altında mekanın mikro düzey olarak ele alınacak en anlamlı birimdir. Kentte yaşanan konut, hem yaşam mekanı olarak (kullanım değeri üzerinden) hem de gelir kaynağı olarak (değişim değeri üzerinden) önem taşımaktadır. Kente göçenler/kentte yaşayanlar için niteliği ne olursa olsun bir konut sahibi olmak önemlidir.

Mülk sahipliği ve sınıf yapısı, toplumsal tabakalaşma kuramlarının merkezini oluşturur. Hem Marksist hem de Weberyen gelenekte, mülkiyet farklı tanımlansa da, mülk sahipliği ya da mülksüzlük, sınıf çelişkilerini ve sınıfsal eşitsizlikleri anlamada kilit role sahiptir. Örneğin, Saunders (1979), İngiltere’de konut sahipliğinin, muhafazakarlar için, “mülkiyet sahipliliği demokrasisi”ni yerleştirme ve güçlendirme yönündeki anlamını vurgularken; radikaller için konut sahipliliğinin özelleştirmeler ve sınıf bilincinin kayboluşu yönündeki etkisini vurgular. Bu anlamda, zenginlik ve gelir kaynağı olarak konut sahipliliğinin ekonomik önemi ve konut çerçevesindeki politik mücadele belirleyici bir özelliğe sahiptir.

Bu özelliğiyle konutun kendi içinde başlı başına bir sınıf oluşumuna yön verdiği tartışmaları, Rex ve Moore (1967)’un Weberyen yaklaşımı³⁹ kullanarak sınırlı konut piyasasında farklı konut sınıflarının mücadelesini incelemesiyle başlar. Buradaki anlamıyla sınıf mücadeleleri, Rex ve Moore’a göre, sanayi üretim araçlarının kullanımı etrafında değil “konut mülkiyeti” etrafında yükselir. Bu yaklaşıma göre konut piyasasında güç/iktidar bir taraftan emek piyasasındaki gücü yansıtırken diğer taraftan da (konut kredisine ulaşabilirlikte gelir ve iş güvencesi belirleyici ölçütler olduğu için) yerel mülkiyetin dağılımı başka bir sınıf tanımı getirebilir. Weberyen bakış açısını yansıtan “konut sınıfı” sosyal ilişkilerin salt üretim ilişkileri ile değil konut dağılım sürecinde olduğu

³⁹ Weber, Marks gibi sınıf kategorisinin nesnel olarak tanımlandığını söylese de Marks’ dan sınıfın herhangi bir market durumunda oluştuğunu ve politik ekonominin iki önemli kavramı, ücret emek ve sermayeyle sınırlanamayacağını söyleyerek Marks’ dan ayrılır. Böylece Weber analiz temelini üretimle ilgili ekonomik çözümlemelerden, dağıtımaya kaydırır ve sosyal sınıf kavramı ile bireyin farklı sınıfsal konumlarına işaret eder.

gibi ekonomik kültürel ve bürokratik/politik süreçlerle yapılandığını vurgular. Bu görüşe göre, konut alanındaki bölünme sınıf oluşumuna ve politik mücadeleye zemin oluşturur.

Konut sahibi olmanın tartışma götürmez üstünlükleri vardır. Konut sahibi kiracı ile karşılaştırıldığında gerek yaşam tarzı gerekse yaşam şansı açısından daha farklı bir konumdadır. Ancak bu farklılık ne Marksist ne de Weberyen anlamda konut sahipliğinin sınıf formasyonunu tanımlamasına temel oluşturmaz. Zaten ‘konut sınıfı’ temelli yaklaşıma getirilen en önemli eleştirilerden birisi de aynı konut tipinde oturanların hepsinin yine aynı sınıfa dahil olamayacağıdır.

Kavram, farklı eleştirilere ve tartışmalara yol açmış, değiştirilmeye çalışılmışsa da, toplumsal tabakalaşmada konutu temel alanlar tarafından bile “sınıf” terimi muğlak olarak algılanmıştır. Marksist yaklaşım, kavramı, konut dağılımındaki toplumsal eşitsizliği ve adaletsizliği kapitalist üretim tarzından kaynaklı sınıfsal bölünme devamında algılayarak reddetmiştir.

Bölüşüm sürecindeki eşitsizliği kuramsallaştırma çabaları, dikkatleri konut gibi kaynakların dağılımı ve ulaşılabilirliğine çekmektedir. Yukarıda tartışılan mekan ve toplumsal ilişkiler arası diyalektik ilişki tartışmasında olduğu gibi sorun, bölüşüm ve erişilebilirliği, emeğin iş bölümünü yansıttığı mı yoksa yoksa desteklediği mi sorusunda düğümlenmektedir.

Saunders, bu tartışmaların devamında, “konut sınıfı” kavramı yerine “konut mülkiyeti sınıfları” kavramını önermiştir. Saunders’a göre mülk sahibinin oturduğu konutun gerek kullanım gerekse gizil değişim değeri vardır ve eğer konut sahipliği servet birikimi kaynaklarına ulaşılabilirliği sağlıyorsa, Weber’ in tanımladığı “mülk sınıfı” (property classes) anlamında bir oluşuma zemin oluşturur.

Saunders buradan yola çıkarak konut sahipliğinin kiracılar için olanaksız olan servet birikimine ulaşımı nasıl sağladığını kanıtlamaya çalışır. Tartışmasının can alıcı noktası konut mülkiyetinin kendi içinde servet birikimini sağladığı savıdır. Ancak, konut sahibi, mülkiyet hakkının kendine özgü özelliklerinden dolayı kapitalist olarak değerlendirilmemelidir. Konut sahibi, kişisel mülk elde etme (appropriation) hakkı ve kişisel birikim (accumulation) hakkı olmak üzere iki çeşit mülkiyet hakkına sahiptir. Yani mülk sahibinin oturduğu hem kullanım hem de birikim olmak üzere ikili bir işleve sahiptir.

Saunders daha sonra getirdiği öz eleştirisinde ise, Weberyen tabakalaşma kuramını temel alan önerilerini gözden geçirerek, Weberyen yaklaşımın konut kuramına getirdiği tek katkının mülk sahibi ve kiracı arasındaki politik çatışmanın nesnel farklılıklara dayandığı ve yanlış bilinç konusu olarak değerlendirilip geçilemeyeceği vurgusu olduğunu söyler. Marksist analizin devamında bu genişletme vurgusunu iki kuramsal kopuşla tanımlar: Konut sahipliğinin Marksist sınıf analizine katılması ve ekonomik sınıf kategorileri

ile politik eylem arası gerekli örtüşmeme (non-correspondence) durumunun kabul edilmesi. Böylece Saunders, mülkiyet grupları arasındaki politik bölünmeyi benimser, ancak bunun politik mücadele içinde kurulduğu vurgusunu getirir.

Pratt'e göre bu yerel mülkiyet piyasası üzerine yapılan bütün bu tartışmaların önemi bu piyasa üzerinde gerçekleşen dağılım ve eşitsizliklerine dikkat çekmesi ve bu piyasanın reel gelirden ayrı değerlendirilmesindedir.

Pek çok hane halkı için konut mülkiyeti tüm yaşamlarının en önemli yatırımını oluşturmaktadır. Konutun toplum açısından taşıdığı karmaşık anlam, konutu dolaylı ya da doğrudan yaşam mücadelesinin merkezine yerleştirmektedir. Tekeli (1992:3), konutun bu karmaşık işlevlerini şöyle özetlemektedir:

Konut tek başına a) bir barınak olması, b) üretilen bir meta olması, c) bir tüketim malı olması, d) toplumda kişiler ve aileler için gelecek için bir güvence olması, e) toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmesinin bir aracı olması, f) emeğin yeniden üretildiği yer olması, g) gerek enflasyonun karşısında paranın değerini korumayı ve yeni oluşan kentsel rantlara el koyabilmeyi sağlayan bir yatırım aracı olması gibi işlevleri ile ortaya çıkacaktır.

Bir kentsel çevrenin parçası olarak algılandığında ise h) bir kültürel yapıntı (artifact) olarak o çevre ile iletişim içinde bulunmak, k) bir yaşam çerçevesinin ya da kalitesinin oluşturulmasında yapı taşı olmak, eğer bir ekonomik sektör olarak düşünülürse yüksek geri ve ileri bağlantısıyla l) bir ekonominin canlandırılmasının, bunalımdan çıkarılmasının ve istihdam yaratılmasının aracı olmak gibi değişik işlevlere sahiptir.

Burada konut sahipliğinin kent yoksulu için en pratik işlevleri şöyle sıralanabilir (Ersoy 1994:59)

- Kira olarak ödenecek paranın başka tüketim alanlarına kaydırılması,
- Gecekondulara yapılan eklemelerden doğrudan ya da dolaylı olarak ek gelir sağlanması,
- Gecekondu bölgelerinin kentin imarlı kesimi içine alınmasından kaynaklı bu bölgelerdeki kentsel toprağın değişim değerinin artarak, oturan konutların spekülâtif amaçlı olarak değerlendirilmesi. Ayrıca konut, işsiz ve güvencesiz işlerde çalışanlar, için hem kendileri hem de çocukları açısından önemli bir sosyal güvence kaynağıdır. Konut sürecinin sahip olduğu 'esneklik' özelliği bütün bunları kent yoksulları için olabilir kılmaktadır.

Mekanın esnek özelliğini Turan (1984:92) "yer yapımı" (place-making) kavramı altında tartışmaktadır. Buna göre "yer yapımı" konut yapım sürecinde gerçekleştirilen birbiri ile ilgili aktiviteler bütünü olarak tanımlanmakta ve bir toplumun üretim tarzının sosyal, kültürel, politik ve fiziksel öğelerini barındıran ekonomik bir sürecin anlatımı olmaktadır; ve bu süreçte Turan "mekanın esnekliği" kavramını vurgulamaktadır. Mekansal esneklik, yapısal

parçaların bütün olarak düzenini sürdürürken, mekanın yeniden düzenleme, örgütlenme ve genişleme olanağı sağlayabilmesidir. Gecekonunun yapımından hemen sonraki hali bitmiş yapının sadece küçük bir parçasıdır ve yapısal düzenle sınırlandırılmamış büyük bir esnekliğe sahiptir. Bu da kent yoksullarının yaşam mücadelelerini kolaylaştıran bir etki yaratmaktadır. İnşa sürecinde başlangıçtaki kısıtlamalar ne olursa olsun konut zaman içinde sahibi zorlukları yaşadıkça ve yeni imkanları gördükçe dönüşecek ve radikal bir şekilde değişecektir. Bu, sürecin kendiliğindenliği ve gecekondu yapımının esnekliğinin sınırları ile ilgilidir.

Kent yoksullarının yaşam alanlarında gereksinimler ve ekonomik olanaklar doğrultusunda gerçekleşen, zamana yayılmış bir mekan üretimi, mekansal esneklik ile yaşam stratejisi arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Gecekondu alanlarında doğrudan mekana yönelik bu tarz müdahaleler kent yoksullarının en somut stratejileridir. Bir dış mekan olan bahçenin ev içi tüketime yönelik olarak kullanılabilmesi, ışık olarak kullanmak amacıyla ekleme yapabilme olanağı, evden ayrılacak ekonomik olanaklara sahip olmayan yeni evli çiftlerin, ailelerinin yanında yaşamalarına olanak sunacak biçimde mekansal düzenleme yapabilmesi...vb. en sık rastlanılan örneklerdir.

6.2. TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Ülkemizde gecekondu üzerine yapılan çalışmalar genel olarak kır-kent ayrımı üzerinden şekillenmiş kente göç üzerinde yoğunlaşmıştır. 1940'lerden başlayarak günümüze kadar ki süreç içinde gecekondu hem biçim hem de içerik açısından dönüşüme uğramıştır. Günümüzde gecekondu, kırdan kente gelen kent yoksullarından çok kentli kent yoksullarının konut alanları olarak belirlemektedir. Mekansal anlamda hem bu tür dönüşümleri hem de süreklilikleri yakalamak açısından yapılan çalışmalara göz atmak yararlı olacaktır.

6.2.1. Konut Mülkiyeti

1955'de konut sahipliği oranı % 36.6 iken, 1960'da % 42'ye, 1965'de % 45.9'a, 1970'de % 47'ye yükselmiştir. Keleş'(1993, 302) e göre bu oranın 1975'de % 50'yi geçmiş olduğu, 1990'da ise %60'ı bulduğu varsayılabilir. Yine de farklı örneklerde farklı oranlardan bahsedilebilir. Karpat'ın 1968 yılındaki çalışmasında konut sahipliği oranı % 84'tür. Şenyapılı'nın 1978'deki çalışmasında konut sahipliği oranı % 49 'dur. Şenyapılı'nın İstanbul ve Ankara'da 1981'de yaptığı incelemesinde ise ev sahipliği oranı, sırasıyla % 46 ve % 70 olarak bulunmuştur. DPT'nin (Alpar, Yener: 1991) araştırmasına göre ise ev sahipliği oranı Ankara'da % 54.15 ve İstanbul'da % 48.52 olarak çıkmıştır. Konut sahipliği oranı, hemen hemen her çalışmada görüldüğü üzere kentte kalış artışına bağlı olarak artmaktadır. DPT tarafından yapılan çalışmaya göre kentte kalış süresi ile oturlan konuta sahip olma oranı arasında doğrusal bir ilişki gözlenmektedir. Bir yıldır kentte oturanlarda % 4'e kadar inen oran, 30 yıldan fazla kentte olanlarda % 70'e çıkabilmektedir. Kartal'ın (1978)

bulgularına göre de, konut sahipliği, kentte kalış süresine göre, % 77 ile % 96 arasında değişmektedir. Ersoy (1985:159) ise bu iki değişken arasındaki ilişki incelenirken başka etmenlerin de göz ardı edilmemesini, örneğin ekonominin genişleme döneminde kente göçenlerde konut sahibi olma süresi ve olasılığının arttığını ileri sürmektedir.

6.2.2. Konutun Fiziksel Özellikleri

Konutlarda kat yüksekliği şehirlere göre farklılık göstermektedir. Genel olarak Ankara'daki gecekondularda tek katlı konut oranı diğer illere göre yüksektir. Diğer taraftan İstanbul ve İzmir'de 2-3 katlı yapılaşmalar tek katlı binaların yerini almaktadır. da oransal olarak önem kazandığı görülmektedir. DPT araştırmasına göre (Alpar, Yener: 1991), İstanbul ve İzmir'de tek katlı konut oranı % 51 ve % 59 olarak bulunmuştur. Bu oran Ankara içinse % 76.69'dur. Ersoy (1994) bu oranın her il özelinde zaman içinde gittikçe düştüğüne dikkat çekmektedir. Örneğin, Yetman'ın İstanbul Kağıthane araştırmasına göre, tek katlı konut oranı, aynı alanda, 1966'da % 57.5 iken 1971'de % 15.4'e düşmüştür .

6.2.3. Mekansal Hareketlilik

Kentte yaşayanların kent içindeki hareketliliği, hem kentle bütünleşme açısından belirlenecek yaşamsal stratejiler açısından önemli bir göstergedir. Bu konuda, yapılan çalışmalarda en sık rastlanan ölçüt taşınma sayısıdır. Şenyapılı'nın (1981) çalışmasında, gecekondulu alanlarında nüfusun % 29'unun iki kez, % 56'sının ise bir kez semt değiştirdiği gözlenmektedir. DPT (1991) araştırmasına göre ise, incelenen üç kentte, görüşülen kişilerin yaklaşık %40'ı başka bir mahalleden geldiklerini belirtmektedirler. Kartal'ın (1978) çalışmasında ise kentte kalış süresi arttıkça, düşük gelirli konut alanlarından (gecekondulu) görece daha iyi mahallelere geçiş gözlenmektedir.

Ersoy (1994)'un araştırmasına göre, kentte kalış süresi uzadıkça düşük gelirli konut alanlarında oturan oranı düşmektedir. Konut hareketliliğinin en yoğun olduğu dönem kente göçten sonraki ilk yıllar olmaktadır. Kentte barınacak bir yer bulduktan ve bir işe yerleştikten sonra amaç daha iyi bir konuta geçiş yapmak olmaktadır. Sosyal ve mekansal olarak kent dokusunun öğrenilmesi bu yöndeki tasarıların gerçekleştirilmesi ihtimalini artırır. Genel olarak, bu devingenlik, imarlı ve/veya alt yapı sorunları çözülmüş bir konut alanında temel yapı gereksinimleri karşılanmış bir eve taşınmaya veya bir konut sahibi oluncaya dek sürmektedir (Ersoy, 1994).

6.3. ALAN ÇALIŞMASI

6.3.1. Konut Mülkiyet İlişkileri

Çalışmanın bu bölümünde, alan çalışmasında toplanan veriler ışığında, konut mülkiyeti ve buna bağlı ilişkilerin kentsel yoksulluğun şekillenmesinde ne derece belirleyici olduğu ve mülkiyetin nasıl bir stratejiye dönüştüğü sorularına yanıt aranmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda mülkiyet durumunun farklı ölçütlerle ilişkisine bakılmıştır. Mülkiyet durumunun ne kadar belirleyici ve ne kadar belirlenen bir ölçüt olduğu çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, pek çok hane halkı için konut mülkiyeti tüm yaşamlarının en önemli yatırımını oluşturmakta, dolayısıyla kente gelenler ve kentte yaşayanlar için konut sahipliği birincil amaç durumuna gelmektedir. Kent yoksullarının geçim stratejilerinde hem doğrudan gelir kaynağı olabilmesi, hem de aile bütçesi üzerinden kira harcaması yükünü kaldırması açısından konut mülkiyeti büyük önem taşımaktadır. Şimdiye kadar yapılan pek çok çalışmada gözlemlendiği üzere ev sahipliği oranı gecekondan alanlarında genel olarak yüksek çıkmaktadır.

Tablo 6.1 Konut Mülkiyet Durumu

	Sayı	Yüzde	Geçer Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kira	70	23.3	23.3	23.3
Ev Sahibi	180	60.0	60.0	83.3
Akraba	48	16.0	16.0	99.3
Diğer	2	.7	.7	100.0
Toplam	300	100.0	100.0	
Toplam	300	100.0		

Bizim örneklemimizde de ev sahipliği oranı % 60 iken, kiracılık oranı % 23.3'tür; akrabalarına ait konutta oturanlar ise % 16'lık bir kesimi oluşturmaktadır. Akraba mülkiyetine ait konutta oturanların kira ödemediği düşünülürse, kira ödememenin oldukça belirgin bir geçim stratejisi olarak öne çıktığını söyleyebiliriz. Örneklemimizde "diğer" kategorisini oluşturan 2 hane ise apartmanlarının kapıcı dairelerinde oturmakta ve kira ödememektedir. Konut mülkiyetine ilişkin olarak kuramsal bölümde yapılan tartışmalar hatırlanacak olursa bu başlığı farklı bağlamlarda ele almak anlamlı olabilir.

Tablo 6.2 Kişi başı gelire göre konut mülkiyet durumu

Kişi Başına Aylık Gelir	Konut Mülkiyet Durumu				Toplam
	Kira	Ev Sahibi	Akraba	Diğer	
Kişi Başına Geliri 15 Milyondan Az Olanlar	28 31.5 % 40.6 %	46 51.7 % 25.6 %	15 16.9 % 31.3 %	***	89 100.0 % 29.8 %
Kişi Başına Geliri 15-40 Milyon Arası Olanlar	36 22.1 % 52.2 %	101 62.0 % 56.1 %	24 14.7 % 50.0 %	2 1.2 100.0 %	163 100.0 % 54.5 %
Kişi Başına Geliri 40 Milyondan Fazla Olanlar	5 10.6 % 7.2 %	33 70.2 % 18.3 %	9 19.1 % 18.8 %	***	47 100.0 % 15.7 %
Toplam	23.1 %	60.2 %	16.1 %	.7 %	100.0 %

Kişi başına gelir gruplamasına⁴⁰ göre konut mülkiyetine baktığımızda, kişi başına geliri 15 milyonun altında olan hanelerde kiracılık oranı % 31.5 iken ev sahipliği oranı % 51.7'dir. Kişi başına düşen gelir arttıkça hanelerin ev sahipliği oranı artmakta, kiracı oranı ise azalmaktadır. Örneklemimizde en üst gelir grubunu oluşturan 40 milyonun üstünde kişi başı geliri olan hanelerde, kiracılık oranı % 10.6 iken ev sahipliği oranı % 70.2'ye yükselmektedir. Bu kategoride akrabalarına ait konutta yaşayan hane sayısı ise % 19.1'dir. Diğer bir anlatımla, gelir düzeyinin artışına koşut olarak konut sahibi olma olasılığı da artmaktadır. Konut sahipliği bu anlamda bir yandan bir birikim aracı olurken diğer yandan da geçinme stratejileri arasında önemli bir araç olarak yer almaktadır.

Tablo 6.3 Toplam Gelire Göre Konut Mülkiyet Durumu

Aylık Toplam Gelir	Konut Mülkiyet Durumu				Toplam
	Kira	Ev Sahibi	Akraba	Diğer	
Aylık Geliri 50 Milyondan Az Olanlar	8 21.6 % 11.6 %	18 48.6 % 10.0 %	11 29.7 % 22.9 %	***	37 100.0 % 12.4 %
Aylık Geliri 50-100 Milyon Arası Olanlar	37 26.4 % 53.6 %	84 60.0 % 46.7 %	18 12.9 % 37.5 %	1 .7 50.0 %	140 100.0 % 46.8 %
Aylık Geliri 100-150 Milyon Arası Olanlar	15 21.4 % 21.7 %	43 61.4 % 23.9 %	11 15.7 % 22.9 %	1 1.4 % 50.0 %	70 100.0 % 23.4 %
Aylık Geliri 150 Milyondan Fazla Olanlar	9 17.3 % 13.0 %	35 67.3 % 19.5 %	8 15.3 % 16.6 %	***	52 100.0 % 17.4 %

⁴⁰ Kişi başına gelir gruplaması hanenin toplam gelirinin , kiracı ise kira gideri çıkartılarak, hanedeki toplam kişi sayısına bölünmesiyle bulunmuş ve üç gruba ayrıştırılmıştır.

Aynı karşılaştırmayı hanenin toplam geliri üzerinden yaptığımızda da benzer bir eğilimle karşılaşılmaktadır. Gelir arttıkça ev sahipliği oranı da artmaktadır. Ailenin toplam geliri arttıkça akraba mülkiyetinde yaşayan ailelerin de sayısı azalmaktadır.

Konut mülkiyeti hane reislerinin yaptıkları işe göre de farklılık göstermektedir. Kirada oturan hanelerin en büyük kesimini ücretli-maaşlı olarak çalışan aileler oluşturmaktadır; düzenli bir gelire sahip olmalarına karşılık alınan ücretlerin düşüklüğü bu kesimin konut sahibi olma olasılığını azaltmaktadır. Nitekim, bu grupta ev sahipliği oranı en düşük değeri (% 50.4) taşımaktadır. Ev sahipliği, sırasıyla hane reisinin emekli olduğu ailelerde (% 87.5) ve hane reisinin kendi işinde çalıştığı (küçük esnaf) ailelerde (% 63.2) en yüksek orana sahiptir. Emekli oluncaya kadar yapılan birikimler çoğu kez öncelikle konut sahibi olmak için harcanmaktadır. Küçük esnafın da ekonomik durumunun görece düzeldiği durumlarda, ilk yapılan yatırım konut için olmaktadır. Bu bakımdan, anılan kesimlerde konut sahipliği yüksek çıkmaktadır. Ev sahipliği oranının yaklaşık olarak aynı olduğu (% 58), enformal-kendi işinde çalışan hane reisi ile işsiz hane reisinin olduğu hanelerde ise akraba mülkiyetinde oturma oranı sırasıyla % 27.9 ve % 16.7 ile en yüksek değerleri taşımaktadır.

Tablo 6.4 Çalışma Durumuna Göre Konut Mülkiyeti

Çalışma Durumu	Konut Mülkiyeti				Toplam
	Kira	Ev Sahibi	Akraba	Diğer	
<i>Ücretli – Maaşlı</i>	44	68	21	2	135
	32.6 %	50.4 %	15.6 %	1.5 %	100.0 %
	62.9 %	37.8 %	43.8 %	100.0 %	45.0 %
<i>Kendi İşi – Küçük Esnaf</i>	8	24	6		38
	21.1 %	63.2 %	15.8 %	***	100.0 %
	11.4 %	13.3 %	12.5 %		12.7 %
<i>Kendi İşi – Enformal</i>	6	25	12		43
	14.0 %	58.1 %	27.9 %	***	100.0 %
	8.6 %	13.9 %	25.0 %		14.3 %
<i>Emekli</i>	3	42	3		48
	6.3 %	87.5 %	6.3 %	***	100.0 %
	4.3 %	23.3 %	6.3 %		16.0 %
<i>İşsiz</i>	9	21	6		36
	25.0 %	58.3 %	16.7 %	***	100.0 %
	12.9 %	11.7 %	12.5 %		12.0 %

Ankara dışından gelen görüşmecilerin kentte kalış süresine göre konut mülkiyeti durumuna baktığımızda, beklenileceği üzere kentte kalış süresi arttıkça ev sahipliği oranı da artış göstermektedir. Kiracılık oranı ise kente yeni gelenlerde yüksek çıkmakta, kalış süresi yaklaşık olarak 10 yılı geçenlerde ise düşüş göstermektedir.

Tablo 6.5 Ankara'da Kalış Süresine Göre Konut Mülkiyeti

Konut Mülkiyet Durumu	Kente Kalış Süresi										Toplam
	1-5 Yıl	6-10 Yıl	11-15 Yıl	16-20 Yıl	21-25 Yıl	26-30 Yıl	31-35 Yıl	36-40 Yıl	41-45 Yıl	46 ve üstü	
Kira	11 18,6% 68,8% 4,2%	15 25,4% 55,6% 5,7%	11 18,6% 37,9% 4,2	7 11,9% 20,6% 2,7%	8 13,6% 16,0% 3,1%	3 5,1% 7,1% 1,1%	3 5,1% 8,8% 1,1%	***	***	1 1,7% 50,0% 4%	59 100,0% 22,6% 22,6%
Ev Sahibi	4 2,4% 25,0% 1,5%	10 6,1% 37,0% 3,8%	13 7,9% 44,8% 5,0%	22 13,3% 64,7% 8,4%	32 19,4% 64,0% 12,3%	31 18,8% 73,8% 11,9%	28 17,0% 82,4% 10,7%	20 12,1% 90,9% 7,7%	4 2,4% 80,0% 1,5%	1 6,0% 50,0% 4,0%	165 100,0% 63,2% 63,2%
Akraba	1 2,9% 6,3% 4,0%	1 2,9% 3,7% 4,0%	4 11,4% 13,8% 1,5%	5 14,3% 14,7% 1,9%	10 28,6% 20,0% 3,8%	8 22,9% 19,0% 3,1%	3 8,6% 8,8% 1,1%	2 5,7% 9,1% 8,0%	1 2,9% 20,0% 4,0%	***	35 100,0% 13,4% 13,4%
Diğer	***	1 50,0% 3,7% 4,0%	1 50,0% 3,4% 4%	***	***	***	***	***	***	***	2 100,0% 8,0% 8,0%

1970 -1980 yıllarında kente gelen ailelerde ev sahipliği oranı yüksektir. Ev sahiplerinin, konutlarını ne zaman edindikleri sorusuna verdikleri yanıtlar da bu yıllarda yoğunlaşmaktadır. 1976-1985 döneminde konut sahibi olanlar % 37.2'lik bir kesimi oluştururken bunu % 35 oranı ile 1986-1995 dönemi takip etmektedir.

Tablo 6.6 Konut Edinme Tarihi

	1930-1965	1966-1975	1976-1985	1986-1995	1996-1999
Sayı	4	21	67	63	25
Yüzde	2.2	11.7	37.2	35.0	13.9

Şu anda ev sahibi olan hanelerin Ankara'ya ilk geldiklerinde oturdukları konut tipine bakıldığında % 74.6'sı gecekonduda % 11.9'u ise apartmanda olmak üzere % 86.5 kiracı olarak ev bulmakta, kentte kalış süresi arttıkça konut sahibi olmaya başlamaktadırlar. Genelde kent yoksulları konutunu daha önce belirtildiği üzere mekanın esnekliğinin elverdiği şekilde kendisi yapmaktadır. Örneklemimizdeki ev sahibi hanelerden % 50.6'sı konutunu kendisi yapmış, % 38.9'u ise satın almıştır. % 8.3'üne ailesinden kalırken, geriye kalan % 2.2'lik kesim ise yaptırmıştır. Çalışma durumuna baktığımızda da sırasıyla emeklilerin % 61.9'u, işsizlerin % 52.4'ü, ücretli-maaşlıların % 51.5'i, küçük esnafın % 41.7'si ve enformal kendi işinde çalışanların % 36'sı konutunu kendisi yapmıştır.

Tablo 6.7 Göç Yılına Göre Konut Edinme Biçimi

Konut Edinme Biçimi	1990-99	1980-89	1970-79	1960-69	1960 Öncesi	Toplam
Kendi Yaptı	4 4.5 % 28.6 %	14 15.7 % 40.0 %	35 39.3 % 55.6 %	32 36.0 % 66.7 %	4 4.5 % 80.0 %	89 100.0 % 53.9 %
Yaptırdı	***	1 25.0 % 2.9 %	1 25.0 % 1.6 %	2 50.0 % 4.2 %	***	4 100.0 % 2.4 %
Satın Aldı	9 14.1 % 64.3 %	17 26.6 % 48.6 %	25 39.1 % 39.7 %	12 18.8 % 25.0 %	1 1.6 % 20.0 %	64 100.0 % 38.8 %
Ailesinden Kaldı	1 12.5 % 7.1 %	3 37.5 % 8.6 %	2 25.0 % 3.2 %	2 25.0 % 4.2 %	***	8 100.0 % 4.8 %

Kiracılar için kentsel mekandaki birincil strateji, kirası düşük konut alanlarında ev bulmaktır. Örneklemimizde kira miktarları 6 - 50 milyon arasında değişmektedir. Kira miktarlarını onar milyonluk aralıklarla 5 grupta topladığımızda, % 14.3 hane 1-10 milyon, % 37.1 hane 11-20 milyon, % 28.6 hane 21-30 milyon, % 15.7 hane 31-40 milyon ve % 4.3 41-50 milyon arası kira ödemektedir. Bu rakamlar Ankara geneli konut piyasası kira miktarlarına göre oldukça düşüktür. Kiranın toplam gelire oranına baktığımızda, kiracıların % 71.'i gelirlerinin yüzde 10 ila yüzde 30'unu kiraya harcamaktadır. % 25'i ise

gelirlerinin yüzde 31 ila 50'sini, geriye kalan % 4 ise gelirinin yarısından fazlasını kiraya vermektedir.

Örnekleminizde ikinci konut sahibi 34 hane vardır (% 11.4). Bu konutların 10 tanesi gecekondur, 14 tanesi apartman dairesi ve 10 tanesi köy evidir. 9 hane ikinci konutundan gelir sağlarken, diğerlerinden 6 tanesinde hane halkının akrabası, 1 tanesinde hane halkının hemşehrisi oturmakta ve gelir sağlamamaktadır. 18 tanesinin ise kullanıcısı yoktur. İkinci konut sahipliği doğal olarak düşük bir orandadır ve kişi başına düşen gelire göre konut sahipliğine baktığımızda ikinci konutu olanlar 15-40 ve 40 milyonun üzerinde geliri olan hanelerdir.

Tablo 6.8 Mülkiyet Durumuna Göre Konut Edinme Girişimi

	Konut Edinme Girişimi	
	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>
<i>Kira</i>	12 19.0 %	51 81.0 %
<i>Ev Sahibi</i>	25 14.5 %	147 85.5 %
<i>Akrabalarına Ait</i>	12 25.5 %	35 74.5 %
<i>Toplam</i>	17.4 %	82.6 %

Tablo 6.9 Kişi Başına Gelire Göre Konut Edinme Girişimi

	Konut Edinme Girişimi	
	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>
<i>Kişi Başına Geliri Aylık 15 Milyondan Az Olanlar</i>	7 8.2 %	78 91.8 %
<i>Kişi Başına Geliri Aylık 15-40 Milyon Arası Olanlar</i>	29 19.1 %	123 80.9 %
<i>Kişi Başına Geliri Aylık 40 Milyondan Fazla Olanlar</i>	12 27.3 %	32 72.7 %

Tablo 6.10 Çalışma Durumuna Göre Konut Edinme Girişimi

Çalışma Durumu	Konut Edinme Girişimi	
	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>
<i>Ücretli - Maaşlı</i>	32 25.4 %	94 74.6 %
<i>Kendi İşi - Küçük Esnaf</i>	5 13.2 %	33 86.8 %
<i>Kendi İşi - Enformal</i>	3 7.1 %	39 92.9 %
<i>Emekli</i>	7 16.7 %	35 83.3 %
<i>İşsiz</i>	2 5.9 %	32 94.1 %

Örneklem grubunun % 17.4'ü (49 hane) konut edinme girişiminde bulunmuşken (Tablo 6.8) % 82.6'sının böyle bir girişimi yoktur. 49 hanenin konut edinme biçimi tabloda özetlenmektedir:

Tablo 6.11 Konut Edinme Girişim Biçimi

	<i>Arsa Satın Alıp Gecekondu Yapma/Yaptırma</i>	<i>Başka Bir Arsa Üzerinde Gecekondu Yapma/Yaptırma</i>	<i>Oturduğu Arsayı Müteahhite Verme</i>	<i>Mevcut Başka Bir Arsasını Müteahhite Verme</i>	<i>Toplu Konut Aracılığıyla Konut Edinme</i>	<i>Kooperatif Aracılığıyla Daire</i>	<i>Daire Satın Alma</i>	<i>Toplam</i>
<i>Sayı</i>	8	4	6	4	2	11	14	49
<i>Yüzde</i>	16.3	8.2	12.2	8.2	4.1	22.4	28.5	100.0

Konut edinme girişimi olan hanelerden 26 tanesi finansman kaynağı olarak aylık gelirini gösterirken 5 tanesi gayrimenkul satışından edindiği kaynağı, 4 tanesi de emekli ikramiyesini belirtmektedir. 1 hane ise borç alarak konut edinme girişiminde bulunmaktadır. Deneklerin 38'i edinecekleri konutta oturma amacında olduğunu belirtirken, 7 tanesi yakınlarına konut sağlamayı hedeflemekte, 4 tanesi ise yatırım amacıyla konut sahibi olmak istemektedir. Bu soruya verilen cevaplar aslında konutun kent yoksulları açısından anlamını da özetlemektedir.

Konut mülkiyet durumuna göre ev içi dayanıklı tüketim mal sahipliğine baktığımızda, genelde elektrik süpürgesi, renkli TV, buzdolabı, otomatik çamaşır makinesi sahipliği yaygın olsa da bu oran kiracılarda ev sahiplerine göre daha düşüktür. Video ve bulaşık makinesi sahipliği oranı her iki grupta da düşük olmakla beraber diğerlerinde olduğu gibi kiracılarda daha da düşüktür. Akraba mülkiyetinde oturanlar ise her değerlendirmede ev sahibi ile kiracı arasında yer almaktadır.

Konut sahibi olma durumunun, hane halkı için belli bir birikimi sağladığı kesindir. Ancak daha önce de tartışıldığı üzere, mülkiyet ilişkileri hanede çalışanların emek piyasasındaki konumunun devamında mı kurulur yoksa konut sahipliği başka bir konum mu tanımlar sorusunu yanıtlamak güçtür. Bu çalışmada gözlenen, konut sahipliğinin, hane reisinin çalışma durumu ve gelirle doğrudan ilişki içinde olduğudur. Ayrıca kültürel özellikler, geleneksel aile içi dayanışma ilişkileri (özellikle düzenli bir geliri olmayan ailelerde gözlemlendiği üzere) kent yoksullarının konut sorununa yönelik stratejilerine temel oluşturmaktadır.

6.3.2. Konutun Fiziksel Özellikleri

Bu başlık altında konutun fiziksel özellikleri ile yoksulluk arasında doğrudan bir ilişki varken, bu özellikler aynı zamanda nasıl bir stratejiye dönüşmektedir sorusu temel alınarak, konutların fiziksel özellikleri değerlendirilmiş ve ilgili ilişkilere bakılmıştır.

Pek çok çalışmada gözlemlendiği gibi, Ankara'daki gecekonducular genelde tek katlı yapısıyla İzmir ve İstanbul'dakilerden belirgin şekilde ayrılır. Bizim çalışmamızda da konutların % 75.4'ü tek katlıyken, % 20.1'i iki katlı, % 2.6'sı üç katlı ve % 1.9'u dört kat ve üstüdür. Bu evlerin oda sayısına bakıldığında (salon hariç) % 16.7 tek odalı evde, % 28.1 üç ve üstü odalı evde otururken hanelerin yaklaşık yarısı (% 55.2) iki odalı evlerde oturmaktadır. Doğal olarak ortalama oda başı kişi sayısı da yüksektir. Hanedeki her kişinin odasının olduğu ev oranı % 7.8 iken hanelerin yarısında (51.3) her odaya iki kişi ve % 26.8'inde ise üç kişi düşmektedir. Evlerin % 14.1'inde de her odada dört ya da daha fazla kişi kalmaktadır. Konut mülkiyetine göre oda yoğunluklarına baktığımızda, ev sahiplerinin kiracılara ve akraba mülkiyetinde oturanlara göre daha iyi koşullarda oldukları söylenebilir. Konut sahiplerinin, süreç içinde değişen ihtiyaçlarına göre mekanda düzenlemeler yapabilmeleri (oda bölme ya da oda ekleme vb.), başta da belirtildiği üzere kent yoksulları için en ayırt edici stratejidir. Mülk sahipliği, değişen ihtiyaçlara göre mekanda düzenleme yapmayı mümkün kılmaktadır.

Örneklelimizdeki konut sahiplerinin % 25.7'si bu imkanı kullanabilmiş ve mekanda dikey ve yatay düzenlemeler yapmıştır. Başta belirtilen gecekondu mekanlarının esnek özelliği konut yapım sürecinin ekonomik sınırlılıklara ve değişen ihtiyaçlara göre zamana yayılarak sürdürülmesini sağlar. 10 hane (% 5) sekizi tek kat, ikisi 2 kat olmak üzere konutuna yeni kat eklemiş; 32 hane de (% 15.8) oda eklemiştir. Bunlardan 11 hane 1 oda eklerken 17 hane 2, 4 hane de 3 ve daha üstü sayıda oda eklemiştir. Mutfak, tuvalet ya da banyo ekleyenlerin sayısı ise 10'dur. Konutuna eklemeler yapan bu ailelerden % 63'ü gerekçe olarak evin küçük olduğunu ve eksik birimlerin tamamlanmaya çalışıldığını söylerken % 37'si de ailenin genişlemesi nedeniyle ek yapıldığını belirtmiştir.

Konut içi düzenlemelerin yanı sıra evin bahçesinin olması da mekanın esnekliğini artırmakta, hane halkına farklı strateji imkanı sunabilmektedir. Görüştüğümüz hanelerin % 72.7'sinin bahçesi vardır. Bahçesi olan hanelerin % 68.5'i ev sahibidir. Geriye kalanların % 16.8'i kiracı ve % 14.7'si akraba mülkiyetinde oturanlardır. Dış mekan olarak tanımlanabilecek bahçe, doğrudan bir parasal gelir sağlamasa da ailelerin kendi tüketimine yönelik ekim yapmalarına ya da hayvan beslemelerine olanak sağlamaktadır.

Tablo 6.12 Konut Mülkiyetine Göre Bahçe Durumu

Konut Mülkiyet Durumu	Bahçe Durumu		Toplam
	Evet, var	Hayır, yok	
<i>Kira</i>	31 62.0 % 16.8 %	19 38.0 % 27.5 %	50 100.0 % 19.8 %
<i>Ev Sahibi</i>	126 80.8 % 68.5 %	30 19.2 % 43.5 %	156 100.0 % 61.7 %
<i>Akrabalarına Ait</i>	27 57.4 % 14.7 %	20 42.6 % 29.0 %	47 100.0 % 18.6 %
<i>Toplam</i>	184 72.7 % 100.0 %	69 27.3 % 100.0 %	253 100.0 % 100.0 %

Örnekleminizde bahçesine eklenti yapan hane sayısı 23 (% 9.3)'tür. Bu hanelerden 2 tanesi ahır, 8 tanesi kümes, 2 tanesi atölye-işlik, 5 tanesi dükkan ve 6 tanesi fırın eklemiştir. Halen 8 hane bahçesinde hayvan beslemekte, ancak bu yolla herhangi bir gelir elde etmediklerini belirtmektedirler. Bahçesinde küçük çapta da olsa ekim yapan hanelerin sayısı 45 (% 24.5)'tir. Bahçe kullanımı, genelde ailenin mutfak harcamalarını azaltma yönünde bir strateji olarak değerlendirilmesine rağmen ekim yapma maliyetinin aile bütçesine yük olmayacağı ölçekle sınırlı kalmaktadır. Bahçesi olmasına rağmen ekim yapmayan aileler, ekim yapma giderlerinin aile bütçesine olası katkıdan daha çok yük getirdiğini söylemektedirler. Dolayısıyla bahçe kullanımı sınırlı bir strateji olarak değerlendirilebilir.

Tablo 6.13 Ekim Yapma Başlangıç Tarihi

	1960-1970	1971-1980	1981-1990	1991-1999
<i>Sayı</i>	2	9	11	22

Hanelerin bahçelerinde ekim yapmaya başlama tarihleri 1980 sonrası ve özellikle 90'lı yıllarda yoğunlaşmaktadır. Sadece bir hane dışında aileler bahçeyi kendi kullanımları için ekmekte, belli bir gelir elde edememektedirler.

Kendi konutunda başka bir aileyle birlikte yaşayan konut sahibi hane sayısı 35 (% 17.4)'tir. İkinci ailenin sadece 1 tanesi kiracı olarak otururken diğerleri ev sahibinin akrabalarıdır. İki hanenin bir arada yaşadığı evlerde ortalama oda sayısı genele göre daha yüksek çıkmaktadır. Salon hariç 1 odalı evde oturanların oranı % 11.8, 2 odalı evde oturanların oranı % 35.3 ve üç ve üstü sayıda odası olan evde oturanların oranı % 52.9'dur. Konut yapım sürecine baktığımızda ekleme yapanların oranı yine genele göre yüksektir. Özellikle oda ekleme (% 22.9) bu hanelerin evlenen çocuklarının konut sorununa getirdikleri en belirgin çözümlerden biridir. Görüştüğümüz ev sahibi hanelerden halen konutuna eklemeler yapmayı düşünen 30 (% 14.8) hane vardır.

Buradan da çıkartılabileceği gibi örneklemimizdeki hanelerin pek çoğunun (% 61.7) halen oturmakta olduğu konuta dair değişik sorunları vardır. Hanelerin konutlarına ilişkin olarak en çok şikayet ettikleri konu konutun ve yakın çevresinin fiziki sorunlarıdır. Konutun küçük olması, ısınmaması, rutubetli olması, yolların düzgün olmaması, çevre düzenlemesinin olmaması...vb. Belirtilen diğer şikayetler: tapu-imar sorunları, gecekondü yıkımından kaynaklı sorunlar; konutun erişilebilirlik sorunları ve ekonomik sorunların devamında konuta dair iyileştirmelerin yapılamaması gibi sorunlardır.

Tablo 6.14 Konuta İlişkin Sorunlar

	Konuta İlişkin Sorunlar	
	Evet	Hayır
Konutun ve Yakın Çevresinin Fiziki Sorunları	156 84.3 %	29 15.7 %
Tapu-İmar-Gecekondü Yıkım Sorunları	38 20.5 %	147 79.5 %
Konutun Erişilebilirlik Sorunları	4 2.2 %	181 97.8 %
Ekonomik Sorunlar	5 2.7 %	180 97.3 %

Görüşüğümüz hanelerden %31.7'si (95 hane) kentsel servisleri ortak kullanmaktadır. Şu anda müstakil olarak kullanıp geçmişte ortak kullananların sayısı ise 72'dir (% 35.1). Genelde ortak olarak kullanılan kentsel servisler içme suyu ve elektriktir. Kentsel servislerin ortak kullanımı, gecekondü yapım sürecinde kentsel servislerin maliyetinin düşürölerek edinilmesi şeklinde beliren ortak bir stratejidir.

Tablo 6.15 Ortak Kullanılan Servis Türü

	İçme Suyu	Elektrik	Kanalizasyon	İçme Suyu ve Elektrik	İçme Suyu ve Kanalizasyon	Elektrik ve Kanalizasyon	İçme Suyu, Elektrik, Kanalizasyon	Toplam
Sayı	16	4	10	22	5	1	37	95
Yüzde	16.8	4.2	10.5	23.2	5.3	1.1	38.9	100.0

Hanelerin büyük bir çoğunluğu kentsel servislerden memnun değildir. Kentsel servislerden herhangi bir şikayeti olmayanların sayısı 97 (% 32.3)'tür. Görüşmecilerin % 67.7'si, başta altyapı hizmetlerinin yetersizliği olmak üzere çevre sağlığına ve kentsel sosyal servislere dair sorunlarını dile getirmektedirler.

Tablo 6.16 Kentsel Servislerden Hoşnutluk

	Sorunlu	Sorunsuz
Altyapı Hizmetleri	165 81.3 %	38 18.7 %
Çevre sağlığı	122 60.1 %	81 39.9 %
Sosyal servisler	55 27.1 %	148 72.9 %

Çalışmanın yapıldığı beş mahalleye (Hüseyingazi, Mamak; İncirli, Keçiören; Fatih; Şentepe, Yenimahalle; Hıdırlıktepe, Altındağ) ayrı ayrı baktığımızda kentsel servislerden en çok şikayetçi olan mahalle Hıdırlıktepe'dir. (% 79.2) En az sorunlu mahalle ise Şentepe'dir (% 38.6).

6.3.3. Mekansal Hareketlilik

Hanelerin sosyo-ekonomik hareketliliği ile birlikte değerlendirilebilecek olan mekansal hareketlilik, kent yoksulları açısından hem mülkiyet yapısındaki dönüşüme hem de mahalle ve konut niteliğindeki değişime göre mekansal strateji anlamı taşımaktadır.

Araştırma verilerine göre, konut ve mahalle hareketliliği oranı oldukça yüksektir. Görüştüğümüz hanelerin % 37.3'ü hiç konut değiştirmemişken, % 62.3'ü en az bir kere konut değiştirmiştir. Şu an kiracı olanların son konutunda oturma süresi de kısa dönemlerde yoğunlaşmaktadır. 1-3 yıldır aynı evde oturanların oranı % 67.1'dir. 4-6 yıldır oturanların oranı da % 22.9 iken 7 ve üstü yıldır aynı evde oturanların oranı % 10'a düşmektedir.

Konut hareketliliği gösteren ailelerden Ankara'ya geldiğinden/doğduğundan beri bir kez konut değiştiren hane sayısı 53 (% 28.3) iken iki kez taşınanların sayısı 57 (% 30.5)'dir. Üçüncü konuttan sonra taşınanların oranı düşmektedir. Üç kez taşınan hane sayısı 28 (% 15), dört kez taşınan hane sayısı 19 (% 10.2), daha fazla sayıda konut değiştirmiş hane sayısı ise 30 (% 16)'dur. Buradan çıkışla örneklemimizde konut hareketliliğinin yüksek olduğu söylenilebilir. Genel olarak hanelerin değiştirdiği konut tipine ve mülkiyet şekline bakacak olursak Ankara'da oturan ilk konut gecekondur ve kiradır. Konut değiştirildikçe (kentte kalış süresi arttıkça) konut tipi gecekondur olarak kalsa da mülkiyet şekli kiracılıktan ev sahipliğine doğru artış göstermektedir.

Tablo 6.17 Konut Tipi ve Mülkiyetine Göre Değiştirilen Konut

Ankara'daki Konutun Durumu	Gecekondu -kira	Gecekondu -kendi mülkiyeti	Apartman- kira	Apartman kendi mülkiyeti	Gecekondu -akraba mülkiyeti	Apartman- akraba mülkiyeti	Lojman
1. konut	142 75.9 %	8 4.3 %	20 10.7 %	***	13 7 %	1 0.5 %	3 1.6 %
2. konut	104 77 %	18 13.3 %	11 8.1 %	1 0.7 %	***	***	1 0.7 %
3. konut	60 77.9 %	6 7.8 %	7 9.1 %	2 2.6 %	1 1.3 %	1 1.3 %	***
4. konut	25 49 %	21 41.2 %	1 2 %	3 5.9 %	1 2 %	***	***

Kişi başına düşen gelir gruplamasına göre hanelerin konut hareketliliğine baktığımızda, taşınma sayısının alt ve üst gruba göre orta grupta daha düşük olduğunu görüyoruz (Alt ve üstte % 65.2, orta grupta % 60.1). Hiç konut değiştirmeyen hanelerin % 55.4'ü ev sahibidir, % 31.3'ü ise akrabalarına ait konutlarda yaşamaktadırlar. Hiç konut değiştirmeyen hanelerin sadece %12.5'i kiracıdır.

Haneler, konut değiştirmelerine neden olarak büyük bir çoğunlukla ya ekonomik sıkıntılarını ya da kendi mülküne taşındığını belirtmektedir. Diğer nedenler ise sırasıyla; 1) konutun ve yakın çevresinin fiziki sorunları, 2) ailenin genişlemesi, akraba çevresine yakın olma isteği, 3) tapu-imar ya da gecekondu yıkım sorunları ve konutun erişilebilirlik sorunları ve yaşam çevresi ile uyumsuzluklardır.

Tablo 6.18 Konut Değiştirme Nedenleri

Sorunlar	Yüzde
Kendi mülkiyetine taşınma	36 %
Ekonomik nedenler	35.7 %
Konutun ve yakın çevresinin fiziki sorunları	15 %
Tapu-imar-gecekondu yıkım sorunları	2.3 %
Konutun erişilebilirlik sorunları	2 %
Akraba çevresine yakın olma	4.7 %
Geniş aile sorunları	5 %
Yaşam çevresi ile uyumsuzluk	2 %

Mülkiyet durumundaki değişimi görebilmek için her taşınmada bir önceki evinde gecekondu-kirada oturan hanelerin konut tipine ve mülkiyetine bakmak anlamlı olabilir. Ankara'ya ilk gecekondu-kirada oturanların ilk konut hareketinden sonra, % 82.6'sı yine gecekonduda kiracı olarak kalmıştır. % 11'i gecekonduda ev sahibi olmuştur. % 4.6 apartmanda kiracı olurken, % 0.9'u (bir hane) apartmanda daire edinmiş, yine 1 aile de lojmana taşınmıştır. Burada gecekondu-kirada oturanlardan ikinci kez taşınanların da % 80.9'u yine gecekondu-kiraya geçiş yapmış, % 7.4'ü gecekonduda kendi mülkiyetine taşınmıştır. % 7.4'ü apartmanda kiracı olurken, % 2.9'u apartmanda mülk

edinmiş, % 1.5'i de gecekonduda akraba mülkiyetine geçmiştir. Üçüncü taşınmada gecekondu-kirada oturanların dönüşümüne bakarsak, % 50'si gecekondu-kirada kalmıştır. % 42.9'u ise gecekonduda kendi evine taşınmıştır. % 2.4'ü (1 hane) apartmanda kiracı ve yine aynı oranda ev sahibi olmuştur. Yine bir hane gecekondudan akraba mülkiyetine geçmiştir.

Tablo 6.19 Gecekondu-Kira'da Oturan Hanelerin Konut Tipi ve Mülkiyet Değişimi

	Gecekondu ve Kira	Gecekondu ve Kendi Mülkiyeti	Apartman ve Kira	Apartman ve Kendi Mülkiyeti	Lojman	Gecekondu ve Akraba Mülkiyeti
1	90 82.6 %	12 11 %	5 4.6 %	1 0.9 %	1 0.9 %	***
2	55 80.9 %	5 7.4 %	5 7.4 %	2 2.9 %	***	1 1.5 %
3	21 50 %	18 42.9 %	1 2.4 %	1 2.49 %	***	1 2.4 %

1: Ankara'ya ilk geldiğinde gecekondu-kirada oturanların 1.nitel değişimde konut tipi ve mülkiyeti

2: İlk değiştirilen konutu gecekondu-kira olanlarda 2.nitel değişime neden olan konut tipi ve mülkiyet durumu

3: İkinci değiştirilen konutu gecekondu-kira olanlarda 3.nitel değişime neden olan konut tipi ve mülkiyet durumu

Görüldüğü üzere gecekondu-kirada oturanlar ya yine gecekonduda kiracı olarak kalmakta ya da yine gecekonduda ev sahibi olmaktadır. İki aile de gecekondu-kiradan akraba mülkiyetine geçiş yapmıştır. Konuta dair en güçlü strateji uygun bir şekilde mülk sahibi olma ya da konut giderlerini azaltma yönündedir.

Konut değiştiren hanelerin % 75.9'u yeni konutlarını eskisine göre daha iyi olarak nitelendirirken % 21.9'u daha kötü demekte, % 2.1'i ise fark yok demektedir. Daha kötü kalitedeki konuta taşınanların % 45.2'si ekonomik nedenlerden dolayı böyle bir geçiş yapmak zorunda kaldıklarını belirtmektedirler. % 33.3 oranında hane ise kendi mülkiyetine taşındığını, % 11.9'u konutun erişilebilirliğinin yüksek olduğunu, % 9.5 ise geniş aile sorunlarından kaynaklı olarak bir öncekine göre kötü durumda olan konutuna taşındığını söylemektedir. Kiranın yükselmesi, ailenin genişlemesi, iş değiştirme gibi nedenler haneleri daha kötü de olsa konut değiştirmeye zorlamaktadır. Mevcut konutunu öncekine göre daha iyi olarak değerlendiren hanelerin büyük bir bölümü ev sahibidir. Genelde ev sahipleri konutundan memnun görünmektedir (% 81.4). Kiracılar da ise daha iyi konuta geçen % 65.5'tir. % 30.9'u ise mevcut konutunu daha kötü bulmaktadır. Akraba mülkiyetindeki konutta oturanlar da benzer şekilde % 69.2 oranında son konutunu daha iyi olarak nitelerken, % 23.1'i daha kötü konutta oturduğunu belirtmiştir.

Tablo 6.20 Mülkiyet Durumuna Göre Mevcut Konutun Görelî Yapı Kalitesi

Konut Mülkiyeti Durumu	Evet, daha iyi	Hayır, daha kötü	Fark yok
<i>Kira</i>	36 65.5 %	17 30.9 %	2 3.6 %
<i>Ev Sahibi</i>	96 81.4 %	21 17.8 %	1 0.8 %
<i>Akrabalarına ait</i>	9 69.2 %	3 23.1 %	1 7.7 %
<i>Diğer</i>	1 100 %	***	***

Halen hanelerin % 37'si (111 hane) taşınmayı düşünmektedir ve ev değiştirmek istemelerinin en önemli nedeni konutun ve yakın çevresinin fiziki sorunlarıdır (% 58.2). İkinci neden ise yaşam mekanına ilişkin sosyal sorunlardır. (% 17.3) Haneleri taşınmaya zorlayan nedenler ise; kendi mülküne taşınma (% 8.2), ev sahibi ile yaşanan sorunlar (% 7), tapu-imar ve gecekondü yıkımından kaynaklı sorunlar (% 5.5) ve konutun erişilebilirlik sorunlarıdır (% 4.5).

Taşınma tasarısı olmayan hanelerin (139 hane, % 63) ise konut değiştirmeme nedenlerinin bir kısmı kendi istekleri doğrultusunda iken bir kısmı da zorunluluktan ve imkansızlıktan kaynaklanmaktadır. Bu hanelerden, ekonomik yetersizlikten dolayı taşınma tasarısı olmayanlar % 53.4'lük bir kesimi oluşturmaktadır. gösterilen ikinci neden ise konuttan ve yaşam mekanından hanelerin memnun olmasıdır. % 26.5 oranında haneler konutu ve çevresini bilinçli olarak değiştirmek istememektedirler. % 14.8 oranında hane ise kendi mülkiyetindeki konutta oturduğu için, % 2.6 da konutun erişilebilirliği yüksek olduğu için taşınmayı düşünmemektedir. (% 2.6 ise diğer kategorisini oluşturmaktadır)

Doğal olarak oturduğu konutun sorunları olduğunu söyleyen hanelerde taşınma tasarısı olanların oranı daha yüksektir (% 44.3). Konutun sorunu olmadığını söyleyen hanelerde taşınmayı düşünenlerin oranı ise % 25.2 çıkmaktadır.

Hanelerin mahalle hareketliliğine baktığımızda, örneklemimizde Ankara içinde mahalle değiştiren hanelerin sayısı 119 (% 62)'dur. Hiç mahalle değiştirmemiş olanların sayısı ise 73 (% 38) çıkmıştır. Üç mahalle değiştiren hane oranı ise % 24.4'tür. Tek mahalle değiştiren hane oranı da % 19.3'tür. 4 ve üzeri mahalle hareketliliği gösteren haneler de % 10.1'dir. Kendine bir şekilde konut alabilmiş ya da yaptırmış olan haneler konutun olduğu mahalleye geçmiştir.

Mahalle değiştirmelerde en büyük etmen insanların kendi mülkiyetinde olan konutlara taşınmasıdır. İkinci en önemli etmen ise ekonomik nedenlerdir. Ekonomik kısıtlamalar yüzünden, daha ucuz konuta geçmek ve dolayısıyla konutların daha ucuz olduğu mahallelere yönelmek bir yaşam stratejisi olarak belirmektedir. Akrafa ve hemşehri çevresine yakın olma isteğiyle mahalle

değiştirmek de geçerli olan bir başka nedendir. Aynı mahallede ev bulamama ve mahallenin fiziki sorunları da mahalle değiştirmeye iten nedenlerdir.

Tablo 6.21 Mahalle Değiştirme Nedenleri

	<i>Kendi Mülkiyetine Taşınma</i>	<i>Ekonomik Nedenler</i>	<i>Akraba- Hemşehri Çevresine Yakınlık</i>	<i>Erişilebilirlik Olanakları</i>	<i>Aynı Mahallede Ev Bulamama</i>	<i>Mahallenin Fiziki Sorunları</i>	<i>Mahallenin Politik Yapısı</i>	<i>Toplam</i>
<i>Sayı</i>	68	57	28	6	13	11	1	184
<i>Yüzde</i>	36.9	30.9	15.2	3.3	7.1	6.0	.5	100.0

6.3.4. Mahalle Ölçekli Yoğunlaşmalar

Çalışmamızda, homojen bir dağılım olmamakla birlikte beş mahallede anket yapılmıştır. Bunlar: Hüseyingazi, Mamak; İncirli, Keçiören; Fatih; Şentepe, Yenimahalle ve Hıdırlıktepe, Altındağ'dır.

Tablo 6.22 Anket Yapılan Mahalleler ve Anket Sayısı

	<i>Hüseyingazi, Mamak</i>	<i>İncirli, Keçiören</i>	<i>Fatih</i>	<i>Şentepe, Yenimahalle</i>	<i>Hıdırlıktepe, Altındağ</i>	<i>Toplam</i>
<i>Sayı</i>	167	1	27	57	48	300
<i>Yüzde</i>	55.7	.3	9.0	19.0	16.0	100.0

Anket yaptığımız mahallelerin hiçbirinde örgütlü bir birliktelik yoktur. Mahalle sorunları karşısında bir araya gelindiğini ve birlikte hareket edildiğini belirtenlerin oranı ise % 24.4'dür. Ortak sorunlar karşısında hanelerin toplanıp bir araya gelememelerine gösterdikleri sebepler içinde en öne çıkanları, kişilerin bireysel tavır sergilemesi (% 38) ve ortak hareketten çekinme ya da ilgisiz kalma durumlarıdır (% 28.6). Toplanmaya zaman olmadığı (% 15.1), sorunun olmadığı (% 7.8), çevre ile iletişimin olmadığı (% 7.3) ve toplantılara-insanlara olan güvensizlik (% 3.1) gösterilen diğer nedenlerdir. Genel olarak toplu olarak hareket etme alışkanlığı olmadığı gözlenmektedir.

Biraraya gelindiğinde ise en çok tartışılan konular, kentsel servis sorunları ve tapu, imar ve gecekondü sorunları olmaktadır. Kent yoksullarını bir araya getiren en önemli etmenin kentsel altyapı sorunları olduğu görülmektedir. Mahalle sorunları dışında en çok tartışılan konular sorusuna ise çoğunlukla tartışma yapılmıyor (% 53.8), siyaset-ülke sorunları (% 26.9) ya da geçim zorluğu, yardımlaşma (% 16.7) yanıtı verilmiştir.

Mahalle sorunlarını çözmek için en çok başvuru alan yer ise ya yalnızca muhtar (% 41.8), ya da hem muhtar hem de belediye (% 25)'dir. Doğrudan belediyeye başvuruların oranı ise % 16.1'dir. % 15.4 ise hiçbir yere başvurmamaktadır.

Çalışmanın yürütüldüğü 5 mahallede mekansal stratejilerin birbirlerine göre ne tür farklılıklar gösterdiği ve mahalle ölçeğinde mekanın kentsel yoksulluğun şekillenmesinde nasıl bir etkisi olduğu sorularına cevap aramak amacıyla değerlendirmeleri her mahalle özelinde ayrı olarak yapmak anlamlı olabilir.⁴¹

Mahallelere göre kişi başına düşen gelire baktığımızda, Hıdırlıktepe kişi başına gelirin 15 milyondan az olanların oranının en yüksek, 40 milyon üstü olanların ise en düşük olduğu mahalledir. Şentepe ise gelirin mahalle içi değerlendirilmesinde (gruplamamızda kendi içinde orta ve üst diyebileceğimiz) kişi başı gelirin 15-40 milyon ve 40 üstü olduğu hanelerin oranının en yüksek olduğu mahalledir. Görece gelirin yüksek olduğu ikinci mahalle ise Hüseyingazi'dir. Orta grubun en yüksek olduğu ikinci mahalle ise Fatih'tir.

Kişi başına gelirin mahallelerin kendi içindeki dağılımında 15-40 milyon ve 40 üstü aralıklarının en yüksek olduğu Şentepe mahallesinde kiracı olanların oranı da en yüksektir (% 35.1). Ev sahibi olan hane halklarının en yüksek oranı oluşturduğu mahalle ise Fatih'tir (% 70.4). İkinci olarak ise Hüseyingazi mahallesi ön plana çıkmaktadır (% 68.9). Hıdırlıktepe'de ise akrabalarına ait konutta oturanlar diğer mahallelere göre çok daha fazladır (% 31.3).

Tablo 6.23 Mahallelere Göre Konut Mülkiyet Durumu

Mahalle	Konut Mülkiyet Durumu			
	Kira	Ev Sahibi	Akrabalarına Ait	Diğer
<i>Hüseyingazi, Mamak</i>	34 20.4 %	115 68.9 %	18 10.8 %	***
<i>İncirli, Keçiören</i>	1 100.0 %	***	***	***
<i>Fatih</i>	5 18.5 %	19 70.4 %	1 3.7 %	2 7.4 %
<i>Şentepe, Yeni Mahalle</i>	20 35.1 %	23 40.4 %	14 24.6 %	***
<i>Hıdırlıktepe, Altındağ</i>	10 20.8 %	23 47.9 %	15 31.3 %	***

Hane reisinin çalışma durumuna göre mahallelere baktığımızda, Hıdırlıktepe hane reisinin işsiz olduğu (% 16.7) ya da enformal olarak kendi işini yaptığı (% 50) mahalle olarak öne çıkmaktadır. Diğer mahallelerde ise ücretli-maaşlı olan aileler yoğunluktadır. Görece olarak emekli hane reislerinin oranı ise Fatih ve Hüseyingazi' de yüksektir.

⁴¹ Anket sayısının mahallelere homojen olarak dağılmadığını belirtmiştik. Özellikle İncirli'de yapılan tek anket bu mahalle için herhangi bir genelleme yapılmasını mümkün kılmamakla birlikte en azından fikir vermesi amacıyla bu anket de değerlendirmelere alınmıştır.

Tablo 6.24 Mahallelere Göre Çalışma Durumu

Mahalle	Çalışma Durumu				
	Ücretli- Maaşlı	Kendi İş- Küçük Esnaf	Kendi İş- Enformal	Emekli	İşsiz
Hüseyingazi, Mamak	76 45.5 %	27 16.2 %	14 8.4 %	27 16.2 %	23 13.8 %
İncirli, Keçiören	1 100.0 %	***	***	***	***
Fatih	16 59.3 %	***	1 3.7 %	8 29.6 %	2 7.4 %
Şentepe, Yeni Mahalle	32 56.1 %	10 17.5 %	4 7.0 %	8 14.0 %	3 5.3 %
Hıdırlıktepe, Altındağ	10 20.8 %	1 2.1 %	24 50.0 %	5 10.4 %	8 16.7 %

Mahallelere göre Ankara'ya geliş tarihlerine bakıldığında, Hüseyingazi ve Hıdırlıktepe mahallelerinin sakinleri çoğunlukla (% 39.4 ve % 43.6) 1970 ve 1980 arasında Ankara'ya gelenlerden oluşmaktadır. Fatih ve Şentepe ise görece biraz daha eski olup, 1960-1970 yılları arasında bu kente gelenlerin yoğunlaştığı mahallelerdir (% 33.3 ve % 31.4).

Örneklelimimize göre Hüseyingazi'de Yozgatlılar çoğunlukta iken, Fatih'de Bayburtlular, Şentepe'de Antalyalılar ve Hıdırlıktepe'de Aksaraylılar çoğunluktadır. Mahalle ayrışmalarında etnik köken ya da hemşehrilik bazlı yoğunlaşmalar gözlenmektedir. Görüşmecilerin % 87.8'i oturduğu mahallede akraba ya da hemşehrisinin olduğunu söylemiştir. Bu durum en çok Hıdırlıktepe'de geçerli iken (% 90) görece en az olduğu yer kiracılık oranının da yüksek olduğu Şentepe mahallesidir (% 80). Genelde kent yoksullarının akraba ya da hemşehrileriyle aynı mahallede oturma eğiliminde oldukları gözlenmektedir.

Akrabaların genelde nerede oturuyor sorusuna verilen cevaplar da bu çıkarsamayı desteklemektedir. Bu soruya her mahalle özelinde verilen en yaygın cevap yine aynı mahallede oturduklarıdır. Örneklelimizde imkanınız olsa hangi mahallede otururdunuz sorusuna genelde % 14.2 en yüksek oranı ile Batıkent cevabı alınmasına rağmen her mahalleye kendi içinde baktığımızda birincil cevap olarak aynı mahalle belirtilmiştir. Sadece Hıdırlıktepe'de Keçiören en yaygın cevap olarak öne çıkmaktadır. Mahalle seçiminde en belirgin ölçütler kentsel servislerin yeterliliği ve mahallelerin sosyal yapısı olmaktadır.

Daha önce de belirtildiği üzere, anketimizde gecekondur-apartman ayrımı üzerinden yaşam mekanı tercihi hem kadınlara hem de erkeklere ayrı ayrı sorulmuştur. Her mahallede hanelerin yarısından fazlası apartmanda yaşamayı tercih etmiş olmasına rağmen erkeklerde gecekonduyu tercih edenler en yüksek oranla (% 44.4) Fatih'tir. Kadınlarda ise yine mahalle özelinde gecekonduyu tercih edenlerin en yüksek oranı oluşturduğu mahalle Fatih'tir. Apartman

tercihinin en çok olduğu mahalleler ise erkeklerde Şentepe, kadınlarda ise Hıdırlıktepe’ dir (% 63.2 ve % 80).

7. SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

7.1. DÜNYA BANKASI UYGULAMALARINDA YOKSULLUK VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

7.1.1. Dönemler İtibarıyla Dünya Bankasının Politikalarının Değişen Niteliği ve Yoksulluk Kavramına Yansımaları

Bu bölümde, Dünya Bankası'nın genel politikalarının değişen niteliğine koşut olarak Bankanın yoksulluğa yaklaşımındaki değişimleri aktarılmaya çalışılacaktır.

Dünya Bankası, Bretton Woods kurumu olarak IMF (Uluslararası Para Fonu) ile birlikte 1944 yılında kurulmuştur. Bankanın kuruluş amacı yoksul ve az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarına destek olabilmektir. 1980 yılı, Dünya Bankasının politikalarında dönüm noktası olarak alınır. Dünya Bankası 1980 öncesinde verdiği “ulusal kalkınma kredileri” ile altyapı ve konut projelerine öncelik tanınırken, 1980 sonrasında “yapısal uyarılama kredileri” ile politika planlamasına yönelmiştir. Ulusal Kalkınma Programı ile azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, II.Dünya Savaşı sonrası ekonomik kalkınmalarının desteklenmesi hedeflenmişti. Banka, Yapısal Uyarılama Programı kapsamında belirlenen kredi koşulları ile ise borçlu ülkelerin tüm iktisadi, siyasi ve toplumsal yapılarının değiştirilmesi ve dönüştürülmesi hedeflenmiştir.

Çalışmamızda, Dünya Bankası'nın politikaları “1980 öncesi” ve “1980 sonrası” olmak üzere iki dönemde incelenmiştir. Bu dönemler incelenirken de öncelikle yoksulluğun artmasına ortam hazırlayan makro-ekonomik politikalar, yoksulluğun ortaya çıkış nedenleri, yoksulluğun artmasında Bankanın rolü, yoksulluğun hafifletilmesi için Banka tarafından belirlenen hedefler, desteklediği projeler ve projelerin sonuçları ele alınacaktır.

7.1.1.1 1980 Öncesi Dönem:

Dönemin Makro-Ekonomik Politikaları:

Makro-ekonomik politikalarda yaşanan değişime bağlı olarak, üretim yöntemlerinde, yönetsel yapı ve toplumsal sistemlerde sürekli bir değişim yaşanmaktadır. Bu değişim süreci bunalım, bunalımdan çıkış, büyüme, tekrar bunalım şeklinde döngüsel gelişme göstermektedir.

İlk dönemde ekonomik yeniden yapılanmaya neden olan 1930 ve 1970 bunalımları yaşanmıştır. İki bunalımın ortaya çıkış nedeni sermaye piyasasında yaşanan sıkıntı ve kar oranlarının düşmesidir. 1930'da yaşanan bunalım, üretim fazlasının satılamamasına bağlı durgunluk ve durgunluğun yol açtığı işsizliktir. Bu bunalıma bağlı olarak hisse senetleri hızla değer kaybetti. Bu düşüşü engellemek için bankalar devreye girdi ancak etkili olamadı; hisse senetleri düşmeye devam etti ve sonunda bankalar iflas etti. Bankalarda yaşanan ekonomik bunalım sanayi kuruluşlarını da olumsuz yönde etkiledi. Bunalım

sonrası üretim fazlası nedeniyle üretimde azalma yoluna gidildi ve işsizlik arttı. İşsizliğin artması beraberinde yoksulluk sorununu gündeme getirdi. Ekonomik bunalım toplumsal ve politik alanda da sorunlara yol açtı. Bunalımın nedeni, Keynes'e göre, pazar ekonomisinin neden olduğu eşitsiz gelir dağılımıdır. Bu eşitsiz gelir dağılımı arz-talep dengesizliğine neden olmuştur. Talep arza göre düşük kalmakta ve bu da bunalıma yol açmaktadır. Bunalımın giderilmesi için talebin yapay olarak artırılması gerekir. Talebin artırılması için devletin ekonomiye müdahalesi zorunlu hale gelir. Bunalımın aşılabilmesi için Refah Devleti uygulamaları gündeme gelmiş ve devlet daha adil ve eşitlikçi bir toplum için ekonomiye müdahale etmek zorunda kalmıştır. Refah Devleti döneminde orta sınıfın alım gücü artırılmaya çalışılarak gelir farklılıkları giderilmeye çalışılmıştır. (Şaylan, 1997) Kent yoksulları da bu gönenç ortamından paylarına düşeni almışlardır.

Refah Devleti döneminde, 1970 yılında ikinci büyük ekonomik bunalım yaşanmıştır. Yaşanan bunalımın temel nedeni kar oranlarının düşmesidir. Kar oranlarının düşmesine bağlı olarak, üretici sermayeden mali-spekülatif sermayeye doğru bir kaçış başlamıştır. Mali sermayenin büyümesi, gelişmiş ülkelerden az gelişmiş ülkelere **doğru yoğun bir kredi akışını** başlatmıştır. (Ayman Güler, 1996)

Ulusal Kalkınma Kredileri ve Yoksulluk

Üye ülkelerin kentsel kalkınma konusunda ve kentsel servislerin sunumunda verimli ve eşitlikçi yaklaşımın sağlanması için yardım istemesi üzerine, 1972'de Dünya Bankası kentsel sektörde "Ulusal Kalkınma Kredileri" adı altında borç verme programlarını başlatmıştır. Bu program kapsamında, "yoksulluk sorununun çözülmesi" temel hedef olarak belirlenmiştir. (Learning By Doing, 1984)

Bu dönemde yaşanan bunalımlar ve II.Dünya Savaşı sonrası, Bankaya üye olan ülkelerin ekonomik kalkınmayı sağlamak için yatırım yapma olanakları olmadığından Banka üye ülkelere altyapı, konut, ulaşım konusunda yatırım yapılabilmesi için kredi vermiştir. Bu dönemde yaşanan hızlı nüfus artışı, eğitim seviyesinin düşük olması, salgın hastalıkların artması ve teknolojik anlamda ilerlemenin sağlanamaması ulusal kalkınmanın önünde engel olarak durmaktadır.

1968-1981 yılları arasında Dünya Bankası'nın başında olan McNamara borç verme politikalarına yeni bir boyut kazandırmış ve "yoksula doğrudan yardımı" ilke olarak benimsemiştir. McNamara kredi tutarını iki katından daha fazla artırmış ve Bankanın yönetim yapısını değiştirmiştir. Uluslararası ve ulusal yardım örgütleri arasında koordinasyonu sağlayarak gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarına destek olmuştur. McNamara döneminde, hiçbir dönemde olmadığı kadar, "yoksullukla mücadele" ön plana çıkmıştır. Azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ki yoksulluğun çevre ülkelere sıçramasının engellenmesi için "yoksullukla mücadele programları" önem

kazanmıştır. Yoksulluk sorunu, Politik istikrarlılığın sağlanmasının önünde potansiyel politik bir tehdit unsuru olarak durmaktadır. Bu nedenle “yoksullukla mücadele” Bankanın her dönem gündeminde kalmıştır. McNamara yoksul ülkelerde ulusal kalkınmanın sağlanması için “eşit gelir dağılımı”nın sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Bu dönemde yaşanan hızlı ekonomik büyüme sınıflararası gelir farklılıklarına yol açmış ve işsizliğin artmasına neden olmuştur. Kalkınma için “iş olanaklarının artırılması” ve “yoksulun yaşam standartlarının yükseltilmesi” stratejisi izlenmiştir. Bu kalkınma stratejisi ile kısa dönemde yavaş ekonomik büyüme, uzun dönemde ise hızlı ekonomik büyüme hedeflenmiştir.(Reid, 1973)

McNamara döneminde, “görelî yoksulluk(relative poverty)”, “tam yoksulluk(absolute poverty)” olmak üzere iki yoksulluk tanımlaması yapılmıştır. Geliri 50\$ ile 70\$ arasında olanlar “tam yoksul” olarak tanımlanmıştır. Yapılan bu tanımlamaya göre toplumda “azınlık” bir grup “yoksul”olarak kabul edilmiş ve Banka sadece bu grubun yoksulluk sorunun hafifletilmesi ile ilgilenmiştir. Ancak, yoksulluk sınırı 100 dolara yükseltildiğinde birçok ülke nüfusunun yarıdan çoğu yoksulluk sınırının altında kalmıştır. (Ayres, 1984)

Yoksul ve az gelişmiş ülkelerde, 1970’den sonra yaşanan hızlı kentleşme, beraberinde birtakım sorunlar getirmiş ve göç nedeniyle artan kentsel nüfus, hizmet, altyapı ve konut yetersizliği gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Kırdan kente yaşanan göç “**yoksulluğun kentleşmesine**” neden olmuş ve kent yoksullarının sayısını artırmıştır. Artan kent yoksullarının gereksindiği konut ve hizmetlerin sunumu, kamusal kurumlarla tam olarak çözülememesi konut ve hizmet yoksulluğuna neden olmuştur. Kamusal mekanizmaların başarısızlığı, teknik ve kurumsal kapasite yetersizliğine, finansman kaynakların azlığına bağlanmıştır.

Konut ve hizmet yoksulluğunun yanısıra, kırdan kente yaşanan göç, **gelir yoksulluğuna** neden olmuştur. Gelir yoksulluğu, ücretlerin geçim için belirlenen standartların altında kalmasını ifade etmektedir. Kırsal yerleşimlerde nüfusun artmasına bağlı olarak ekilecek toprak alanı yeterli gelmeyince kırsal nüfus iş bulabilmek için kente göç etmiştir. Kentte bulunan formal sektörde ki istihdam kapasitesi gelen yeni iş gücünü karşılamayınca, yeni işgücü enformal sektörde kendine iş bulabilmiştir. Enformal sektörün yasal ve ekonomik koşulları yoksulluk kavramını ortaya çıkarmaktadır. Enformal sektörde çalışanların gelirlerinin düşük olmasına bağlı olarak konut edinebilme olanakları da çok azdır. Devletin, düşük gelir grubu için konut sunumunu gerçekleştirememesi sonucu, enformal sektörde çalışan insanlar, ya düşük fiyata arsa alarak kendi evini kendi yapmaya başlamışlar ya da düşük fiyata ev kiralamışlardır. Evlerinin inşaatı için gerekli işgücünü, yapı malzemelerini ve parayı hep enformal sektör içinden karşılamışlardır (Pugh, 1967).

Bankanın yardım programlarında ki “**kalkınma ve yoksulluk karşıtı**”(development&antipoverty) yaklaşımı hep gündemde kalmıştır. Bu dönemde Dünya Bankası “Yoksul ve Azgelişmiş Ülkeler”in ekonomik kalkınmalarına destek olmak ve kent yoksulluğu sorununun çözümü için “**Ulusal Kalkınma Kredileri**”(National Development Credits) vermeye başlamıştır.

Bu dönemde Banka tarafından **kalkınma ve kentsel yoksulluğun giderilmesi** için belirlenen hedefler aşağıda sıralanmıştır:

- a) konut ve kentsel hizmetlerin sunumunda verimliliğin ve eşitliğin sağlanması,
- b) konut, altyapı, ulaşım gibi kentsel servislere yapılacak yatırımlarda kamu sektörü yerine özel sektörün devreye girmesini sağlamak,
- c) konut-altyapı-ulaşım projelerinde düşük maliyetli(low-cost technical solutions) çözümler önermek.

Bu dönemde Banka “**proje kredileri**” veren kurum kimliğiyle çalışmıştır. Bankanın ulusal kalkınma kredilerini kentsel sektörde “kentsel konut projelerine”, “arsa ve altyapı sağlanmasına(site&services)”, “gecekonduların ıslahına(slum upgrading)”, “kentsel ulaşım projelerine”, “bütünleştirilmiş kentsel kalkınma projelerine” ve “bölgesel kalkınma projelerine” ayırdığı görülmektedir. Desteklenen bu projelerle yoksulluğun fiziksel anlamda olumsuzlukları giderilmeye çalışılmıştır. Bu projelerde, konut ve hizmet sunumundan tam olarak yararlanamayan yoksul kesim hedef kitle olarak belirlenmiştir. Banka, bu projelerle plan karar süreçlerinden tasarım standartlarına ve hatta yapı malzemelerinin belirlenmesine kadar her alanda etkili olmuştur.

Hızlı kentleşme sonucu artan konut yoksulluğunu hafifletebilmek için Dünya Bankası ulusal kalkınma kredilerini, gelişmekte olan ülkelerde, ağırlıklı olarak altyapı ve konut projelerine vermiştir. Desteklenen **konut projelerinde**, “arsa ve altyapı sağlanması” ve “gecekondu ıslahı” olmak üzere iki tip proje öne çıkmaktadır. Kentsel konut projelerinde özel yatırımların ve bireysel desteklerin katılımını sağlamak hedeflenmiştir. Bu projelerde belirlenen hedef kitle, gecekonduya yaşayan ve kentsel hizmetlerin sunumundan yoksun olan düşük gelir gruplarıdır.

Arsa ve altyapı sağlama projelerinde hedef, kent yoksulunun yeni konut gereksiniminin karşılanmasıdır. Bunu yaparken de yoksulun kendi evini kendisinin (self-help construction) yapması desteklenmektedir. Bu projelerde konut mimarisi, yapı standartları, yapı malzemeleri konusunda alınan kararlar gecekondu ıslah projelerine göre biraz daha esnektir. Her kent için yapılan proje ve belirlenen standartlar hedef kitle olan yoksulun ödeyebileceği düzeye göre ayarlanarak borçların geri ödenebilmesi ve proje masrafının geri alınması sağlanmaya çalışılmaktadır.

Gecekondulaştırma projelerinde hedef, varolan yapı stoklarının iyileştirilmesi ve yapı standartlarının yükseltilmesidir. Her iki konut projesinde de yaşanan sorun arsa mülkiyetinin elde edilmesi konusu ortaya çıkmaktadır.⁴²

Kentsel Ulaşım projelerinde, kentsel trafik sistemlerinin işletimi, otobüs ve raylı sistemlerin iyileştirilmesi konularında kredi verilmektedir. Bankanın Kentsel Ulaşım projelerinde izlediği stratejide köklü değişimler yerine mevcut ulaşım sisteminin iyileştirilmesi önerilmektedir.

Bütünleştirilmiş Kentsel projeler kapsamında farklı sektörlerin tümü kent ölçeğinde bir arada düşünülmektedir. Konut, altyapı, ulaşım, katı atık, sağlık, beslenme, eğitim vb. konuların tümü aynı proje altında toplanmaktadır.

Bölgesel Kalkınma projeleriyle sadece bir merkezin değil, buna bağlı olan alt merkezlerle birlikte, bütün bölgenin sosyal ekonomik boyutta kalkındırılması hedeflenmektedir.

Konut Yoksulluğu ve Dünya Bankası

Bu bölümde 1980 öncesi dönemde kentsel sektörde öne çıkan “konut yoksulluğu” sorununun, Banka tarafından nasıl ele alındığı, ne tür çözümler önerildiği ve uygulamada karşılaşılan sorunlar tartışılacaktır.

Konut sahibi olabilme konusu, yoksulun en önemli sorunları arasında yer almaktadır. Konut sunumunun yetersizliğine bağlı olarak yoksul insan konut sorununu, kendi evini kendisi yaparak çözmektedir. Konut yoksulluğunun görsel anlamda temel göstergesi “gecekondulaştırma” alanlarıdır.

1980 öncesi dönemde, Banka “konut sunumuna” yönelik projeleri desteklerken, 1980 sonrası dönemde “konut finansmanına” yönelik projeleri desteklemeye başlamıştır. 1980 sonrası dönemde, gelişmekte olan ülkelerde kamu sektörü yeni konut talebinin çok azını karşılayabilmiştir. Arz-talep arasında oluşan dengesizlik, Bankanın konut sunumunun finansmanına ilişkin izlediği strateji ile giderilmeye çalışılmıştır. Konut piyasasındaki arz-talep dengesi, Bankanın özel yatırımları ve bireysel destekleri (self-help) konut piyasasına kaydırması ile sağlanmıştır.

Dünya Bankası’nın konut yoksulluğunu gidermek için düşük gelir gruplarına yönelik uyguladığı politikada, “**sosyal konut**(low-income housing)” ve “**düşük maliyetli çözümler**(low-cost technical solutions)” önermiştir. Bu dönemde Banka tarafından “arsa ve altyapı sağlama” ve “gecekondulaştırma” projelerine öncelik verilmiştir. 1972-1990 dönemi boyunca, Banka tarafından toplam 116 adet “arsa ve altyapı sağlama” ve “gecekondulaştırma” projeleri desteklenmiştir. Banka 55 ülkeye konut yardımında bulunmuş ve borç olarak da ortalama 211 milyon dolar tutarında kredi açmıştır.

⁴² Konut projeleri konut yoksulluğu bölümünde ayrıntılı olarak detaylandırılacaktır.

Arsa ve altyapı sağlama projelerinde özel yatırımların teşviki ve yoksulun “**kendi evini kendisinin yapması**(self-help construction)” desteklenmektedir. Proje kapsamında, kentsel hizmetleri sunulmuş yeni gelişme alanı içinde sosyal konutlar yapılmaktadır. Bu projeler, kullanılan yapı standartları, inşaat malzemesi ve mimarisi açısından esnek bir yapıya sahiptir. Sıralanan faktörlerin etkisiyle daha düşük maliyetli konutlar elde edilmektedir. Ayrıca, bu projelerde hedef kitle olan yoksula ulaşabilmek için masrafların ödenebilir düzeyde olması koşuluyla, farklı ödeme planları oluşturulmuştur. Yoksul halk projenin tasarım, yapım ve uygulama gibi farklı safhalarında görev almıştır. Halk katılımının en önemli getirisi yapım için gereken harcamalar azaltılarak geri ödemede ortaya çıkan sorunlar çözümlenmektedir. Arsa ve altyapı sağlama projelerinde, banka geri ödemeleri yapabilecek düzeyde olan haneleri seçip onlara kredi vermiştir. Seçilen haneler ödemelerle ilgili sorun yaşadığında, konut edinme hakkını, ödemeleri yapabilecek daha yüksek gelir gruplarına devretmişlerdir. Bu projelerde hedef kitle olarak belirlenen düşük gelir grupları yerine orta ve yüksek gelir düzeyindeki gruplara konut sağlanmıştır. Diğer bir deyişle, projenin başında belirlenen “yoksula konut edindirme” hedefine, proje masraflarının geri ödenmesinde yaşanan sorunlardan dolayı ulaşılammıştır.

Gecekondu ıslah projelerinde, mevcut durumun iyileştirilmesi, konut standartlarının yükseltilmesi, altyapı sorunlarının çözümünün sağlanması gibi konular üzerinde durulmaktadır. Bu projenin uygulaması boyunca, ev halkı bulundukları evlerde yaşamaya devam etmektedir. Proje kapsamında sadece, standartları yükseltmek amacıyla küçük çapta iyileştirmeler yapılmaktadır. Gecekondu ıslahı projeleri, arsa ve altyapı sağlama projelerine göre belirlenen hedef kitleye ulaşabilme konusunda daha başarılı olmaktadır.

Her iki konut projesinde banka kredi koşulu olarak borç verdiği ülkenin hükümetinden beklediği;

- makro-ekonomik politikalarında “yoksula yardım etme” konusuna yer ayırmalı,
- mülkiyet ve kullanım hakkı konusunda yoksula güvence verilmeli,
- konutların fiyatlandırmasını yaparken geri-ödeme koşulunu düşünerek sübvansiyeye etmeyi azaltmalı ve
- yapılan konut projelerinin makro ölçekteki kent planlarına ve yatırımlarına uyumu sağlanmalıdır.

Banka, üçüncü madde de belirttiği gibi, konut ve altyapı projelerinde “yoksulun sübvansiyeye edilmesine” karşı çıkmakta ve engel olmaktadır. Bankanın bu yaklaşımı yoksula yardım hedefi ile çelişmektedir.

Banka sosyal konut(low-income housing) sunumuna ilişkin yardım programında “**ödenebilirlik** (affordability)”, “**maliyetlerin geri ödenebilmesi** (cost recovery)”, ve “**örnek olma** (replicability)” olmak üzere üç önemli nokta üzerinde durmaktadır. Projelerde her kent için belirlenen standartlar, yoksulun

proje masraflarını ödeyebilmesini ve projenin örnek olmasını sağlayabilmek için değişmektedir. Bankanın geri ödeme koşulunda yaşanan sorunlar, gizli sübvansiyeye etme, faizlerin ve arsa fiyatlarının düşürülmesi gibi yollarla çözülebilmektedir. Ayrıca, konutun ödenebilir düzeyde olmasını sağlamak için, konutun yapı standartlarını ve inşaat methodlarını düşük gelir grubuna göre ayarlanabilmektedir. Geri ödeme koşulu ile hedeflenen, ödenebilirliği artırabilmek ve geri ödeme ile limitsiz teşvikin engellenmesidir.

Dönemin Değerlendirmesi

Bu dönemde belirlenen hedeflere yönelik hazırlanan projelerin hayata geçirilmesinde, “kurumsal kapasitenin ve proje yönetiminin yetersizliği”, “geri ödemeye ilgili sorunlar”, “arsa elde edimi ve kullanım hakkı ile ilgili sorunlar” yaşanmıştır. Kamu kurumlarının teknik ve finansman kapasitelerinin yetersizliğine ve proje deneyimlerinin eksikliğine bağlı olarak projeler başarısızlığa uğramıştır. Geri ödemede ortaya çıkan sorunlar, ödemelerin düzenli yapılamaması ve ödemeler konusunda zorlayıcı bir politik baskının olmamasından kaynaklanmaktadır. Özellikle gecekondu ıslah projelerinde bu tür sorunlar yaşanmaktadır. Proje alanı seçiminde, bölgede yaşayan hanehalkının proje konusunda fikri alınmadığından, hanehalkı projenin bedelini ödeme konusunda bir zorlama ile karşı karşıya kalmakta ve geri ödemeyi yapamamaktadır. Bazı projelerde ise çoğunluğun ödemeyi kabul etmesine karşın bir bölümü ödemeyi kabul etmemektedir. Bazı kentlerde geri ödeme sorununu yerel vergi sistemi ve konut vergisi ödeme zorunluluğu ile çözülmüştür. Ancak, bazı projelerde geri ödemede yaşanan sorunlar aşılamayınca projenin iptali gündeme gelmiştir. Arsa-altyapı sağlama ve gecekondu ıslahı projelerinde arsa elde edimi ve kullanım hakkının elde edimi konusunda; “arsa fiyatlarındaki enflasyon”, “mülkiyet hakları”dan kaynaklanan sorunlar yaşanmaktadır. Proje yapılan bazı ülkelerde arsa elde edimi yasal ve politik nedenlerden dolayı uzun sürmekte ve proje iptal edilebilmektedir (Learning by Doing, 1984).

Dünya Bankası tarafından yürütülen, düşük gelir gruplarının “kendi evini kendisinin yapması (self-help housing)” konusunda, “marksist” ve “liberal” olmak üzere iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Liberal yaklaşımda, devletin düşük gelir gruplarına yönelik standart, tek tip konut sunumu yerine bireylerin farklı taleplerini ve önceliklerini içeren konutların yine bireyler tarafından yapılması görüşü desteklenmektedir. Bu yaklaşımda yoksul işgücü potansiyelinin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu liberal yaklaşım marksistler tarafından eleştirilmektedir. Liberal yaklaşımın savunucularından Turner, konutu bir “süreç” olarak tanımlamaktadır. Turner’a göre, konutun fiziksel özelliklerinden çok, konutun kullanım amacı daha önemlidir. Devlet tarafından, bireylerin sonsuz ve sürekli değişen gereksinim ve önceliklerine göre konut sunumunun yapılması olanaksız bir durumdur. Devletin rolü, “kendi evini kendin yap” projelerinde, bireylere altyapı sağlanmış bir alan göstererek konut yapımı için gereken malzemelerin tümünü sağlamaktır. Ayrıca devlet belirlediği kurallarla bireyleri ve yerel yönetimleri sınırlandırmakta ve

denetlemektedir. Marxist yaklaşım Turner'ı konutun kullanım değeri ile piyasa değeri arasındaki diyalektik ilişkiyi göremediği için eleştirmektedir. Kapitalist piyasada, "kendi konutunu kendin yap" projelerini ticari ürün ve emek birlikte oluşturduğundan, Turner'ın kullanım değerini üstün tutması eleştiri almaktadır. Turner sanayii, büyük ölçekli hiyerarşik örgüt yapısı içinde sabit standartlarda üretim yaptığı için suçlarken bunun kapitalizmin bir başka yönü olduğunu unutmaktadır. Öte yandan, oluşan gecekondu alanları da kapitalist sistemin bir parçasıdır. Yoksul kesim kendi evini kendisi yaparak konut gereksinimini karşılamaktadır. Liberal yaklaşım konutu süreç olarak değerlendirip ürün, fayda ve piyasa değerini tanımlamada yeterli değildirler. Konutu bir nesne olarak görüp dış görünüşüne odaklanmışlardır. Marxist yaklaşım sosyal görünüm ve sosyal gerçek ayrımını yaparken, marxist olmayanlar gerçeğin olgusal formlarıyla ilgilenmektedir. (Peter Nientied, Jan van der Linden, 1985)

Dünya Bankası, liberal yaklaşımın desteklediği, "kendi evini kendin yap" türü projelere konut yapım sürecinin ucuzlatılması için kredi açmıştır. Sınırlı kamusal kaynaklarla konut sunumunun gerçekleştirilemeyeceğini, bunun için de özel sektörün, bireysel yatırım ve desteklerin bu alana kaydırılarak kamu harcamalarının en aza indirilmesine çalışılmaktadır. Konut sorunun çözümü için önerilen bu projelerle yoksula "kendine kendine yetebilme becerisi kazandırılması" hedeflenmiştir.

Dünya Bankası tarafından desteklenen projelerin çoğunluğunda başarı sağlanmasına karşın bir bölümünde başarı sağlanamamıştır. Başarıya ulaşamamanın nedeni borçlu ülkelerin kurumsal kapasite yetersizliklerine ve geri ödemede yaşanan sorunlara bağlanmıştır. Dünya Bankası, bu dönemde desteklediği projelerin, kentsel sorunların çözümü konusunda ilerleme sağladığı görüşünde olmasına karşın hızla artan kent nüfusu yeni kentsel sorunlar üretmeye devam ettiğini de belirtmektedir. (Learning by Doing, 1984)

Dünya Bankası yoksulluğun giderilmesinde bu dönemde "**destekleyici ve yardımcı**" bir rol oynamıştır. (Mahbub ul Hag, 1978) Desteklenen projelerin çoğunluğu hedeflenen "yoksulluğun giderilmesi" ve "ulusal kalkınmayı" sağlayarak başarıya ulaşmıştır. Ancak, bazı projelerde her iki hedefe ulaşma konusunda başarı sağlanamamıştır. Borçlu tarafından alınan kredinin yatırım yapmak yerine toplumsal harcamalara ayrılması ekonomik kalkınmanın önüne geçmiştir. Bu durumda yoksullukla mücadele için ayrılan kaynaklar azalmıştır. Bu dönemde yoksulluğun olumsuz yönleri giderilmeye çalışılmış ancak çözümler yüzeysel olduğundan yoksulluk sorunu derinlemesine çözülememiştir. (Lipton, Shakow, 1982)

Bu dönemde yapılan projeler **fiziksel boyutta** kalmış, politika planlaması ve kurumsal yapılanma boyutunda başarı sağlanamamıştır. Kentsel sektörde verilen borç, ulusal karar süreçlerinden, yatırım kararlarından; planlamaya, proje tasarımının belirlenmesine kadar her alanda borçluyu etkisi altına almıştır. (Ayman Güler, 1996)

McNamara döneminin 1981 yılında bitmesiyle birlikte Dünya Bankası'nın borç verme politikalarında ve yoksullukla mücadele stratejilerinde büyük bir değişim yaşanmıştır.

7.1.1.2. 1980 Sonrası Dönem ve Dönemin Makro-Ekonomik Politikaları

İlk dönemde anlatılan bunalımların temel nedeni, sermaye birikiminde yaşanan sıkıntı ve kar oranlarının düşmesiydi. Kar oranlarının yükseltilmesi için verimlilik artışı ve pazarın büyümesi gerekiyordu. Zaman içinde verimliliğin teknolojiye yaşanan gelişmelere koşut olarak artması pazarın büyümesini sağlamak için ulus devletin dönüşümünü gündeme getirmiştir. Pazarın dünya ölçeğinde büyümesi, ulusal sınırların dışına çıkması ve dünyanın tek pazar haline gelmesiyle “küreselleşme” süreci başlamıştır (Şaylan, 1997).

1980 sonrası yaşanan küreselleşme süreci ile “sermaye hareketliliği” hız kazandı. İlk dönemde dolaysız yatırımlarla gerçekleşen sermaye hareketliliği 1980 sonrasında yerini kısa erimli sermaye hareketliliğine bıraktı. Çok uluslu bir şirketin, başka bir ülkede sermaye yatırımı yapması, yani dolaysız yatırımlar da ulusal kaynakların sömürsü anlamına gelir; ancak sömürü süreci üretimle birlikte olduğu için istihdam yaratır. Dolaysız yatırımlar kapsamında hem sömürü vardır hem de üretimin, ücretlerin, milli gelirin artması söz konusudur. Ancak, kısa erimli sermaye girişimlerinde dolaysız yatırımların bu olumlu yönleri de ortadan kalkmaktadır.

Küreselleşmeyle, “kısa erimli sermaye hareketleri” büyük sermaye hareketlerinin önüne geçmiştir. 1944'ten başlayarak otuz yıl boyunca kısa erimli sermaye hareketleri Bretton Woods kurumları tarafından denetleniyordu. 1980 sonrası dönemde, dolaysız yatırımlar arka planda kalmış, spekülative sermaye hareketleri hız kazanmış ve finans kapital öne çıkmıştır. Finans kapital, gelişmiş ülkelerde azalan yatırım olanaklarını ve düşük finans getirilerini, yoksul ve az gelişmiş ülkelere fon aktararak yüksek getiriler sağlayarak gidermeye çalışmaktadır. Yoksul ve az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkeler için yeni yatırım olanakları olarak değerlendirilmektedir. Resmi krediler ise salt yoksul ve az gelişmiş ülkelerin ticaret açıklarının düşük faizli, uzun erimli kredilerle finanse etmek ve böylece mal ihracını kolaylaştırmak için kullanılmaktadır. Azgelişmiş ülkelerde yapısal uyarlama kredileri aracılığıyla sermayenin serbestleştirilmesi için ortam hazırlanarak bu ülkelerin sermaye giriş ve çıkışı üzerindeki denetimlerinin yitilmesi yolu açılmıştır. Kısa erimli sermaye hareketleri sermaye giriş anında rezerv birikmesine yol açarak, döviz kurlarını ucuzlatıp ithalat kapasitesini artırarak az gelişmiş ülkelerin ödemeler dengesini olumsuz yönde etkiler. Bu tür yatırımlar az gelişmiş ülke piyasalarında geçici bir canlılık sağlamasına karşılık kısa sürede ekonomik bir bunalım yaşanmasına yol açar. Sermayenin hızlı hareketliliğine karşın emek hareketsizdir, ulusal sınırlar içinde kalır. Buna bağlı olarak da azgelişmiş ülkelerde işsizlik artar ve ülkelerin daha fazla yoksullaşmasına neden olur (Boratav, 1997).

Yeni sağ ideolojinin ürünü olan “Yapısal Uyarlama Politikaları”yla, devletin yeniden yapılandırılması, serbest piyasaya endeksli devlet sistemin kurulması hedeflenmiştir. Bu sistem devletin sosyal ve ekonomik işlevlerinden vazgeçmesini, diğer bir deyişle özelleştirmeyi öngörüyordu. Özelleştirme ile hedeflenen ise, kamu sektörünün yetki ve sorumluluklarının kısıtlanmasıdır. Dünya Bankası yapısal uyarlama sürecini “kredi anlaşmaları” aracılığıyla yönetmektedir.

Yapısal Uyarlama Kredileri ve Yeni Yoksulluk

1980 sonrası dönemde IMF ve Dünya Bankası tarafından yoksul ve az gelişmiş ülkelere dayatılan “**makro-ekonomik istikrar**” ve “**yapısal uyum**” programları dünya ölçeğinde yoksulluğun artmasına yol açmıştır. Bretton Woods kurumları 1980’lerin başına kadar ekonomik yeniden yapılanma ve döviz kurlarının sabit tutulmasını savunurken 1980 llerde yapısal uyum programları kapsamında ulusal ekonomilerin çöküşüne, ulusal paraların istikrarsızlaştırılmasına katkıda bulunmuştur. Bretton Woods kurumlarının üstlendiği makro-ekonomik reformlarla yoksulluk sorunu katlanarak büyümüştür. Bankanın uyguladığı “Yapısal Uyarlama Politikaları”nın temelini oluşturan maksimum kâr arayışı hedefi gelişmekte olan ülkelerin kamusal kurumlarının parçalanmasına, milyonlarca insanın yoksullaşmasına yol açmıştır. Yapısal Uyarlama Politikaları ışığında kronik yoksul tanımından farklı olarak “**yeni yoksul-new poor**” tanımlamaları yapılmaya başlandı. IMF ve Dünya Bankası tarafından yürütülen makro-ekonomik reformlar, alım gücünün ve tüketim kapasitelerinin azalmasına yol açarak yoksulluğu artırdı. Ekonomik yeniden yapılanmanın neden olduğu yoksulluğun temel göstergelerinden biri dünya ölçeğinde işsizlik sorunun ortaya çıkmasıdır. Yoksulluk, kaynakların az olması sonucu değil, emek maliyetlerinin en aza indirilmeye çalışılması sonucu oluşan işsizliğe bağlı olarak arttı. Gelişmekte olan ülkelerde artan yoksulluğun göstergeleri, yaşam standartlarında hızlı bir gerileme yaşanması, yurt içi alım gücünün çökmesi, kıtlıkların patlak vermesi, sağlık hizmetlerinin, eğitim olanaklarının azaltılmasıdır (Chossudovsky,1999)

Uluslararası finans kurumları tarafından yapısal uyum programlarında “kısa-dönemli makro-ekonomik istikrar önlemleri”, ve “gerekli yapısal uyum reformları” politikaları belirlenmiştir. Dünya Bankası yapısal reform kapsamında “gerekli ekonomik reformları” “yapısal uyum kredileri”, “sektörel uyum kredileri” ve “proje kredileri” ile desteklemektedir. Bankanın hedeflediği, **Yapısal Uyarlama Kredileri (SAL)** aracılığıyla ülkenin siyasi, iktisadi ve toplumsal yapısını değiştirmek ve dönüştürmektir. Yapılan anlaşmalar kapsamında ülkenin bütün yapı ve dengelerini ilgilendiren kararlar alınmaktadır. Bu krediler azgelişmiş ülkelerin tarım, enerji ve ulaşım sektörlerini takviye amacıyla verilmektedir. Kredi koşulu olarak özelleştirme ve dışalımın serbestleştirilmesi politikaları belirlenmiştir. **Sektörel Uyarlama Kredileri (SECAL)**, tek bir sektörü dönüştürmeyi hedefleyen anlaşmalardır. SECAL’ler tarım, enerji, mali sektörler için açılmış kredilerdir. **Proje**

kredileri, politika planlaması temelli SAL ve SECAL'lerin hayata geçirilmesinde kullanılmaktadır. Türkiye'ye 1980-86 yılları arasında 1480 milyon dolar tutarında beş adet Yapısal Uyum Kredisi verilmiştir. Bu kredilerle Türkiye'deki kamu sektörünün yetki ve sorumluluklarının azaltılması hedeflenmiştir. Türkiye'de Sektörel Uyarılama Kredileri, 1985 yılından başlayarak tarım, enerji ve mali sektörler için verilmiştir. Türkiye, Sektörel Uyarılama Kredileri altında Dünya Bankası'ndan 1325 milyon dolar tutarında borç almıştır. Proje kredileri başta sanayi ve enerji sektörleri olmak üzere tarım, altyapı, ulaştırma, eğitim, sağlık, istihdam, çevre konularına ayrılmış ve 11 880 milyon dolar tutarında kredi verilmiştir. Türkiye, 1980 sonrası dönemde Dünya Bankası karşısında net kaynak kullanıcı değil net geri ödeyici durumuna geçmiştir (Ayman Güler, 1996).

Yapısal reformlar paketi, ticaret liberalizasyonu, bankacılık sektörünün kuralsızlaştırılması, devlet işletmelerinin özelleştirilmesi, vergi reformu, tarım alanlarının özelleştirilmesi, yoksulluğun hafifletilmesi konularını içermektedir. Yapısal uyum reformları, kaynakların ulusal ekonomiden uzaklaştırılmasını, zengin ülkelerden tüketim mallarının ithal edilmesini hedeflemektedir. 1980 sonrası uygulanan yapısal uyarılama politikaları az gelişmiş ülkelerde ithal-ikameci stratejiler yerine dışa dönük ya da ihracata yönelik stratejileri öngörmektedir. Dünya Bankası, gümrük tarifelerinin ihracatın artırılması önünde bir engel olarak gördüğü için kaldırılmasını planlamıştır. Ticaret liberalizasyonu ithalat kotalarının kaldırılmasını, tarifelerin indirilmesini ve tekelleştirilmesini hedeflemektedir. Bu yaklaşım ile yerli sanayinin rekabet etme gücü artırılsa bile bu durum hep yerli üretimin çöküşüyle son bulmaktadır. İthalat vergilerinin düşürülmesiyle lüks mallar üst gelir grupları tarafından alınmasıyla ithal tüketim malları yerli üretimin yerine geçmektedir. Bankadan alınan borç da bu alana aktarılınca dış borç katlanarak artmaya devam etmiştir (Chossudovsky, 1999).

Yapısal Uyum Programı kapsamında Banka, özelleştirmeye borçlu ülkelerin kamu kurumlarını ele geçirmeyi hedeflemektedir. Devletin ortak olduğu işletmelerin en karlıları yabancı sermaye ya da girişimler tarafından genellikle borç yükümlülüğü karşılığında alınmaktadır. Dünya Bankası Yapısal Uyum Programı ile kamu hizmeti olarak yürütülen kamusal hizmetlerin özelleştirilmesini, "**kamu hizmeti**" yerine "**ticari hizmet (piyasa malı)**" kavramının kullanılmasını hedeflemektedir. Bu yaklaşım ile kamusal hizmet anlayışı değiştirilerek "**işletme-müşteri**" ilişkisi getirilmeye çalışılmaktadır. Yeni kamusal hizmet anlayışı, sosyal devletin gereği olan, düşük gelir gruplarını destekleme yerine parayı verenin hizmeti satın alabileceği anlayışını getirmektedir. Dolara endekslenen hizmet kullanım bedeli, toplumsal eşitsizliğe neden olmaktadır. Devletin sorumluluğunda olan sağlık, eğitim, altyapı gibi kamusal hizmetlerin kısmen özelleştirilmesi ve hizmetlerin ücrete tabi tutulması ödeme gücü olmayan düşük gelir gruplarının yoksulluğunu iyice artırmıştır (Esen, 1998).

Bankanın yapısal reform dışında yürüttüğü “**ekonomik istikrar programları**”yla hedeflenen bütçe açığı ve ödemeler dengesidir. Makro-ekonomik istikrar programında ulusal para ortadan kaldırılarak ulusal paranın istikrarsızlaştırılmasına, döviz kurunun tekleştirilmesine ve bunların sonucunda emek maliyetlerinin azalmasına yol açmıştır. Yoksul ve az gelişmiş ülkelerdeki geçim masrafları ile gelişmiş ülkelerdeki geçim masrafları arasında önemli farklılıklar bulunmasına karşın, yapısal uyum programı kapsamında uygulanan ticaret liberalizasyonu ve yurtiçi mal piyasalarının kuralsızlaştırılması, yurtiçindeki fiyatların dolarizasyonuna ve fiyatların tekleştirilmesine yol açmıştır. Bir taraftan fiyatların tekleştirilerek dünya düzeyine yükseltilmesi bir taraftan ücretlerin azaltılması yönünde uygulan iki farklı ve birbiriyle çelişen politikalarla toplumsal eşitsizliklerin büyüyerek artmasına neden olmuştur. Bu durumdan en çok düşük gelir grupları olumsuz yönde etkilenmektedir (Chossudovsky,1999).

Dünya Bankası 1980’lerin sonlarından bu yana kamu harcamaları değerlendirmesi aracılığıyla (Public Expenditure Review-PER), devletin özelleştirilmesini, kamu yatırımlarının yapısını, kamu harcamalarının bileşimini hazırlar. PER’ in amacı yoksulluğun maliyet açısından etkin ve verimli bir biçimde hafifletilmesini hedeflemektedir. Ayrıca PER ile her Bakanlığı sağlık/egitim vb. izler ve reformda bankanın denetimi altındadır. Dünya Bankası’nın Kamu Yatırımı Programı çerçevesinde hangi türden kamu altyapı yatırımlarının finanse edilip hangilerinin edilemeyeceğine karar verilir. Kamu projelerinin yönetilmesi işi uluslararası inşaat ve mühendislik firmalarına verilir. Dünya Bankası’nın yürüttüğü Kamu Yatırım Programı kapsamında iç kaynaklar hareketsiz kılınırken, dış borçlarında yükselme yaşanır. Dünya Bankası devletin kamusal harcamalarını azaltması ve kamusal hizmetlerin sunumundan kademeli olarak çekilmesi konusunda ısrar etmektedir (Chossudovsky,1999).

Yapısal uyum programı ile, ülkelerin kamu finansmanların istikrarsızlaştırılması, Banka tarafından kamu çalışanlarının işten atılması ve sosyal programlarda ciddi kesintilere gidilmesi hedefi dayatılmaktadır. Kamu harcamalarında kısıtlamaya, tasarrufa gidilmesi yoksulluğu iyice yoksullaşmasına yol açmıştır. Kamusal yatırımların çöküşü, devletin kendi kaynaklarını kamusal altyapı, ulaşım, sağlık vb. yatırımlara ayırmasına izin verilmemektedir.

1980 de makro-ekonomik politikalarda yaşanan değişime koşut olarak, Dünya Bankası’nın politikalarının niteliğinde bir değişim yaşandı. 1980 öncesinde proje tasarımı gibi fiziksel boyutta kalan konular desteklenirken, 1980 sonrası ülkelerin tüm iktisadi, sosyal, politik yapılarını değiştirmeyi ve dönüştürmeyi hedefleyen konular desteklenmiştir. Diğer bir deyişle, **yapısal uyarılama politikaları** ile ülkelerin iktisadi yapıları değiştirilmektedir.

İlk dönemde, Dünya Bankası “proje kredileri” verirken, 1980 sonrası dönemde “politika planlaması”na yönelik krediler açmaya başlamıştır. 1980 sonrası dönemde “yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılması(municipal development)”,ve “konut sunumunun finansmanı(housing finance)”, “politika reformu(policy reform)”, ve “kurumsal yapılanma(institutional development)” konularını içeren projeler desteklendi. 1980 sonrası dönemde **yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılması** konusuna öncelik verilmesinin nedeni, ilk dönemde uygulanan projelerin hedeflenen başarıya ulaşamaması yerel yönetimlerin kurumsal kapasite yetersizliğine dayandırılmasıdır (UNDP, 1990).

Bu dönemde belirlenen hedefler aşağıda sıralanmıştır:

- a) kentsel verimliliğin artırılması, verimliliği engelleyen koşulların ortadan kaldırılması
- b) çevre korumacılığı (ilk defa bu dönemde çevre konusu gündeme alındı)
- c) yoksulluğun giderilmesi
(World Bank, 1990)

a) kentsel verimliliğin artırılması için “mevcut yerel yönetimlerin teknik ve finansman kapasitelerinin artırılması”, “yeni finans kaynaklarının bulunması” ve “altyapı, konut ve ulaşım sorunlarının çözülmesi” konularında yoğunlaşmıştır. Bankanın hedeflediği, kentsel verimliliğin artırılmasıyla yoksulluğun giderilmeye çalışılmasıdır.

b) çevre korumacılığı

Çevre sorunlarının ciddi boyutlara varmasına bağlı olarak ilk defa 1990 yılında Banka tarafından Kentsel İşletim Programının (UMP) gündemine alınmıştır. Banka, global ölçekte çevre sorunlarının çözümüne ilişkin kararlar geliştirip, çevresel plan ve projelerin finansmanını sağlamıştır. Kentsel Çevrenin İşletimi, sürdürülebilirlik yaklaşımlarını içermektedir. Bu hedef kapsamında yapılması gerekenler; “global anlamda çevre sorunlarına karşı kamuoyu oluşturulması ve politik desteğin sağlanması”, “her kentte özgü kentsel çevresel stratejilerinin oluşturulması, çevresel sorunları iyileştirici programların geliştirilmesi” ve “ulusal ve kentsel politikalar oluşturulurken olası çevresel sorunların yaşanmaması için etkin stratejilerin geliştirilmesi”dir. Bankanın Kentsel İşletim Sisteminde belirlediği “çevre korumacılığı” yaklaşımı ile büyük ölçekli hidroelektrik santralleri ve tarımsal sanayinin desteklenmesi ile doğal çevreye verdiği zararda ki yaklaşım birbirine zıt ve birbiriyle çelişen iki yaklaşımdır.

b) yoksulluğun giderilmesi

Uyguladığı makro-ekonomik politikalarla yoksulluğun oluşumuna ve sürdürülmesine yol açan Dünya Bankası, yoksulluğun hafifletilmesi konusunda can alıcı bir rol oynamaktadır. Yapısal Uyum programlarının etkisiyle kronik yoksul tanımından farklı olarak “yeni yoksul” tanımlamaları yapılmıştır. Buna göre yeni oluşan yoksulluk, kaynakların kıt olmasının sonucu değil, emek maliyetlerinin düşürülmesine bağlı olarak oluşan işsizliğin sonucudur. Yoksulluğun hafifletilmesi için Bankanın izlediği strateji, yoksulun iş ile temel

altyapı ve hizmet gereksinimlerinin karşılanması yoluyla kent yoksulunun verimliliğinin artırılmasıdır. Dünya Bankası tarafından “yoksulluğu hafifletme” adına dayatılan politikalar dünyanın her yerinde, insanların geçinmesini zorlaştırmaktadır.

Yeni Yoksulluk ve Dünya Bankası

Dünya Bankası yoksulluk kavramını açıklayabilmek ve yoksulluk sınırını belirleyebilmek için “yoksulluk profilleri”, “yoksulluğa neden olan ekonomik ve sosyal çevre üzerinde yapılan analizler” ve “yoksulluk sorunun çözülmesi” konuları olmak üzere üç önemli nokta üzerinde durmaktadır.

Yoksulluk profilleri belirlenirken bazı yoksulluk göstergeleri saptanmaktadır. Bu göstergeler, gelir kaynakları, tüketim alışkanlıkları, ekonomik etkinlikleri, sosyal göstergeleri (eğitim, sağlık, beslenme vb.) ifade etmektedir. Yoksulluk sorunun çözümü için gerekli politikaların ve stratejilerin oluşturulması için yoksulluk profilinin çıkarılması ön koşul olarak belirlenmektedir. Yoksulluğa neden olan ekonomik ve sosyal çevre üzerinde yapılan çözümlemelerde makro-ekonomik politikalara, bu politikaların yoksullar üzerindeki etkilerine, sektörel çalışmalara ağırlık verilmektedir.

Genel anlamda yapılan yoksulluk tanımı gelir düzeyi ve sosyal göstergeler olmak üzere iki ölçüte bağlı olarak yapılmaktadır. Dünya Bankası tarafından yapılan ve değişen yoksul tanımlamalarından birisi 1990 da yayınlanan “Dünya Kalkınma Raporu”nda yapılmış ve yoksulluk sınırı yıllık 370 \$ olarak belirlenmiş ve geliri bu sınırın altında kalan kesim “yoksul” olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamaya bağlı olarak, gelişmekte olan ülkelerde kent nüfusunun %28’i (329milyon kişi) yoksulluk sınırının altında kalmakta ve yoksul olarak tanımlanmaktadır. (World Development Report, 1990) Ancak, yoksulluk sınırı belirlenirken, ülkeler arası ve ülke içindeki gelir eşitsizlikleri değerlendirmeye katılmamıştır. Banka, yoksulluğun bilimsel ölçümünde çok sayıda çifte standart uygulayarak gelir istatistiklerini çarpıtmıştır. Örneğin, Dünya Bankası, kişi başına yıllık gelirin yaklaşık 20.000 ABD doları olduğu ABD’de nüfusun %20’sinin yoksulluk sınırının altında kaldığını belirtmiştir (Chossudovsky, 1999).

Yoksulluğun nedenlerini ana başlıklar halinde sıralarsak:

- **Hızlı demografik büyüme**
- **Kentsel verimliliğin artırılabilmesi**
- **Gelir düzeyinin düşüklüğü:** konut yoksulluğuna neden olarak gösterilen en önemli etmen gelir düzeyinin düşüklüğüdür.
- **Konut ve arsaya ilişkin nedenler:** “konut sunumunun yetersizliği”, “uygulanan arsa politikalarının yanlışlığı”, “finansman sorunu”, “konut fiyatlarının ve faizlerin yüksek olması”

- **Makro-ekonomik politikalara ilişkin nedenler:** Ülkenin makro-ekonomik politikaları, “enflasyon”, “işsizlik”, “ekonomik gerileme”, “fiyatların yükseltilmesi”, “istikrarsız konut finansmanı”, “altyapı ve hizmet sunumunun yetersizliği”, “ekonominin yapısındaki hızlı değişiklikler” ve “faizlerin düşmesi”.

Gelirlerin düşmesi, konut ve çevresi ile ilgili sorunlar **yoksulu doğrudan**, konut sunumunun azaltılmasıyla **dolaylı yünden** etkilemektedir.

Banka yoksullukla mücadele konusunda **ekonomik ve sosyal** olmak üzere iki farklı boyutta strateji geliştirmiştir.

Ekonomik boyutta geliştirdiği strateji “**geliri yükseltmek**” hedefine ulaşabilmek için

- * yeni iş olanaklarının yaratılması, küçük girişimcilere kredi açılması, düşük gelir grubundakilere kamusal kurumlarda(public works) iş verilmesi, kredi verme önceliğinin kadınlara verilmesi,
 - * emek yoğun etkinliklerin devlet tarafından desteklenmesi,
 - * eğitim, okuma-yazma, mesleki beceri kazandırma ile yoksulun daha nitelikli olmasının sağlanması ve
 - * yoksulun yaşadığı yasal olmayan konutların yasallaştırılması
- konuları üzerinde durulmuştur.

Sosyal boyutta geliştirdiği strateji ise “**konut ve temel hizmetlerin sunumunun iyileştirilmesi**”, bu hedefini uygularken de

- * yoksulun ev sahibi olmasını sağlamak için konut sunumuna yatırım yapılması,
 - * eğitim, sağlık vb. temel hizmetlerin sunumunda eşitliğin sağlanması,
 - * kentsel hizmetlerin(içmesuyu dağıtımı, atıkların bertarafı, drenaj, çöp toplanması) sunumu gerektiği gibi yapılarak sağlık sorunları riskinin azaltılması
 - * temel sağlık gereksinimlerinin karşılanması ile sağlık sorunlarına ilişkin harcamaların azaltılması,
 - * günlük bakım merkezlerinin açılması ile çalışan annelerin çocuklarını bırakabilecekleri mekanların yaratılması,
 - * konut finansmanının sağlanması ile yoksulun kendi evini kendinin yapabileceği ya da satın alabileceği olanağın sağlanması ve
 - * kent çeperinde yaşayan yoksul için düşük fiyatlı ulaşım olanaklarının sağlanması, diğer bir deyişle yoksulun sübvansiyeli edilmesi
- konularında çalışılmıştır.

Kentsel yoksulluk sorununun çözümünde banka tarafından yapılacak müdahaleler “**makro**”, “**mezo**” ve “**mikro**” olmak üzere üç düzeyde gerçekleştirilmektedir.

Makro düzeyde; makro-ekonomik politikalar ışığında yatırım, sübvansiyeler, fiyatlandırma ve kredi politikalarının belirlenmesi, mikro düzeyde izlenen strateji, Sivil Toplum Örgütlerinin, küçük girişimcilerin desteği ve halk katılımı ile mevcut konut ve altyapı standartlarının yükseltilmesinin sağlanması, mezo düzeyde yerel yönetimlerin yoksulluk sorunu çözümünde devreye girmesi, makro düzey ile mikro düzey arasındaki koordinasyonun sağlanması konularında izlenecek strateji belirlenmektedir (UNDP, 1996).

Dönemin değerlendirilmesi

Banka yoksulluk sorununun çözümüne ilişkin yapılan müdahalelerin sonuçları hakkındaki görüşlerini 1990'da yayınlanan "Dünya Kalkınma Raporu"nda açıklamaktadır. Yoksullukla mücadele konusunda önemli bir gelişme sağlanamadığı için Banka 1980 dönemini yoksul için "**kayıp dönem, boşa geçirilmiş dönem**" olarak nitelendirmektedir. Hızlı nüfus artışı ekonomik büyümenin önüne geçtiği için, 1980 döneminde yapılan yardımların da çok başarılı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Banka, yardımların yoksul sayısını azaltmadığını, yoksulluğu giderme yolunda çok başarılı olmadığını ortaya koymaktadır.

1980 döneminde gelişmekte olan ülkeler makro-ekonomik bunalımlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. 1980 sonrası yoksulun sorunlarının çözülebilmesi için uyarlama politikaları uygulanmaya başlanmış ve gelişmekte olan ülkeler için makro-ekonomik uygulamalar kaçınılmaz olmuştur. Uzun erimde ekonomik yeniden yapılanma, yapısal uyarlama ile birlikte düşünülmüştür. Ancak, kısa erimde, yoksul kesim için makroekonomik politikaların uyarlanması risk yaratmıştır (World Development Report, 1990).

Bu dönemde Banka belirlediği **kredi koşulları** ile yoksul ve az gelişmiş ülkelerin iktisadi, siyasi ve toplumsal yapı ve dengelerini denetlemiştir. Bankanın katı kredi koşulları ile yoksul ve az gelişmiş gelişmiş ülkelerin borç yükünü artırarak varolan yoksulluğu daha ileri boyutlara taşımıştır. Kredi koşullarında geri-ödemenin güvencesi olarak az gelişmiş ülkelerin borçlarını ödeyebilmeleri için ihracatların artırılması ve kamu varlıklarının özelleştirilmesi, satılması öne sürülmüştür (Ayman Güler, 1996). Krediler ulusal finans kurumları tarafından kapsamlı bir makroekonomik istikrar programı ve yapısal uyum reformunun benimsenmesi koşulu ile verilmektedir. Bretton Woods kuruluşları kredi koşulları ile kamu yatırımlarının alanını daraltmaktadır. Devletin kamusal kaynaklarının, kamusal altyapı ve kamusal yatırımlara ayrılmasına izin verilmemektedir (Chossudovsky, 1999).

Banka tarafından belirlenen kredi koşullarının başında devlet güvencesi gelmektedir. Borç anlaşmaları doğrudan devletle yapılır, anlaşma imzalandıktan sonra devlet güvencesinde kredinin kullanılmasına izin verilir. Bu durumda devletin desteklemesini kredi koşulu olarak dayatması, "ekonomik reformların" doğası olan demokratikleşmenin önüne geçmektedir. Türkiye'de güvence konusunda yetkili kurum "Hazine Müsteşarlığı"dır.

Yurtdışından her türlü kredi sağlanması bu kurumun ön iznine bağlanmıştır. Dış finansman gerektiren projenin uygunluk belgesinin verilmesi Devlet Planlama Teşkilatı'na, uluslararası anlaşmaları onaylama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bırakılmıştır. Çeşitli dilimler halinde gerçekleştirilen ödemeler reformu doğru yolda olmadığı zaman kesilebilmektedir. Ayrıca, ödemeler sırasında, borçlu, politika çerçevesi metni hazırlamak zorundadır. Eğer anlaşmaya aykırı bir durum olursa ödemeler yarıda kesilir. Dünya Bankası kredi anlaşmaları katı kredi alma koşulları içermektedir. Alınan krediler, proje kredilerinde olduğu gibi yatırım yapmaktan çok politika değişikliği konularını içermekteydi. Alınan uyum kredileri ile kaynakları ulusal ekonomiden uzaklaştırarak ülkeler her türlü tüketim malı gereksinimini zengin ülkelerden ithal etmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak ulusal ekonomilerde yaşanan durgunluk, ödemeler dengesini bozmuş ve borç yükü artmıştır.

Devletin ortak olduğu işletmelerin en karlıları yabancı sermaye ya da ortak girişimler tarafından genellikle borç yükümlülükleri karşılığında alınmaktadır. Bağımsız ülkeler, borçları nedeniyle finans kuruluşlarının vesayeti altına girmiş olur. 1980'den sonra, gelişmekte olan ülkelerin borç yükü iyice artmıştır. Yapısal uyum programı ile faizlerin zamanında ödenmesini güvence altına alınırken, ödenmemiş borçların büyümesine yol açmıştır. Verilen kredinin geri ödemesine ilişkin katı kurallar konulmuştur. Belirlenen borç yönetimi politikaları ile makroekonomik reform arasında yakın bir ilişki kurulmaktadır. Geri ödemelerde faizlerin ödenmesine öncelik verilerek, anaparanın geri ödemesi ertelenmektedir. Eski borçların geri ödenememe noktasına gelmesini önlemek için yeni borçlar verilmektedir. Borç yönetimi politikalarıyla, eski borçların ödenememesi borcun katlanarak büyümesine yol açmaktadır. Borçluya verilen miktar her zaman geri alındıktan daha düşük olmaktadır (Chossudovsky, 1999).

1970'lerde yaşanan borç krizinin çözümü için IMF tarafından uygulanan "istikrar programları" yoksulluğun ve yoksul sayısının artmasına neden olmuştur. Diğer bir deyişle, uygulanan ekonomik reformla yoksulluk sorunu iyice derinleştirilmiştir. Ekonomik istikrar programı kapsamında sübvansiyelerin azaltılması, ücretlerin azaltılması, ihracatın artırılması ve fiyatların artırılması **kıtlıklara** yol açmıştır. Kıtlıkların yarattığı toplumsal huzursuzluğa bağlı olarak isyan ve ayaklanmalar yaşanmıştır. İstikrar programı kapsamında fiyat artışları sonucu ekmek isyanı türünde ayaklanmalar yaşanmış ve birçok yağmalanma olayı gerçekleşmiştir. Ücretlerde yapılan azaltmaya bağlı olarak toplu iş bırakmalar ve grev yapılmıştır. Ancak, IMF'ye karşı yapılan ayaklanmalar acımasızca bastırılmıştır. Bu ayaklanmaların bastırılmasında tutuklama, yaralama ve hatta ölüm olayları ile karşılaşmıştır (Walton, 1987).

7.1.2. SONUÇ

Dünya Bankası kuruluş tüzüğünde yeralan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, **“yoksulluk sorunun hafifletilmesi”** hedefi konusunda gerçekten bir başarı sağlanabilmiş midir? yoksa uygulanan borç verme politikaların etkisinde yeni bir yoksulluğun oluşumuna mı yol açılmıştır? Bu sorunun cevabını “1980-öncesi”, “1980-sonrası” dönemler için ayrı ayrı vermek gerekmektedir.

1980-öncesi dönemde McNamara uyguladığı politikalarla **“yoksullukla mücadele”** konusunu Dünya Bankası gündeminde ilk sırasıya getirmiştir. Yoksulluk sorunu ile ilgilenilmesinin nedeni az gelişmiş ülkelerde yoksulluk sorunu çözülemezse bu diğer çevre ülkelere de sıçrayabilmektedir. Ayrıca, **“yoksulluk”**, politik istikrarlılığın sağlanması karşısında **“politik bir tehdit”** olarak durmaktadır. Bu dönemde desteklenen projelerin büyük bir çoğunluğu başarıya ulaşmasına karşın varolan yoksulluk sorunu tam olarak çözülmemiştir. Kırdan kente yaşanan hızlı göçe bağlı olarak, varolan kent yoksullarına yenileri katılarak sayısı artmıştır. İlk dönemde proje kredilerine öncelik veren Banka yatırım kararlarından planlama sürecine kadar her alanda borçlu ülkeyi etkisi altına almıştır. Proje kredileri ile ülkenin altyapı ve konut gibi tek bir sektörü ile ilgilenilmiş ve alınan kararlar fiziksel boyutta kalmıştır. Yoksulluğun görsel anlamda ki olumsuzlukları giderilmeye çalışılmıştır, derinlemesine bir çözüm önerisinde bulunulamamıştır. Yoksulluk **“kronik bir hastalığa”** benzetildiğinde, Bankanın müdahaleleri ile sadece “hastalığın belirtileri” giderilmeye çalışılmış, içselleştirilen hastalığın gerçek tedavisi ile ilgilenilmemiştir. Ulusal kalkınma kredileri ile hastaların ağırları geçici bir süre için uyuşturulmuştur. 1980 dönemine kadar ağırlar dindirilmeye çalışılsa da hastalık içten ağır ağır ilerlemeye devam etmiş ve 1980 sonrası Bankanın uyguladığı makro-ekonomik politikalarla hastalık iyice artmış, dindirilemez ağırlara yol açmış ve tedavi edilemez hale gelmiştir.

1980 sonrası dönemde makro-ekonomik politikalarda yaşanan değişime bağlı olarak Banka politika planlaması temelli krediler vererek gelişmekte olan ülkelerin iktisadi, siyasi ve toplumsal yapılarını değiştirmeyi ve dönüştürmeyi hedeflemiştir. Banka tarafından yoksul ve az gelişmiş ülkelere dayatılan yapısal uyarılama programı varolan yoksulluğun niteliğinin değişerek artmasına yol açmıştır. Alınan dış krediler yatırıma dönüştürülemeyince, gelişmekte olan ülkeler ağır borç yükü ile karşı karşıya kalmış ve borç yönetimi politikaları ile eski borçlar katlanarak artmıştır. Banka yapısal uyum programı kapsamında uyguladığı politikalarla, “yoksulluğu hafifletme” konusunda belirlediği politikalar birbiriyle çelişmektedir. Bankanın dünya ölçeğinde yol açtığı yoksulluğu ülke bazında aldığı kararlarla hafifletmeye çalışmıştır. Yardım programları ile borçlu ülkelerin siyasi ve ekonomik yapıları, Bankanın vesayeti altına girmiştir. Yapılan yardımlar ile varolan **sömürü** süreci yüz değiştirerek varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Yapısal Uyarılama Programı ile ülkelerin kamusal mekanizmaları etkisiz hale getirilmiştir. Kamusal harcamalarda kısıtlama yoluna gidilerek, devletin sorumluluğunda olan kamusal hizmetlerin sunumu özel sektöre devredilmiştir. Bu yaklaşım ile kamusal hizmetler “piyasa

malına" dönüştürülerek hizmetlerin bedeli dolara endeklenmiş ve parayı verenin hizmeti kullanabileceği yaklaşımda işletme-müşteri ilişkisini doğurmuştur. Sosyal devlet gereği toplumun yoksul kesimlerinin sübvansiyeye edilmesi görüşü terkedilmiştir.

Dünya Bankası'nın 1980 sonrası dönemde uyguladığı politiklar ışığında oluşan yeni yoksullukla mücadele için, bazı "**alternatif çözüm önerileri**" geliştirilmelidir. Dünya Bankası'nın kredi anlaşmalarında zorunluluk haline getirdiği "**özelleştirme**" koşulunun aslında zorunluluk olmadığı anlaşılmalıdır. Kamusal hizmetlerin ticari hizmete dönüştürülmesinin yarattığı toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi için bazı temel hizmetlerin kamu sektörü tarafından karşılanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Fiyatların dolara endekslenmesi ile doğan "işletme-müşteri" ilişkileri ile yoksulun sübvansiyeye edilmemesi yoksulluğun artmasına yol açmıştır. Bu nedenle fiyatlandırma sisteminde yoksul ve yoksul olmayanlar için iki farklı alternatif ödeme planı geliştirilerek yoksulun sübvansiyeye edilmesi sağlanmalıdır.

7.2. SONUÇLAR

Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı Stüdyosunun politika önerilerine geçmeden önce; bu bölümde araştırma bulguları ve bu bulgulardan çıkarsanan temel savlar, çalışmayı oluşturan dört grup çerçevesinde özetlenecektir. Öncelikle, kısaca çalışmamıza katılan hanelerin demografik özelliklerini değerlendirmek yerinde olacaktır.

Hanelerin büyük bölümünün çekirdek aile özelliği göstermesi ve hanede yaşayan kişi sayısının ortalama olarak 4 ten fazla çıkması, hanelerin bu özellikleri ile kır ile kent arasında bir geçiş niteliği taşıdıklarını göstermektedir. Hanede çalışan kişi sayısı ile hane büyüklüğü birlikte değerlendirildiğinde; bazı az gelişmiş ülke örneklerinden farklı olarak kalabalık hanelerin gerçekte bir yaşam stratejisinin sonucu olmadığı çünkü hanelerin yarısında sadece bir kişinin gelir getirdiği ortaya çıkmıştır.

Hane reislerinin Ankara'ya yoğun olarak 1970-1979 yılları arasında ve Ankara'nın çevresindeki illerden geldikleri belirlenmiştir. Bu noktada, 1990 sonrasında Ankara'ya gelenlerin oranında önemli bir düşüş olması ve gecekondu oturanların önemli bir bölümünün aslen Ankaralı olması göç olgusunun önemini yitirdiğini ve yoksulluğun kırdan taşınan bir özellik olmaktan çıktığını göstermektedir.

Toplumsal sınıfları belirleyen temel değişken olarak gelir ele alındığında, çalışmamıza katılan hanelerin büyük bölümünün yaşamlarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmek için yeterli olan gelire sahip olmadıklarını görmekteyiz. Sınıf boyutunun diğer sosyal oluşum ve ilişkiler üzerinde önemli bir etkisinin olduğu yapılan araştırmanın önemli bulgularından birisidir. Diğer bir anlatımla, hane halklarının gelir düzeyleri ile diğer toplumsal özellikleri arasında yakın bir ilişki vardır. Ancak bu, çalışmamıza konu olan hane halklarının homojen

bir grup oluşturduğu anlamına gelmemelidir. Alt gelir grubu olarak genelleştirdiğimiz küme içinde de, diğer toplumsal farklılaşmalar yanında, gelir düzeyinden kaynaklanan önemli farklılaşmalar mevcuttur. Bu nedenle genellemeler yapılırken, dikkatli olunması gerektiği de çalışmanın bulguları arasındadır.

Kent yoksullarının sadece mavi yakalı işçilerden oluşmadığı, emeklilerin, işsizlerin, kendi hesabına çalışanların ve küçük meta üreticilerinin dikkate değer bir kısmının da kent yoksulları arasında yer aldığı ve bu sınıfın emek pazarı içindeki konumu açısından heterojen bir yapı sergilediği görülmektedir. Emek pazarında işsiz, üretici, emekli veya formal-enformal işçi olarak yer alan hane reislerinin sosyal güvenlik ve örgütlenme eksiklikleri ilk bakışta dikkati çekmektedir.

Çalışmamıza katılan hane reislerinin nerdeyse ücretli-maaşlı olarak çalışmaktadır. Ücretli-maaşlı çalışan hane reislerinin yarısı kamu, yarısı özel sektörde çalışmaktadır. Kamu sektörü, işten çıkarılma riskinin daha az olması ve sosyal güvenlik olanaklarının fazla olması gibi nedenlerle özellikle kent yoksulları tarafından tercih edilmektedir. Kendi hesabına çalışan hane reisleri küçük meta üreticileri ile enformal işlerle uğraşanlardan oluşmaktadır. Bu grupta yer alan hane reislerinin yarısından fazlası herhangi bir sigorta kapsamında değildir. Emekli hane reislerinin çok büyük bir kısmı emekli olduktan sonra çalışma eğilimi göstermektedirler. Geçim sıkıntısı nedeniyle emeklilik sonrasında yeniden çalışmaya başlamak önemli bir strateji olarak karşımız çıkmaktadır.

Hane reislerinin işsizlik oranı %12'dir ve bunların yarıdan fazlası iki yıldan daha uzun bir süredir işsizdir; dolayısıyla bu durum onlar için kalıcı bir hale gelmiştir. Ek iş yapan hane reislerinin oranı düşüktür, büyük bölümü ek iş olarak enformal işleri fırsat buldukça yapmaktadır. Gelir gruplarına göre ek iş yapanlar incelendiğinde, ek iş yapmak hane gelirini arttırmak için önemli bir strateji olarak çıkmaktadır.

Gelir gruplarına göre hane reislerinin çalışma durumları değerlendirildiğinde, gelir grubu yükseldikçe enformal işlerde çalışma oranının önemli oranda düştüğü gözlenmiştir, buna karşın enformal sektör, kent yoksullarının geçimlerini sağlamalarında önemli bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Enformal sektör içinde, kendi hesaplarına enformal işler yapanların dışında, emekli olduktan sonra enformal işlerde çalışanlar, işsiz kaldıklarında geçimlerini enformal işlerden sağlayanlar ve ek iş olarak enformal işler yapanlar da yer almaktadır.

Hane reislerinin iş hareketlilikleri değerlendirildiğinde, hareketliliğin genel olarak ücretli-maaşlı ve kendi hesabına enformal işlere doğru olduğu gözlenmektedir. Hane reislerinin iş niteliklerindeki değişiklikler değerlendirildiğinde ise memurluk ve küçük esnaflığa doğru bir yönelme görülmektedir.

Hanede aileleri ile birlikte yaşayan evlenmemiş çocukların yaklaşık beşte biri çeşitli işlerde çalışmaktadır, bu çocukların yarısının okuma çağında olmalarına karşın okullarını bırakıp çalışmaları geçimin sağlanmasında dikkat çekici bir başka strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışan çocukların büyük bölümünün (%60,8) sigortasız olması, sömürülen çocuk emeğini göstermektedir.

Kent yoksullarının yaşam koşulları değerlendirildiğinde, emek pazarı içindeki olumsuz konumlarının onları sağlık ve barınma gibi diğer güvenceler açısından da olumsuz konuma getirdiği görülmektedir. Gelir yetersizliğinin neden olduğu sağlık sorunlarına çalışmamıza katılan hanelerin üçte birinde rastlanmaktadır. Yine yetersiz gelir durumlarından dolayı çalışmamıza katılan hanelerin %70'i kötü konut ve /veya çevre koşullarında yaşamaktadırlar.

Kent yoksullarının kent yaşamına en yoğun katılım alanı olan tüketime bakıldığında, hanelerin gelirlerinin büyük bölümünü gıda ve sabit harcamalara ayırdıkları ortaya çıkmaktadır. Tüketimde, özellikle yiyecek maddelerinde kısıtlama yapma ve ev içinde yiyecek üretme, kent yoksullarının geliştirdikleri diğer stratejiler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Veresiye alışveriş ve taksitle alışveriş tüm gelir gruplarındaki kent yoksullarının tüketim sürecinde tercih ettikleri bir strateji olarak ortaya çıkmaktadır. Bu stratejiler özellikle kent yoksullarının günü kurtarma, günlük yaşama zorunluluklarının bir sonucu olarak çoğu tarafından tercih edilmektedir.

Gelirlerinin büyük bölümünü zorunlu harcamalara ayıran ve uygun olmayan koşullarından dolayı sağlık ve barınma koşulları yaşayan kent yoksulları yaşamlarını sürdürebilmek için ek işlerde çalışma (% 11,7), eğitim çağındaki çocukları çalıştırma (% 10,8), tüketimde kısıtlama yapılması (% 67,9), ev içinde yiyecek üretimi yapılması (% 83,4), alışverişlerin veresiye (% 48,5) ve taksitle (% 56,7) yapılması gibi stratejiler geliştirmişlerdir.

Çalışmamıza katılan kent yoksullarının borçlanma durumları değerlendirildiğinde; hane reislerinin içinde bulundukları olumsuz koşullara karşın borçlanma oranlarının çok düşük olduğu dikkati çekmektedir. Borcu geri ödeyememekten korkmaları, borçlanmamanın en önemli nedeni olarak gözlenmektedir. Yoksulluğun azalması ile doğrudan ilgili olan tasarruf yapma oranı da doğal olarak çok düşüktür.

Kent yoksullarının içinde yaşadıkları çevreye ait bilinçlerinin ve siyasi katılım düzeylerinin, eylemlilik düzeyinde varlığından söz etmek olanağı yoktur. Örgütlülük düzeyi açısından kent yoksulları değerlendirildiğinde; sendikalara, meslek örgütlerine, dernek ve vakıflara üyeliğin çalışmamıza katılan hane reisleri arasında yaygın olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Kent yoksullarının kente ilk geldiklerinde geleneksel dayanışma ve yardımlaşma biçimlerini

kullandıkları, buna karşılık kentte kalış süreleri arttıkça örgütlenme düzeyinin de arttığı gözlenmektedir. Dernek üyeliği geçmişteki araştırmalara göre daha yüksek çıkan kent göçmenlerinin çoğunlukla tek dernek ve yine çoğunlukla hemşeri derneği üyesi oldukları, ülkü ocakları ve islami cemaatler gibi örgütlere üye olmadıkları görülmektedir. Bu tür örgütlere üye olan deneklerin bulunmaması ilgi çekicidir. Sonuca ulaşılmasında katılımcıların üyeliklerini saklamalarının etkisi olabileceği gibi, bu tür yapıların genellikle gayri-resmi üyelik sistemi ile çalışıyor olmaları da etkili olmuş olabilir. Yine bir diğer önemli bulgu, katılımcıların hiçbirinin dernek ve vakıflardan yardım almamasıdır. Etnik köken açısından bakıldığında Alevilerin Sünnilere göre daha yüksek oranda vakıf/dernek üyesi oldukları görülmektedir. Üye olunan vakıf/dernek türü ve sayısı açısından herhangi bir ayrışma olmamakla birlikte, Alevilerin bu derneklerde daha etkin çalıştıkları görülmektedir.

Vakıf/dernek üyeliği oranı, en eski göçmenlerde en yüksek oranda bulunmaktadır. Buna koşut olarak, en eski göçmenlerin üyesi bulundukları dernek ve vakıf sayısının daha fazla olduğu ve buralarda daha etkin oldukları da görülmektedir. En eski göçmenlerin yaşları ve iş yaşamındaki durumları nedeniyle bu tür derneklerde daha etkin olmaları doğal olmakla birlikte, üye olunan dernek/vakıfların önemli bir kısmının hemşeri dernekleri olduğu göz önüne alınırsa, kent göçmenlerinin zaman içinde göç ettikleri yerle ilişkilerinin zayıfladığı savı yanlışlanmaktadır. Tersine en eski göçmenlerin, bu tür derneklerde etkin olarak kente göçen diğer hemşerilerini örgütlenme uğraşı içinde oldukları görülmektedir. Kent yoksullarının, hemşerilik dernekleri kurarak, yarı formel örgütlenmeler kanalıyla politik süreçlere dahil olması süreci, müştericilik ilişkilerinin önünü açmakla birlikte, kent yoksulları tarafından bir geçinme stratejisi olarak kullanılıp kullanılmadığı tartışmalıdır. Bu nedenle konunun ekonomik yönüne bakmakta yarar vardır.

Gelir grupları açısından yapılan eşleştirmede gelir azaldıkça, deneklerin derneklere üye olma oranının ve katılım düzeyinin düştüğü görülmektedir. Bu sonuç, üyeliğin ekonomik düzeyle yakından ilgili olduğunu, ekonomik olarak sorunlarını aşamamış bireylerin, bu tür örgütlenmeleri kullanmakta zorlandıklarını göstermektedir. Bu anlamda dernek ve vakıflar durumu en kötü düzeyde olanların sorunlarını çözmekten uzak yapılar olarak ortaya çıkmaktadırlar. Deneklerin hiçbirinin bu yapılardan yardım almadığı, bu yapıları kentsel servislerdeki aksamaların giderilmesinde bir araç olarak görmediği de göz önüne alınırsa, bu yapıların etnik dayanışma aracı olarak kent yoksullarının sorunlarını çözmekten uzak olduğu görülmektedir. Bu dernekler daha çok gelinen yerle olan bağı korumaya yaramakta ve gelinen yöreye dönük olarak kentsel kaynakların aktarılmasında bir araç olarak kullanılmaktadır.

Yoksulluğun yeniden üretimi açısından kent yoksullarının eğitim ve iş durumlarındaki değişime bakıldığında; çalışmamıza katılan hane reislerinin babalarına göre daha uzun süreli eğitim aldıkları ve daha vasıflı işlerde çalıştıkları görülmektedir. Babalarına göre eğitim ve iş olanakları açısından

daha olumlu durumda olmaları, daha iyi yaşam koşullarına ulaşmaları için yeterli olmamıştır. Kent yoksullarının gelecekte beklenenleri sorulduğunda; kadercı bir yaklaşım içinde oldukları ve daha iyi ekonomik imkanlarına kavuşma umutlarının az olduğu anlaşılmıştır.

Kentte gittikçe yapısal bir nitelik gösteren yoksullukla başetmeye çalışan haneler, en temel düzeydeki gereksinimlerini bile güçlükle karşılamakta, çeşitli stratejiler geliştirerek yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Toplumsal yaşamın her alanında karşımıza çıkan toplumsal cinsiyetçi eşitsiz tutumlar karşısında, kadınlar zaten olumsuz (dezavantajlı) bir konumda bulunmaktadır ve bu olumsuzluklar yoksul hanelerde yer alan yoksul kadınlar tarafından çok daha yoğun bir biçimde yaşanmaktadır. Çalışmadaki tüm bulgular kadınların yeterli birikime sahip olmadıklarını ve cinsiyetçi eşitsizliği tüm yoğunluğuyla yaşadıklarını göstermektedir. Çalışmanın ilgili bölümünde, öncelikle ankete katılan kadınlara ait yaş ve eğitim durumu gibi genel özellikleri, örneklemdeki erkeklerle ve benzer araştırmalardaki bulgularla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Kadın anketi uygulanan kadınların yaş ve eğitim durumlarına ilişkin bir çözümleme yaptığımızda; ankete katılan kadınların yaşlarının, 15 ile 73 arasında değişen çok geniş bir yelpazeye yayıldığını ve yaş ortalamasının 38 olduğunu görmekteyiz. Kadınların yarısından fazlası ilkökul mezunudur. Bunu %23'lük bir oranla, hiç eğitim görmemiş ve okur-yazar dahi olmayan grup izlemekte, üniversite mezunu kadınlar ise yalnızca yok denilecek kadar azdır. Hane halkı reisi ile eşinin eğitim durumları arasında çok ciddi farklılaşmalar vardır. Eğitim durumu, çalışmaya ilişkin tutum ve davranışlardan, sağlık ve temizlik alışkanlıklarına, doğurganlık eğilimlerinden, tüketim alışkanlıklarına kadar pek çok olguyu etkileyen bir değişken olduğundan bu konu çok önemlidir. Türkiye'de ilkökul eğitimi zorunludur ve son yapılan yasal değişiklik ile 8 yıl sürmektedir. O halde, anket uygulanan kadınların % 23 gibi çok dikkat çekici bir oranının hiç okula gitmemiş ve okuma yazma bile bilmeyen kesimden oluşması, üstelik bu oranın, aynı durumdaki erkeklerin oranının üç katından fazla olması son derece duyarlı olunması gereken bir durum olarak dikkat çekiyor.

Ankaradaki alan çalışmamızda toplam kadınlar içinde, çalışan kadınların oranı oldukça düşük düzeydedir. Örneklem içinde anket uygulanan kadınların yalnızca %8'i çalışmaktadır. Oldukça küçük bir oran olmasına karşın, bu oran, DPT'nin gecekondü araştırmasında saptanan hane reisi eşlerinin çalışma oranının (%3) iki katından fazladır. Ev içi enformel işlerde çalışan kadınların oranı ise %12'ye kadar çıkmaktadır. Her iki tarz işte çalışanları birlikte değerlendirdiğimizde oran % 18'e ulaşır. Anket uygulanan kadınlara ilişkin bulgular ülke genelinde yapılan araştırmalarla karşılaştırıldığında, azımsanamayacak bir bölümün dışarıda veya ev içinde, formel ya da daha yüksek oranlarda enformal sektörde çalıştıkları görülmektedir. Kadının giderek artan oranlarda emek pazarına katılıyor olması, özgürleşmeyi de beraberinde getiriyor mu sorusu, 1970'lerden beri konuyla ilgili yazının popüler bir tartışma konusudur. Bu önerme geçerli midir, yoksa kadının geçim mücadelesinde, rolünün artması yani hem emek pazarına katılıp, hem de

geleneksel rollerini (ev içi sorumluluklarını) sürdürüyor olması; bir çifte sömürü durumuna mı yol açmaktadır sorusu halen tartışılmaktadır. Dışarıda çalışmanın kadınları güçlendirmede ve hane içi güç ilişkilerinde herhangi bir dönüşüme yol açmadığını savunanların öne sürdükleri başlıca tezleri, De la Rocha(1994) sistematik olarak açıklamıştır. Buna göre, öncelikle kadınların kazançları hane bütçesine eklenmemekte ve hanenin gündelik ve ortak gereksinimleri için harcanmakta, bu da gelirlerinin görünmez kalmasına yol açmaktadır. İkinci olarak kadınların dışarıda çalışması, ev işlerinden herhangi bir muafiyet getirmemekte ve bu da kadınların çifte yük altında kalarak yıpranmalarına yol açmakta. Bizim alan araştırmamızdan elde ettiğimiz bulgulara, yapısal ve kültürel engelleri aşarak, dışarıda çalışsalar dahi kadınların ev içi sorumluluklarında herhangi bir azalma olmadığını ve bu nedenle aşırı bir yük altında kaldıklarını açıkça ortaya koyuyor. Ayrıca, çalışmamızda yer alan çalışan kadınların yarısından fazlası ev dışı enformal sektörde yer almaktadır. Bu sektördeki kadınlar genellikle çocuk bakıcılığı, gündelikçilik, temizlikçilik tarzı işlerde yoğunlaşmışlardır. Bu oranın bu denli yüksek olmasının başta gelen nedeni, ekonominin zorlayıcı koşulları altında, yoksullukla başedilmek için hanesine gelir getirmek durumunda olan kadının emek piyasasında daha düzenli ve güvenceli işlere girebilmek için gereken niteliklerine sahip olmaması olarak değerlendirilebilir. Bu çeşit işlerde çalışmanın kadınlar için ne derece özgürlük ve güven sağlayacağı tartışmalıdır.

Tüm bu olumsuzluklara karşın, toplumdaki değerler sisteminde, kadınlara yönelik tutumlarda belirli bir değişimin olduğu, en azından böyle bir sürecin başladığını söylemek yanlış olmaz. Ev işlerinin paylaşımındaki dönüşüm, çalışmaya karşı çıkanların oranının düşüklüğü, gelir yeterli olduğunda dahi bireysel tatmin nedeniyle çalışmayı arzulayan kadınların oranına ilişkin bulgular, bu anlamda dikkat çekicidir. Kadınların yüzde 45'i, gelirleri yeterli olsa dahi çalışmaya devam etmek istediklerini belirtirken, bu grubun yarısı neden olarak da işten aldıkları bireysel tatmini göstermişlerdir. Bunu yüzde 23'lük eşit oranlarla, aile bütçesine katkı ve ekonomik özgürlük arzusu takip etmektedir. Ayrıca, çalışan kadınların yüzde 80'i çalışmayı kendilerinin talep istediklerini belirtmişlerdir. Bu oranlar dikkat çekicidir, kadınların, gelir getirici bir işte çalışmanın çeşitli kazanımlarının farkında olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Ekonomik durumdaki kötüleşme ve istihdam koşullarının yeniden yapılanması ile şekillenen ekonomik değişimle birlikte kadınların emek pazarına katılımlarındaki artış, kadının hanehalkı içinde mali konularda ve karar alma mekanizmalarındaki etkilerini görece olarak arttırmıştır. Ancak, Türkiye'de ataerkil ideoloji geleneksel olarak ailede ve toplumda çok derinlere yerleşmiş ve kurumsallaşmıştır ve bu dönüşümü yavaşlatmaktadır. Kadınların çalıştıkları işlerin sürekli ya da geçici, formal yada enformal olması, göç edilen bölge ile sürdürülen ilişkilerin yoğunluğu gibi pek çok etmen bu sürecin seyrini etkilemektedir. Emek pazarının değişimi ve ekonominin zorlayıcı koşullarının ağırlığı altında bile, kadınların işgücüne katılımı oldukça sınırlı kalmıştır. Bunda kadınların eğitim ve deneyim düzeylerinin emek pazarının taleplerini karşılayamaması kadar, arz faktörlerinin yani, hane içi ilişkilerin, tutumların, ataerkil ideolojinin, hane yapısının etkisi büyüktür. Özbay'ın(1995)

belirttiği gibi, Türkiye’de kadınların üretime katılmadıkları için egemenlik ilişkileri içinde ezilen taraf oldukları tezi yerine, ezildikleri için üretime son derece düşük statülerde katıldıkları ve dolayısıyla üretime katıldıkları halde uğraşlarının ekonomik etkinlik olarak değerlendirilmediği tezini savunmak daha anlamlı olacaktır.

Kadınlar doğrudan gelir getiren işlerde çalışmasalar dahi, günlük yeniden üretim için gereken yemek pişirme, temizlik ve bunun gibi ev işlerini yaparak, tüketimi düzenleyerek, çocuklara, hanedeki yaşlı ve hastalara bakarak, hanenin geçiminde vazgeçilmez bir rol üstlenmektedir. Kadınların ücretsiz zamanı ekonomik etkinliklerin doğal, yardımcı bir bileşeni olarak görülmektedir. Kadınların çocuk bakımı, gıda üretimi, yemek hazırlama gibi alanlarda ücretsiz emeklerinin esnek bir işgücü olduğu düşünülmektedir. Bizim alan çalışmamızdan elde ettiğimiz bulgular da, kadınların kendilerini haneleri ile özdeşleştirdikleri ve ortak yararı, bireysel yarardan önde tuttıkları ve kentsel geçinme stratejileri içinde tüketimin düzenleyicisi olma rolleri ile ön plana çıktıkları yolundaki görüşü destekler niteliktedir. Bu durum, kadının hareketliliği üzerindeki toplumsal kısıtlamalar nedeniyle kamusal alanla son derece sınırlı olan ilişkileri ile beslenen bir süreçtir.

Örneklemdaki hanelerin çoğunluğu, Türkiye genelindeki hanelerin çoğunluğu gibi çekirdek ailedir, ancak Türkiye’eki çekirdek aile kavramının batıdaki çekirdek aile kavramı ile ayrıştığı bir nokta vardır. Türkiye’de aileler, aynı hanede yaşamasalar dahi, birbirlerine sıkı bağlarla bağlıdırlar ve hayatta kalma mücadelesinde birbirlerine destek olurlar. Bu anlamda Türkiye’de çekirdek aile geniş ailenin üstlendiği işlevleri ve karşılıklı destek ilişkilerini korumaktadır. (Ayata;1996) Toplumsal ilişki ağları, dünyanın bir çok yerinde olduğu gibi, Türkiye’de de yoksullar arasında önemli bir geçinme stratejisi olarak görünmektedir ve bu ilişki ağlarını kurma ve sürdürme rolü aslen kadınların uğraştığı bir alandır. Akraba ve komşular arası yardımlaşma ve destek ilişkileri sürmekle birlikte, hiç bir şekilde çevrelerine yardımda bulunmadıklarını ve çevrelerinden yardım talep etmediklerini belirten insanların oranı da dikkat çekicidir, ve bu ilişkilerde olumsuz yönde bir dönüşüm eğilimine işaret etmektedir.

Kişi başına düşen reel gelire göre yaptığımız ayrıştırma ile yukarıda konu edilen başlıklar altında yer alan çeşitli değişkenlerin ilgisini kurduğumuzda, üç önemli bulgu dikkat çekmektedir. Birincisi, kişi başına düşen reel gelirin en düşük olduğu hanelerde kadınların istihdama katılımlarının diğer gruplara oranla son derece kısıtlı kalmasıdır. İkincisi, ev içi yiyecek üretimi yapma oranının, yine bu söz konusu hanelerde, bu türden üretimi yapamayacak kadar yoksul olmaları nedeniyle diğer gruplara oranla son derece kısıtlı olmasıdır. Üçüncü dikkat çekici bulgu ise, yardımlaşma ile ilgili değişkende, hiç bir şekilde “yardımlaşmıyorum” diyenlerin yine kişi başına düşen reel gelirin en düşük olduğu grupta yoğunlaşan yüksek oranıdır. Alt gelir grubu için ekonomik yoksunluk yardımlaşmama nedeni olarak görünmektedir. Bu üç bulgu, özellikle bu en alt gelir grubunda yer alan kesim için hayat koşullarının

zorlayıcılığı ile kronik hale gelmiş bir geçim sıkıntısının, yapılaşan bir yoksulluğun göstergeleri olarak yorumlanabilir. Bu kitleleri hedef alan çeşitli sosyal politikaların daha fazla zaman kaybetmeden uygulamaya konulması gerekmektedir.

Sonuç olarak, kentte gittikçe yapılaşan yoksullukla başetmeye çalışan haneler, en temel düzeydeki gereksinimlerini bile güçle karşılamakta, çeşitli stratejiler geliştirerek yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Bu yoksul hanelerde yer alan yoksul kadınların gerek gelir getirici işler yaparak, gerek hane içi işleri sürdürüp, tüketimi azaltarak, gerekse acil durumlarda kaynak sağlayabilmek için toplumsal ilişki ağlarını işleterek, hanenin geçim mücadelesinde asli roller üstlendiği açıktır. Toplumda da, kadına karşı tavırlarda ve değerler sisteminde, hanelerin kentte kalış sürelerinin uzunluğu, ailenin birinci veya ikinci nesil göçmen oluşu, kadının dışarıda çalışması, yaptığı işin formal veya enformal sektörde oluşu gibi pek çok etmenin yön verdiği ölçüde bir değişim görülmektedir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi, toplumda cinsler arası eşitsizlik ve kadınlar üzerinde kurulmuş ataerkil otorite öyle köklü yapılanmıştır ki, bu süreç çok yavaş işlemekte ve bazı tavırlar değişirken, bazıları aynı kalmaktadır. Kadınlar geçim mücadelesindeki büyük rollerine karşın, hala hak ettikleri takdiri görmemektedirler ve toplumda hala ikincil konumdadırlar.

Çalışmanın etnisite ile ilgili bölümünde örneklem grubunun gerek etnik köken gerekse geldiği yerleşim birimi açısından ayrılaşıp ayrılaşmadığı, varsa ne yönde olduğunu anlaşılmaya çalışılmıştır. Etniklik olgusu, tüm çalışma boyunca gerek kökensel gerekse mekansal bakımdan ayrı iki biçiminde ele alınmakla birlikte, etnik yapıyı ve anlamlı bir farklılaşmayı ortaya koyan temel öge kökendir. Çalışmanın sonuçları gözden geçirildiğinde ilk ve en önemli bulgu Ankara'da yaşayan kent yoksullarının etnik yapısındaki çeşitlenmenin azlığıdır. Çalışmanın yapıldığı bölgelerin oldukça çeşitlilik gösterdiği göz önüne alınırsa, burada çalışmanın kendisinden kaynaklanan bir durumdan çok, Ankara kentinin coğrafi konumunun etkili olduğu görülmektedir. Ankara, yoğun olarak çevresindeki İç Anadolu kentlerinden göç almaktadır (Ersoy, 1985; Kongar, 1986). Bu kentlerdeki temel etnik ayrılaşma ise dinsel temelli olarak ortaya çıkmaktadır. Örneklem grubunun oransal dağılımına bakıldığında, Türk kökenlilerin çok büyük bir çoğunluğu oluşturduğu, Kürt ve Çerkezlerin sayısının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Gelenen yerleşim birimi açısından ise görece daha beklenen bir tablo ortaya çıkmakta, köy kökenliler, ilçe ve kent kökenlilere göre daha yüksek bir oranda seyretmektedir.

Gerek etnik köken gerekse gelenen yerleşim birimi açısından ayrılaşmaksızın ağırlıklı olarak 1971-80 döneminde göç eden kent yoksulları, eğitim, barınma ve meslek gibi konularda da ciddi farklılaşma göstermemektedirler. Büyük bir çoğunluğu, hanedeki kişi başına aylık 15 ila 40 milyon arası bir gelire sahip olan kent yoksullarının içinde kent kökenlilerin ve Alevilerin görece daha yoksul bir durumda oldukları görülmektedir. Bu durumun, kent kökenlilerin

ağırlıklı olarak son dönemlerde göç etmesi nedeniyle kente yeni gelmiş olmalarından kaynaklandığı düşünülebilirse de, Aleviler'in yoksulluklarının daha kalıcı ve gruba özgü olduğu görülmektedir.

Alevilerin büyük bir bölümü yardım ilişkilerinin değiştiğini, ve bu değişimin de azalma yönünde olduğunu düşünmekteyken; Sünnilerin çoğunluğu bu ilişkilerde bir değişim olmadığını, değişim olduğunu belirtenlerin çoğunluğu da ilişkilerin arttığını belirtmektedir. Bu durumun, Alevilerin kentte kurdukları ilişkilerden, Sünnilere göre daha az tatmin olduklarını gösterdiği savlanabilir. Bu anlamda, Alevilerin şu an oturdukları mahallede Sünnilere göre daha yüksek oranda bir arada oldukları ve zor durumda kaldıklarında yardım alma oranlarının Sünnilerden ciddi ayrımlaşmalar sergilemediği göz önüne alınırsa; ilişkilerinden tatminsizlik yaşamalarının nedeninin, Sünnilere göre daha kalıcı ve gruba özgü bir yoksullukla karşı karşıya olmaları olduğu ve başvuru kaynaklarının da bu sorunu çözebilecek durumda olmamasının bunda etkili olduğu söylenebilir. Gelir düzeyi olarak Sünnilere göre daha kötü bir durumda olan, kente ilk geldiklerinde barınma ile ilgili yardımlar yerine, ekonomik yardımlara daha fazla gereksinim duyan Alevilerin, yurt içi ya da dışı göç etme tasarımı ve bu tasarımın nedeni sorusuna verdikleri yanıtlar da bu savı destekler niteliktedir. Aleviler Sünnilere göre daha yüksek oranda göç etme tasarımına sahipken, neden olarak da ekonomik koşulları göstermektedirler. Buna karşılık göç etme tasarımı, Alevilere göre daha az olan Sünnilerin çoğunlukla toplumsal ve bireysel nedenleri öne sürdüğü görülmektedir. Bu nedenler arasında, emekli olduktan sonra doğup büyüdüğü topraklara dönerek yaşlılık yıllarını orada geçirmek başat tasarım olarak öne çıkmaktadır. Zor durumda yardım istenenler arasında, Sünnilerden oransal olarak yüksek çıktıkları tek kategori olan ve kentsel kurumları ve ilişki biçimlerini içine alan "diğer" kategorisini Alevilerin daha çok kullandıkları da göz önüne alınırsa, Alevilerin kentsel yaşama uyum sağlayamamaktan kaynaklanan bir uyumsuzluk yaşadıkları söylenemez. Tersine, çok çeşitli nedenlerle kente göç eden Alevilerin, ekonomik koşullar nedeniyle kentte tutunmakta zorlandıkları ve geri dönmeyi tasarladıkları görülmektedir.

Meslekler açısından bakıldığında da, Sünniler'in yarısından çoğunun düzenli bir gelir getiren ücretli-maaşlı işlerde çalıştığı, buna karşılık Aleviler'de enformal işlerde ya da kendi işinde çalışanların çoğunlukta olduğu görülmektedir. İş bulmada çevrelerinden çeşitli yardımlar gören göçmenler, aldıkları bu yardımlar sayesinde mesleklerinin niteliği bakımından önemli bir değişim içine girmekte ve geldikleri yerlere göre daha nitelikli işlerde çalıştıkları görülmektedir. Burada da, Sünniler'in meslek niteliği açısından Aleviler'den daha iyi bir durumda olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu işlerin bulunmasında Sünniler daha çok akrabalarından yardım alırken, Alevilerin arasında arkadaşlarından yardım alanların ya da işlerini kendileri bulanların oranı daha yüksektir. Kent kökenlilerin memur, ilçe ve köy kökenlilerin vasıflı işçi oranının yüksek olması ilgi çekicidir. Yine yıllar içinde memur oranının azalması da bir başka gerçeğe dikkat çekmekte, devletin istihdam kapısı olmaktan çıktığını göstermektedir. Emegın niteliğinin belirlenmesinde temel

kriterlerden biri olan eğitim düzeyindeki yükselişe paralel olarak, ilk iş bulmada akrabadan istenen yardım oranı artmaktadır. Bu durum, eğitim gerektiren işlerin sunumunun azlığı ve var olan sunumdan yararlanmak için de enformal ilişkilere (himayecilik) olan gereksinimin yüksekliği ile açıklanabilir.

Örneklem grubunun çok büyük bir kesiminin Ankara dışından olması ve alabilecekleri yardımların da buradan gelecek olması nedeniyle memleketle ilişkileri son derece önemlidir. Kent göçmenlerinin memleketle ilişkileri genel olarak oldukça yüksek olmakla birlikte, Aleviler'in memleketle ilişkileri Sünniler'e göre daha zayıftır. Memleketle ilişkiler üzerinde etkili olduğu düşünülen kentte kalış süresi, eğitim ve konut sahipliği gibi etmenlere bakıldığında, bu ölçütlerin belli oranda etkilerinin olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyi arttıkça memleketle ilişkiler azalmaktadır ancak burada üniversiteliler ayrı bir özellik göstermektedir. Üniversitelilerin memleketle yoğun ilişkiler içinde bulunmalarının, ekonomik beklentilerden çok kültürel bir yanı vardır. Yardım alma oranlarının düşük, yardım etme oranlarının ise yüksek olması da bunu destekler niteliktedir. Bu sonuçlar, etnik kimliğin özellikle yüksek eğitim almış kişiler için, kendilerini toplumun genelinden ayıran özel bir tanımlama aracı işlevi gördüğünü göstermektedir. Kentte kalış süresi arttıkça, yine memleketle ilişkiler azalmakla birlikte, bunun temel nedeni, geline bölgedeki akraba ve yakınların sayısının azalmasıdır. Konut sahibi olmanın ilişkileri zayıflatmış yönündeki daha önceki bulgular, bu çalışmada da belli oranda görülmekle birlikte; bu durumun Sünniler için geçerli olduğu, Aleviler'in tutumunun buna uymadığı görülmektedir.

Memleketle ilişkilerin sürekliliğinin yüksek oranda çıkmasına karşın, memlekettten yardım alma ve yardım etme oranı oldukça düşüktür. Yapılan çalışmada, geçmiş yıllardaki çalışmalara göre düşük oranda çıkması, kent yoksullarının ekonomik durumlarının ekonomik durumlarının zayıfladığını gösteren bir bulgu olarak yorumlanabilir. Bu durum memleketle ilişkilerin bir kentsel geçinme stratejisi olmasından çok, kültürel bir özellik taşıdığını göstermektedir. Alınan yardımların önemli bir kısmının da erzak gibi tarımsal kaynaklardan oluşması, var olan kaynakların kenttekilerle paylaşıldığını, bunun dışında bir yardımlaşma ilişkisinin oluşturulmadığını göstermektedir. Ancak bununla birlikte, alınan yardımlar kent yoksulları için halen bir geçinme stratejisi işlevini de görmektedir. Yardımlaşma ilişkilerinde etnik temelli önemli bir ayrımlaşma görülmemekle birlikte, en yeni göçmenlerin en yüksek oranda yardım aldığı görülmektedir. Ekonomik açıdan da oldukça kötü durumda olan en yeni göçmenler, memleketteki yakınları ile daha yüksek oranda bir korunma-desteklenme ilişkisini sürdürmektedirler.

Göçmenler çoğunlukla, Ankara'ya ilk geldiklerinde mahallelerinde akrabalarının bulunduğunu belirtmişlerdir. Son yıllarda, ilk gelinen mahallede akraba oranı artmış olmakla birlikte, bu durumun göçmenlerin seçiminden çok kentteki göçmen sayısının artması ile daha çok ilişkili olduğu görülmektedir. Kent göçmenlerinin oturdukları mahallelerdeki akraba oranları zaman içinde artmaktadır. Göçmenlerin akrabalarıyla mekansal olarak yakın konumlarda

yaşama eğilimi artarak sürmekte; akrabalık ve komşuluk ilişkileri içiçe geçmektedir. Gecekonduların yasallaşması süreci sonucunda, komşuluk ilişkileri aynı sorunları paylaşma ekseninde yer alan, vazgeçilmez bir enformel ilişki türü haline gelmiştir. Özellikle Aleviler’de bu tutum daha da belirgindir. Çalışmamızda eğitim düzeyinin yükselmesi ile arkadaşlık gibi verili olmayan ilişkilerin oranının arttığı tezini destekleyecek bir bulgu elde edilememiştir. Bu nokta ile ilgili olarak gözönünde bulundurulması gereken bir başka özel durum ise, kentte edinilen arkadaşların daha çok en yakın olarak adlandırılan yaşıt akrabalar ve komşulardan oluşması ve kent düzeyindeki ilişkilerin sınırlılığı sebebiyle, farklı mekanlarda verili olmayan gruplardan arkadaş edinme olanağının kısıtlı olmasıdır.

Buna karşılık ilk mahalledeki akraba ve hemşerilerden yardım alma oranı benzer biçimde artmamaktadır. Bunda göçmenlerin aldıkları yardımı gizleme eğiliminin etkisi olabileceği gibi, göçmenlerin kendisinden önce kente gelen tanıdıklarından en büyük beklentisinin barınma sorunu olduğu ya da kentte yaşayanların en çok bu konuda yardımcı olma şansına sahip oldukları söylenebilir. Barınma konusundaki yardımlaşma tutumu, benzer biçimde en eski göçmenlerde de yüksek çıkmıştır. Bu iki grubun, gecekondulaşmanın henüz tam başlamadığı ve neredeyse tamamen sona erdiği dönemlere denk düşüyor olması da üzerinde ayrıca düşünülmesi gereken bir bulgudur.

Yardımlaşma ilişkilerinde akrabaların oranı hemşerilere göre oldukça yüksektir. Bu sonuçlara göre kente ilk geldiklerinde yalnızca akraba ve hemşerilerden yardım alan göçmenlerin, bazı yeni dayanışma biçimleri geliştirdikleri görülmektedir. Zaman içinde, komşu ve tanıdıklar ile içeriğinde arkadaş ile birlikte belediye ve devlet gibi değişkenleri de barındıran “diğer” kategorisi de bu grubu geçmektedir. Geçmiş yıllara ait çalışmalarda, akrabalar ve hemşehrilerin genellikle tek bir kategoride yer aldığı gruplar yüksek çıkarken; bu çalışmada akraba ve hemşehriler için ayrı kategoriler oluşturulduğundan, elde edilen yanıtlar akrabalar üzerinde yoğunlaşmış, hemşehrilerden yardım isteme oranı düşük çıkmıştır. Buna göre, dayanışma ağlarının, hemşehrilikten akraba ve komşuluğa kaydığı, bunu belli bir oranda verili olmayan ilişkilerin yer aldığı diğer ilişkilerin izlediği görülmektedir.

Parti üyesi olanlarla olmayanlar arasında ortak tavır alma konusunda önemli bir ayrımlaşma görülmezken, dernek/vakıflara üye olanların olmayanlara göre mahalle sorunları karşısında az da olsa daha yüksek oranda tavır aldıkları görülmektedir. Ancak genel olarak, yarı-formel ve/veya formel örgütlenmeler içinde bulunan deneklerin, mahalle sorunlarını sahiplenmede çok farklı bir bilinç geliştirdikleri gözlenmemektedir. Etnik köken ve gelinen yerleşim birimi açısından bakıldığında Aleviler’in Sünnilere göre oldukça yüksek oranda mahalle sorunlarına karşı ortak tavırlar geliştirdikleri, benzer biçimde ilçe ve kent kökenlilerin de köy kökenlilere göre böyle bir tablo ortaya koydukları görülmektedir.

Deneklerin oy verme davranışları ve oy verdikleri siyasi partiler ile günlük

hayata yönelik tutum ve davranışları incelendiğinde deneklerin seçimlerde oy verme oranının oldukça yüksek olduğu ve bu tutumun süreklilik gösterdiği görülmektedir. Kentte kalış süresinin, oy verme oranını arttırdığı yönündeki bulgu ise ilgili yazını doğrular niteliktedir. Örneklem grubunun genel seçimlerde oy verdikleri partiler sorulurken (anket çalışması 1999 seçimlerinden önce yapıldığı için) 1995 seçimleri veri olarak kullanılmıştır. Partilerin oy oranına bakıldığında, Cumhuriyet Halk Partisi çok açık bir farkla önde gitmekte, onu oy verdiği partiyi söylemek istemeyenlerle Milliyetçi Hareket Partisi izlemektedir. Kuşkusuz bu sonuçlar, ülke ve il düzeyindeki tabloyu yansıtmamaktadır. Bu durumu yaratan en temel etmenin etnik köken olduğu görülmektedir. Aleviler'in ve Kürt kökenlilerin büyük bir çoğunluğu CHP'ye oy vermektedir. Ancak aldığı oyların yüksekliğini yalnızca Alevi ve Kürtlere bağlamak doğru değildir. Çünkü CHP, Sünni kent yoksullarından da ülke ortalamasının üzerinde oy almaktadır. Bu nedenle, burada etnik ilişkilerin ötesinde, kent göçmenlerinin sosyo-ekonomik durumlarının da etkili olduğu savlanabilir. Kent yoksullarının, orta ve üst sınıfların tersine, muhafazakar siyasetler yerine değişim yanlısı siyasetleri benimsediği, bu nedenle de merkez sol ve radikal sağ partileri tercih ettiği görülmektedir.

Oy verdikleri partiyi söylemek istemeyenlerin oranındaki yükseklik de, bir başka önemli etmendir. Çünkü, burada Aleviler'in oranı oldukça düşükken, Sünniler'in oranı kendi içinde en yüksek düzeydedir. Bu yükseklik Sünniler'in ağırlıklı olarak sağ partilere oy verdiği göz önüne alınırsa, sağ partilerin oyunun düşüklüğünü kısmen de olsa açıklayıcı bir etmen olarak görülmektedir.

Bu siyasi eğilimlerin sürekliliğini incelemek için, göçmenlerin gelecek seçimlere yönelik (1999 seçimleri) tercihleri sorulduğunda, az da olsa farklılaşmalar görülmektedir. CHP, ANAP, FP ve DYP'nin oyları düşerken; DSP ve MHP'nin oyları artmaktadır. Nitekim, 18 Nisan 1999 seçimleri de bu veriyi doğrulamış, seçim sonuçları bu yönde gerçekleşmiştir. Oy verecekleri partiyi söylemek istemeyenlerin oranı hemen hemen aynı düzeyde kalırken; boş oy kullanacağını veya kararsız olduğunu söyleyenlerin oranı artmıştır. Özellikle bu ikinci seçeneği belirten Aleviler'in oylarının DSP'ye kaymaması ilgi çekicidir. Bu anlamda, partilerine yönelik hoşnutsuzluklarını boş oy atarak gösterdikleri, başka bir partiye yönelmedikleri görülmektedir. Gelecek seçimlere yönelik boş oy kullanma eğiliminde olanların % 37.5'inin önceki seçimlerde CHP'ye oy verenler arasından olması da bu partiye yönelik hoşnutsuzluğu gösteren bir başka veridir. Gelecek seçimlere yönelik olarak, Kürt kökenlilerin oylarında bir miktar kayma olduğu, CHP'ye verilen desteğin azaldığı görülmektedir. Çerkez kökenlilerin tamamının da DSP'ye oy verme eğiliminde olduğu görülmektedir.

Yerel seçimler açısından bakıldığında ise en önemli değişim oyların bloklaşma eğilimi göstermesidir. Merkez solun oyları CHP'de, sağın oyları ise RP'de toplanmaktadır. CHP'nin oyunun genel seçimlere göre çok yükselmediği görülürken, RP'nin oyu genel seçimlere göre iki kat daha fazladır. Bu durum, merkez sağ seçmenlerin yerel seçimlerde birleşme eğilimi gösterdiğini ve bu

birleşmenin de RP / FP çizgisinde olduğunu göstermektedir. Nitekim, 1994 seçimleri gibi, 1999 seçimlerinde de Ankara'da yarış CHP ve FP arasında geçmiş ve seçimi az bir farkla FP adayı kazanmıştır.

Siyasi partilerin aldıkları oy oranlarını göçmenlerin geldikleri dönemle karşılaştırdığımızda, en belirgin olarak ortaya çıkan sonuç, CHP'ye verilen oyların zaman içinde büyük bir oranda ve düzenli bir biçimde düştüğüdür. DSP ile birlikte en yüksek yüzdeyi oluşturmakla birlikte, yeni gelen göçmenler içinde CHP'ye oy verenlerin sayısı oldukça düşüktür. Seçmenlerin eğitim düzeyinin, siyasal tercihlere doğrudan bir etkisinin bulunmadığı, ancak üniversite mezunları arasında boş/kararsız oy kullanma ve oy verdiği partiyi gizleme tutumu görülmemektedir.

Bütün bu sonuçlara genel olarak bakıldığında kent yoksulları arasında belli konularda farklılaşmalar ortaya çıkmaktadır. Aleviler'in Sünniler'e göre daha olumsuz koşullara sahip olduğu, buna karşılık toplumsal açıdan daha devingen bir özellik sergiledikleri görülmektedir. Bu durum azınlık gruplarının kent yaşamında daha olumsuz koşullara sahip olduklarını ve bu durumu aşmak için daha çok çalışmaları gerektiğini göstermektedir. Yine azınlık gruplarının mekansal toplaşmaya daha önem verdikleri ve bulundukları durumdan daha az tatmin oldukları görülmektedir. Bir bütün olarak ele alındığında kent yoksullarının, etnikliğe bağlı dayanışma örüntülerini bir kentsel geçinme stratejisi olarak belli oranda kullandıkları, ancak kaynaklarının kısıtlılığı nedeniyle de bunun yeterli olmadığı görülmektedir.

Kentsel geçinme stratejilerinde mekanın rolü de çalışmada incelenen konulardan biridir. Konut değişik fiziksel özelliklerinden dolayı gelir elde edilebilen bir unsur olarak kabul edilebilir. Özellikle konut yapım sürecinin esnek özelliği, konutun doğrudan gelir kaynağı olarak olmasa da dolaylı olarak aile bütçesini etkilemektedir. Özellikle konut sahipliği geleceğe/çocuklara yönelik en büyük yatırım olarak görülmektedir. Geniş(leyen) aileler için mevcut konuta ekleme yapmak ya da akraba mülkiyetinde oturmak konut mülkiyetine yönelik en belirgin stratejidir.

Çalışmamızda hane halklarının yarısından fazlası ev sahibi konumunda iken (%60), kiracıların oranı %24 ve akrabalarına ait konutta oturanların oranı %16'dır. Akraba mülkiyetindeki konutta oturmak ev sahibi olamayan aileler için en önemli geçim stratejisi olmaktadır.

Konut mülkiyet sahipliği kişi başına düşen gelirle doğru orantılı olarak artmaktadır. Kişi başına düşen gelir arttıkça hanelerin ev sahibi olma oranı da artmaktadır. Yani kişi başına düşen gelir düzeyi arttıkça konut sahipliği oranı artmaktadır. Ailelerin toplam geliri arttıkça da ev sahipliği oranı artmakta, kira ve akraba mülkiyetinde oturanların oranı düşmektedir. Konut mülkiyeti hem bir birikim aracı hem de önemli bir geçinme stratejisi olarak belirmektedir.

Hane reislerinin yaptıkları işe göre de konut mülkiyetinde farklı yoğunlaşmalar görülmektedir. Ücretli-maaşlı olarak çalışan hanelerde diğer iş konumlarındaki ailelere göre kiracılık oranı daha yüksekken, ev sahipliği oranı da en düşük değerdedir. Konut sahipliğinin en yüksek olduğu meslek grubunu emekliler oluşturmaktadır. Emekliliğe kadar olan süreçte yapılan birikimler ve emekli ikramiyesi konut sahibi olmayı ancak sağlayabilmektedir.

Düzenli bir işte çalışıyor olma süresinin uzunluğuna koşut olarak kentte kalış süresi arttıkça da konut sahibi olan hanelerin oranı artış göstermektedir. Haneler Ankara'ya ilk geldiklerinde kirada oturmakta, kentte kalış süreleri arttıkça -çalışmamızda bu süre yaklaşık olarak 10 yıla denk düşmektedir- kiracıların oranı düşmektedir.

Ev sahibi durumundaki hanelerin yaklaşık yarısı konutunu kendisi yapmıştır. Mekanın 'esneklik' özelliği, hanelere konut yapım sürecinde farklı stratejiler üretme şansı vermektedir. Konutunu kendisi yapmamış aileler bile mekanın bu özelliği sayesinde zaman içinde farklı düzenlemelere gidebilmektedir. Diğer taraftan % 39'u konutunu satın almış, % 8'ine ise ailesinden kalmıştır.

Görüldüğü üzere konut sahipliği hane reisinin çalışma durumu ve hanenin geliri ile yakından ilişkili olmakla birlikte sosyo-kültürel özellikler de konut mülkiyetinde farklı stratejiler üretilmesini sağlamaktadır.

Çalışmamızdaki hane halkı konutlarının fiziksel özelliklerine baktığımızda ise büyük bir çoğunluğun tek katlı evlerde oturduğunu görmekteyiz. Tek kat Ankara'daki gecekonduların genel bir özelliği olarak belirlemektedir. Hanelerin yaklaşık yarısı iki odalı evlerde oturmaktadır. Ev sahiplerinin değişen ihtiyaçlarına göre oturulan konutta daha rahat düzenleme yapabilme imkanı olduğu için, kendi mülkiyetinde oturanların daha iyi fiziksel koşullarda oturdukları söylenebilir.

Kendi konutunda başka ailelerle birlikte yaşayan hanelerin oranı ise % 17'dir ve bu ailelerde oda başına düşen kişi sayısı genele göre yüksektir. Yine bu ailelerde konutuna ekleme yapan haneler genele göre daha yüksek oranda görülmektedir.

Ev sahiplerinin dörtte biri konutlarında yatay ve dikey düzenlemeler yapmışlardır. Örneklemimizde 10 hane konutuna kat eklerken 32 hane de oda eklemiştir. Konutunda yeni düzenlemelere gerekçe olarak ise evin küçük olduğu eksik birimlerin tamamlandığı ve ailenin genişlemesi nedeniyle beliren ihtiyaçlar gösterilmektedir.

Görüştüğümüz hanelerin yarıdan fazlası konutuna dair değişik sorunları vardır. En çok şikayet edilen konular ise konutun ve yakın çevresinin fiziki sorunlarıdır. Konutun küçük olması, ısınmaması, rutubetli olması, yolların kötü durumda olması, çevre düzenlemesi olmaması...vb. Belirtilen diğer konular: tapu-imar sorunları, gecekondu yıkımından kaynaklı sorunlar, konutun

erişilebilirlik sorunları ve ekonomik sorunların devamında konuta dair iyileştirmelerin yapılamaması.

Çalışmamızda öne çıkan diğer bir strateji ise mekansal hareketlilik. Genelde Ankara'da oturan ilk konut gecekondudur ve kira olmakta, kentte kalış süresi arttıkça mülkiyet şekli ve kiracılıktan ev sahipliğine doğru bir artış göstermektedir. Ev sahibi ailelerde konut hareketliliği oldukça düşüktür.

Hanelerin konut değiştirme nedenleri yaygın olarak ekonomik sıkıntı ya da kendi mülkiyetine taşınmadır. Konutun ve çevresinin fiziki sorunları ise ikinci sırada yer almaktadır. Halen hanelerin %37'si taşınmayı düşünmekte ve birincil neden olarak konutun ve yakın çevresinin fiziki sorunlarını göstermektedir.

Çalışmamızdaki hanelerin mahalle hareketliliğine baktığımızda mahalle değiştiren hanelerin oranı % 62'dir. Mahalle değiştirmede de en büyük etmen kendi mülkiyetine taşınma ve ekonomik nedenlerdir. Daha ucuz konutların bulunduğu mahallelere yönelmek bir yaşam stratejisi olmaktadır.

Kişi başına gelirin 15 milyondan az olanların oranının en yüksek olduğu mahalle Hıdırlıktepe'dir. Yine bu mahalle hane reisinin işsiz olduğu ya da enformal olarak kendi işini yaptığı mahalle olarak öne çıkmaktadır. Şentepe ise kişi başına gelirin 15-40 ve 40 üstü olduğu hanelerin oranının en yüksek olduğu mahalledir.

Mahalle hareketliliği nedenlerinden; kent yoksullarının akraba ya da hemşehrileriyle aynı mahallede oturma eğiliminde oldukları çıkarsanabilir. Hanelerin büyük çoğunluğu oturduğu mahallede akraba ya da hemşehrisinin olduğunu söylemektedir. Bu oran Hıdırlıktepe'de en yüksek iken, kiracılık oranının yüksek olduğu Şentepe mahallesinde en düşüktür.

Konut hareketliliği hem mülkiyet durumuna hem de konutun görece yapısına göre hane halkının sosyo-ekonomik tarihinin en önemli göstergelerinden biri olarak belirmektedir. Mahalle hareketliliğini de bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Ayrıca mahalle, akrabalık-komşuluk ilişkileri çerçevesinde, yaşam mücadelesindeki karşılıklı dayanışma ilişkilerinin kurulduğu ölçek olarak önem taşımaktadır. Mahalle mekanın tasarrufu ve savunumu anlamında da bir kimlik olarak belirebilmektedir. Mahallelerdeki belli yoğunlaşmalarda bunu desteklemektedir.

7.3. ÇALIŞMA GRUBU POLİTİKA ÖNERİLERİ

Yoksulluk, tanımı gereği, toplum içindeki belirli grupların diğer gruplara göre var olan kaynaklardan yeterli oranda yararlanamama durumudur ve dağılımla ilgili bir eşitsizliğin göstergesidir. Bu tanıma koşut olarak, kent yoksulları da, belli bir yaşam düzeyini tutturmaya

yetecek oranda kentin sosyal, ekonomik ve altyapı kaynaklarından pay alamayanlardan oluşmaktadır. Kent yoksullarının, var olan olumsuz ekonomik ve toplumsal koşullarının yanısıra, durumlarını düzeltmede kullanabilecekleri kaynakları da, diğer toplumsal sınıflara göre daha kısıtlıdır. Bu nedenle, yaşadıkları sorunların giderilmesi için özel çalışmalara gereksinim vardır. Yoksulluğun giderilmesinin en önemli aracı, gelir dağılımı eşitsizliği, istihdam ve sosyal güvenlik sorunlarını aşmaya yönelik kamu politikalarıdır. Liberal iktisat kuramcılarının önermelerinin tersine, piyasa mekanizmalarının yoksulluğun giderilmesinde başarılı olamadığı, üstelik var olan koşulları daha da zorlaştırdığı görülmektedir. Piyasa ekonomisinin bu geleneksel yetersizliği, ekonomilerin genişleyip büyüyerek içiçe geçtiği ve küresel sermayenin kural tanımaz bir biçimde hızla yer değiştiği günümüzde, yoksulların yaşam koşullarını daha da zorlaştırmaktadır. Artan yoksulluk, gün geçtikçe dünya için en önemli sorun haline gelmekte; çok çeşitli toplumsal sorunlar yaratmaktadır.

Gelir dağılımı artarak bozulurken bir yandan var olan yoksulluk yaygınlaşıp, yeni yoksulluk biçimleri ortaya çıkmakta, diğer yandan ise varsıllık yoğunlaşmaktadır. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte emek yoğun çalışma alanları azalmakta, bu durum işsizliğin artmasına ve emek gücünün bir bölümünün tümüyle çalışma alanından dışlanmasına neden olmaktadır. Eğitim, sağlık, barınma ve sosyal güvenlik gibi alanlarda yoksulların karşı karşıya kaldıkları sorunlar, Keynesci devlet müdahalelerinin terk edilmesi ve uygulanan yeni liberal politikalar nedeniyle artmaktadır. Gerek küresel gerekse ulusal düzlemde ikili bir toplum yapısının oluştuğu görülmektedir. Minimal devlet arayışlarıyla, toplumların ve ülkelerin bir bölümünün tamamen gözden çıkarıldığı bu süreç, ulus devletin demokrasinin ve egemenliğin odağı olma rolünü dönüştürmektedir. Başta sermaye olmak üzere, mal ve hizmetler dünya ölçeğinde dolaşmakta ancak emek gücü bu sürecin dışında tutulmaktadır. Yoksul ülkelerin halkları kendi ülkelerinde kendi kaderlerinin esiri olmaktadır. Bunu aşmaları için gerekli olan en önemli örgütlenme olan ulus devletler, yoğun bir ideolojik saldırı ve küresel sermayenin kural tanımaz akışkanlığı nedeniyle çözülmektedirler. Sermayenin akışkanlığı önünde hiçbir engel bulunmaması, onun almasıklarını arttırmakta; karlılığı azaldığı anda bulunduğu ülkeyi terk ederek, yeni ve beklenmedik bir finansal bunalımın yaratmasına neden olmaktadır. Kimi durumlarda bu bunalım, ulusal sınırları aşarak bölgesel hatta küresel düzleme yansımaktadır.

Küresel sermayenin vatansızlaşması ve her hangi bir coğrafyaya karşı sorumluluk duymaması, gelir dağılımının gün geçtikçe daha da

bozulmasına neden olmaktadır. Ulus devlet yönetimleri ise, sermayenin kendi ülkelerinden kaçarak yeni bir bunalıma yol açmaması ve makro-ekonomik dengelerinin bozulmaması için, sermayeyi rahatsız edecek politik uygulamalardan kaçınmakta, ağırlaşan toplumsal politikaların yükünü ise onunla paylaşmamaktadır. Yoksulluğu giderici politikalar uygulanmadığı ve yoksulluk da gün geçtikçe ağırlaştığı için toplumsal huzursuzluklar artmakta; buna karşılık ulus devletler bu olumsuzlukları çözmek zorunda oldukları için kendi halkları ile karşı karşıya gelmektedirler. Gün geçtikçe uluslararası sermayenin yerel güvenlik aracı durumuna gelen ulus devletler, sahibi oldukları ve meşruiyetini halklarından aldıkları şiddet araçlarını, meşruiyeti olmayan bir gücün yararına kendi yurttaşlarını bastırmak ve denetlemek için kullanılmaktadırlar. Bu durum, ulus devletlerin yurttaşlar gözündeki yerini de sarsmakta, kendi seçtiği yönetimlerin etkisizleşmesi nedeniyle yeni arayışlara yönelmesine neden olmaktadır.

Ulus devletlerin etkisizleşmesi, temsili demokrasinin bunalımına yol açmakta, dünya çapında görülen cemaatleşme ve mikro milliyetçilik akımlarına neden olmaktadır. Karşılaştıkları ve çözüm bulamadıkları sorunlar kitleleri bunalıma itmekte; onları, kendilerine benzemeyenlerden uzaklaşarak, yakın gördükleri toplumsal gruplarla daha kapalı ilişkiler kurarak cemaatleşmeye zorlamaktadır. Burada etkili olan bir başka gelişme, iletişim teknolojilerindeki hızlı atılımla birlikte karşılıksız bilgi akışının artmasıdır. Bu bilgi akışıyla birlikte kendilerine ideal olarak gösterilen ancak kendi yaşamlarında yansımalarını göremedikleri Amerikan tarzı yaşam biçimini, farklılıkları yok edici bir tehdit olarak algılayan yoksul kesimler, kendilerini dışlanmış ve terk edilmiş hissetmektedirler. Karşılaştıkları sorunları çözecek ve bu dışlanmış kesimlerin kendilerini bütünün bir parçası olarak hissetmelerini sağlamaya yarayacak kamusal politikaların uygulanamaması, bu grupların kendilerini ancak kendilerine benzeyen dar gruplarda güvende hissetmelerine ve farklılıklarını ön plana çıkararak kendi içinde tek tipleşmelerine neden olmaktadır. Yalnızca kendi gruplarına güvenen ve onlara karşı sorumluluk duyan bu tek tipçi toplum anlayışı özellikle yoksulların marjinalleşerek toplumun geri kalanından uzaklaşmalarına ve bu gruplar arasında köktenci akımların güçlenmesine neden olmaktadır. Farklılıkları reddeden bu yaklaşım, açık toplum ve demokrasi önünde ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Oysa dünya bugün her zamankinden çok birlikte hareket etme gereksinimi içindedir. Finansal bunalımlar, göç dalgaları, çevreye yönelik tehditler, askeri çatışmalar karşılıklı bağımlılığı arttırmıştır. Bu nedenle, yoksulluğun yenilmesi toplumsal barışın ve evrensel çeşitliliğinin sağlanmasının ilk ve en önemli aşamasıdır.

Ulus devletler, bu süreci tersine çevirecek en önemli yönetim birimleri olmakla birlikte, küresel düzlemde bir iyileşmeyi sağlamak için uluslararası bir işbirliğine ve küresel müdahale araçlarına gereksinim olduğu açıktır. Dış politika ve güvenlik gibi liberal kuramcılarca da benimsenen görevlerinin yanı sıra; bireysel, sınıfsal ve bölgesel olarak adil bir gelir dağılımı sağlamak; yurttaşlarının temel altyapı, eğitim, barınma, sağlık ve sosyal güvenlik gibi gereksinimlerini karşılamayı da devletin asli görevleri arasında gören bir yönetim anlayışına gereksinim vardır. Ancak devlet bu hizmetleri gerçekleştirirken ekonomik dengeleri gözeten, verimli ve dış dünya ile rekabete açık bir yapı oluşturmali; kamu hizmetleri etkin, verimli ve denetime açık olmalıdır.

Türkiye de dünyada görülen gelişmelere benzer bir süreç yaşamakta, neredeyse aynı anda iki ayrı ülkeyi bünyesinde barındırmaktadır. GSMH bakımından dünyanın en büyük 19. ekonomisi olan, yüksek bir büyüme hızı ortalamasına, canlı bir ekonomiye ve iktisadi kalkınmışlık düzeyinin üzerinde bir iletişim ve ulaşım teknolojisine sahip Türkiye, jeopolitik önemi yüksek bir bölgede olması nedeniyle önemli artılara ve olanaklara sahip olmakla birlikte; ne yazık ki, bu geliri adaletli bir biçimde dağıtamamaktadır. Ülkenin bir bölümü batılı zengin ülkeler düzeyinde bir yaşam düzeyine sahipken, geride kalan çoğunluk ciddi ekonomik zorluklarla karşı karşıyadır. Türkiye, Brezilya, Güney Afrika, Meksika ve Şili'den sonra dünyada gelirin en kötü dağıtıldığı beşinci ülkedir. Nüfusun gelir bakımından ilk % 20'lik bölümü toplam gelirin % 54.9'unu alırken, son % 20'si yalnızca % 4.7'sini almaktadır. Ulusal gelirden % 13.5 pay alan son % 40'lık kesim yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (Dünya Bankası Raporu , 1998). Benzer biçimde bölgeler arası eşitsizlikler de aynı yöndedir. Kentler arası gelir dağılımına bakıldığında ilk % 20 ile son % 20 arasında 12 kat fark vardır. Aynı durum kırsal kesim için de geçerlidir (DİE, 1999). Bu durum, 1980 sonrasında uygulanan yeni liberal iktisat politikalarının sonucu olan enflasyon, makroekonomik dengesizlikler, iç ve dış borç ile yüksek askeri harcamalar gibi çok çeşitli nedenlere dayanmaktadır.

Türkiye, yaklaşık 20 yıldır, % 40 ile % 100 arasında değişen bir oranda yüksek enflasyonla yaşamaktadır. İçinde bulunulan enflasyonist ortam, gelir dağılımını daha da bozmakta, yoksulluğu arttırarak toplumsal barışı tehdit etmektedir. Kent yoksullarının sorunları, çalışmanın asıl ilgi alanı yerel düzlem olmakla birlikte, yalnızca yerel yönetimlerce alınacak önlemler ve uygulanacak politikalarla çözümlenemez. Çünkü gelir dağılımı eşitsizliğinin giderilmesi, yeni iş alanlarının yaratılması, emek ve işgücü piyasalarının düzenlenmesi, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinden tüm toplum kesimlerinin yararlanmasının sağlanması

gibi konular merkezi yönetimin görev alanına girmektedir. Bu nedenle de, yoksulluğun giderilmesinde en önemli görev hükümetlere düşmektedir. Gelir dağılımını düzeltmenin en önemli iki aracı enflasyonu azaltmak ve vergi tabanını genişleterek yeni kamu kaynakları yaratmaktır. Bunlardan birincisi eşitsizliğin artmasını engellemek, ikincisi ise var olan olumsuz tabloyu düzeltmektir. Gelir dağılımını bozan en önemli etmenlerden biri olan enflasyonun düşürülmesi için, başta finans kesimi olmak üzere sermaye gelirlerinin adil bir biçimde vergilendirilmesi, yüksek askeri harcamalar gibi zorunlu olmayan kamu harcamalarının kısılması, denk bütçe uygulamasına geçilmesi, iç ve dış borç stokunun zamana yayılarak azaltılması gibi önlemlere gereksinim vardır. Kayıtdışı ekonomiyi sisteme almak, servet beyanı uygulamasına geçmek, vergi denetimini güçlendirmek ve yerel yönetimlere vergi salma yetkisi vermek gibi bir dizi uygulama, vergi gelirlerinin arttırılarak sosyal politikalara kaynak yaratılması için önem taşımaktadır.

Alınacak bu başat önlemlerin yanısıra, yeni kamusal politikalara da gereksinim vardır. Asgari ücretin yükseltilerek vergi dışı bırakılması; kamu yatırımlarının planlamasında işsizliği azaltıcı, toplumsal refahı arttırıcı projelere öncelik verilmesi; başta KOBİ'ler olmak üzere yeni istihdam yaratacak özel sektör yatırımlarına, yatırım kolaylığı, teknoloji ve bilgi aktarımı sağlanması gibi destekler verilmesi; tüm toplum kesimlerinin sosyal güvenlik kapsamına alınması; eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlandırılması; kentsel sorunları arttıran iç göçü engellemek amacıyla, toprak reformu ile birlikte girdi, teknoloji kullanımı ve pazara ulaşma gibi konularda köklü düzenlemeler yapılması; kadınların toplumsal yaşamda karşılaştıkları sorunların giderilmesi için gerekli hukuki ve ekonomik önlemlerin alınması; yerel yönetimlerin görev, yetki ve kaynakları arttırılarak özerk bir çalışma ve örgüt yapısına kavuşturulması gibi düzenlemelere gereksinim vardır.

Kentsel yoksulluğun giderilmesinde, merkezi hükümetin alacağı bütünlükçü kararlar ve uygulayacağı politikaların yanısıra, yerel yönetimlere de önemli görevler düşmektedir. Kent yoksulları, kente geldikleri ilk günden başlayarak, barınma, iş, ulaşım, beslenme, eğitim ve sağlık gibi çok çeşitli konularda sorunlarla karşı karşıya gelmektedirler. Yerel yönetimler, bu sorun alanlarının her biri için politikalar geliştirmek ve toplumsal gönencin arttırılmasını sağlayacak önlemler almak zorundadırlar. Bu anlamda sorunları bütünlükçü bir yaklaşımla, belirli bir düzen içinde ele almak gerek öncelikleri doğru belirlemek gerekse kaynakları yerinde kullanmak bakımından önem taşımaktadır.

Kentsel gelişme, kent bütünü için eşit biçimde olmamakta, kentlerimiz planlı bir biçimde gelişmemektedir.

Varsıl kesimlerle gecekonduların arasındaki farkı gidermek amacıyla yeni planlama araçları geliştirilmeli ve planlamanın kentsel gelişmenin önüne geçmesi öncelikli amaç olmalıdır. Toplum yararını esas alarak kentsel bütünleşmeyi amaçlayan, kente yeni gelişme alanları öngören, kentin altyapı, ulaşım ve sosyo-kültürel gereksinimlerini karşılayan bir planlamaya gereksinim vardır. Bu amaçla, farklı toplum kesimlerinin önceliklerini göz önüne alarak kentsel bütünleşmeyi sağlayacak bir stratejik planlama çalışması yapılmalıdır.

Kent yoksullarının kentte karşılaştıkları temel sorunlardan biri olan barınma ve çevre sorunlarının çözümünde yapılması gereken en önemli uygulama, yeni planlama araçları oluşturarak gecekonduların niteliklerine göre sağlıklılaştırma ya da tümüyle taşınmasını olanaklı kılacak düzenlemelerin yapılmasıdır. Yerel yönetimlerin denetim ve mülkiyetinde altyapısı tamamlanmış kentsel arsa stokunun oluşturulması, gecekondulaşmanın önlenmesinde önemli bir araç olabilir. Ancak bu tek başına yeterli değildir ve hali hazırda gecekonduların bölgelerinde yaşayan yoksul göçmenlerin sorunlarını çözemez. Gelir düzeyi oldukça düşük olan bu kesimler için, yaşadıkları kentin gelişmiş kesimleriyle bütünleştirecek ve kentsel harmanlamayı sağlayacak dönüşüm projeleri geliştirilmelidir. Bu nedenle, gecekonduların bölgeleri kentsel dönüşüm projeleri ile yeniden inşa edilmeli ve bu projelerle kentsel rantın kent yoksulları yararına yeniden dağılımı sağlanmalıdır. Bu tür yeni konut alanlarının açılmasından önce ise altyapı, ulaşım, çevre gibi konularda etki değerlendirmesi yapmaya gereksinim vardır. Bu çalışmalar sırasında da ilgili tüm taraflar sürece katılmalıdır.

Kent yoksullarının tüm yaşamları boyunca karşı karşıya oldukları bir başka önemli sorun işsizliktir. Yerel yönetimler, istihdam yaratacak yatırımları öncelikli olarak ele almalı ve uygulamaya koymalıdır. Benzer biçimde, belli sayıda işçi çalıştırmayı garanti eden özel sektör yatırımları için de ucuz arsa, özel ulaşım, öncelikli altyapı hizmeti gibi kolaylıklar sağlanmalıdır. İş alanı yaratmada önemli bir yeri olan KOBİ'ler için de bir destek programı oluşturulmalı, teknoloji, yönetim, finansman gibi konularda hizmet verecek danışma merkezleri kurulmalıdır.

Üniversiteler, bu tür programların hazırlanması ve merkezlerin kurulmasında son derece önemli bir rol oynamaktadır. Ankara kenti, bünyesinde barındırdığı üniversiteler nedeniyle bu alanda ciddi bir gizil güce sahiptir. Ancak son yıllarda vakıf üniversitelerinin ağırlıklı olarak İstanbul'da kurulması ile birlikte bu kimliğinde bir gerileme görülmektedir. Bu nedenle yerel yönetimlerin üniversite ile iş yaşamını buluşturacak teknopark benzeri uygulamalara

öncülük etmesi, Ankara'nın eğitim kenti kimliğini koruması açısından önem taşımaktadır. Sanayi sektörü açısından zayıf olan Ankara'nın eğitim, sağlık ve hizmet sektörlerine özel bir önem vermesi gerekmektedir. Bununla birlikte, savunma sanayii, elektronik, mobilya ve inşaat malzemesi gibi sektörlerdeki iktisadi gizil gücünü ön plana çıkaracak; elde edilen ürünleri dış pazarlara tanıttacak uluslararası fuarlar, internet tanıtımı gibi etkinliklere de ağırlık verilmelidir.

Yerel yönetimler, istihdam arttıracak genel iktisadi önlemlerin yanısıra bireylerin işgücü piyasasındaki yerlerini güçlendirmek amacıyla da çeşitli çalışmalar yapmalıdır. Bunlar arasında, işverenle eşgüdüm içinde, istihdam garantili meslek kursları düzenlenmesi; var olan iş gücünün niteliğini yükseltecek bilgisayar, yabancı dil eğitimi vb. konularda hizmet içi eğitim kursları planlanması; var olan ancak örgütlenmemiş iş kollarını (yapı işçileri, boyacılar vb.) kendilerinden hizmet alacak kitlerle buluşturacak düzenlemelerin yapılması sayılabilir. Yine, kent yoksullarının bir bölümünü oluşturan küçük esnafın, büyük şirketlerin rekabetinden olumsuz yönde etkilendikleri göz önüne alınarak, girdi maliyetlerini azaltacak bölgesel örgütlenmelere gitmeleri yönünde çalışmalar yapılmalıdır.

Kent yoksullarının hane halkı giderlerinin azaltılması da yerel yönetimlerin yapacağı bazı düzenlemelerle sağlanabilir. Bunlar arasında önemli bir yer tutan ulaşım giderleri, emekçi kitlelerin yoğun olarak kullandığı hatlarda ve saatlerde indirimli tarifeler uygulanması ile azaltılabilir. Belediye hizmetlerinin (su vb.) bedelleri kademeli bir biçimde belirlenmeli, ilk kademelerin daha ucuz olması sağlanarak düşük bir kullanım düzeyine sahip gecekondu korumalıdır. Belediyeler, tarımsal ürünlerin daha uygun bedellerle dar gelirliyle ulaşmasını sağlamak amacıyla üretici kooperatifleri hali ve semt pazarları kurulması gibi çalışmalar yapmalıdır.

Gerek gelir düzeylerinin düşük olması gerekse sosyal güvenlik kurumlarından yeterince yararlanamıyor olmaları nedeniyle, kent yoksullarının sağlık hizmetlerine ulaşmada ciddi sorunlar yaşadığı görülmektedir. Bu nedenle yerel yönetimler, koruyucu sağlık hizmetlerine önem vermeli, gecekondu bölgelerinde sağlık taramaları yapmalıdırlar. Bu kapsamda, aile planlaması, cinsel sağlık vb. konularda kadınlara yönelik eğitim çalışmaları düzenlenmelidir. Kentsel yoksulluktan en çok etkilenen kesim olan kadınlar için, sağlık politikaları dışında başka bir takım özel uygulamalara da gereksinim vardır. Çalışmamızda yoksul kadınların eğitim düzeyinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu oranı arttırmak ve en az ilköğretim düzeyine yükselmesini sağlamak için eğitim programları oluşturulmalıdır. Yerel yönetimlerin, gerek sağlık gerekse eğitim konularında yüz yüze çalışmalar yürütürken, radyo gibi iletişim araçlarından da yararlanarak ulaşacakları kitleyi büyütme olanaklıdır. Ancak gerek bu tür programlar düzenlemek, gecekondu kesimlerine yönelik hizmetlerin tanıtımını ve duyurusunu yapmak gibi amaçlarla radyo yayınları yapabilmelerini sağlayacak yasal değişikliklere gereksinim vardır.

Gecekondu bölgelerinde yaşayan kadınların çalışma oranları da oldukça düşüktür. Bunda kültürel koşullar da etkili olmakla birlikte, asıl sorun ekonomik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Yoksul kadınların bir takım beceriler kazanacakları meslek kurslarının düzenlenmesi, kendi işlerini kurmalarına yetecek sermayeyi sağlayacak mikro kredi türü uygulamaların yapılması, kadınların ürettikleri ürünleri pazarlayacak ve onlara teknik destek verecek merkezlerin kurulması, çalışan kadınlara kreş hizmetleri sunulması gibi politikalarla kadınların çalışma oranını arttırmak olanaklıdır. Yine, akraba evlilikleri nedeniyle gecekondu bölgelerinde sıkça rastlanan özürllüler için eğitim merkezleri kurulması, gerek özürllülerin eğitiminin sağlanması gerekse genellikle onlardan sorumlu olan kadınların yaşamının kolaylaşması bakımından önemlidir.

Kentsel yoksulluğu giderici önlemler arasında düşünülmesi gereken en önemli kesimlerden biri de gençlerdir. Gençlerin, farklılıkları bir zenginlik olarak gören, üretken, sorumlu bireyler olarak yetişebilmeleri için uygulanabilecek çeşitli kamusal politikalar vardır. Geri kalmış bölgelerdeki okulların yol, asfalt, bilgisayar gibi gereksinimlerinin karşılanması; eğitimi sürdürmek için yeterli kaynağa sahip olmayan öğrencilere yönelik, çekirdek sermayesi belediye tarafından oluşturulan bir eğitim kredi sistemi kurulması; Anadolu lisesi, üniversite vb. hazırlık kurslarına gidemeyen yoksul öğrencilerin bu tür kurslardan yararlandırılması; yoksul gençlerin bilim, sanat ve kültürden kopmadan yaşamalarına yardımcı olacak semt kütüphanelerinin ve bilim merkezlerinin açılması; Ankara yakınlarındaki Kesikköprü’de bulunan gençlik beldesi gibi tesislerin sayısı arttırılarak, yoksul gençlerin buralarda düzenlenecek yaz kampları, kültürel etkinlikler ve şenlikler gibi etkinliklere katılımının sağlanması, bunlar arasında sayılabilir. Gençlerin, kendi çevrelerinin dışındaki kesimlerle bir arada olması, farklı arkadaşlıklar edinmesi açık bir toplum yapısının sağlanması açısından oldukça önemlidir. Yerel yönetimler, bu anlamda, kentin bugününe olduğu kadar geleceğine de yatırım yapmalıdırlar.

KAYNAKÇA

- Ahmad, N. (1992) "Choice of Location ad Mobility: Behavior of Migrant Households in a Third World Society" *Urban Studies*, 29 (7): 47-57.
- Alpar, İ. ve Yener S. (1991) "Gecekondu Araştırması", Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Ardıç, N. ve Meriç Y. (1998) "Kent Yoksullarının Geçinme Stratejileri ve Sınıf Profilleri", Ankara: Yayınlanmamış Makale.
- Ayata A. ve Güneş, S. (1991) "Gecekondularda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntü ve Hemşehrlik." *Toplum ve Bilim*. Güz 1990-Kış 1991, 51-52 (89-101).
- Aydoğan, F. (1997) "Kent Saçaklarına Yerleşen Ailelerde Yaşamın Toplumsal Alanına Yönelimin Sosyolojik Çözümlemesi", 4. Şehircilik Kongresine Sunulan Bildiri, 6-8 Kasım .
- Ayman Güler, B. (1995) "Kamu Yönetimi ve Dünya Bankası", *Çağdaş Yerel Yönetimler* 28(3).
- Ayman Güler, B. (1996), "Yeni Sağ ve Değişimi, Yapısal Uyarılama Politikaları", Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Ayman Güler, B. (1997) "Yerel Yönetimler ve Dış Borçlanma", *Çağdaş Yerel Yönetimler* 6(2): 20-30.
- Ayman Güler, B. (1997) "Küreselleşme ve Yerelleşme: Yerel Altyapı Sektörü", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, (6) 3: 62-77.
- Bağdadioğlu, E. (1999a), *Asgari Ücret*, Türk-İş Eğitim Yayınları, n.3, Ankara
- Bağdadioğlu, E. (1999b), *İşçiler Açısından Ücret*, Türk-İş Eğitim Yayınları, n.3, Ankara
- Banfield, E. C. (1970) *Unheavenly City, The Nature and Future of Our Urban Crises*, Little, Brown, Boston.
- Badcock, B. (1997) "Restructuring and Spatial Polarization in Cities" *Progress in Human Geography*, 21 (2): 251-262.
- Bandow, D. And VASQUEZ, I. (1994) "Perpetuating Poverty, the World Bank, the IMF and the Developing World" Washington, D.C. : Cato Institute.

Bank, G.A. (1986) "Poverty, Politics and the Shaping of Urban Space: A Brazilian Example" *International Journal of Urban and Regional Research*, 10: 522-540.

Bartolome, L.J. (1984) "Forced Resettlement and Survival Systems of Urban Poor" *Ethnology*, 23: 177-192.

Baştuğ, S. S. (1979) "*Urban Growth and Cultural Change*". Austin: University of Texas.

Beechey, V. (1987) "*Unequal Work*". London: Verso Press.

Behar, B.E. (1994) "Ulusal Kimlik: Kültürel mi Siyasal mı?" *Toplum ve Bilim*, Güz 1990-Kış 1991, (51)2: 89-101.

Belek, İ. (1997) "*Postkapitalist Paradigmalar*". İstanbul: Sorun Yayınları.

Boratav, K. (1995) "*İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri*". İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Boratav, K. (1997) "*Ekonomi ve Küreselleşme*". In Kansu, I. (Ed.) *Küreselleşme*, Ankara: İmge Kitabevi.

Bottomore, T. (1991) "*Classes in Modern Societies*". London: Routledge Press.

Bottomore, T. (ed.) (1993) "*Marksist Düşünce Sözlüğü*". İstanbul: İletişim Yayınları.

Boztaş, N. (1997) "Yerel Yönetimlerde Yapısal Uyarılama: Çevre, Su ve Katı Atık" *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 7(1): 21-40.

Breton, R. (1996) "From Ethnic to Civic Nationalism: English, Canada and Quebec" In Hutchinson, J. ve Smith, A.D. (Eds.) *Ethnicity*, Oxford: Oxford Un. Press.

Browett, J. (1984) "On the Necessity and Inevitability of Uneven Spatial Development Under Capitalism" *International Journal of Urban and Regional Research*, 8: 155-176.

Brubaker, R. (1996) "Civic and Ethnic Nations in France and Germany", In Hutchinson, J. ve Smith, A. D. *Ethnicity*, Oxford: Oxford Un. Press.

Chant, S. (1991) "*Women and Survival in Mexican Cities: Perspectives on Gender Labour Markets and Low-income Households*" Manchester: N.Y. Manchester University Press.

- Chant, S. (1996) "Kadın, Konut ve Varolma Stratejileri: Kalkınmakta Olan Ülkelerde Dikkate Alınması Gereken Konular". In Komut, E. M. (Ed.) *Diğerlerinin Konut Sorunları* Ankara: Mimarlar Odası.
- Chant, S. (1996) "Gender, Urban Development and Housing". In Greig, A. (Ed.) New York: United Nations Development Program (UNDP).
- Chu, Y.W. (1992) "Informal Work in Hong Kong" *International Journal of Urban and Regional Research* 16(3): 420-441.
- Choussudovsky, M. (1999) "Yoksulluğun Küreselleşmesi, IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İç Yüzü"
- Crow, G. (1989) "The Use of the Concept of Strategy" *Sociology*, (23)1: 24.
- Çulhaoğlu, M. (1996) "Varoşlar ve Kent Yoksulu: Sınıf Mücadelesinde Mekan ve Bütünlük Sorunları" *Sosyalist Politika* 10: 83-122.
- Dayıoğlu M. and Kasnakoğlu, Z. (1997) "Kentsel Kesimde Kadın ve Erkeklerin İşgücüne Katılımları ve Kazanç Farklılıkları" *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 329-361.
- Deere, C.D., H. Safa ve P. Antrobus. (Eds.) (1997) "Impact of the Economic Crisis on Poor Women and Their Households". In Visuanathan, N. (Ed.) *The Woman, Gender and Development*, Nalini Zed Books Ltd.
- De la Rocha, M. G. (1994) *The Resources of Poverty: Women and Survival in a Mexican City* Oxford, U.K.: Cambridge.
- DİSK/GENEL-İŞ, KİGEM (1998) "Yerelleştirme, Özelleştirme, Yabancılaştırma".
- DİE (1998), "Ekonomik ve Sosyal Göstergeler" Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- DİE (1999) "Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları" Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Ecevit, Y. (1991) "Shop Floor Control: The Ideological Construction of Turkish Women Factory Workers". In Redclift, M. ve Siclair T. (Eds.) *Perspectives on Labor and Gender Ideology*, Routledge.
- Ecevit, Yıldız., (1998) "Türkiye'de Ücretli Kadın Emeginin Toplumsal Cinsiyet Temelinde Analizi", 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Ankara: Tarih Vakfı Yayınları.
- Edgell, S. (1998) "Sınıf" Ankara: Dost Yayınları.

Erman, T., Kalaycıoğlu, S. ve Rittersberger-Tılıç, H. (1999) “Ev Dışında Çalışmanın Gecekondu Kadına Maliyeti”. *Türk Sosyal Bilimler Derneği, 6. Sosyal Bilimler Kongresinde yapılan tebliğ*, 17-19 Kasım 1999.

Ersoy, M. (1985) “Göç ve Kentsel Bütünleşme” Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi ve Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi.

Ersoy, M.(1994) “Kente Göç Eden Nüfusun Konut Sorunu” *Konut '94*, Ankara: Kent-Koop Yayınları.

Ekonomik ve Sosyal Göstergeler: Ankara., DİE, 1998.

Erder, S (1995). “Yeni Kentliler ve Kentin Yeni Yoksulları”, *Toplum ve Bilim*, 66: 106-121.

Erder, S. (1997) *Kentsel Gerilim*. Ankara: UM-AG.

Eriksen, T. H. (1993) *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press.

E.Dowall D. (1991) *The Land Market Assessment, A New Tool For Urban Management, Urban Sector Review Turkey*. The World Bank.

Esen H. (1998) “Yerel Yönetimlerde Dış Borçlanma ve Sonuçları”. *Çağdaş Yerel Yönetimler* 7(3): 3-15.

Eser, Ş. (1997) *Part-time Çalışmanın Türkiye’de Kadın İstihdamına Etkisi*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

Farvacque C. and McAuslani P. (1992) “Reforming Urban Land Policies and Institutions in Developing Countries”, Urban Management Program, Washington: World Bank.

Fong, E., ve Gulia, M., (1999), “Differences in Neighbourhood Qualities Among Racial and Ethnic Groups in Canada”, *Sociological Inquiry*, c.69, n.4, ss.575-598.

Fuchs,V. (1967) “Redefining Poverty and Redistributing Income”, *The Public Interest*, Summer.

Gans, H.J., (1979) “Symbolic Ethnicity” *Ethnic and Racial Studies*, 2(1): 9-17, In Hutchinson, J. ve Smith, A.D.(Eds.) (1996) “*Ethnicity*” Oxford: Oxford University Press.

- Gans, J.H. (1993) "From 'Underclass' to 'Undercaste': some Observations about the Future of the Postindustrial Economy and its Major Victims" *International Journal of Urban and Regional Research*.
- Garber, J. A. and Turner, R. S. (Eds.) (1995) *Gender in Urban Research*. Sage Publications.
- Gellner, E. (1996) "Nationalism as a Product of Industrial Society" in Hutchinson, J. ve Smith, A.D. (Eds.) (1996) *"Ethnicity"* Oxford: Oxford UN Press.
- Gilbert, A. (1997) "Employment and Poverty During Economic Restructuring: The Case of Bogota, Colombia" *Urban Studies* 34(7): 1047-1070.
- Gilliespie N. (1990) *"Working Papers, selected World Bank Poverty Studies, A Summary of Approaches, Coverage, and Findings"* World Bank.
- Gordon, D. (1971) *Problems in Political Economy: An Urban Perspective*, D.C. Heath, Massachusetts.
- Gottshack, P. ve Danziger, S., (1995), *America Unequal*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press
- Gugler, J. (ed.) (1988) *The Urbanization of the Third World*. Oxford: Oxford University Press.
- Guiborneau, M. and Rex, J. (1997) *The Ethnicity: Nationalism, Multiculturalism and Migration*. Malden: Blackwell Publications.
- Haan, de A. (1997) "Urban Poverty and Its Alleviation" *IDS Bulletin* 28(2).
- Harvey, D. (1990) "Flexible Accumulation Through Urbanization" *Spectra, The Yale Architectural Journal* 26: 251-272.
- Harvey, D. L. ve REED, M. H. (1996) "The Culture of Poverty: An Ideological Analysis" *Sociological Perspectives* 39(4).
- Harvey, D.(1996), 'On Architects, Bees and Possible Urban Worlds', In Davidson, C. (Ed.) *Anywise*, Cambridge: MIT.
- Hoodfar, H. (1996) "Survival Strategies and the Political Economy of Low-income Households in Cairo" In Hoodfar, H. ve Singerman, D. (Eds.) (1996) *Development, Change and Gender in Cairo*. Indiana University Press.
- Horowitz, D. (1985) *Ethnic Groups and Conflict* Los Angeles: University of California Press in Hutchinson, J. ve Smith, A.D. (Eds.) (1996) *Ethnicity*. Oxford: Oxford University Press.

Hutchinson, J. ve Smith, A.D. (1996) *Ethnicity*. Oxford: Oxford University Press.

İnsel, A. ve Aktar, C. (1987) “Devletin Bekası” İçin Yürütülen Çağdaşlaşma Sürecinin Toplumsal Sorunları” *Toplum ve Bilim* Güz 1985-Güz 1987, 31/39: 21-44.

Jargowski, P.A. (1997) *Poverty and Place: Ghettos, Barrios and the American City*, Russell Sage, New York, Aktaran Warner, B.D. (1999).

Jessop, B. (1987a) “Otoriter Popülizm, İki Ulus ve Thatcherism” In Zarakolu, R (Ed.) *Emperyalizmin Bunalımı Dosyası*, İstanbul: Alan Yayınları.

Jessop, B. (1990b) *State Theory*. Polity: Cambridge

Jorgenson, D.W. (1998), “Did We Lose The War on Poverty”, *The Journal of Economic Perspectives*, c.12, n.1, ss. 79-96.

Kalaycıoğlu, S. and Rittersberger, H. (1998) “İş İlişkilerine Kadınca Bir Bakış: Ev Hizmetinde Çalışan Kadınlar” In *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. Ankara: Tarih Vakfı Yayınları.

Kamarck, M. A. (1984) “The World Bank and Development: A Personal Perspective” *Finance & Development*, 21(4).

Karpat, K.H. (1976) *The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization*. London: Cambridge University Press.

Kartal, K. (1978) *Kentleşme ve İnsan*. Ankara: TODAİE Yayınları.

Kartal, K. (1992) *Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye’de Kentleşme*. Ankara: Adım Yayınları.

Katznelson, I. (1992) *Marxism and the City*. Oxford: Clarendon Press.

Kayasü, S. (1995) *Local Production Organization Oriented Towards Global Markets: Subcontracting Relationships in the Clothing Industry in Turkey- Ankara*, Ph.D Thesis.

Kayasü, S. (1996) “Kadın, Evde Üretim ve Konut” In Komut, E. M. (Ed.) *Diğerlerinin Konut Sorunları*. Ankara: Mimarlar Odası Yayını.

Keleş, R. (1993), *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.

Kongar, E. (1986) *Türkiye Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kongar, E. (1998) *21. Yüzyılda Türkiye*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Köksal, S. (1986) *Refah Toplumunda 'Getto' ve Türkler*. İstanbul.
- Layres, R. (1985) "Banking on the Poor: The World Bank and World Poverty", *APA Journal*, 51.
- Lewis, O. (1961a) *The Children of Sanchez*, Random House, New York.
- Lewis, O. (1966b) "The Culture of Poverty", *Scientific American*, n.215, ss. 19-25
- Lewis, O. (1966c) *La Vida: A Puerto Rican Family in the Culture of Poverty-San Juan and New York*. New York.
- Lipton, M. and Shakow, A. (1982) "The World Bank and Poverty", *Finance & Development*, 19(2).
- Mabub U. H. (1978) "Changing Emphasis of the Bank's Lending Policies", *Finance and Development*, 15(2).
- Malfeasance, R. et.al. (1996) "*Practical Approach to Dealing With Municipal Paris*", Urban Management Program.
- Marcuse, P. (1997) "What's New About Divided Cities", *International Journal of Urban and Regional Research*, 17(3): 355-365.
- McAll, C. (1990) *Class, Ethnicity and Social Inequality*. Quebec: McGill's University Press.
- Melucci, A. (1990) *The Post-Modern Revival of Ethnicity*. In Hutchinson, J. and Smith, A. D. (Eds.) (1996) *Ethnicity*. Oxford: Oxford University Press.
- Menendez, A. (1991) *Economic Development Institute Access to Basic Infrastructure by the Urban Poor*, An Edi Policy Seminar Report, No.28. Washington: The World Bank.
- Mingionie, E (1991) *Fragmented Societies: A Sociology of Economic Life Beyond the Market*. Oxford: Blackwell.
- Mingionie, E. (1993) "The New Urban Poverty and Underclass Introduction", *International Journal of Urban and Regional Research*, 17(3): 324-326.
- Mingionie, E. and Morlicchio, E. (1993) "New Forms of Urban Poverty in Italy- Risk Path Models in the North and South", *International Journal of Urban and Regional Research* 17(3): 413-27.

Mingionie, E.(Ed.) (1996) *Urban Poverty and Underclass*. USA: A Reader, Blackwell.

Mingione, E. (1996) "Urban Poverty in the Advanced Industrial World" E. Mingione (der.) 1996 içinde, ss. 3-40.

Mitchell, M. H. (1999) "From Survivor to Entrepreneur: Gender Dimensions of Microenterprise Development in Peru", *Environment and Planning*, 31: 251-271.

Morçöl, G. and Gitmez, A.S. (1995) "A Typology of The Urban Poor in Turkey", *Journal of Urban Affairs*, 17(4), 413-422.

Morgan, D. H.J. (1989) "Strategies and Sociologist: A Comment on Crow", *Sociology*, 23(1):25-29.

Morris, L.D. (1987) "Local Social Polarization", *International Journal of Urban and Regional Research*, 11: 333-352.

Morris, L.D. (1991) "Locality Studies and the Household", *Environment and Planning:A*, 23: 165-177.

Morris, L. (1996) "Dangerous Classes: Neglected Aspects of the Underclass Debate" E. Mingione (der.) 1996 içinde, ss. 160-175.

Moser, C.O.N., Makanner, R.E., and Herbert, A.J. (1993) "Urban Development Division, Transportation, Water, and Urban Development Department Environmentally Sustainable Development The World bank Urban Poverty in the Context of Structural Adjustment Recent Evidence and Policy Responses Discussion Paper".

Murphey, D.D., (1998) "An Economic Paradox? Displacement and Polarization in a Booming Economy", *The Journal of Social, Economic and Political Studies*, c.24, n.3, ss.349-371.

Narayanan, L. (1989) *Ethnicity in Urban Context: The Gujaratis in Madras City*. Jaipur: Rawat Publications.

Niented, P. and Linden, J. (1989) "Approaches to Low-income Housing in the Third World", *International Journal of Urban and Regional Research*, 9(2): 311-329.

Nüfus ve Sağlık Araştırması: Türkiye (1998) Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etüdleri Enstitüsü.

O'Boyle, E. (1999) "Toward an Improved Definition of Poverty", *Review of Social Economy*, c.57, n.3, ss. 281-301.

- Özbay, F. (1995) "Kadınların Eviçi ve Evdışı Uğraşlarındaki Değişme". In Tekeli, Ş. (Ed.) (1995) *Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbay, F. (1998) "Türkiye'de Aile ve Hane Yapısı: Dün, Bugün, Yarın" 75 *Yılda Kadınlar ve Erkekler*. Ankara: Tarih Vakfı Yayınları.
- Özbay, F. (Ed.) (1998) *Küresel Pazar Açısından Kadın Emeği ve İstihdamındaki Değişimler: Türkiye Örneği*. İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı
- Özbek, M. (1997) *Karanfilköy*. İstanbul Y.
- Özüekren, İ. and Van Kempen, (1998) "Ethnic Segregation in Cities: New Forms and Explanations in a Dynamic World", *Urban Studies*, 35(10): 1631-1656.
- Pahl, R.E. and Claire, W. (1984) *Household Work Strategies in Economic Recession*.
- Paleczec, G. R. (ed.) (1996) *Turkish Families in Transition*. Peter Lang.
- Pugh, C. "The Role of World Bank in Housing", Housing and Poverty.
- Rector, R.E., Johnson, K.A ve Youssef, S.E. (1999) "Response to O'Boyle Article", *Review of Social Economy*, c.57, n.3, ss. 302-305.
- Roberts, .B. R. (1995) *The Making of Citizens*, Arnold, London.
- Reid E. (1973) "McNamara's World Bank" Foreign Affairs.
- Roberts, B. (1994) "Informal Economy and Family Strategies", *International Journal of Urban and Regional Research*, 18(1): 6-24.
- Sackrey, C. (1973) *The Political Economy of Urban Poverty*, Norton , New York.
- Sandercock, L.(1998) *Towards Cosmopolis*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Saunders, P. (1979) *Urban Politics*. Middlesex: Penguin Books.
- Schlyter, A. (1998) *Women Householders and Housing Strategies: The Case of Harere; Zimbabwe*. Sweden: National Swedish Institute for Building Research.
- Seymour, T. (1976) *Squatters, Migrants and the Urban Poor. A Study of Attitudes Towards Inequality, With Special Reference to a Squatter Settlement in Lusaha, Zambia*. University of Sussex.

- Sharma, U. (1986) *Women's Work, Class and the Urban Household: A Study of Shimla, North India*. London: Tavistock Publications.
- Sinclair, M. T. (1991) "Women, Work and Skill: Economic Theories and Feminist Perspectives". In Redclift, M. and Sinclair, M.T. (Eds.) (1991) *Perspectives on Labor and Gender Ideology*. Routledge.
- Şaylan, G. (1997) "Küreselleşmenin Gelişimi". In Kansu, I. (ed.) *Küreselleşme*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Şenyapılı, T. (1978) *Bütünleşmemiş Kentli Nüfusun Sorunu*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Şenyapılı, T. (1981) *Gecekondu*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Silver, H. (1996) "Culture, Politics and National Discourses of the New Urban Poverty" E. Mingione (der.) 1996 içinde, ss. 105-138.
- Slesnick, D.T., (1993) "Gaining Ground: Poverty in the Post War United States", *Journal Of Political Economy*, c.101, n.1, ss. 1-38.
- Tacoli, C. (1995) "Gender and International Survival Strategies: A Research Agenda with Reference to Filipina Labor Migrants in Italy", *Third World Planning Review*, 17(2):199-212.
- Tekeli, İ. (1984) *Ekonomik Bunalım ve Bunalımdan Çıkmak İçin İzlenen Politikaların Toplumsal Sonuçları*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Tekeli, Ş. (ed.) (1990) *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekeli, İ. (2000), "Kent Yoksulluğu ve Modernitenin Bu Soruna Yaklaşım Seçenekleri Üzerine", yayınlanmamış bildiri.
- Triest, R.K., (1998) "Has Poverty Gotten Worst", *The Journal of Economic Perspectives*, c.12, n.1, ss.97-114.
- Tonkin, E., McDonald, M. and Chapman, M. (1989) "History and Ethnicity" In Hutchinson, J. and Smith, A. D. (Eds.) (1996) *Ethnicity*. Oxford: Oxford Un. Press.
- Turan, M. (1984), "Poverty Prudence and Place Making: Strolling Through Gecekondu's", *Habitat International*, 11(3): 77-102.

- Türkiye’de Anne ve Çocukların Durum Analizi (1996) T.C Hükümeti-UNICEF İşbirliği Programı Yayını.
- UNDP (1990) *Urban Management Program Phase Two, Capacity Building For Urban Management in the 1990s*.
- United Nations Center for Human Settlements (HABITAT) (1986) *Delivery of Basic Infrastructure to Low Income Settlements: Issues and Options*.
- Üstel, F. (1993) “Eritme Potası ve Amerikan Çok Kültürcülüğünde Etnik Kimlik”, *Toplum ve Bilim*, 62: 112-125.
- Vanderschueren, F., Wegelin E. and Wekwete, K. (1996) “*Urban Management Program, Policy Program Options For Urban Poverty Reduction*”
- Valentine C., (1971) “The Culture of Poverty: Its Scientific Significance and Its Implication For Action”, Leacock E.B. (ed), *The Culture of Poverty: A Critique*, Simon and Schuster, New York.
- Vankempen, E. T. (1994), “The Dual City and the Poor-Social Polarization, Social Segregation and Life Chances”, *Urban Studies*, 31: 997-1015.
- Vergin, N. (1985) “Toplumsal Değişme ve Dinsellikte Artış” *Toplum ve Bilim* Bahar-Yaz 29/30: 9-28.
- Vinod, T. Et. al. (1991) *Restructuring Economies in Distress, Policy Reform and the World Bank*. World Bank, Oxford University Press.
- Walby, S. (1990) *Theorizing Patriarchy*. Oxford, UK ; B. Blackwell.
- Walton, J. (1987) “Urban Protest and the Global Political Economy: The IMF Riots”. In Feagin, J. and Smith, M. (Eds.) *The Capitalist City*.
- Warner, B.D. (1999) “Whither Poverty? Social Disorganization Theory In An Era Of Urban Transformation”, *Sociological Focus*, c.32,n.1, ss.99-113.
- Warren, C. B. (1982) *The Project Cycle*, by The International Bank for Reconstruction and Development. Washington: World Bank.
- Wedderburn, D. (1974) *Poverty Inequality and Class Structure*. Cambridge University Press.
- White, J. (1994) *Money Makes Us Relatives*. University of Texas Press.
- Wilson, W.J. (1987) *The Truly Disadvantaged: The Innercity, the Underclass, and Public Policy*. University of Chicago Press, Chicago.

World Bank (1974) *Policies and Operations*.

World Bank (1986) *Learning By Doing, World Bank Lending for Urban Development, 1972-1982*.

World Bank (1990) *Poverty*. World Development Report.

World Bank (1990) *Urban Development Division, Infrastructure and Urban Development Department*.

World Bank (1990) *Urban Policy and Economic Development: An Agenda for the 1990s*.

World Bank (1992) *Poverty Reduction Handbook*.

World Bank (1998) *Social Funds and Reaching The Poor, Experiences and Future Directions*.

Wright, E. O. (1994) *Interrogating Inequality*. London: Verso.

Yasa, İ. (1966) *Ankara'da Gecekondu Aileleri*, Ankara : Akın Matbaası.

Yeung, Y. M. and McGee, T.G. (1986) *Community Participation Delivering Urban Services in Asia*. International Development Research Centre.

Yoshino, K. (1992) "Globalisation and Ethno-Cultural Differences". In Hutchinson, J. And Smith, A.D.(Eds.) (1996) *Ethnicity*. Oxford: Oxford University Press.

Yörükan, T. (1968) *Gecekondu ve Gecekondu Bölgelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri*. Ankara: İmar ve İskan Bakanlığı Yayınları.